

linguapax
review 8

2020

Translating Diversity

Traduir la diversitat

L i n
g u a
P a x

Linguapax Review 2020

Translating Diversity

Traduir la diversitat

Editat per:

Amb el suport de:

Coordinació editorial:
Disseny i maquetació:
Traduccions:

Carme Arenas Noguera
Grafia, serveis gràfics
Sara Blackshire

Aquesta obra està subjecta a una llicència de
Reconeixement-NoComercial-CompartirIgual 4.0
Internacional de Creative Commons

CONTENTS

CONTINGUTS

• Introduction	5
• <i>Introducció</i>	9
CARME ARENAS NOGUERA	
• Translation, power, ethics.	13
Challenging injustice in cross-cultural understanding and cooperation	
• <i>Traducció, poder, ètica</i>	33
<i>Contra la injustícia en la comprensió i la cooperació interculturals</i>	
ESTHER MONZÓ-NEBOT	
• Translation and language mediation	53
Processes and actions to solve various language problems in all fields	
• <i>Traducció i mediació lingüística</i>	67
<i>Processos i accions per resoldre els diversos problemes lingüístics en tots els àmbits</i>	
JOSEP MARIA MONTCADA ESCUBAIRÓ	
• Separate Gardens	81
• <i>Jardins separats</i>	97
LLUÍS MARIA TODO	
• Human translation and machine translation	111
Specificities, uses, advantages and disadvantages	
• <i>Traducció humana i traducció automàtica.</i>	131
<i>Especificitats, usos, avantatges i inconvenients</i>	
ANTONI OLIVER	
• Translation and advertising.	153
• <i>Traducció i publicitat</i>	165
XAVIER SÁNCHEZ	
• Linguistic diversity in entertainment: notes from audiovisual translation	177
• <i>Diversitat lingüística a l'entreteniment: apunts des de la traducció audiovisual</i>	193
BLANCA ARIAS	
• Dreams of language justice: linguistic diversity in international arenas	209
• <i>Somnis de justícia lingüística: diversitat lingüística en escenaris internacionals.</i>	219
ELINE MÜLLER	

INTRODUCTION

Carme Arenas Noguera

In this 10-year anniversary of Linguapax Review, the 2020 issue, we wanted to focus on the wide range of specificities within translation. The purpose has been to open up a debate not only about translation, but also about the importance of translation in preserving linguistic diversity and the wealth this diversity represents, as a heritage that needs to be cared for. The constant work of finding the elements necessary for the fair coexistence between diverse languages is one of the objectives of Linguapax International. Also, the need to safeguard this linguistic diversity as a cultural heritage, through translation. If there's one activity that guarantees paying attention to the other, raising awareness, bringing them closer, it's translation. Human language is already a translation of our thoughts. This is the reason behind the title of this issue: *Translating diversity*.

If humanity has been capable of creating many diverse, fascinating languages, we must be capable of keeping them alive. We must contribute to driving away the threat of linguistic standardisation, of some languages prevailing over others. And this will only be possible through translation. We must fight against dwindling linguistic options caused by the uniformity that imperialist or colonial linguistic positions sometimes tempt us with or impose on us. By translating languages, what we do is translate humanity.

Also, translation acts as a bridge enabling cross-cultural dialogue. It's through translation that we discover new ways of life and cultures that are different from our own, other ways of perceiving the world and, in this sense, we broaden our universe, we expand our minds by opening up to others and this benefits us in many ways.

Dear Umberto Eco said that the language of the world, the language of communication, of culture, in short, of progress, of tolerance, of diversity, of democracy, and of peace is translation.

The seven articles included in this issue of Linguapax Review approach the natural act of translation from different angles and practices, and address its specificities, advantages and dangers. Also, the consequences of not enabling good access to translation or interpreting in multilingual contexts.

One of the aspects we wanted to address is the ethical attitude necessary in all translation and interpreting, given that translation is also a political act that isn't free from influences and interests. We must keep in mind the power of translation and how this practice is influenced by certain policies. Hence the inherent responsibility in all translation and interpreting, and the need to establish an ethical code of translation, especially in its cross-cultural mediation nature, in its essential role in the cultural transformation of populations. And without neglecting the importance of the translator in this cross-cultural communication, since it's within the context of cultural diversity that this role becomes truly necessary.

In societies that are becoming more and more multilingual, language mediation is essential, not only as a tool of empowerment for all the individuals that make up our society, but also as a political tool of democratisation, given that everyone must be able to understand and

be understood. In this sense, in recent years, the Council of Europe has focused on incorporating mediation as one of the key language skills of individuals, not considered language learners, but 'social agents'. The *Common European Framework of Reference for Languages* (Companion volume, 2018: <https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>) has developed this aspect recently, within a single language and between languages. Everyone, as part of their language competence, must work on their mediation competence (textual, communicative, conceptual).

Traditionally, we've discovered other cultures, other ways of life, we've travelled to exotic landscapes, dreamt of faraway countries and mythical characters; in short, we've had access to universal literature thanks to the translation of great texts from all cultures. It would have been a real lack of awareness for authors to have remained isolated within the framework of their own source languages.

Literary translation in itself has a particularity that makes it unique, in that it preserves the style of the source text, transferring all those cultural references the reader doesn't have. We'll never be able to fully appreciate how literary translation has contributed to discovering the other and has been the driving force for influences between languages, how certain works have influenced us, how we've taken on cultural codes that are far-removed from our own.

Good authors enrich and broaden language itself with significant contributions from the perspective of style, image creation, renovation, even syntax.

The translator is both a creator and renovator of language, because they provide new inflexions in language itself and their work becomes part of common heritage.

And if literary translation requires the figure of an expert in both the culture of the source text and the target text, today, thanks to technological advances, we have access to sophisticated and useful machine translation programs. There's a big debate about whether machine translation will ever be able to replace human translation, if it'll ever be able to understand the nuances of a text within the context it was written.

Right now, thanks to artificial intelligence, we have very precise machine translation programs at our disposal that can achieve high levels of quality, especially with technical texts. We must understand the specificities of one mode of translation and the other, if MT guarantees the depiction of the cultural reality inherent to the text. But despite the advances in this sense, we must consider if all languages have access to these more or less complete MT programs. In our current world, where the weight of technology is greater every day, we should think about whether there's equal opportunity when accessing tools in one's own language to enjoy these advances democratically or there's a language imposition, and which are the risks that languages that don't have access to these tools are exposed to. Are these risks already visible? Or will it be in the future when these languages will be pushed aside, with the subsequent consequences that this entails to the life of these non-technological languages, not to mention traditionally oral languages?

New technologies may allow these languages to access translation on equal terms with written languages and may thus become more visible and competitive in the global arena. We must seek strategies to fight against any inequality and even potential imbalances.

This leads us to the question on how linguistic diversity is preserved in the digital era, bringing to light the many examples of linguistic revitalisation where technology can help a lot. New

tools allow us to find new strategies. How can we ensure cultural and linguistic diversity within public services in highly diverse urban contexts?

Advertising and the audiovisual industry are currently two very present and influential sectors in society, with a growing economic potential. We should be able to guarantee the access of all languages in the audiovisual world. But which are the policies that governments would have to implement to prevent the main distributors from falling into certain linguistic dictatorships and for each speaker to have access to audiovisual content in their own language? And, regarding advertising, with the growing influence of English, what should a publicist keep in mind when advertising the specificity of a product? We ask ourselves which factors are involved in translating a slogan, which elements mustn't be lost in translation, if advertising allows for machine translation, or simply translation, or must it be adapted to the cultural context it's aimed at.

And finally, we also want to touch on the role of translation within international organisations, to figure out which languages prevail. Not all languages are considered equally in simultaneous interpreting when it comes to international organisations. There's often a lack of respect for linguistic diversity, with the excuse of a lack of resources. We must figure out the effect of languages without international status on the resulting message, when people who speak or understand the 'official' languages are the only ones who can participate in international arenas. We must anticipate the situation and prevent the debate, the message and the resulting analysis from suffering. The goal is to guarantee linguistic diversity, with the current resources available to us. Language in translation and interpreting is a question of access, participation, and power. We contemplate how we can also guarantee language justice in transnational social movements.

All these aspects that are part of translation, and others we don't rule out addressing further on, aim to make us think about certain attitudes or practices that can do terrible damage to this linguistic biodiversity that is everyone's heritage and that we must all preserve and improve.

INTRODUCCIÓ

Carme Arenas Noguera

En complir-se 10 anys de Linguapax Review, en aquest número de 2020 hem volgut tractar el tema de la traducció en un ventall ampli de les seves especificitats. La intenció ha estat plantejar un debat no només sobre la traducció, sinó també sobre la importància de la traducció en la preservació de la diversitat lingüística i de la riquesa que aquesta diversitat representa, com un patrimoni a preservar. La tasca constant de trobar els elements necessaris per a la justa convivència entre llengües diverses és un dels objectius de Linguapax Internacional. També la necessitat de salvaguardar aquesta diversitat lingüística com a patrimoni de la humanitat, a través de la traducció. Si hi ha una activitat que garanteix l'exercici de prestar atenció a l'altre, de fer-lo visible, d'acostar-lo, aquesta és la traducció. El llenguatge humà ja és una traducció del nostre pensament. D'aquí, doncs, el títol de *Traduir la diversitat* d'aquest monogràfic.

Si la humanitat ha estat capaç de crear moltes llengües i diverses, fascinants, plurals, cal que siguem capaços de mantenir-les vives. Cal que contribuïm a allunyar el perill de la uniformització lingüística, de la imposició d'unes llengües sobre unes altres. I això només serà possible gràcies a la traducció. Cal combatre la reducció de les opcions lingüístiques amb la uniformitat amb què de vegades ens tempten o ens imposen posicions lingüístiques imperialistes o colonials. En traduir les llengües, allò que fem és traduir la humanitat.

A més, la traducció actua com a pont facilitador del diàleg intercultural. És a través de la traducció que coneixem altres formes de vida i cultures diferents de la nostra, altres maneres de concebre el món i, en aquest sentit, ampliem el nostre univers de referència, l'eixamplim en un exercici d'obertura cap a l'altre i això ens ve retornat en múltiples beneficis. L'enyorat Umberto Eco ens deia que la llengua del món, la llengua de la comunicació, de la cultura; en definitiva del progrés, de la tolerància, de la diversitat, de la democràcia i de la pau és la traducció.

Els 7 articles que componen aquest número de Linguapax Review aborden l'acte natural de la traducció des d'angles i pràctiques diferents, en tracten les especificitats, els avantatges i els perills. També les conseqüències de no facilitar un bon accés a la traducció o a la interpretació en contextos multilingües.

Un dels aspectes que hi hem volgut tractar és el de l'actitud ètica necessària en tot acte de traducció i interpretació, ja que la traducció és també un acte polític no exempt d'influències i d'interessos. Cal tenir en compte el poder de la traducció i com aquesta pràctica es veu influïda per determinades polítiques. D'aquí la responsabilitat inherent a tot acte de traducció o interpretació i la necessitat d'establir un codi ètic de la traducció, sobretot en el seu caràcter de mediació intercultural, en el seu paper imprescindible en la transformació cultural dels pobles. Tot sense oblidar la importància del traductor en aquesta comunicació intercultural, ja que és en el context de diversitat cultural on es fa realment necessària la seva figura. En les societats cada vegada més multilingües, la mediació lingüística és imprescindible, no sols com a eina d'empoderament de tots els individus que la componen, sinó com una eina política de democratització, ja que tothom ha de poder comprendre i ser comprès i, en

aquest sentit, el Consell d'Europa ha apostat aquests darrers anys per incorporar la mediació com una de les destreses lingüístiques clau dels individus, no entesos ja com a aprenents de llengües, sinó com a "agents socials". El *Marc europeu comú de referència per a les llengües* (Companion volume, 2018: <https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>) ha desenvolupat darrerament aquest aspecte, dins una mateixa llengua i entre llengües. Qualsevol persona, en la seva competència lingüística, ha de tenir desenvolupada la seva competència de mediació (textual, comunicativa, conceptual).

Tradicionalment hem conegut altres cultures, altres models de vida, hem viatjat per paisatges exòtics, hem somiat paisos allunyats i personatges mítics; en definitiva, hem tingut accés a la literatura universal gràcies a la traducció dels gran textos escrits de totes les cultures. Suposaria un gran desconeixement que els autors haguessin quedat aïllats en el marc de les pròpies llengües d'origen.

La traducció literària té en si mateixa una especificitat que la fa única, i és la de preservar l'estil del text de pertença, la de transportar totes aquelles referències culturals que el lector no té. Mai no podem acabar d'avaluar de quina manera la traducció literària ha contribuït al coneixement de l'altre i ha estat motor d'influències entre cultures, com ens han influït determinades obres, com hem assimilat codis culturals ben allunyats del nostre.

Els bons autors enriqueixen i amplien la pròpia llengua amb aportacions significatives des del punt de vista de l'estil, la creació d'imatges, la renovació –fins i tot– de la sintaxi.

El traductor és un creador i a la vegada renovador de llengua, perquè aporta noves inflexions en la pròpia llengua i la seva obra entra a formar part del patrimoni comú.

I si la traducció literària necessita la figura d'un bon coneixedor tant de la cultura del text de pertença com de la del text d'arribada, avui disposem, gràcies als avenços tecnològics, de programes molt sofisticats i útils de traducció automàtica. Hi ha molta controvèrsia sobre si la traducció automàtica podrà mai substituir la traducció humana, si podrà mai arribar als matisos de comprensió d'un text dins el context que l'ha produït.

En aquests moments, gràcies a la intel·ligència artificial, tenim a disposició programes de traducció automàtica molt precisos que arriben a un nivell alt de qualitat, sobretot en textos tècnics. Cal entendre quines són les especificitats d'una modalitat de traducció i altra, si la TA garanteix la plasmació de la realitat cultural inherent al text. Però tot i els grans avenços en aquest sentit, cal que ens plantejem si totes les llengües disposen d'aquests programes de TA, ja siguin més o menys complets.

En un món com l'actual, on el pes de la tecnologia és cada vegada major, ens hauríem de plantejar si hi ha igualtat d'oportunitats a l'hora de tenir a l'abast eines en la pròpia llengua per poder disposar d'aquests avenços de manera democràtica o bé si hi ha imposició lingüística, i quins són els riscos a què s'exposen les llengües que no en disposen. ¿Es veuen ja ara, aquests riscos? O serà en un futur, que es veuran abocades a quedar-ne bandejades, amb totes les conseqüències que això comporta per a la vida d'aquestes llengües, diguem-ne no tecnològiques, per no parlar de les llengües de tradició oral?

Les noves tecnologies poden permetre que aquestes llengües accedeixin a la traducció en igualtat de condicions que les de tradició escrita i així podran fer-se més visibles i arribar a ser competitives en l'àmbit global. Cal mirar de trobar estratègies per combatre tota desigualtat i fins i tot els possibles desequilibris.

Això ens porta a la reflexió de com es preserva la diversitat lingüística en l'era digital, fent palesos els molts exemples de revitalització lingüística en què els mitjans tecnològics poden ajudar, i molt. Les noves eines ens permeten buscar noves estratègies. Com podem garantir la diversitat cultural i lingüística en els serveis públics en contextos urbans de diversitat alta?

La publicitat i la indústria audiovisual en aquests moments són dos sectors molt presents i influents en la societat i amb un potencial econòmic cada vegada més creixent. Hauríem de poder garantir l'accés de totes les llengües en el món audiovisual. Però, ¿quines són les polítiques que els governs haurien d'implementar per tal de no caure en certes dictadures lingüístiques de les *majors* distribuïdores i que cada parlant tingués accés als continguts audiovisuals en la pròpia llengua? I, pel que fa a la publicitat, cada vegada amb una influència de l'anglès més aclaparadora, què ha de tenir en compte un publicista, a l'hora de publicitar l'especificitat d'un producte? Ens preguntem quins factors intervenen en la traducció d'un eslògan, quins elements no es poden perdre en la translació, si la publicitat admet la traducció automàtica, o simplement la traducció, o cal una adaptació al context cultural al qual va dirigida.

I, finalment, hem volgut tractar també el tema del paper de la traducció en els organismes internacionals, per escatir quines llengües prevalen. No totes les llengües són igualment considerades en la traducció simultània, pel que fa als organismes internacionals. Sovint no hi ha respecte per la diversitat lingüística, amb l'argument de falta de mitjans. Cal escatir quina incidència tenen les llengües que no tenen estatus de llengua internacional en el missatge resultant, quan en els certàmens internacionals només poden intervenir persones que parlen o entenen les llengües «oficials». Hem de preveure la situació i evitar que no en surtin ressentits ni el debat ni el missatge o l'anàlisi resultant. L'objectiu és poder garantir la diversitat lingüística, amb els mitjans actuals de què disposem. La llengua en la traducció i interpretació és una qüestió d'accés, de participació, de poder. Ens plantegem de quina manera podem garantir la *justícia lingüística* també en els moviments socials transnacionals.

Tots aquests aspectes que atenyen la traducció, i d'altres que no descartem de tractar més endavant, tenen la intenció de fer-nos reflexionar sobre certes actituds o pràctiques que poden arribar a fer un mal terrible a aquesta biodiversitat lingüística que és patrimoni de tots i que ens toca també a tots de preservar i millorar.

TRANSLATION, POWER, ETHICS. CHALLENGING INJUSTICE IN CROSS-CULTURAL UNDERSTANDING AND COOPERATION

Esther Monzó-Nebot¹

Universitat Jaume I

1. Introduction. Translation and understanding

Translation has been metaphorically used to describe much more than communication mediated by translators between individuals speaking different languages. Geertz, writing in the field of anthropology, saw translation as a method to fully understand the ways of life that our culture would hide from us or have us judge as inadequate or against the relevant values of our system. Faced with difference, humans must question the possibilities of their meaning-making resources and, in so doing, experience instabilities that trigger an awakening process that leads to increased sensibility. To translate, in this sense, means to defy comfort and simplification, engaging with foreignness and becoming “more knowing, more uncertain, and more disequilibrat-ed” (Geertz 1977: 804). On this account, so-called ‘cultural translation’ is a celebration of the complexities that throw us off balance, a process that brings strangeness home while preserving its difference. Cultural translation is a process of self-transformation that rejects the transformation of the Other, it’s a process of growth experienced by those who are empowered to understand.

Figuratively, translation refers to the efforts made to understand the strangeness we face, at times vested with an apparent normality and sometimes lodged in our own selves. Literally, translation mediates that strangeness for others. The anthropologist experiences culture as distant and self-con-

tained to understand our evolutionary origins and how the peculiar and unique ways in which humans organize may distinguish us as a species. On the contrary, the translator designs how others will be exposed to a different way of understanding and performing what it is to be human, and how the differences emerging from intercultural contacts will be accessed. This design is one of the big questions in Translation and Interpreting Studies. It’s in the translators’ hands to decide whether novel ideas and perspectives will be given the opportunity to decenter our own culture, adding new perspectives to our repertoires, challenging our taken-for-granted assumptions, transforming our meaning-making and our being. Conversely, translators may decide to smoothen and trim the edges of difference for the stranger (or at least the stranger as reported in translation) to fit into our cultural frames.

In our current social configurations, this second option may have become an undertow of unacknowledged differences between neighbors. Indeed, the cumulative changes brought about by the technological and industrial revolutions have maximized the likelihood of meeting strange cultures and individuals in our neighborhoods and everyday lives, in physical and online social spaces. This has had an impact on the ways in which an increasing number of our contemporaries make meaning in their everyday activities, shaping their experiences and communication practices, allowing them to experience a systemic cultural translation. The awaken-

1.- Orcid: <http://orcid.org/0000-0001-5658-9967>. The research for this paper has been conducted within the framework of project UJI-B2019-32 of the TRAP research group.

ing of a global consciousness has been re-fashioning ideologies within societies, among political representatives and public policies, and also amid academics. A number of approaches have been trying to understand and explain these new cross-cultural and cross-linguistic realities, and the biases of thinking within the borders of a language have been exposed. A number of terms² have been coined in an attempt to describe practices and situations framed within the relentless diversity which features increasingly prominently in societies, even in those that continue to operate under the nation-state paradigm of monolingualism-monoculturalism, attempting to shape unified political identities under one language and one culture. The need to expand our own culture by resorting to other languages and cultures has become familiar.

Faced with this new mainstream diversity, it becomes increasingly difficult to observe cultures as distinct entities organized around boundaries. We experience the Other in our everyday 'glocalized' lives, where different local cultures relate in asymmetric communication networks allowing individuals to develop bicultural and multicultural identities. When travelling or accessing cultural products, we encounter novelties that can't be left behind. We react to that new knowledge and novel experiences—we absorb and elaborate. In this sense, translation can no longer work on the assumption of a clear-cut distinction between the meaning-making structures of original texts and those of target audiences, for cultures tend to be original and foreign at the same time. Does this mean that

the post-translation world, as Edwin Genzler (2016) has called it, is so at home in experiencing strangeness that it no longer needs mediation? Can we understand 'cultural translation' as globally-distributed knowledge? Have cultural and textual translations finally diluted epistemic and social power asymmetries?

For better or worse, languages are still hierarchically organized both globally and in particular situations, and translating from any language to any other is a process of power. Embedded in the social situation and cultural networks, translators, either willingly or inadvertently, contribute to distributing the symbolic power of languages by implementing certain translation policies that impact those hierarchies. Acting as Proteus or as Procrustes, translators take a stance on the global and local cultural and linguistic orders and enact the power to generate cooperation or reinforce antagonism, to balance possibilities or to deepen inequalities. Indeed, translation can't be approached naively. All translation entails manipulation, either based on the limits of our own perception and knowledge or on profits to be gained. By opening or hiding doors to strangeness, translation has the power to question the moral and social authority symbolically accrued by any particular language or culture, but also by any of the coexisting ideologies, nations, religions, genders, values, or abilities.

That power, however, isn't given to translators to freely work their magic. Access to (quality) translation is mediated by existing social structures and asymmetries of power,

2.- Terms focusing on language include 'heteroglossia' (Bakhtin 1981), 'transnational heteroglossia' (Bailey 2007), 'polylinguaging' (Jørgensen 2008), 'transidiomatic practices' (Jacquemet 2005), 'heterolingualism' (Grutman 1997), 'translinguaging' (García 2009), 'transglossia' (Truchot 1997), 'metrolingualism' (Otsuji and Pennycook 2010), 'truncated multilingualism' (Blommaert, Collins, and Slembrouck 2005), and 'codemeshing' (Canagarajah 2006). As for those focusing on cultural practices and social configurations, 'superdiversity' (Vertovec 2007; Blommaert and Rampton 2011) and 'postmonolingualism' (Yildiz 2012) have been the most influential.

by policy decisions impacting the technological developments and the social services available for specific groups of speakers, by the decisions of translation communities and representatives, by the production of translation knowledge and resources attached to specific language combinations... The experience of difference is thus unequally distributed. This compels us to understand translation as a cultural, social, and ideological practice, and to adequately examine key concepts such as power, ethics, and justice and their role in the distribution, access, enactment, and enjoyment of translation.

This paper will offer an overview of the power of translation to shape our collective and personal experience with strangeness, but also of the constraints imposed on its possibilities. Emphasizing the cultural and social dimension of translation policies, the paper will further focus on issues of ethics, on the models available for translators to understand their real impact against the myth of neutrality that still looms large in professional models of translation. Becoming aware of the ideological nature of the taken-for-granted assumptions of translation increases translators' possibilities and forces us to revise their role in specific cultures and situations. A final reflection on the implications of the issues considered for different social groups will lead to a desideratum for further research on how translation and translation policies are shaping inequalities in our current world.

2. The power of translation

Translation works with strangeness and may allow ideas to circulate but also reinforce structures, either obstructing the passage of novelties and perspectives into the target culture or allowing them to flow, to transform and be transformed. Translation participates in cultural practices disseminating or silencing

narratives that create the structures of feeling that support and validate cultural practices. In this role, translation may reinforce global hierarchies of dominant and dominated cultures or resist positions and counter hegemonic practices. Lawrence Venuti (1995) has foregrounded the collaborationist role of translation with dominating ideological agendas; Mona Baker (2006, 2013) has singled out instances where colonizers and occupiers have taken control of translation in invasion and conquest campaigns, while also highlighting the work of translators resisting subjugation; and Moira Inghilleri (2008) has argued for the inherent need to take ethical decisions when translating. Working with different empirical assumptions, including the translation of foreign literature in the United States, biblical translations providing moral support for the Apartheid, or interpreting situations in Guantanamo Bay, these and other scholars show that possibilities are open and that translators' choices exert a significant impact on participants and their lives.

One of the most revealing signs of the general awareness of the power of translation is its over-coded nature. Indeed, the word 'translation' is well defined and reserved for different textual practices in different cultures. What's allowed in translations (or pseudo-translations) isn't always permissible for originals, and vice versa. Disguising works as translations has given countenance for novelties to be engendered within a system, while letting their authors avoid repercussions. Indeed, Don Quixote was presented as the translation of a mysteriously found manuscript. In other cases, translations are presented as 'pseudo-originals'. Current journalistic practices rely largely on translated sources that are portrayed as first-hand accounts of world events. Even the international legal system is based on translated texts presented as originals. The power of translation goes beyond its own limits and may enhance the status

of texts taken as sources, which become 'the' original. Saint Jerome considering the Hebrew version of the Old Testament rather than relying solely on the Septuagint is an example of practices challenging power structures, one that was conveniently stigmatized and punished as heretic to preserve the dominant positions of other source texts and the resulting traditions and interpretations.

The myth of Babel can be especially revealing of the stealthy power translations have, and the resulting anxiety and moral panic caused by translation. The titanic endeavor to build a tower that would allow humans to see the Almighty face to face caused God to react by promptly frustrating their enterprise. As an imaginative punishment, multilingualism was enforced among workers, causing misunderstanding and thwarting their collaboration. What can be worse than not being able to understand those on whom your success depends? Apparently, thinking we understand them in good will only to find how conflict and confrontation ensue:

Thus one said to his fellow-worker, 'Bring me water' whereupon he would give him earth, at which he struck him and split his skull; 'Bring me an axe' but he brought him a spade, at which he struck him and split his skull. Thus it is written, through their own lips I will destroy them. (Freedman and Simon 1939: 309)

Cooperation was made impossible when familiar forms were directed to convey unfamiliar meanings. We were punished with misunderstanding, which the myth portrays as resulting from diversity. The fear of losing positions is felt by the powerful as a consequence of human cooperation, and controlling (actually preventing) understanding becomes their protection. The uncertainty and instability presented by 'cultural translation' as the path towards growth was thus portrayed as a curse in the Western imagi-

naries, engraving in our collective memories the idea that craving absolute knowledge is an ambition that must be curbed, and linking multilingualism to disempowerment.

The significance of the Tower of Babel for Western thought on translation has been underscored by influential philosophers including Benjamin (1923 [1972]), Steiner (1975), Derrida (1985), de Man (1991), or Eco (1991, 1993, 1995). God 'condemns' humans to an eternal dependence on translators to accomplish their most ambitious enterprises, or to face limiting monolingualism otherwise. Acknowledging the need for translators and interpreters entails the tacit acknowledgment of our own culture's limitations. As a myth, Babel encapsulates how a particular culture relates to the foreign and to translation. Indeed, reinterpreting the myth, God may be seen as taking translators away from humans and leaving them in pain, forced into an interlinguistic darkness. It's translators that enabled humans to increase their capacities through cooperation and to reach higher goals. Removing translators is tantamount to disenfranchising humanity, imposing a permanent asymmetry vis-à-vis power centers, which retain the intelligibility of all languages and dispense translation as they deem fit.

The new world order emerging from the two great wars was no less aware of the power of translation than the ancient Babylon. The international organizations of the modern era enshrined the right to translation—at least into major languages—in their foundational documents, as the way to ensure cooperation and the effective communication of their differences. The League of Nations emerging from the Treaty of Versailles at the 1919 Paris Peace Conference was born as a bilingual institution, and many others followed similar models. The International Court of Justice established in 1945 adopted bilingualism, and the Rules of Procedure for the United

Nations created a multilingual system in six major languages. The European Communities adopted what was then called ‘full multilingualism’ in 1990, as “a mark of respect for the fact that languages are the reflection and expression of cultures and peoples” (European Parliament 1990: 28). The symbolic power of languages to create ties of intercultural respect was behind the recognition of all African languages as official languages of the Organisation of African Unity, although their actual use has been limited to Arabic and the languages of the former empires. A colorblindness of sorts was preferred, on the other hand, by the states forming the Association of Southeast Asian Nations when establishing no official language and using English as their only working language.

Considering different models of politically-operated multilingualism, Joshua Fishman (1993) established a taxonomy for what he called ‘ethnolinguistic democracy’. Fishman characterized ethnolinguistic democracy as a continuum, and it was experienced at its fullest when parties in an interaction were accorded the right to use their own languages when uttering messages and to receive the messages that were addressed to them in their own languages as well. Elaborating on specific cases, he stressed the symbolic value enshrined in a multilingual arrangement of political spaces that allowed participants to fully use their languages —“so that every man should bear rule in his own house” (Fishman 1993: 11, citing the Book of Esther). Fishman identifies different arrangements implemented in different civilizations to acknowledge the rights of the parties involved to use their preferred language in their interactions. Different burden distributions allow parties to experience their interaction in their languages or to be forced to move to a different language to engage with a different (dominant) community. A party bearing the burden of acquiring the other’s language (as active or

passive knowledge), or both parties parsimoniously abandoning their mother tongues to engage in communication in a third language underscore power differentials. For Fishman, translation is a means to linguistically equalize the positions of the participants, who may be states, regions, migrant neighborhoods, or other ethnic individuals.

The political symbolism of translation has been highlighted based on different empirical assumptions and power relations. Fishman stresses the crucial role played by translation in according respect and ensuring cooperation in intercultural relations throughout history. However, translation has also been instrumental in controlling the circulation of political ideas. Focusing on the contacts between Galicia and Portugal, Diaz Fouces (2017: 70) contends that translation between languages and linguistic varieties with a history of cultural contact and high interintelligibility may enact symbolic barriers serving ideological purposes, more so when translation is actually performed not into any of the target varieties or languages involved but into a different and dominant language. A case in point in a contemporary context is the Spanish Supreme Court recently mandating the different Catalan-speaking administrations to use Spanish when communicating among themselves. By either negating the possibility of translation or enforcing (self-)translation and substitution, managing the options of mainly minority communities to actually use their language in different official and non-official contexts, dominant classes have successfully controlled and repressed minority populations.

Linguistic and political freedoms have shaped each other across the globe. Injustice has been inflicted upon individuals identified as less deserving on the basis of their linguistic choices, either in the form of orchestrated persecution or spontaneous neglect. Linguicism (Skutnabb-Kangas 2016), glottophobia

(Blanchet 2016), standard-language ideology (Lippi-Green 1994), dominant language ideology (Jaffe 1999), raciolinguistic ideologies (Flores and Rosa 2015; Rosa 2016), or ableism (Wolbring 2008) are among the models that have attempted to name and explain the social dynamics by which the dominant discriminate against speakers of culturally-framed verbal and signed linguistic varieties, rendering their differences abnormal, and sometimes leading to their extermination. In a neoliberal understanding that takes the most basic human rights hostage, the lack of intervention in such situations has been portrayed as the triumph of a natural selection of sorts, even if occurring within social networks. Lacking any real backbone, this argument has purportedly lost support. And yet, the sense of the ruling classes still crystalizes as common sense in presenting translation as a dispensable luxury in debates on translation and interpreting services at the European Union or national public services.

Weaponising translation and interpreting for verbal and signed languages in political and legal systems has provided a fertile ground for developing refinements in granting access to the law and the public sphere through translation and interpreting. Reviewing four centuries of English-language judiciary reports, Morris (1999) identified three different aspects in the discussion of language rights and translation: speakers' *entitlement* to access translations and interpreting when interacting with the legal system; how their need for a translation or interpretation is to be *determined*; and how the *quality* of the service they receive impacts their rights. Those issues are still unresolved in most legal systems, even though democratically-inspired attempts have been made to regulate linguistic access, notably in criminal proceedings. And yet, the conflicts of legal systems with linguistic diversity are still reflected in their treatment of legal interpreting and transla-

tion, in their reluctance to afford full rights to their linguistic (and political) others.

Translation and interpreting are instruments aptly used by the powerful, but they've also been fundamental in subverting power. In some locations and historical periods, interpreters and translators have engaged in militant practices to defend minoritized users and languages. Translation has been a powerful ally in standardizing and revitalizing minoritized languages, in making the law available and accessible to speakers of these languages, allowing them to interact with the law and to establish their identity before the law. Usually forced to experience cultural translation due to weakened positions in relation to dominant communities, speakers of minoritized languages navigate between different norm systems and become sentient of their situatedness, an advertence that allows them to behave more critically, to maneuver across contexts, and to introduce and induce transformations across cultures. Translation brings renewal and growth. The well-known Rossel-Cesana debate at the beginning of the 20th century focused on which aspect should be given priority in translating the Swiss Civil Code from German into French: the letter or the spirit of the law. Whereas Rossel wanted to produce a text in French that would read as a French text, the alterations in respect to the German version caused Cesana's outrage, who believed variations would produce conflicting interpretations. This can be considered as an attempt at modernizing the communication between citizens and the state, in a fashion that resembles how the *Vulgata* made the divine word accessible to the common people. As usual, translation mediates culturally and ideologically, advancing otherwise negated dialogue, recognition, and inclusion of different social groups, decentering culture, taking perspective, challenging ideas taken as truths, and upsetting power hierarchies

between dominant and dominated languages, cultures, and social groups. Either using the authority of major languages to disseminate minoritized languages or allowing these access to spaces previously reserved to the dominant, translation plays with and redistributes symbolic power, allowing the coexistence of divergent ideas, and also those that the dominant values tend to suppress or disregard through assimilation or neglect.

3. Translation, diversity, and the ethics of translation

In earlier and more unheeding times, essences and a presumed natural order may have been used to garner consensus about and acquiescence to structures and power relations. Today, the democratization of education and civil concerns has challenged the very existence of ethic-free zones of human doings, acknowledging the subjective and political character of all human endeavors. Disregarding the impact of translation in power relations across and within cultures led scholars to conceive translation as a bridge, a mirror that reflects and reproduces an original in a different language. The discourse on translation as neutral has enshrined particular conceptions of 'faithfulness' and 'equivalence,' has developed processes that recreate originals, and models that aseptically describe decisions and relations based on hypothesized 'default' and normalized realities. In the professional realm, codes of practice have enshrined an image of translation as neutrally providing access, uninterested in the stakes of communication, competently enabling others to reach their goals.

Whereas descriptive and communicative approaches may have dehumanized and depoliticized translation as a social phenomenon, they've contributed to a wealth of examples of how translation has traditionally aligned it-

self with power centers and how translators have overwhelmingly tended to acquiesce to prevalent norms, normalizing and standardizing texts and renderings. This acquiescent translator departs from the understanding of cultural translation as commented on at the beginning of this paper, where being exposed to difference and a plurality of values and perspectives implies an enriching process of awareness and growth. On the contrary, acquiescent translations have fed dominant discourses, averring mainstream ideologies for audiences to internalize the structures represented in translation, and neglecting silenced differences and vulnerabilities, thereby reinforcing the differences between the dominant and the dominated.

To demobilize the inertia to reproduce power structures, the need to make translators aware of their actual impact on cultures, groups, and individuals has become recurrent in the discourse on translation. Translation is far more than a communicative operation. It entails a (pre-reflexive) political agency within a field characterized by its own imbalances and relationships of exploitation that starts with the very decision to translate some texts (not others) into some languages (and not others coexisting in the same system). It continues when the translator or the commissioner (both political subjects) enshrine one available linguistic version as the original. And it materializes in a myriad of micro-level decisions that coherently and successfully speak to the macro-level contexts.

From this stance, scholars such as Mary Louise Pratt or Lawrence Venuti encourage translators to make a political choice and to practice a *humanistic* translation, one that vigilantly preserves difference, where translators are required "to attend to fractures and entanglements, their makeup, asymmetries, ethics, histories, interdependencies, distributions of power and accountability" (Pratt

2002: 33). In Venuti's words (1995), the term 'humanistic' emphasizes the applicability of this approach to the translation of mainly literature but also texts from the human sciences, texts pursuing enlightenment and entertainment. However, the basic argument is claimed to be valid for pragmatic texts, legal³ or technical translation and interpreting, where factual information is as important as cultural representations. Interpretive choices must be made by translators across areas of expertise and 'minoritizing' translations is therefore a decision that lies with the translators. In a minoritizing translation, translated texts refuse to become standard, and are crafted using a code that departs from the expected, firmly rejecting fluency in the target text to enable diversity and plurality:

The popular aesthetic requires fluent translations that produce the illusory effect of transparency, and this means adhering to the current standard dialect while avoiding any dialect, register, or style that calls attention to words as words and therefore pre-empts the reader's identification. [...] Fluency is assimilationist, presenting to domestic readers a realist representation inflected with their own codes and ideologies as if it were an immediate encounter with a foreign text and culture. (Venuti 1998: 12)

A different and yet related proposal is Prunč's concept of translation and interpreting culture (Prunč 1997, 2008). For Prunč, 'translation/interpreting' is a part of cultures resulting from the dialogical relations between all actors somehow involved in translation processes. This 'subsystem' of the culture would develop common values, expectations, and behavioral norms referring to translation-related processes and the resulting products.

Based on this notion, Prunč develops a utopian translation and interpreting culture for democratic systems based on a series of principles: cooperativeness, loyalty, transparency, and ecology. Several issues in his proposal are outstanding and represent a clear departure from the main theories in Translation and Interpreting Studies. Fundamental in his conceptualization is the need for translators to be responsible for and transparent about their decisions, and for creating an environment of trust for communication to be effective. Prunč asks translators to take the lead in reaching consensus as to their own role in balancing asymmetries among participants, both those communicating directly in the translation process and those who are somehow involved. In so doing, Prunč doesn't explicitly advocate for a particular political position vis-à-vis imbalances. Rather, he acknowledges power inequalities and asks translators to share the onus for success and act as facilitators in allowing parties to negotiate and consider the interests of *all* individuals involved, pondering also any foreseeable long-term social and cultural effects. Considering the scope of such effects, the complexity of this task can't be overstated:

In small communities, it is a plausible claim that we cannot have harmed others if there is no one with a complaint, or a ground for resenting what we have done. [...] But conditions have now changed. Each of us can now, in countless ways, affect countless other people. (Parfit 1984: 85-86)

On the one hand, Prunč's proposal entails an honest acknowledgement of the limitations of translators and interpreters as human beings and defies the very possibility of toxic benevolence on their part, where they

3.- Indeed, scholars in the field of legal translation have identified cases where such translation is not only possible but required (see Hickey 1998).

may presume to hold morally or intellectually clearer ideas of imbalances than other participants in the same situation. On the other, it leaves unstated how embracing structural imbalances and socialized biases may impact participants' "Bereitschaft und Fähigkeit", their willingness and ability to negotiate.

The idea of translators being responsible to agents other than their direct clients and considering implications for stakeholders beyond immediate addressees implies leaving the overwhelmingly dominant tenets of functionalism in translation behind and embracing a role that is related to the whole social system and culture. The claim that translators should acknowledge their share of responsibility in society has been developed by scholars in the field emphasizing that translation behavior impacts society and not only those participating in the translated encounter. On this basis, translators are asked to ponder how their actions—not only their textual actions—may impact others. To respect others' otherness, to understand the differences in the Other without absorbing them, requires acknowledging translation as intrinsically ethical. Only by doing so, by being ethically transparent, can the parties to an encounter be equal on the grounds of their shared human nature.

Holding translators thus accountable also requires translation to be given proper consideration as a multi-perspectivist, multi-partial, or omni-partial endeavor, that is, recognizing that to translate involves an agent and their limits pondering the interests of a number of stakeholders. Interpreters and translators cannot act in a vacuum nor can they be impartial. They are unable to leave no traces, to be inconsequential. Even in cases where translations are "existential" (Koskinen 2000: 83), where they have no real readership or use, this existence is symbolically laden and reflects the hierarchies between social and

cultural groups. The presence of a language through translation means it has been given access, and deference. It challenges the idea that the authority arrogated by particular languages and language varieties, speakers, and interactional patterns is natural, timeless, and essential. Translation empowers languages framed as subaltern, as they can suddenly be used in places that matter, that make interests visible, whether in international organizations or in national parliaments, courts, hospitals, and police services, or in education, elections, or funding applications. If nothing else, translating acknowledges the symbolic power of translation to change everything.

Understanding translation as intrinsically ethical requires translators to acknowledge its place in intercultural conflict. As has been argued, translation is not only a door to dialogue but an intervention, one that may trigger unanticipated and often undesirable consequences. Translation, as the Tower of Babel did, induces moral panic because it defies unchallenged positions of power and possessions, and also allows major powers to pervade minor spaces and reshape perspectives. In matters of power, there is no 'inaction'. As Holocaust survivor Elie Wiesel emphasized in his Nobel acceptance speech, "Neutrality helps the oppressor, never the victim. Silence encourages the tormentor, never the tormented" (Wiesel 1986).

4. Framing and reframing the translator. Dos and don'ts

Traditionally, translators have been seen as neutral conduits, they have been asked to remain impartial in the most difficult circumstances by their professional representatives and by their academic supporters. In the last few decades, however, major transformations in the field have reframed how

translators operate, and this has allowed for apparently non-conforming practices to reshape how we think of translation. Practitioners' discomfort with prevailing definitions of translation and interpreting as neutral and impartial have been perceived and voiced in the literature. Indeed, as discussed in the previous pages, translation can no longer be seen as a reproductive practice, as an effortless conduit for interlingual and intercultural communication. Translation is creative and partisan, with its own complexities, cultural codes, ideological frameworks, and political economy. This new frame has given rise to a wealth of studies on the agency of translators and interpreters, challenging previously held assumptions on the role they should embrace, and demanding theories and codes of conduct to be rewritten.

Especially in interpreting studies, the role of mediators/interpreters has been scrutinized and opposing perspectives have engaged in a productive dialogue. The basis of the discussion is how actively the interpreter may or should engage in the communicative situation with the rest of participants. Pöchhacker (2008), for instance, tackles the issue and elaborates a terminological description of both *mediation* and *interpreting* to conclude that both terms refer to different and distinguishable roles which may or may not coincide in the same person at any given moment. Whereas mediation would imply an active engagement in solving cultural issues and misunderstandings, interpreting is a linguistic process that helps participants help each other, without producing any new information. Abundant literature has been published supporting the idea of establishing boundaries between interpreters and mediators and diagnosing a need to let the public know about those differences. Pöchhacker's terminological stance has been enriched by analyses of policy documents and available literature. For instance, focusing on health-

care settings, Pokorn and Južnič (2020) argue that the distinction is the result of a professional market dynamic derived from a failure to provide adequate numbers of translators and interpreters to cover societal needs. Given the lack of interpreters able or willing to perform the tasks that were being demanded (usually involving the provision of information or clarifications as to cultural and social particularities in court hearings, doctor-patient interactions, or bureaucratic processes), a different profile stepped in to solve these emerging needs. As a result, two profiles with distinct roles and ethical imperatives developed.

Advocating for interpreting and not mediation (as per Pöchhacker's distinction) as *the* role required by court interpreting, Hale (2008) examines different interpreting roles, demanded from and practiced by court interpreters, and examines the consequences they entail within legal systems. The roles discussed range from (1) advocates for powerless participants to (5) 'impartial' renderers of others' utterances, and include (2) alignment with the institution, (3) gatekeeping the messages that are considered relevant and come across from one participant to the other, and (4) embellishing renderings and 'improving' the language used. She argues that the consequences of altering legal messages are a burden too big to be carried by interpreters and advocates for impartiality as the only adequate role in a courtroom. Even though Hale acknowledges the possibility of translators adopting different roles according to the demands of the situation, multi-partiality isn't considered an option in her classification of roles, and neither is negotiating roles and goals among participants, as Prunč proposed. More recent perspectives do take into account this possibility for different situations and describe role as negotiated in interaction, even if the participants aren't aware of their negotiation. It would be remiss not

to stress how unrelenting power differentials among participants determine how interpreters are used and abused, rendering the demands of impartiality futile.

A more politically involved view is that of Ozolins (2014) who, facing role challenges in healthcare interpreting, argues that interpreters are usually “the only health workers able to raise issues and advocate for patients”. Ozolins’ view strongly emphasizes the ethical decision to be taken, and how the role adopted by the interpreter will be shaped by their assessment of what interpreting is and should be. Healthcare settings are especially sensitive to cultural differences, and the consequences of how the situation is handled are particularly significant for the human beings involved. In these situations, cultural differences affect all levels of communication and all participants. On the one hand, those who are unable to speak the language of healthcare services without interpreters may well be unable to know what to expect from a medical (or any other social) encounter wrought by a different culture without the help of agents with sound knowledge of the relevant cultures. On the other hand, doctors are usually unaware of their own and patients’ taken-for-granted assumptions regarding healthcare issues that are culturally determined. This mutual unawareness creates increased suffering for patients, a suffering that the translator is in a position to perceive, understand, and perhaps ameliorate.

Issues related to the role of translators and interpreters are being actively discussed in Translation and Interpreting Studies. For a lack of a better theory that would be able to explain when and why different roles are demanded, performed, and even convenient, interpreters are considered to break out of character when departing from their expected impartiality and explanations are sought for these abnormal behaviors. When

facing situations that appeal to the personal ethics of practitioners, interpreters are asked to invoke ‘role ethics’, that is, find solace in the demands of codes of ethics not to engage their personal values and desires to help beyond what they are strictly liable for. Alternatively, we could acknowledge that interpreters who go beyond the demands and recommendations of their colleagues, representatives, codes of practice and deontological codes, either to comply with their own understanding of interpreting or out of civility in helping other participants are engaging in extra-role behavior and acting on their political power, as much as they would by doing ‘nothing’. By engaging in extra-role behavior, translators and interpreters are enacting their autonomy to voluntarily cooperate with other members of society, showing awareness of their power, and facing tensions as professionals are required to curb this power. In cases of interpreters who chose to go beyond their professionally dictated roles have started to surface, can we see the end of a paradigm coming? Can we keep considering those practices as role exceptions? Do we need to review our views on role?

Ultimately, disparities in the priorities demanded from and practiced by interpreters and translators in different settings have been shown to shape structures and professional networks, favoring more involved roles and professional profiles over others in some specific settings, namely healthcare interpreting. Curtailing the role of interpreters and translators overlooks their embeddedness in networks of multifarious professional collaboration to pursue shared goals. By constraining their use of linguistic capital to its referential functions, interpreters and translators are deprived of exerting their symbolic power. If translators and interpreters are forced to disown their power, this is left up for grabs. Far from disappearing, the power of language is left for others to capitalize. Keep-

ing translators and interpreters at bay works in the best interest of those holding power positions, whereas interpreters and translators are left with little to invest in exchange for their coveted prestige and appreciation, or other intrinsic motivators. Furthermore, limiting the scope of their practice renders their simplified tasks more easily performed by any other agent at any given time, and also more easily absorbed by other profiles that aim to increase their relevance in the market. Conduit and bridge metaphors are socialized and interested stereotypes that limit the value of translators' and interpreters' participation and facilitate their substitution. When their demands are considered inconvenient by those holding their power tight, resorting to 'bilingual volunteers' becomes an available solution within that frame. This is indeed a common practice that has an impact beyond the interests of translators and interpreters. Allophone users of public services, who depend on the heteronomous determination of their need for and right to an interpreter, are also subject to a heteronomous assessment of the (threshold of) quality for that interpretation. Thus, the miscommunications and misunderstandings, which are likely to result from unqualified agents, are unequally distributed. How are translators and interpreters involved in that distribution? Can they be held accountable for the Other? Can they be held accountable for the public policies that substitute them?

Framed within Lévinas' views (1985, 1990), the mere fact of encountering the Other makes us responsible for and to that Other, an idea also expressed by Bauman (2008), Derrida (1997), or Dostoevsky (1992), as paraphrased in de Beauvoir (1945: 10): "chacun est responsable de tout devant tous." For Goodin (1985: 39), "If one party is in a position of particular vulnerability to or dependency on another, the other has strong responsibilities to protect the dependent part". What

does this responsibility mean for translators and interpreters, though? Which definition of vulnerability falls under the responsibility of translators and interpreters? How is 'good' defined for that specialized area of society? Which 'fairness' are translators and interpreters bearing the burden of? Considering that the effects triggered by translators' and interpreters' decisions and doings occur regardless of their awareness, I contend that we collectively share responsibility for both civic and political engagement. Lévinas insists that as unaware as some individuals may be of the implications their actions trigger, this doesn't reduce responsibility, let alone our collective responsibility. When embracing that responsibility, translators and interpreters become involved in both civic and political activities aimed at furthering the common good, pursuing the correction of the vulnerabilities they're exposed to on the basis of their practice, and seeking to exert influence in public policies.

5. Translation (in)justice

Translation is a scarce resource and not only its practice but also its distribution are political acts that have an impact on individuals' possibilities. Underlying the discussion so far, a fundamental concern about pursuing justice as a guiding principle for our social and political lives may have become apparent. As argued, translation can be a means for social justice as well as an instrument for domination. Whether disenfranchising or re-enfranchising, translation and interpreting are decisive processes in providing access to the political life that sets the rules and the legal field that enforces them. They're critical in negotiating social spaces and exercising rights, allowing the Other to be equal to others without sacrificing any differences, overwriting monolingual-monocultural paradigms and sustaining diversity.

Translation-mediated justice, as justice itself, is a notably complex concept to define. Far from attempting to define this complex issue, I'll embrace Amartya Sen's idea (1980, 2009) as the basis for an agenda that encourages translation and interpreting to accept their role in pursuing justice in contemporary societies. Amartya Sen takes the classic idea of justice as that which we owe to each other to stress the difficulties it entails for practical purposes in a complex and multicultural world. For Sen, justice is better served when understood as a process to avoid and repair harm. Sen acknowledges that conflict and competing rights are to be expected from contending interests and ideas of 'good' in diverse societies. He advocates for dialogically and comparatively assessing freedoms and responsibilities placing sociocultural and personal contexts at the center. Sociocultural and personal factors build a matrix that defines individuals' actual *capabilities* to lead their lives. Opportunities to access material or intellectual resources frame individuals' possibilities and actual choices and so they must be factored in when assessing what is owed in every situation. I contend that translators and interpreters are decisive in availing or restraining opportunities, most especially in contemporary societies, by facing the Other and understanding its strangeness within a process of relocation that results in specific vulnerabilities.

In her work, Barbara A. Misztal (2011) distinguishes between three sources of vulnerability —dependence, unpredictability, and irreversibility. All three become relevant when considering translation and interpreting situations in contemporary societies. I will summarize comment on the three sources and then discuss the relevance of translation and interpreting in ameliorating conditions for the common good and the Other by referencing one particular case.

The first type of vulnerability is *dependence* on others. Being human entails a primal vulnerability to be cared for, and as moral and social beings, being able to thrive as an individual requires some sort of social arrangement. Being human means cooperatively sharing a social space with other human beings, which entails many advantages for each of us individually and collectively. We can rely on others to do part of the tasks we require to survive and thrive while taking care of tasks others also need. We —admittedly unequally— share the burden of our common existence and success. However, being social also entails accepting that others have discretion over our own possibilities, and that we depend on the systems we build, accept or acquiesce, and reproduce. In this sense, we are vulnerable *to* another. When the situations where we participate involve individuals speaking different languages, the system of translation and interpreting and its agents come to the fore. Being assigned interpreters and translators —and adequate technology for interpreting—, being afforded translations into our languages, being accurately rendered and represented in dominant languages, being given specific positions of visibility... all entail decisions taken from an external locus of control. We are vulnerable *to* a translator/interpreter but also to other agents in a system that may take or refuse responsibility to care and provide a remedy, to deliver the basic means for understanding and cooperation.

A second source of vulnerability is the *unpredictability* of human experience. Our fate and possibilities are linked to unforeseeable actions undertaken by others, individually and collectively, which may impact our possibilities and force our expectations to constantly change shape. Misztal defines unpredictability in social and economic terms. Individuals depend on their social arrangements, their jobs, and measures of collec-

tive protection, as well as on their knowledge of the outcomes to be expected when making decisions such as changing jobs. Uncertainties in that sphere cause unpredictability and fear about the future, which as Misztal argues, are exploited as a mode of domination. Impacting any human being, variability and unpredictability are to be expected when dis/re-locating oneself, when abandoning the support networks built with lifetime investments, and submitting oneself to the unknown rules of an unknown system. Both the lowered density of support networks and the lack of knowledge of the rules of the game in the new system increase unpredictability for the stranger. A remedy available against unpredictability is the promise made by a credible knowledgeable (and resourceful) source. By promising, expectations are shared and become known. The precariousness is alleviated by the bond of mutual reliance created by sharing knowledge with the promiser, a reliance that is mediated by trust. Only by trusting the promiser can their words be accepted as knowledge.

When focusing on situations involving translation/interpreting, studies have pointed out how of all agents, trust is more easily engendered by translators and interpreters, on the grounds of their sharing the knowledge of the language, an intimate part of our identities. Translators are the identifiable piece who may connect the stranger to something known and enhance feelings of security. However, both the presence of translators, required to make a promise, and the possibility to make good on the promise may well be beyond the powers of translators, unless they engage with the system, that is, in political activity. Applying a broad lens to thinking about translation as a political activity is particularly relevant for those translators and interpreters who work with vulnerable populations.

A third and final source of vulnerability is *irreversibility*, the inability to ‘unsee’ and ‘unlive’ what one has been through, past actions and experiences that result in a sense of distrust and disbelief. Bearing living conditions but especially violence perceived as undeserved, taken as disrespect, wrong and demeaning, undermines the sense of moral community, the ties with other humans, and the disposition for and expectation of cooperation. Forgiveness, however, can lessen the burden of the irreversibility of action. As a complement and not a substitute for justice, forgiveness implies a humanized understanding. As such, forgiveness doesn’t imply forgetting, but therapeutic sharing that works with painful memories to prime intergroup cooperation, while warning about actions to avoid. Translation-mediated remembrance can allow for dialogue and renewal, can enhance understanding without denying the differences. And this understanding can be mutual, for as long as cultures are able to admit their wrongdoings. Translation ameliorates irreversibility by preventing silence, most notably the pain of enforced silence. Enforcing silence upon individuals and communities may be actively done, imposing physical and symbolic consequences, but it may also be performed through neglect and unawareness, through benightedness, bigotry, and acquiescence. Language is power and hierarchy, and so is voice. Giving voice may be merely a step, but a necessary step towards healing and inclusion.

The translator as advocate —not one that may influence the outcome of any case, as Hale may have implied, but one that supports basic democratic and ethical values within the translation/interpreting culture and in the broader context— has been awakening and finding areas where their knowledge of vulnerabilities can make a change, and is sometimes the only that will. A case in point is Erik Camayd-Freixas’ account (2009) of

an immigration raid against illegal workers in Postville, Iowa, who were criminalized on questionable legal and factual grounds. As an interpreter, Camayd-Freixas was present at several stages in the process and gained a perspective rarely afforded to other roles. As a certified interpreter, he was an officer of the court, and pondering his ethical imperatives, he decided to report the facts to the judge in charge and then, once his words could bear no consequences on the case, to colleagues and the public via *The New York Times*. Unfortunately, his *talking* about the facts he had learned during his work received more attention than all the irregularities reported. However, his thorough analysis of the ethical and legal issues involved leaves no doubt as to how confidentiality and alleged ‘impartiality’ may provide opportunities for interpreters to engage in political activities to prevent harm and to report and correct injustices against vulnerable populations.

In the Postville case, illegal workers from mainly Latin American countries were apprehended at a slaughterhouse and meat-packing plant. They were shackled and driven in procession from one place to another over the course of 72 hours where they were persuaded to plead guilty to avoid being charged with worse offences carrying longer sentences. As per Camayd-Freixas’ account, most were responsible for their families’ well-being, sometimes their only economic support, and their priority was to be able to go back to work, either in the US or elsewhere. The time each of their attorneys was able to confer with them was insufficient for them to understand the consequences of the plea offer —a plea offer whose terms were questionable, as Camayd-Freixas suspected and the judge of the case confirmed. Their vulnerability was determined by their being dependent on a system whose priority was policy- rather than justice-driven (as analyz-

ed in Camayd-Freixas’ paper), and an interpreter and an attorney who were unable to provide adequate time to each case. On that basis, they were incapable of predicting the outcomes of the situation, due to inadequate information. Lastly, the irreversibility of their experience (being criminalized for working) was patent in their impossibility to trust even their attorneys and interpreters, as Camayd-Freixas stressed. Faced with such complex vulnerabilities, the interpreter sought first a solution within the system, a judge who concurred with how unreasonable the terms of the plea were and who restored their dignity by voicing his personal appreciation for their will to work and provide for their families. However, much was left undone. By engaging politically, by reaching out to colleagues, other legal agents, the media, and the public, the interpreter’s actions were aimed at preventing harm to these workers but also to others in the future, considering his ethical duty over the broader context to develop a just translation/interpreting culture. The criminal process barely allowed the voices of the migrants to be heard. However, their cases may reach further and raise awareness through the actions of an engaged interpreter.

6. Conclusions

This paper has examined the relevance of how we collectively approach translation and interpreting (and translators and interpreters) in allowing strangeness to cooperate with ‘glocal’ cultures and societies pursuing a renovated application of the concept of justice. Indeed, power, ethics, and justice demand revisions to honor their role in societies increasingly transformed by their encounters with difference. That enterprise will be shaped by the policies defining the distribution, access, enactment, and enjoyment of translation.

Faced with the current vulnerabilities imposed upon us generally but especially on those who find themselves as strangers, translators and interpreters have been starting to embrace their responsibilities “de tout devant tous” (de Beauvoir 1945: 10), reimagining their role and their ethical frames. Acknowledging translation as partisan, both civil and political engagement are open for translators and interpreters to change their immediate environments and the future we may be blessed to share. Translators and interpreters have “a power to disturb and destabilize far out of proportion to their socially ascribed and officially sanctioned positions” (Rafael 2009), but we do need to increase our knowledge about the various ways in which translators and interpreters engage and may engage in social and political action to influence lives and policies.

Translation and Interpreting Studies are indeed evolving, finding loopholes in their dominant approaches and proposing ambitious transformations to rise to the challenge of their responsibilities and negotiating capacities. However, the possibilities to frame this role within a translation and interpreting paradigm that engages all of translation are underexamined and undertheorized. Asking translators and interpreters to be neutral implies being neutral is indeed a possibility. And yet contemporary thought has developed a wealth of reflections to help us understand how neutrality is both chimeric and interested. On the one hand, the very act of understanding is constructed on the basis of our ideology and forces us to mobilize our political agency. On the other, ‘not doing’ is tantamount to cooperating with existing power positions by contributing to a new successful practice of hierarchy reproduction. Telling students, practitioners, and society in general that translators can and should be impartial rather than multi-partial silences the intrinsically ethical nature of translation and

the cultural and situational dependencies shaping the principles it obeys. Translation is the way to gigantic endeavors that can only be completed through cooperation with the stranger, also the vulnerable stranger. Engaged translation calls on us to engage socially and politically to prevent harm, to promote social justice, and to shape social policies and institutions.

This paper started highlighting how translation is felt as the way to adequately describe encountering strangeness. Parallel to translators, other professional profiles and social dynamics are assuming the relevance of both metaphor and activity and bringing them in line in absorbing and assuming tasks that we may conceive of as ‘translation,’ letting strangeness shape the ways they develop and transform. Uncurbed and unaware of the restraints it is told to obey, translation translates, “Welt weltet” (Heidegger 2003: 30), the world ‘worlds’ in such a way that it is withheld from us. Translation is unfathomable and yet we humans can and will bring it down to apprehensible measures to keep learning from it, to keep creating ever richer experiences, to adapt our possibilities to our desires, assuming that “life is translation, and we are all lost in it” (Geertz 1977: 799).

References

- Bailey, Benjamin. 2007. “Heteroglossia and boundaries.” In *Bilingualism: A Social Approach*, ed. by Monica Heller, 257-274. London: Palgrave.
- Baker, Mona. 2006. *Translation and Conflict. A Narrative Account*. London: Routledge.
- Baker, Mona. 2013. “Translation as an Alternative Space for Political Action.” *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest* 12: 23-47. <https://doi.org/10.1080/14742837.2012.685624>

- Bakhtin, Mikhail Mikhailovich. 1981. "The Dialogic Imagination: Four Essays by M.M. Bakhtin." ed. by Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Bauman, Zygmunt. 2008. *The Art of Life*. Cambridge: Polity.
- Benjamin, Walter. 1923 [1972]. „Die Aufgabe des Übersetzers.“ In *Gesammelte Schriften*, ed. by Rolf Tiedemann and Hermann Schweppenhäuser, 9-21. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Blanchet, Philippe. 2016. *Discriminations : combattre la glottophobie*. Paris: Textuel.
- Blommaert, Jan, James Collins, and Stef Slembrouck. 2005. "Spaces of multilingualism." *Language & Communication* 25 (3): 197-216. <https://doi.org/10.1016/j.langcom.2005.05.002>
- Blommaert, Jan and Ben Rampton. 2011. "Language and Superdiversity." *Diversities* 13 (2): 1-21.
- Camayd-Freixas, Erik. 2009. "Interpreting after the Largest ICE Raid in US History: A Personal Account." *Latino Studies* 7: 123-139. <https://doi.org/10.1057/lst.2008.54>
- Canagarajah, A. Suresh. 2006. "The place of world Englishes in composition: Pluralization continued." *College Composition and Communication* 57 (4): 586-619.
- de Beauvoir, Simone. 1945. *Le Sang des autres*. Paris: Gallimard.
- de Man, Paul. 1991. «Conclusions : « La Tâche du traducteur » de Walter Benjamin.» *TTR: Traduction, terminologie, rédaction* 4 (2): 21-52. <https://doi.org/10.7202/037092ar>
- Derrida, Jacques. 1985. «Des tours de Babel.» In *Difference in Translation*, ed. by Joseph F. Graham, 165-207. London: Cornell University Press.
- Derrida, Jacques. 1997. *Adieu to Emmanuel Levinas*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Diaz Fouces, Oscar. 2017. "From Language Planning to Translation Policy: Looking for a Conceptual Framework." In *Translation and Public Policy: Interdisciplinary Perspectives and Case Studies*, ed. by Gabriel González Núñez and Reine Meylaerts, 58-82. London: Routledge.
- Dostoevsky, Fyodor. 1992. *The Brothers Karamazov*. Trans. by Richard Pevear and Larissa Volokhonsky. London: Everyman's Library.
- Eco, Umberto. 1991. «La lingua universale di Ramón Llull.» *Cahiers Ferdinand de Saussure* (45): 121-149. <https://doi.org/10.2307/27758442>
- Eco, Umberto. 1993. «Traduction et langue parfaite.» Assises de la Traduction littéraire, Arles, 14 November 1993.
- Eco, Umberto. 1995. *The Search for the Perfect Language*. Trans. by James Fentress. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- European Parliament. 1990. "Resolution of the European Parliament A3-169/90, December 11, 1990, on Languages in the Community and the Situation of Catalan." *Official Journal of the European Communities* C19: 28-30.
- Fishman, Joshua A. 1993. "Ethnolinguistic democracy. Varieties, degrees and limits." *Language International* 5 (1): 11-17.
- Flores, Nelson and Jonathan D. Rosa. 2015. "Undoing Appropriateness: Raciolinguistic Ideologies and Language Diversity in Education." *Harvard Educational Review* 85 (2): 149-171.
- Freedman, Harry and Maurice Simon (eds). 1939. *Rabba Genesis (Midrash Rabba)*. Hertford: Stephen Austin & Sons.
- García, Ofelia. 2009. "Education, multilingualism and translanguaging in the 21st century." In *Multilingual Education for Social Justice: Globalising the local*, ed. by Ajit Mohanty, Minati Panda, Robert Phillipson and Tove Skutnabb-Kangas. New Delhi: Orient Blackswan.
- Geertz, Clifford. 1977. "Found in Translation: On the Social History of the Moral Imagination." *The Georgia Review* 31: 788-810.

- Gentzler, Edwin. 2016. *Translation and Rewriting in the Age of Post-Translation Studies*. London: Routledge.
- Goodin, Robert E. 1985. *Protecting the Vulnerable: A Reanalysis of Our Social Responsibilities*. Chicago: Chicago University Press.
- Grutman, Rainier. 1997. *Des langues qui résonnent. L'hétérolinguisme au xixe siècle québécois*. Montréal: Fides.
- Hale, Sandra B. 2008. "Controversies over the role of the court interpreter." In *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and dilemmas*, ed. by Carmen Valero Garcés and Anne Martin, 99–121. Amsterdam: John Benjamins.
- Heidegger, Martin. 2003. *Holzwege (1935–1946)*. 1. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1914–1970. Band 5 Ed. Frankfurt am Main: Klostermann.
- Hickey, Leo. 1998. "Perlocutionary Equivalence: Marking, exegesis and recontextualisation." In *The Pragmatics of Translation*, ed. by Leo Hickey, 217–232. Clevedon: Multilingual Matters.
- Inghilleri, Moira. 2008. "The ethical task of the translator in the geo-political arena. From Iraq to Guantánamo Bay." *Translation Studies* 1: 212–223. <https://doi.org/10.1080/14781700802113556>
- Jacquemet, Marco. 2005. "Transidiomatic practices: Language and power in the age of globalization." *Language and Communication* 25: 257–277.
- Jaffe, Alexandra. 1999. "Locating Power: Corsican Translators and Their Critics." In *Language Ideological Debates*, ed. by Jan Blommaert, 39–66. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Jørgensen, J. Normann. 2008. "Polylingual Linguaging Around and Among Children and Adolescents." *International Journal of Multilingualism* 5 (3): 161–176. <https://doi.org/10.1080/14790710802387562>
- Koskinen, Kaisa. 2000. "Beyond Ambivalence. Postmodernity and the Ethics of Translation." PhD diss., Department of Translation Studies, University of Tampere.
- Lévinas, Emmanuel. 1985. *Ethics and Infinity: Conversations with Philippe Nemo*. Trans. by Richard A. Cohen. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Lévinas, Emmanuel. 1990. *Totalité et infini : essai sur l'extériorité*. Kluwer Academic.
- Lippi-Green, Rosina. 1994. "Accent, standard language ideology, and discriminatory pretext in courts." *Language in Society* 23 (2): 163–198.
- Misztal, Barbara A. 2011. *The Challenges of Vulnerability. In Search of Strategies for a Less Vulnerable Social Life*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Morris, Ruth. 1999. "The Face of Justice: Historical Aspects of Court Interpreting." *Interpreting* 4 (1): 97–123.
- Otsuji, Emi and Alastair Pennycook. 2010. "Metrolingualism: fixity, fluidity and language in flux." *International Journal of Multilingualism* 7 (3): 240–254. <https://doi.org/10.1080/14790710903414331>
- Ozolins, Uldis. 2014. "Descriptions of interpreting and their ethical consequences." *FITISPos International Journal* 1: 23–41.
- Parfit, Derek. 1984. *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press.
- Pöschhacker, Franz. 2008. "Interpreting as mediation." In *Crossing borders in community interpreting: Definitions and dilemmas*, ed. by Carmen Valero Garcés and Anne Martin, 9–26. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Pokorn, Nike K. and Tamara Mikolič Južnič. 2020. "Community interpreters versus intercultural mediators: Is it really all about ethics?" *Translation and Interpreting Studies* 15 (1): 80–107.
- Pratt, Mary Louise. 2002. "The Traffic in Meaning: Translation, Contagion, Infiltration." *Profession* 2002 (1): 25–36. <https://doi.org/10.1632/074069502x85275>

- Prunč, Erich. 1997. „Translationskultur (Versuch einer konstruktiven Kritik des translatorischen Handelns).“ *TEXTconTEXT* 11 (2): 99-127.
- Prunč, Erich. 2008. „Zur Konstruktion von Translationskulturen.“ In *Translation-skultur: ein innovatives und produktives Konzept*, ed. by Larisa Schippel, 19-41. Berlin: Frank & Timme.
- Rafael, Vicente. 2009. „Translation, American English, and the National Insecurities of Empire.“ *Social Text* 101 27 (4): 1-23.
- Rosa, Jonathan D. 2016. „Standardization, Racialization, Languagelessness: Raciolinguistic Ideologies across Communicative Contexts.“ *Journal of Linguistic Anthropology* 26 (2): 162-183.
- Sen, Amartya. 1980. „Equality of What?“ In *Tanner Lectures on Human Values*, ed. by Sterling McMurrin, 195-220. Cambridge, Salt Lake City: Cambridge University Press, University of Utah Press.
- Sen, Amartya. 2009. *The Idea of Justice*. Cambridge, MA: The Belknap Press.
- Skutnabb-Kangas, Tove. 2016. „Linguicism.“ In *The Deaf Studies Encyclopedia*, ed. by Eugenie N. Gertz and Boudreault Patrick, 582-586. London: Sage.
- Steiner, George. 1975. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. London: Oxford University Press.
- Truchot, Claude. 1997. „The spread of English: From France to a more general perspective.“ *World Englishes* 16 (1): 65-76.
- Venuti, Lawrence. 1995. *The Translator's Invisibility. A history of translation*. London, New York: Routledge.
- Venuti, Lawrence. 1998. *The Scandals of Translation. Towards an ethics of difference*. London: Routledge.
- Vertovec, Steven. 2007. „Super-diversity and its Implications.“ *Ethnic and Racial Studies* 30 (6): 1024-1054. <https://doi.org/10.1080/01419870701599465>
- Wiesel, Elie. 1986. „Nobel Acceptance Speech.“ Oslo: The Elie Wiesel Foundation for Humanity. <https://eliewiesel-foundation.org/elie-wiesel/nobelprize-speech/>.
- Wolbring, Gregor. 2008. „The politics of ableism.“ *Development* 51 (2): 252-258.
- Yildiz, Yasemin. 2012. *Beyond the Mother Tongue: The Postmonolingual Condition*. New York: Fordham University Press.

TRADUCCIÓ, PODER, ÈTICA. CONTRA LA INJUSTÍCIA EN LA COMPREENSIÓ I LA COOPERACIÓ INTERCULTURALS

Esther Monzó-Nebot¹

Universitat Jaume I

1. Introducció. Traducció i comprensió

La traducció s'ha utilitzat metafòricament per descriure molt més que no la comunicació mitjançada entre individus que parlen idiomes diferents. Geertz, des de l'antropologia, va veure la traducció com un mètode per comprendre plenament formes de vida que la nostra cultura ens oculta o ens fa jutjar com a inadequades o contràries a valors importants en el nostre sistema. Davant de la diferència, els humans ens veiem obligats a qüestionar les possibilitats dels nostres recursos per a la creació de significat i, com a conseqüència, experimentem inestabilitats que desencadenen un procés que ens desperta la sensibilitat. Traduir, en aquest sentit, significa desafiar la comoditat i la simplificació, relacionar-se amb allò que és forà i esdevenir un ésser "més sabedor, més incert i més desequilibrat" (Geertz 1977: 804). En vista d'això, la "traducció cultural" és una celebració de les complexitats que ens fan perdre l'equilibri, un procés que porta a casa allò que és estrany tot mantenint-ne la diferència. La traducció cultural és un procés d'auto-transformació que rebutja la transformació d'Altri, és un procés de creixement que experimenta qui té la capacitat d'entendre.

En un sentit figurat, la traducció fa referència als esforços realitzats per comprendre l'estranyesa que ens trobem, de vegades revestida amb una normalitat aparent i de vegades arrelada en nosaltres mateixes. En un sentit literal, la traducció mitjança aquesta estranyesa per a altri. L'antropòleg experimenta la cultura com a distant i independent per com-

prendre els nostres orígens evolutius i com les formes peculiars i úniques de l'organització humana ens poden distingir com a espècie. Per contra, qui tradueix dissenya com exposarà altri a una manera diferent d'entendre i materialitzar allò que és ser humà i com lo donarà accés a les diferències sorgides dels contactes interculturals. Aquest disseny és una de les grans preguntes dels estudis de traducció i interpretació. És en mans de qui tradueix decidir si les idees i perspectives noves tindran l'oportunitat de descentrar la nostra pròpia cultura, afegint noves perspectives als nostres repertoris, desafiant les nostres assumpcions, transformant com creem el sentit i transformant-nos. En canvi, les traductores poden decidir suavitzar i retallar els límits de la diferència perquè l'estranyesa (o almenys la que ens presenta la traducció) encaixe en els nostres marcs culturals.

En les nostres configuracions socials actuals, aquesta segona opció pot haver esdevingut una remor de diferències no reconegudes entre veïns. L'acumulació de canvis produïts per les revolucions tecnològiques i industrials ha maximitzat la probabilitat de trobar-nos cultures i individus estranys als nostres barris i a la vida quotidiana, en espais socials físics i en línia. Això ha tingut un impacte en les maneres com un nombre creixent de persones construeixen sentit en les activitats quotidianes, la qual cosa configura les seues experiències i pràctiques de comunicació, permetent-los experimentar una traducció cultural sistèmica. S'ha despertat una consciència global que està remodelant les ide-

1.- Orcid: <http://orcid.org/0000-0001-5658-9967>. La investigació per a aquest article s'ha realitzat en el marc del projecte UJI-B2019-32 del grup de recerca TRAP.

ologies dins de les societats, que afecta les polítiques públiques i qui les formula, com també el món acadèmic. Aquestes noves realitats interculturals i interlingüístiques s'han intentat comprendre i explicar des de diversos enfocaments, que han revelat els biaixos que comporta pensar dins de les fronteres d'una llengua. S'han encunyat una sèrie de termes² en un intent de descriure pràctiques i situacions emmarcades dins de la diversitat implacable que agafa cada cop més protagonisme en les societats, fins i tot en aquelles que continuen operant sota el paradigma del monolingüisme-monoculturalisme de l'estat-nació, que intenten configurar identitats polítiques unificades sota una llengua i una cultura. La necessitat d'expandir la nostra pròpia cultura recurrent a altres idiomes i cultures ha esdevingut quotidiana.

Davant d'aquesta nova diversitat generalitzada, és cada vegada més difícil observar les cultures com a entitats distintes organitzades en espais atermenats. La nostra vida quotidiana glocalitzada, on les diferents cultures locals es relacionen en xarxes de comunicació asimètriques que permeten als individus desenvolupar identitats biculturals i multiculturals, ens exposa a l'Altres. Quan viatgem o accedim a productes culturals, trobem novetats que no podem deixar enrere. Reaccionem a aquest nou coneixement i a aquestes experiències originals, les absorbim i les elaborem. En aquest sentit, la traducció ja no pot treballar sobre l'assumpció d'una distinció clara entre les estructures de significat dels textos originals i els sistemes meta, ja que les cultures solen ser originals i foranes alhora. Vol dir això que el món de la post-traducció, com

Edwin Genzler (2016) l'ha anomenat, se sent tan còmode experimentant l'estranyesa que ja no necessita mediació? Podem entendre la "traducció cultural" com un coneixement distribuït mundialment? La traducció cultural i textual han diluït finalment les asimetries epistèmiques i de poder social?

Per bé o per mal, les llengües encara s'organitzen jeràrquicament tant a nivell mundial com en situacions particulars i la traducció de qualsevol idioma a qualsevol altre és un procés de poder. Arrelades en una situació social i en xarxes culturals, les traductores, de manera voluntària o involuntària, contribueixen a distribuir el poder simbòlic de les llengües aplicant determinades polítiques de traducció que afecten aquestes jerarquies. Com a Proteus o com a Procrustes, les traductores adopten una postura sobre els ordres culturals i lingüístics mundials i locals i exerceixen el poder de generar cooperació o de reforçar l'antagonisme, d'equilibrar possibilitats o d'exacerbar les desigualtats. Ben certament, no ens podem mirar la traducció amb candidesa. Tota traducció comporta una manipulació, ja siga basada en els límits de la nostra pròpia percepció i coneixement o en els beneficis que se'n poden obtenir. En obrir o amagar les portes de l'estranyesa, la traducció té el poder de qüestionar l'autoritat moral i social acumulada de manera simbòlica per qualsevol llengua o cultura en particular, però també per qualsevol de les ideologies, nacions, religions, gèneres, valors o habilitats que comparteixen espais.

Les traductores, però, no poden gestionar aquest poder lliurement. L'accés a la traduc-

2.- Els termes creats des de perspectives centrades en les llengües inclouen *heteroglòssia* (Bakhtin 1981), *heteroglòssia transnacional* (Bailey 2007), *polylinguaging* (Jørgensen 2008), *pràctiques transidiomàtiques* (Jacquemot 2005), *heterolingüisme* (Grutman 1997), *translanguaging* (García 2009), *transglòssia* (Truchot 1997), *metrolingüisme* (Otsuji i Pennycook 2010), *multilingüisme truncat* (Blommaert, Collins, i Slembrouck 2005) i *codemeshing* (Canagarajah 2006). Pel que fa a les propostes centrades en pràctiques culturals i configuracions socials, *superdiversitat* (Vertovec 2007; Blommaert i Rampton 2011) i *postmonolingüisme* (Yildiz 2012) han estat els més influents.

ció (de qualitat) està intervingut per les estructures socials existents i les asimetries de poder, per decisions polítiques que afecten els desenvolupaments tecnològics i els serveis socials disponibles per a grups específics de parlants, per les decisions de les comunitats de traducció i els seus representants, per la producció de coneixement relatiu a la traducció, pels recursos associats a combinacions específiques d'idiomes... L'experiència de la diferència es distribueix de manera desigual. Això ens obliga a entendre la traducció com a pràctica cultural, social i ideològica i a examinar adequadament conceptes clau com ara poder, ètica i justícia i el seu paper en la distribució, accés, exercici i gaudi de la traducció.

Aquest article oferirà una visió general del poder de la traducció per donar forma a la nostra experiència col·lectiva i personal amb l'estranyesa, però també de les limitacions imposades a les seues possibilitats. Posant èmfasi en la dimensió cultural i social de les polítiques de traducció, l'article se centrarà en qüestions d'ètica, en els models disponibles perquè les traductores puguen comprendre el seu impacte real confrontant el mite de la neutralitat que encara es manté ben viu en els models professionals de traducció. El fet de prendre consciència de la naturalesa ideològica de les assumpcions sobre la traducció augmenta les possibilitats de les traductores i ens obliga a revisar el seu paper en cultures i situacions específiques. Una reflexió final sobre les implicacions de les qüestions plantejades per a diferents grups socials portarà a formular un desideràtum: ens cal més recerca sobre com la traducció i les polítiques de traducció configuren les desigualtats en el nostre món actual.

2. El poder de la traducció

La traducció treballa amb l'estranyesa i pot permetre que les idees circulen, però tam-

bé pot reforçar les estructures, obstruint el pas de les novetats i perspectives a la cultura meta o permetent que flueixen, que es transformen i que ens transformen. La traducció participa en pràctiques culturals difonent o silenciament les narracions que creen les estructures de sentiment que donen suport a les pràctiques culturals i les validen. En aquesta funció, la traducció pot reforçar jerarquies mundials de cultures dominants i dominades o resistir-se i contrarestar pràctiques hegemòniques. Lawrence Venuti (1995) ha destacat el paper col·laboracionista de la traducció amb els ordres ideològics dominants; Mona Baker (2006, 2013) ha posat en relleu els casos en què forces colonitzadores i ocupants han pres el control de la traducció en campanyes d'invasió i conquesta, alhora que ha destacat el treball de traductores que es resisteixen a la subjugació; i Moira Inghilleri (2008) ha defensat que la necessitat de prendre decisions ètiques és inherent a la traducció. Amb diferents supòsits empírics, inclosa la traducció de literatura estrangera als Estats Units, traduccions bíbliques que defensen moralment l'apartheid o la interpretació a Guantánamo, aquests i altres estudiosos mostren que les possibilitats són obertes i que les tries de qui tradueix tenen un gran impacte en les persones que participen en aquests intercanvis i en les seues vides.

Un dels signes més reveladors de la consciència general pel que fa al poder de la traducció és el seu caràcter sobre-codificat. En efecte, la paraula *traducció* està ben acotada i reservada en diferents cultures per a pràctiques textuals diferents. El que es permet a les traduccions (o a les pseudo-traduccions) no sempre és admissible per als originals, i viceversa. Disfressar un original de traducció s'ha utilitzat com a mecanisme per introduir innovacions dins d'un sistema, i que les autores n'evitaren les repercussions. De fet, Don Quixot es va presentar com la traducció d'un

manuscrit trobat misteriosament. En altres casos, les traduccions es presenten com a *pseudo-originals*. Les pràctiques periodístiques actuals es basen en gran mesura en fonts traduïdes que s'ofereixen com a relats de primera mà d'esdeveniments mundials. Fins i tot el sistema jurídic internacional es basa en textos traduïts presentats com a originals. El poder de la traducció va més enllà dels seus propis límits i pot millorar l'estatus dels textos que es prenen com a fonts, que es converteixen en l'original. Que Sant Jeroni es basara en la versió hebrea de l'Antic Testament en lloc de considerar només la Septuaginta és un exemple de pràctiques que desafien les estructures de poder, en concret una de convenientment estigmatitzada i castigada com a herètica a fi de preservar les posicions dominants d'altres textos originals i de les tradicions i interpretacions establertes.

El mite de Babel és especialment revelador del poder subreptic de les traduccions i també de l'ansietat i pànic moral que genera la traducció. L'esforç titànic de construir una torre que permetera als humans veure el totpoderós cara a cara va fer que déu reaccionara immediatament frustrant l'empresa. Com a càstig imaginatiu, va instaurar el multilingüisme entre les persones que hi treballaven, provocant incomprendions i frustrant-ne la col·laboració. Què pot ser pitjor que no poder entendre aquells de qui depèn el nostre èxit? Aparentment, pensar honestament que els entenem per acabar amb conflictes i enfrontaments:

Així, un va dir al seu company de feina: "Porta'm aigua" i aquell li va donar terra, a la qual cosa va respondre colpejant-lo i partint-li el crani; "Porta'm una destal", però li va portar una pala, a la qual cosa va respondre colpejant-lo i partint-li el crani. Així està escrit, i a través dels seus llavis els destruiré. (Freedman i Simon 1939: 309)

La cooperació es va fer impossible quan les formes conegudes van passar a transmetre significats desconeguts. Ens van castigar amb incomprendió, que el mite mostra com un resultat de la diversitat. El poder establert sent la por a perdre autoritat com a conseqüència de la cooperació humana i tria controlar (impedir, en realitat) la comprensió com a mesura de protecció. La incertesa i la inestabilitat presentades per la traducció cultural com el camí cap al creixement es retraten així, en els imaginaris occidentals, com una maledicció i es grava en les nostres memòries col·lectives la idea que anhelar un coneixement absolut és una ambició que cal refrenar, vinculant alhora el multilingüisme amb el desempoderament.

La importància de la Torre de Babel en el pensament occidental sobre la traducció ha estat destacada per importants filòsofs, entre ells, Benjamin (1923 [1972]), Steiner (1975), Derrida (1985), de Man (1991), o Eco (1991, 1993, 1995). Déu *condemna* els éssers humans a una dependència eterna en la traducció per assolir les empreses més ambiciosos, o a assumir altrament un monolingüisme limitant. Reconèixer la necessitat de traductores i intèrprets comporta un reconeixement tàctic de les limitacions de la nostra pròpia cultura. Com a mite, Babel condensa com es relaciona una cultura particular amb allò que és forà i amb la traducció. Reinterpretant el mite, es pot veure que déu arrabassa la traducció als humans i els deixa amb el dolor de viure forçats a una foscor interlingüística. És la traducció la que permetria que els humans pogueren augmentar les seues capacitats i cooperar per assolir els objectius més elevats. Eliminar-la equival a marginar la humanitat, imposant una asimetria permanent respecte als centres de poder, que conserven la intel·ligibilitat de tots els idiomes i administren la traducció com creuen oportú.

El nou ordre mundial sorgit de les dues grans guerres no era menys conscient del

poder de la traducció que la civilització de Babilònia. Les organitzacions internacionals de l'època moderna van consagrar el dret a la traducció, almenys a les llengües dominants, en els seus documents constitucionals, com la manera de garantir la cooperació i la comunicació efectiva de les seues diferències. La Societat de Nacions sorgida del tractat de Versalles a la Conferència de Pau de París de 1919 va nàixer com a institució bilingüe, i moltes altres van seguir models similars. El Tribunal Internacional de Justícia establert el 1945 va adoptar el bilingüisme i el Reglament de les Nacions Unides va crear un sistema multilingüe en sis idiomes dominants. Les comunitats europees van adoptar el 1990 el que llavors es va anomenar *multilingüisme integral*, com a “marca de respecte pel fet que les llengües són el reflex i l'expressió de les cultures i els pobles” (Parlament Europeu 1990: 28). En el cas de l'Organització de la Unitat Africana, darrere del reconeixement de totes les llengües africanes com a llengües oficials hi havia el reconeixement del poder simbòlic de les llengües per crear vincles de respecte intercultural, tot i que en la pràctica només s'han utilitzat l'àrab i les llengües dels antics imperis. Per contra, els estats que van constituir l'Associació de les Nacions del Sud-Est Asiàtic van preferir una mena de daltonisme: no van establir cap idioma oficial i usen l'anglès com a únic idioma de treball.

Després d'analitzar diferents models de multilingüisme en la pràctica política, Joshua Fishman (1993) va establir una taxonomia per al que va anomenar “democràcia etnolingüística”. Fishman va caracteritzar la democràcia etnolingüística com a continu; s'experimenta al màxim quan les parts tenen el dret d'utilitzar els seus propis idiomes a l'hora de rebre missatges. Partint de casos concrets, Fishman destaca el valor simbòlic d'una ordenació multilingüe dels espais polítics que permet als participants utilitzar plenament els

seus idiomes —“per tal que tothom siga qui governe a sa casa” (Fishman 1993: 11, citant el Llibre d'Esther). Fishman estudia els diversos arranjaments que diferents civilitzacions utilitzen per reconèixer els drets de les parts implicades a utilitzar el seu idioma preferit en les interaccions. Una distribució diferent de càrregues fa que les parts puguen viure la interacció en els seus idiomes o que es vegen obligades a traslladar-se a una altra llengua per relacionar-se amb una comunitat diferent (i dominant). Donar la càrrega d'aprendre la llengua de l'altra part només a una (com a coneixement actiu o passiu) o que totes dues abandonen amb parsimònia les llengües maternes per endinsar-se en la comunicació en un tercer idioma són opcions que subratllen les diferències de poder. Per a Fishman, la traducció és un mitjà per equiparar lingüísticament les posicions dels participants, que poden ser estats, regions, barris de migrants o d'altres agrupacions ètniques.

A partir de diferents supòsits empírics i relacions de poder, el simbolisme polític de la traducció s'ha destacat àmpliament. Fishman destaca el paper crucial que la traducció ha exercit al llarg de la història per oferir respecte i garantir la cooperació en les relacions interculturals. La traducció, però, també ha estat fonamental per controlar la circulació de les idees polítiques. Centrant-se en els contactes entre Galícia i Portugal, Díaz Fouces (2017: 70) sosté que la traducció entre llengües i varietats lingüístiques amb una història de contacte cultural i alta interintel·ligibilitat pot alçar barreres simbòliques que amaguen propòsits ideològics, més quan la traducció no és a cap de les varietats o idiomes de les parts, sinó a un idioma diferent i dominant. Un cas concret en un context contemporani és el Tribunal Suprem de l'Estat espanyol que ha ordenat recentment a les diferents administracions catalanoparlants que utilitzen el castellà per comunicar-se entre elles. Tant negant la possibilitat de traduir com im-

posant l'(auto)traducció o la substitució, les classes dominants han controlat i reprimat amb èxit les poblacions minoritzades gestionant les seues opcions per utilitzar efectivament la seua llengua en diferents contextos oficials i no oficials.

Les llibertats lingüístiques i polítiques s'han anat configurant unes a altres arreu del món. Una suposada inferioritat causada per circumstàncies i tries lingüístiques personals s'ha pres com a base per imposar injustícies, ja siga en forma de persecucions orques-trades o de desemparaments espontanis. El racisme lingüístic o *linguiscism* (Skutnabb-Kangas 2016), la glotofòbia (Blanchet 2016), la ideologia de la llengua estàndard (Lippi-Green 1994), la ideologia de la llengua dominant (Jaffe 1999), les ideologies raciolingüístiques (Flores i Rosa 2015; Rosa 2016) o el capacitisme (Wolbring 2008) són alguns dels models que han intentat anomenar i explicar la dinàmica social mitjançant la qual el sistema dominant discrimina els parlants de varietats lingüístiques verbals i signades culturalment emmarcades, representant les seues diferències com a anormalitats que, de vegades, n'ha provocat l'extermini. En la visió neoliberal que segresta els drets humans més bàsics, la manca d'intervenció en aquest tipus de situacions s'ha retratat com el triomf d'una espècie de selecció natural, tot i viure inserida en xarxes socials. Sense cap sustentació veraç, aquest argument pot haver perdut suport. Tot i així, el sentit de les classes dirigents encara es cristal·litza com a sentit comú i presenta la traducció com un luxe prescindible en els debats sobre serveis de traducció i interpretació a la Unió Europea o en els serveis públics nacionals.

Utilitzant com a armes la traducció i la interpretació de llenguatges verbals i signats en els sistemes polítics i jurídics ha proporcionat un terreny fèrtil per a refinar l'articulació de la disponibilitat lingüística a través de la traduc-

ció i interpretació en els contextos jurídics i en l'esfera pública. Morris (1999) va revisar quatre segles d'informes judicials en anglès i hi va trobar tres eixos principals per als debats sobre els drets lingüístics i la traducció: el *dret* dels parlants a accedir a traduccions i interpretacions quan interaccionen amb el sistema jurídic; com s'ha de *determinar* la seua necessitat de traducció o interpretació; i els efectes que pot tenir la *qualitat* del servei que reben per als seus drets. La majoria dels sistemes jurídics encara no ha resolt aquestes qüestions, tot i que hi ha hagut intents d'inspiració democràtica per regular la disponibilitat lingüística, sobretot en els procediments penals. Tanmateix, els conflictes dels sistemes jurídics amb la diversitat lingüística encara són palesos en el seu tractament de la interpretació i la traducció jurídiques, en la seua reticència a oferir drets plens al seu *altri* lingüístic (i polític).

La traducció i la interpretació són instruments que el poder utilitza amb solvència, però també han estat fonamentals per subvertir aquest poder. En alguns moments i llocs de la història, les intèrprets i traductores han militat per la defensa d'idiomes i usuàries minoritzades. La traducció ha estat un aliat poderós per normalitzar i revitalitzar les llengües minoritzades, fent que la llei estiga disponible i siga accessible per a les persones parlants d'aquestes llengües, permetent-los interactuar amb els sistemes i establir la seua identitat davant la llei. Les persones parlants de llengües minoritzades es veuen generalment obligades a experimentar la traducció cultural a causa de les seues posicions relativament dèbils respecte a les comunitats dominants; així, naveguen entre els diferents sistemes normatius i prenen consciència de la dependència situacional del que és vàlid, un discerniment que els permet comportar-se de manera més crítica i maniobrar en funció dels contextos, a més d'introduir i induir transformacions en les cultures. La

traducció aporta renovació i creixement. El conegut debat de Rossel-Cesana a principis del segle XX es va centrar en quin aspecte s'hauria de prioritzar en la traducció del Codi Civil suís de l'alemany al francès: la lletra o l'esperit de la llei. Mentre que Rossel volia produir un text en francès que es llegiria com un text francès, les alteracions pel que fa a la versió alemanya van provocar la indignació de Cesana, que creia que les variacions produïrien interpretacions contradictòries. Aquest es pot considerar com un intent de modernització de la comunicació entre ciutadania i estat, de manera semblant a com la Vulgata va fer accessible la paraula divina a la gent comuna. Una vegada més, la traducció fa una mediació cultural i ideològica, avançant el diàleg, el reconeixement i la inclusió de diferents grups socials altrament negats, descentra la cultura, pren perspectiva, desafia idees preses com a veritats i importuna les jerarquies de poder entre llengües, cultures i grups socials dominants i dominats. Ja siga utilitzant l'autoritat de les llengües dominants per difondre les minoritzades o permetent que les minoritzades accedisquen a espais prèviament reservats a les dominants, la traducció juga amb el poder simbòlic i el redistribueix permetent la coexistència d'idees divergents, també aquelles que els valors dominants tendeixen a suprimir o menystenir, assimilant-les o desemparant-les.

3. Traducció, diversitat i ètica de la traducció

En temps anteriors i més ingenus, les essències i un presumpte ordre natural es podien maniobrar per obtenir consens sobre les estructures i les relacions de poder. Avui, la democratització de l'educació i dels interessos socials ha posat en dubte l'existència de zones on les accions humanes no estan sotmeses a l'ètica, i es reconeix el caràcter subjectiu i polític de tots els esforços humans.

Prescindir de l'impacte de la traducció en les relacions de poder entre cultures i dins d'aquestes ha fet proliferar concepcions de la traducció com a pont, com a mirall que reflecteix i reproduceix un original en un idioma diferent. El discurs sobre la traducció com a pràctica neutra ha consagrat concepcions particulars de *fidelitat* i *equivalència*, ha desenvolupat processos que recreen originals i models que descriuen de forma asèptica decisions i relacions basades en hipotètiques realitats *per defecte* i normalitzades. En l'àmbit professional, els codis deontològics han consagrat una imatge de la traducció com a via d'accés neutra, sense interès pel que hi ha en joc, dedicada a permetre a la resta de participants assolir els seus objectius.

Per bé que els enfocaments descriptius i comunicatius poden haver deshumanitzat i despolititzat la traducció com a fenomen social, també han contribuït a l'obtenció d'una gran quantitat d'exemples de com la traducció s'ha alineat tradicionalment amb els centres de poder i de com ha tendit aclaparadorament a reproduir i exacerbar les normes dominants, normalitzant i estandarditzant les solucions dels textos. Aquesta traducció obedient no té res a veure amb la traducció cultural que comentàvem al principi, on l'exposició a la diferència i a la pluralitat de valors i perspectives implica un procés enriquidor de presa de consciència i creixement. Ans al contrari, les traduccions obedients han alimentat els discursos dominants, que repeteixen les ideologies regnants perquè el públic interioritze les estructures representades en la traducció, oblidant les divergències i les vulnerabilitats silenciades, reforçant així les diferències entre dominant i dominat.

La necessitat que les traductores siguin conscients del seu impacte real en cultures, grups i individus per desmobilitzar la inèrcia de reproduir estructures de poder ha esdevingut un tema recurrent en el discurs sobre

la traducció. La traducció és molt més que no una operació comunicativa. Comporta una agència política (prereflexiva) dins d'un camp caracteritzat pels desequilibris i relacions d'exploració pròpies, que s'inicia en la decisió mateixa de traduir un text (no d'altres) a un idioma (i no d'altres que conviuen en el mateix sistema). Continua quan qui tradueix o presenta l'encàrrec (ambdós, subjectes polítics) consagra una versió lingüística disponible com a original. I es materialitza en una infinitat de decisions de nivell micro que dialoguen de manera coherent amb els contextos de nivell macro.

Des d'aquesta posició, estudiosos com Pratt o Venuti animen a fer una elecció política i a exercir una traducció *humanística* que malda per conservar la diferència, on cal "parar atenció a les fractures i els embulls, la seua composició, les asimetries, l'ètica, les històries, les interdependències, les distribucions de poder i la responsabilitat" (Pratt 2002: 33). En paraules de Venuti (1995), el terme *humanístic* posa l'accent en l'aplicabilitat d'aquest enfocament a la traducció principalment de literatura, però també de textos de les ciències humanes, textos que busquen il·lustració i entreteniment. Tanmateix, s'afirma que l'argument bàsic és igualment vàlid per a textos pragmàtics, per a la traducció i la interpretació jurídiques³ o tècniques, on la informació fàctica és tan important com les representacions culturals. Les traductores han de fer tries interpretant els textos en totes les àrees de coneixement i, per tant, *minoritzar* les traduccions és una decisió que tenen al seu abast. En una traducció minoritzadora, els textos traduïts es neguen a convertir-se en normals i es construeixen amb un codi imprevist, rebutjant decididament la fluïdesa en el text meta per possibilitat la diversitat i la pluralitat:

L'estètica popular requereix traduccions fluïdes que produeixen l'efecte il·lusori de transparència, i això significa adherir-se al dialecte estàndard actual, evitant qualsevol dialecte, registre o estil que cride l'atenció sobre les paraules com a paraules i que per tant impedeix la identificació del lector. [...] La fluïdesa és assimilacionista, presenta als lectors una representació realista reflectida amb els seus propis codis i ideologies com si es tractara d'una trobada immediata amb un text i una cultura forans. (Venuti 1998: 12)

Una idea diferent i alhora relacionada és el concepte de *cultura de la traducció i la interpretació* de Prunč (1997, 2008). Per a Prunč, la traducció/interpretació és una part de les cultures resultat de les relacions dialògiques entre tots els agents implicats d'alguna manera en els processos de traducció. Aquest "subsistema" de la cultura desenvolupa valors, expectatives i normes de comportament comuns respecte dels processos relacionats amb la traducció i els productes resultants. A partir d'aquesta noció, Prunč desenvolupa una cultura de la traducció i la interpretació utòpica per a sistemes democràtics sobre la base d'una sèrie de principis: cooperativitat, lleialtat, transparència i ecologia. En la seua proposta trobem diverses idees destacades que representen un allunyament clar respecte de les principals teories en els estudis de traducció i interpretació. En la seua conceptualització és fonamental la necessitat que les traductores siguin responsables i transparents respecte de les seues decisions i que creen un entorn de confiança perquè la comunicació siga efectiva. Prunč demana a les traductores que lideren un procés de consens sobre el seu propi paper en l'equilibri de les asimetries entre les persones participants, tant les que es comuniquen direc-

3.- De fet, estudiosos del camp de la traducció jurídica han identificat casos en què aquesta traducció no només és possible sinó necessària (see Hickey 1998).

tament en el procés de traducció com les que s'hi veuen afectades d'alguna manera. En aquest sentit, Prunč no defensa explícitament una posició política particular davant dels desequilibris. Més prompte, reconeix les desigualtats de poder i demana a les traductores que compartisquen la càrrega i que actuen com a facilitadores perquè les parts puguin negociar i considerar els interessos de *totes* les persones implicades, sospesant també els efectes socials i culturals previsibles a llarg termini. Tenint en compte l'abast d'aquests efectes, cal destacar la complexitat de la tasca:

En comunitats petites, és plausible que no puguem haver perjudicat els altres si no hi ha ningú amb una queixa o un motiu per sentir-se malament. [...] Però les condicions ara han canviat. Ara, cadascun de nosaltres pot afectar innumbrables persones de formes incompribles. (Parfit 1984: 85-86)

D'una banda, la proposta de Prunč comporta un reconeixement honest de les limitacions de les traductores i intèrprets com a éssers humans i evita la possibilitat mateixa d'actuar amb una benevolència tòxica, no permetent-los assumir que les seues idees sobre desequilibris són moralment o intel·lectualment més lúcides que les d'altres participants en la mateixa situació. D'altra banda, no esmenta que la interiorització dels desequilibris estructurals i dels biaixos socialitzats pot afectar la "Bereitschaft und Fähigkeit", és a dir, la voluntat i capacitat de negociació de les persones participants.

La idea de fer assumir les traductores la seua responsabilitat no només davant la seua clientela i de considerar les implicacions que poden tenir les seues accions per a grups més enllà de les destinatàries més immediates implica deixar enrere aspectes encara ara dominants del funcionalisme en la traducció, i els commina a adoptar una funció vinculada

al conjunt del sistema social i la cultura. Defensar que les traductores han de reconèixer la seua responsabilitat en la societat és una idea desenvolupada en el camp acadèmic, on es fa èmfasi en el fet que la conducta traductora afecta la societat i no només qui participa en la situació traduïda. A partir d'aquesta base, se'ls demana que reflexionen sobre com les seues accions (no només les seues accions textuais) poden afectar altri. Per respectar l'alteritat d'altri, per comprendre les diferències sense absorbir-les, cal reconèixer la traducció com a intrínsecament ètica. Només així, des d'una transparència ètica, es pot assegurar la igualtat de les parts des de la seua naturalesa humana compartida.

Per tant, exigir responsabilitat a les traductores també requereix considerar la traducció com a esforç multiperspectivista, multipartidista o omnipartidista, és a dir, reconèixer que traduir implica agents amb limitacions humanes que sospesen els interessos de moltes parts interessades. La interpretació o la traducció no es desenvolupen en un buit ni poden ser imparcials. No poden no deixar rastres ni ser intranscendents. Fins i tot en els casos en què les traduccions són "existencials" (Koskinen 2000: 83), quan no tenen destinataris ni usos reals, aquesta existència està carregada simbòlicament i reflecteix les jerarquies entre grups socials i culturals. La presència d'una llengua mitjançant la traducció implica que se li ha donat accés i deferència. Qüestiona la idea que l'autoritat arrogada per idiomes i varietats lingüístiques particulars i els seus parlants i atribuïda a determinades pautes d'interacció és natural, atemporal i essencial. La traducció empodera els idiomes definits com a subalterns, ja que tot d'una es poden fer servir en els llocs que importen, on es fan visibles els interessos, ja siga en organitzacions internacionals o en parlaments nacionals, en tribunals, hospitals i contextos policials o en l'educació, les

eleccions o les sol·licituds de finançament. Fins i tot si no hi ha res més enllà, traduir reconeix el poder simbòlic de la traducció per canviar-ho tot.

Entendre la traducció com a pràctica intrínsecament ètica requereix també que les traductores reconeguen el seu lloc en els conflictes interculturals. Com s'ha argumentat, la traducció no és només una porta al diàleg sinó una intervenció, que pot desencadenar conseqüències no previstes i sovint indesitjables. La traducció, com feia la Torre de Babel, indueix el pànic moral perquè desafia posicions de poder i possessions no qüestionades prèviament, i també permet que els poders dominants entren en espais menors i remodelen les perspectives. En qüestions de poder, no hi ha inacció possible. Com va destacar Elie Wiesel, supervivent de l'Holocaust, en el discurs d'acceptació del Nobel, "La neutralitat ajuda a l'opressor, mai a la víctima. El silenci encoratja qui turmenta, mai qui és turmentat" (Wiesel 1986).

4. Enquadrar i reenquadrar la traductora. El que es pot i no es pot fer

Tradicionalment, s'ha vist les traductores com a canals neutrals; els ens de representació professional i les seues defensores en el món acadèmic els han demanat de ser neutrals fins i tot en les circumstàncies més difícils. En les darreres dècades, però, hem estat testimonis de grans transformacions en el camp que s'han mirat de manera diferent el funcionament de les traductores, la qual cosa ha permès que pràctiques que no s'avenien als dictats dominants hagen reconfigurat la manera com veiem la traducció. El neguit que causen les definicions predominants de la traducció i la interpretació con a neutrals i imparcials a les persones que les practiquen ha calat en el discurs acadèmic. Ben certament, com

s'ha comentat en les pàgines precedents, ja no podem mirar-nos la traducció com a pràctica reproductiva, com a canal que possibilita la comunicació interlingüística i intercultural sense cap esforç. La traducció és creativa i partidista, presenta complexitats, codis culturals, marcs ideològics i una economia política propis. Aquest nou marc ha donat lloc a una gran quantitat d'estudis sobre l'agència de traductores i intèrprets, desafiant assumpcions prèvies sobre el rol social que haurien de representar i exigint la reelaboració de teories i codis deontològics.

Especialment en els estudis d'interpretació, s'ha analitzat el rol de mediadores/intèrprets i s'ha desenvolupat un diàleg productiu entre perspectives oposades. La base del diàleg és si i en quina mesura pot implicar-se la intèrpret en la situació comunicativa amb la resta de participants. Pöchhacker (2008), per exemple, tracta el problema i elabora una descripció terminològica del termes *mediació* i *interpretació* per concloure que tots dos fan referència a rols diferents i diferenciables que poden coincidir o no en la mateixa persona en un moment determinat. Mentre que la mediació implicaria un compromís actiu en la resolució de problemes i malentesos culturals, la interpretació és un procés lingüístic que ajuda els participants a ajudar-se mútuament, sense generar cap informació nova. Disposem ja de nombroses publicacions que donen suport a la idea d'establir límits entre intèrprets i mediadores i s'ha diagnosticat la necessitat de donar a conèixer aquestes diferències al públic. La posició terminològica de Pöchhacker s'ha enriquit amb anàlisis de documents de polítiques i estudis disponibles. Per exemple, centrant-se en entorns sanitaris, Pokorn i Južnič (2020) sostenen que aquesta distinció és el resultat d'una dinàmica de mercat professional derivada de la incapacitat de proporcionar un nombre suficient de traductores i intèrprets per cobrir les necessitats socials. Davant la falta

d'intèrprets amb capacitat i disposició per realitzar les tasques que s'exigien (que normalment impliquen subministrar informació o aclariments sobre particularitats culturals i socials en audiències judicials, interaccions metge-pacient o processos burocràtics), un perfil diferent es va fer avant per atendre les necessitats emergents. Com a resultat, es van desenvolupar dos perfils amb rols i imperatius ètics diferents.

Defensant la interpretació i no la mediació (segons la distinció de Pöchhacker) com *el* rol necessari per a la interpretació judicial, Hale (2008) examina diferents rols d'interpretació, exigits i practicats per les intèrprets judicials, i detalla les conseqüències que comporten en els sistemes jurídics. Els rols estudiats van des de (1) defensores de participants sense poder fins a (5) reproductores "imparcials" de les declaracions d'altres, passant per (2) l'alineament amb la institució, (3) la selecció dels missatges que es traslladen entre participants i (4) l'embelliment i la "millora" de la llengua utilitzada. L'autora argumenta que la modificació de missatges en l'àmbit jurídic comporta una càrrega massa gran per dipositar-la sobre les espatlles de les intèrprets i propugna la imparcialitat com a únic rol apropiat per a la interpretació de tribunals. Tot i que Hale reconeix la possibilitat que les traductores varien de rol en funció de les exigències de la situació, no té en compte la multiparcialitat ni la possibilitat de negociar rols i objectius sobre la marxa en cooperació entre participants, tal com va proposar Prunč. Les perspectives més recents tenen en compte aquesta possibilitat per a diferents situacions i descriuen el rol com el resultat de negociacions durant la interacció, fins i tot si manca la consciència d'aquesta negociació. No puc deixar de subratllar com els empedreïts diferencials de poder entre els participants determinen com s'usa la interpretació i se n'abusa malaguanyant la demanda d'imparcialitat.

Una visió més implicada políticament és la d'Ozolins (2014) que, davant els reptes de la interpretació sanitària, defensa que les intèrprets solen ser "les úniques treballadores sanitàries capaces de plantejar els problemes de les pacients i defensar-les". La visió d'Ozolins posa l'èmfasi en la decisió ètica que s'ha de prendre i en com el seu enteniment del que és i ha de ser la interpretació determinarà el rol que adopte la intèrpret. Les situacions sanitàries són especialment sensibles a les diferències culturals, i les conseqüències de com es gestiona la situació són especialment significatives per als éssers humans implicats. En aquestes situacions, les diferències culturals afecten tots els nivells de comunicació i totes les persones implicades. D'una banda, qui no pot parlar l'idioma dels serveis sanitaris sense intèrprets potser no sap què esperar d'una situació mèdica (o de qualsevol altra situació social) forjada per una cultura diferent sense l'ajuda d'agents amb un bon coneixement de les cultures corresponents. D'altra banda, el personal mèdic no té consciència de les assumpcions pròpies i les de les pacients en qüestions mèdiques culturalment marcades. Aquesta inconsciència mútua augmenta el patiment de les pacients, un sofriment que la traductora està en condicions de percebre, comprendre i potser remeiar.

Els estudis relacionats amb el rol de traductores i intèrprets s'estan debatent activament en els estudis de traducció i interpretació. A falta d'una teoria millor que pugui explicar quan i per què s'exigeixen o s'executen els diferents rols, i per què serveixen, abandonar la imparcialitat esperada s'entén com una desvinculació del rol per defecte i es busquen explicacions per a una situació anormal. Quan les situacions apelen a l'ètica personal, se'ls demana a les intèrprets que invoquen "l'ètica del rol", és a dir, que troben consol en les exigències dels codis ètics per no implicar els seus valors i desitjos perso-

nals i no ajudar més enllà del que són estrictament responsables. De forma alternativa, podríem reconèixer que les intèrprets que van més enllà de les demandes i recomanacions de les seues col·legues, representants, normatives i codis deontològics, bé per ser fidels a la seua pròpia comprensió de la interpretació o per un civisme que els mena a ajudar altres participants, exerceixen un rol addicional i fan ús del seu poder polític, com també farien si no feren res. A l'hora d'assumir un rol addicional, les traductores i intèrprets exerceixen la seua autonomia per cooperar voluntàriament amb altres membres de la societat, mostrant consciència del seu poder i acarant les tensions sorgides a partir dels requeriments de refrenar aquest poder. Davant els exemples que van sorgint d'intèrprets que opten per anar més enllà del rol que els dicta el discurs professional, podem endevinar que s'acosta la fi d'un paradigma? Podem seguir considerant aquestes pràctiques com a excepcions de rol? Cal revisar la nostra visió del rol?

En última instància, hem vist ja que les disparitats entre les prioritats demanades en diferents escenaris a les intèrprets i traductores i aquelles que practiquen configuren estructures i xarxes professionals i afavoreixen rols i perfils professionals més implicats que d'altres en alguns entorns específics, en concret en la interpretació en contextos d'atenció a la salut. Reduir el paper de les intèrprets i traductores oblida la seua integració en xarxes de col·laboració professional multifacètiques que busquen assolir objectius compartits. Restringir els usos del capital lingüístic que poden exercir les traductores i intèrprets a les seues funcions referencials les priva del seu poder simbòlic. Si les traductores i les intèrprets es veuen obligades a prescindir del seu poder, altres en poden disposar. Lluny de desaparèixer, el poder del llenguatge es deixa a la vista perquè altres el puguen capitalitzar. Mantenir a ratlla les traductores i intèrprets

serveix els interessos de les persones que ocupen posicions de poder, mentre que a les intèrprets i traductores els queda ben poc per invertir en l'afany d'aconseguir el prestigi i l'estima que cobegen les seues comunitats, o les seues pròpies motivacions intrínseques. A més, limitar l'àmbit de la seua pràctica fa que les seues tasques, simplificades, es puguin confiar més fàcilment a qualsevol altre agent en un moment determinat, i també que les puguin absorbir més fàcilment altres perfils que vulguen augmentar la seua àrea d'influència en el mercat. Les metàfores del canal i del pont per referir-se a la traducció són estereotips socialitzats i interessats que limiten el valor de la participació de traductores i intèrprets i en faciliten la substitució. Dins d'aquest marc, recórrer a persones bilingües es converteix en una solució disponible quan qui deté el poder considera inconvenients les seues demandes. Aquesta pràctica comuna té un impacte més enllà dels interessos de les traductores i les intèrprets. Les persones al·lòfones usuàries dels serveis públics, que depenen de la determinació heterònoma de la seua necessitat i dret a la interpretació, també estan sotmeses a una avaluació heterònoma de la qualitat (o el llinard del que es considera prou bo) per a aquesta interpretació. Així, les errades de comunicació i les incomprendions, que solen produir-se quan es treballa amb agents no qualificats, es distribueixen de manera desigual. Com participen les traductores i les intèrprets en aquesta distribució? Les podem fer responsables d'Altri? Les podem responsabilitzar de les polítiques públiques que les substitueixen?

Des del punt de vista de Lévinas, el simple fet de trobar-se l'Altri ens en fa responsables (1985, 1990), una idea que també ha expressat Bauman (2008), Derrida (1997) o Dostoievski (1992), parafrasejat a de Beauvoir (1945: 10): "Chacun és responsable de tot devant tous." Per a Goodin (1985: 39), "Si una part està en una posició de vulnerabilitat

particular o de dependència respecte d'una altra, l'altra té una gran responsabilitat en la protecció de la part dependent." Què implica aquesta responsabilitat per a les traductores i intèrprets? Què podem definir com una vulnerabilitat per la qual se li poden exigir responsabilitats a traductores i intèrprets? Com es defineix el *bé* per a aquesta àrea especialitzada de la societat? Quina és la justícia de la qual s'han de fer càrrec les traductores i les intèrprets? Tenint en compte que els efectes provocats per les decisions i les actuacions de traductores i intèrprets es produeixen tant si són conscients o no de les implicacions, defense que compartim una responsabilitat col·lectiva de compromís cívic i polític. Lévinas insisteix que, per molt inconscients que les persones puguen mostrar-se a algunes conseqüències de les seues actuacions, això no en redueix la responsabilitat i molt menys si parlem de responsabilitat col·lectiva. Assumint aquesta responsabilitat, les traductores i les intèrprets participen en activitats socials i polítiques amb l'objectiu de promoure el *bé* comú, perseguint que es corregisquen les vulnerabilitats a les quals s'exposen per raó de la seua pràctica i cercant influir en les polítiques públiques.

5. (In)justícia traductora

La traducció és un recurs escàs i no només la pràctica, sinó també la distribució de la traducció i la interpretació són actes polítics que repercuteixen sobre les possibilitats dels individus. En les pàgines precedents, es fa palesa una preocupació fonamental per la justícia com a principi rector per a les nostres vides socials i polítiques. Com s'ha argumentat, la traducció pot ser una eina per a la justícia social i també un instrument de dominació. Privant de drets o facilitant-los, la traducció i la interpretació són processos decisius per proporcionar accés a la vida política que estableix les regles i a l'àmbit jurí-

dic que les fa complir. Les dues esferes són cabdals per negociar espais socials i exercir drets, permetent que Altri siga igual a nosaltres sense renunciar a les diferències, sobre-escrivint paradigmes monolingües-monoculturals i preservant la diversitat.

La justícia mitjançada per la traducció, com la justícia mateixa, és un concepte especialment complex de definir. Lluny d'intentar definir-la, adoptaré la idea de Sen (1980, 2009) com a base d'un programa que encoratja la traducció i la interpretació a adoptar la seua funció en l'assoliment de la justícia en les societats contemporànies. Amartya Sen pren la idea clàssica de la justícia com allò que ens devem les unes a les altres per subratllar les dificultats que comporta a efectes pràctics aquesta visió en un món complex i multicultural. Per a Sen, la millor manera de fer justícia és entendre-la com un procés per evitar i reparar danys. Sen parteix de la idea que en les societats diverses cal esperar que hi haja interessos i idees de *bé* contraposats, dels quals es derivaran conflictes i drets incompatibles. El que defensa és que cal avaluar de forma dialògica i comparativa les llibertats i les responsabilitats posant en el centre els contextos socioculturals i personals. Els factors socioculturals i personals construeixen una matriu que defineix les *capacitats* reals dels individus per dur endavant la seua vida. Les oportunitats d'accedir a recursos materials o intel·lectuals són la base de les possibilitats i les opcions reals de les persones i s'han de tenir en compte a l'hora de valorar què deu qui a qui en cada situació. Aquest article defensa que traductores i intèrprets són determinants per obrir o restringir oportunitats, sobretot en les societats contemporànies, perquè acaren l'Altri i comprenen la seua estranyesa dins d'un procés de des/reubicació que produeix vulnerabilitats específiques.

En la seua obra, Barbara A. Misztal (2011) distingeix tres fonts de vulnerabilitat: depen-

dència, imprevisibilitat i irreversibilitat. Les tres són rellevants a l'hora de considerar les situacions de traducció i d'interpretació en societats contemporànies. Comentaré resumidament les tres fonts i com la traducció i la interpretació són decisives per millorar les condicions d'Altri i assolir el bé comú, comentant un cas concret.

El primer tipus de vulnerabilitat és la *dependència* d'altri. Ser humà comporta una vulnerabilitat primordial, la necessitat de ser atesos i, com a éssers morals i socials, poder prosperar com a individu requereix alguna mena d'ordenació social. També significa compartir de forma cooperativa un espai social amb altres éssers humans, cosa que comporta no pocs avantatges per a cadascuna de nosaltres de manera individual i col·lectiva. Podem confiar que altres es faran càrrec de tasques que necessitem per sobreviure i prosperar mentre nosaltres ens encarreguem de tasques que altres també necessiten. Tot i que de manera desigual, compartim la càrrega de la nostra existència i èxit comuns. Nogensmenys, ser social també implica acceptar que els altres tenen discreció sobre les nostres pròpies possibilitats i que depenem dels sistemes que construïm, acceptem més o menys conscientment i reproduïm. En aquest sentit, som vulnerables *respecte d'algú altre*. Quan les situacions en què participem impliquen persones que parlen idiomes diferents, el sistema de traducció i interpretació i els seus agents agafen protagonisme. Que se'ns assignen intèrprets —i una tecnologia adequada per a la interpretació— que se'ns oferisquen traduccions a les nostres llengües, que se'ns faça una interpretació precisa als idiomes dominants i que se'ns donen posicions específiques de visibilitat... tot això implica decisions preses des d'un *locus* de control extern. Som vulnerables *respecte de* traductores/intèrprets, però també d'altres agents d'un sistema que pot assumir o rebutjar la responsabilitat

d'atendre i proporcionar solucions, d'oferir els mitjans bàsics per a la comprensió i la cooperació.

Una segona font de vulnerabilitat és la *imprevisibilitat* de l'experiència humana. El nostre destí i les nostres possibilitats estan vinculats a les accions imprevisibles d'altres, individualment i col·lectivament, que poden afectar les nostres opcions i obligar-nos a adaptar constantment les nostres expectatives. Misztal defineix la imprevisibilitat en termes socials i econòmics. Les persones depenen dels arranjaments socials, del seu lloc de treball i de les mesures de protecció col·lectiva, així com del seu coneixement dels resultats a esperar quan prenen decisions com canviar de feina. Les incerteses en aquesta esfera provoquen imprevisibilitat i por pel futur que, com argumenta Misztal, s'utilitzen com un mode de dominació. La variabilitat i les incerteses afecten qualsevol ésser humà, però són més esperables quan ens re/subiquem, quan abandonem les xarxes de suport construïdes amb inversions de tota la vida i ens sotmetem a les regles desconegudes d'un sistema desconegut. Tant la disminució de la densitat de les xarxes de suport com el desconeixement de les regles del joc en el nou sistema augmenten la imprevisibilitat per a qui és estrany. Un remei contra la imprevisibilitat és la promesa feta per una font de coneixement creïble i amb recursos. En prometre, les expectatives es comparteixen i es fan conegudes. La precarietat es veu alleujada pel vincle de confiança mútua creada compartint coneixement amb qui promet. Només confiant en qui promet podem acceptar les seues paraules com a coneixement.

Quan ens centrem en situacions relacionades amb la traducció/interpretació, els estudis han demostrat com, de tots els agents implicats, són les traductores i intèrprets qui generen confiança amb més facilitat, pel co-

neixement compartit de la llengua, una part íntima de les nostres identitats. Les traductores/intèrprets són la peça identificable que pot connectar la persona estrangera amb alguna cosa coneguda i donar-li sensació de seguretat. Tanmateix, tant la presència necessària per fer una promesa com la possibilitat de complir-la poden superar l'abast de les traductores, llevat que s'involucren en el sistema, és a dir, en l'activitat política. Adoptar una visió àmplia de la traducció com a activitat política és especialment rellevant per a les traductores i intèrprets que treballen amb poblacions vulnerables.

Una tercera i última font de vulnerabilitat és la *irreversibilitat*, la incapacitat de *desveure* i de *desviure* el que ens ha ocorregut, accions i experiències passades que donen lloc a un sentiment de desconfiança i incredulitat. El pes de les condicions de vida, però especialment una violència que es percep com a no merecuda, incorrecta i degradant, perjudica el sentit moral de comunitat, els vincles amb la resta d'humans, la disposició a cooperar i l'expectativa que la resta cooperarà. El perdó, però, pot disminuir la càrrega de la irreversibilitat de l'acció. Com a complement i no com a substitut de la justícia, el perdó implica una comprensió humanitzada. Per tant, el perdó no implica oblit, sinó compartir terapèuticament per treballar records dolorosos i posar en marxa una cooperació intergrupala, tot advertint sobre el que cal evitar. Recordar a través de la traducció pot permetre el diàleg i la renovació, pot millorar la comprensió sense negar les diferències. Aquesta comprensió pot ser mútua, sempre que les cultures tinguin la capacitat d'admetre les seues faltes. La traducció alleuja la irreversibilitat impeding el silenci, sobretot el dolor del silenci forçat. El silenci es pot imposar activament a individus i comunitats, aplicant conseqüències físiques i simbòliques, però també es pot crear amb el desemparament i la ignorància, amb complaença, fanatisme i

connivència. La llengua és poder i jerarquia i també ho és la paraula. Donar la paraula potser no és més que un pas, però és un pas necessari cap a la curació i la inclusió.

La traductora com a advocada —no una que influísca en el resultat d'un procediment, com podria haver volgut dir Hale, sinó una que dona suport a valors ètics i democràtics bàsics en la cultura de la traducció/intèrpretació i en un context més ampli— s'ha estat despertant i trobant àrees on el seu coneixement de les vulnerabilitats pot provocar canvis i, de vegades, és l'única que pot. Un cas concret és el cas narrat per Erik Camayd-Freixas (2009) arran d'una incursió dels serveis d'immigració contra treballadores il·legals a Postville (Estats Units), que van ser criminalitzades per motius legals i assumpcions de fet qüestionables. Com a intèrpret, Camayd-Freixas va estar present en diverses etapes del procés i va obtenir una perspectiva àmplia que rarament es pot obtenir amb altres funcions. Com a intèrpret jurat, Camayd-Freixas era al servei del tribunal i, considerant els seus imperatius ètics, va decidir informar dels fets el jutge encarregat i, una vegada les seues paraules no podrien tenir conseqüències sobre l'assumpte judicial, també els seus col·legues i el públic a través del *The New York Times*. Malauradament, que *parlara* dels fets que havia presenciats en el seu treball va rebre més atenció que totes les irregularitats denunciades. Tanmateix, la seua minuciosa anàlisi de les qüestions ètiques i legals implicades no deixa cap dubte sobre com la confidencialitat i la presumpta *imparcialitat* poden proporcionar oportunitats als intèrprets per a realitzar activitats polítiques per prevenir danys i per denunciar i corregir injustícies contra poblacions vulnerables.

En el cas de Postville, persones en una situació irregular procedents principalment de països llatinoamericans van ser capturades

en un escorxador i una planta d'embalatge de carn. Durant 72 hores, les van menar en processó amb grillons d'un lloc a un altre i les van persuadir per declarar-se culpables per evitar condemnes més llargues. Segons explica Camayd-Freixas, la majoria eren responsables del benestar de les seues famílies, de vegades eren el seu únic suport econòmic, i la seua prioritat era poder tornar a la feina, als Estats Units o on fora. El temps que els seus advocats van poder dedicar-los va ser insuficient perquè pogueren comprendre les conseqüències de l'acord que els ofería el sistema: un acord amb termes discutibles, com sospitava Camayd-Freixas i va confirmar el jutge assignat. La seua vulnerabilitat era determinada pel fet de dependre d'un sistema que tenia prioritats polítiques i no la voluntat de fer justícia (segons analitza Camayd-Freixas en el seu article) i de la disponibilitat limitada d'intèrprets i advocades per a cada cas. En aquestes circumstàncies, no van poder predir els resultats de les seues opcions, a causa d'una informació insuficient. Finalment, la irreversibilitat de la seua experiència (que se'ls condemnara per treballar) era palesa en la impossibilitat de confiar fins i tot en advocades i intèrprets, com subratlla Camayd-Freixas. Davant d'aquestes vulnerabilitats tan complexes, l'intèrpret va buscar primer una solució dins del sistema, un jutge que va coincidir que els termes de l'acord no tenien ni cap ni peus, i que va restaurar la dignitat de les persones migrants manifestant el seu agraïment personal per la seua voluntat de treballar per mantenir les seues famílies. Tot i això, quedava molt per fer. L'intèrpret es va involucrar políticament, dirigint-se a col·legues, a altres agents jurídics, a mitjans de comunicació i al públic, amb l'objectiu d'evitar danys a aquestes persones, però també a d'altres potencialment afectades per les mateixes pràctiques en el futur, considerant el seu deure ètic respecte d'un context més ampli per desenvolupar una cultura de la traducció/interpretació jus-

ta. El procés penal amb prou feines va permetre que s'escoltara la veu de les persones migrants implicades. No obstant això, els seus casos poden arribar més lluny i crear sensibilitat, gràcies a les accions d'un intèrpret implicat.

6. Conclusions

Aquest treball ha analitzat des d'una perspectiva crítica la rellevància de la manera com ens apropem col·lectivament a la traducció i la interpretació (i a les traductores i intèrprets) per permetre que l'estranyesa coopere amb les cultures i societats globals que persegueixen una aplicació renovada del concepte de justícia. En efecte, el poder, l'ètica i la justícia exigeixen revisions per estar a l'alçada de la seua funció en societats cada vegada més transformades per la seua experiència amb la diferència. Aquesta empresa es veurà configurada per les polítiques que defineixen la distribució, l'accés, l'exercici i el gaudi de la traducció.

Davant les vulnerabilitats actuals que se'ns imposen en general, però especialment a les persones estranyes, les traductores i les intèrprets han començat a assumir la seua responsabilitat "de tout devant tous" (de Beauvoir 1945: 10), reimaginant el seu paper i els seus marcs ètics. Reconèixer que la traducció és partidista obri la porta al compromís social i polític perquè les traductores i les intèrprets canvien els seus entorns immediats i el futur que podem tenir la sort de compartir. Les traductores i les intèrprets tenen "un poder per pertorbar i desestabilitzar desproporcionat si considerem les posicions que se'ls atribueixen socialment i que se sancionen oficialment" (Rafael 2009), però ens cal conèixer més a fons les diverses maneres en què les traductores i les intèrprets s'impliquen o poden implicar-se en accions socials i polítiques per influir vides i polítiques.

No hi ha dubte que els estudis de traducció i interpretació estan evolucionant, trobant les llacunes dels seus enfocaments dominants i proposant transformacions ambicioses per afrontar el repte de les seues responsabilitats i de la seua capacitat de negociació. Tanmateix, les possibilitats d'enquadrar aquest paper dins d'un paradigma professional de la traducció i la interpretació que abaste tota la traducció no s'han examinat ni teoritzat amb suficiència. Demanar neutralitat a les traductores i les intèrprets implica que la possibilitat de ser neutre existeix en realitat. I, tanmateix, el pensament contemporani ha desenvolupat una gran quantitat de reflexions per ajudar-nos a entendre que la neutralitat és tan quimèrica com interessada. D'una banda, comprendre en si mateix és un acte que es construeix sobre la base de la nostra ideologia i ens obliga a mobilitzar la nostra agència política. D'altra banda, *no fer res* equival a cooperar amb les posicions de poder existents contribuint a una nova pràctica reeixida de reproducció de jerarquies. Dient a qui estudia o practica la traducció, o a la societat mateixa, que les traductores poden i han de ser imparcials més que no multiparcials, silencia la naturalesa intrínsecament ètica de la traducció i les dependències culturals i situacionals que configuren els principis que segueix. La traducció obri el camí d'esforços ciclopis que només es poden culminar mitjançant la cooperació amb qui és estrany, també qui és estrany i vulnerable. La traducció compromesa ens cuita a participar socialment i política per evitar danys, per promoure la justícia social i donar forma a les polítiques i les institucions socials.

Aquest article va començar destacant com la traducció satisfà la fretura de descriure adequadament els encontres amb l'estranyesa. Paral·lelament a les traductores, altres perfils professionals i dinàmiques socials assumeixen la rellevància tant de la metàfora com de l'activitat i les uneixen absorbint i assumint tasques que podem concebre com a *traducció*, permetent que l'estranyesa configure les for-

mes que desenvolupen i les transformen. Aliena als constreyniments i restriccions que se suposa que ha d'obeir, la traducció tradueix, "Welt weltet" (Heidegger 2003: 30), els mons monegen de manera que se'ns escapen. La traducció és insondable i, tot i així, la podem portar a la mesura de la nostra comprensió per seguir aprenent-ne, per a crear experiències cada vegada més riques, per adaptar les nostres possibilitats als nostres desitjos, assumint que "la vida és traducció, i tothom ens hi hem perdut" (Geertz 1977: 799).

Bibliografia

- Bailey, Benjamin. 2007. "Heteroglossia and boundaries." Dins *Bilingualism: A Social Approach*, ed. de Monica Heller, 257-274. Londres: Palgrave.
- Baker, Mona. 2006. *Translation and Conflict. A Narrative Account*. Londres: Routledge.
- Baker, Mona. 2013. "Translation as an Alternative Space for Political Action." *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest* 12: 23-47. <https://doi.org/10.1080/14742837.2012.685624>
- Bakhtin, Mikhail Mikhailovich. 1981. *The Dialogic Imagination: Four Essays by M.M. Bakhtin*, ed. de Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Bauman, Zygmunt. 2008. *The Art of Life*. Cambridge: Polity.
- Benjamin, Walter. 1923 [1972]. "Die Aufgabe des Übersetzers." Dins *Gesammelte Schriften*, ed. de Rolf Tiedemann i Hermann Schweppenhäuser, 9-21. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Blanchet, Philippe. 2016. *Discriminations : combattre la glottophobie*. París: Textuel.
- Blommaert, Jan, James Collins, i Stef Slembrouck. 2005. "Spaces of multilingualism." *Language & Communication* 25 (3): 197-216. <https://doi.org/10.1016/j.langcom.2005.05.002>

- Blommaert, Jan i Ben Rampton. 2011. "Language and Superdiversity." *Diversities* 13 (2): 1-21.
- Camayd-Freixas, Erik. 2009. "Interpreting after the Largest ICE Raid in US History: A Personal Account." *Latino Studies* 7: 123-139. <https://doi.org/10.1057/lst.2008.54>
- Canagarajah, A. Suresh. 2006. "The place of world Englishes in composition: Pluralization continued." *College Composition and Communication* 57 (4): 586-619.
- de Beauvoir, Simone. 1945. *Le Sang des autres*. Paris: Gallimard.
- de Man, Paul. 1991. "Conclusions : « La Tâche du traducteur » de Walter Benjamin." *TTR: Traduction, terminologie, rédaction* 4 (2): 21-52. <https://doi.org/10.7202/037092ar>
- Derrida, Jacques. 1985. "Des tours de Babel." Dins *Difference in Translation*, ed. de Joseph F. Graham, 165-207. Londres: Cornell University Press.
- Derrida, Jacques. 1997. *Adieu to Emmanuel Lévinas*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Diaz Fouces, Oscar. 2017. "From Language Planning to Translation Policy: Looking for a Conceptual Framework." Dins *Translation and Public Policy: Interdisciplinary Perspectives and Case Studies*, ed. de Gabriel González Núñez i Reine Meylaerts, 58-82. Londres: Routledge.
- Dostoevsky, Fyodor. 1992. *The Brothers Karamazov*. Traducció de Richard Pevear i Larissa Volokhonsky. Londres: Everyman's Library.
- Eco, Umberto. 1991. "La lingua universale di Ramón Llull." *Cahiers Ferdinand de Saussure* (45): 121-149. <https://doi.org/10.2307/27758442>
- Eco, Umberto. 1993. "Traduction et langue parfaite." Assises de la Traduction littéraire, Arles, 14 de novembre de 1993.
- Eco, Umberto. 1995. *The Search for the Perfect Language*. Traducció de James Fenness. Òxford, Cambridge: Blackwell.
- Fishman, Joshua A. 1993. "Ethnolinguistic democracy. Varieties, degrees and limits." *Language International* 5 (1): 11-17.
- Flores, Nelson i Jonathan D. Rosa. 2015. "Undoing Appropriateness: Raciolinguistic Ideologies and Language Diversity in Education." *Harvard Educational Review* 85 (2): 149-171.
- Freedman, Harry i Maurice Simon (eds). 1939. *Rabba Genesis (Midrash Rabba)*. Hertford: Stephen Austin & Sons.
- García, Ofelia. 2009. "Education, multilingualism and translanguaging in the 21st century." Dins *Multilingual Education for Social Justice: Globalising the local*, ed. de Ajit Mohanty, Minati Panda, Robert Phillipson i Tove Skutnabb-Kangas. Nova Delhi: Orient Blackswan.
- Geertz, Clifford. 1977. "Found in Translation: On the Social History of the Moral Imagination." *The Georgia Review* 31: 788-810.
- Gentzler, Edwin. 2016. *Translation and Rewriting in the Age of Post-Translation Studies*. Londres: Routledge.
- Goodin, Robert E. 1985. *Protecting the Vulnerable: A Reanalysis of Our Social Responsibilities*. Chicago: Chicago University Press.
- Grutman, Rainier. 1997. *Des langues qui résonnent. L'hétérolinguisme au XIXe siècle québécois*. Montreal: Fides.
- Hale, Sandra B. 2008. "Controversies over the role of the court interpreter." Dins *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and dilemmas*, ed. de Carmen Valero Garcés i Anne Martin, 99-121. Amsterdam: John Bejamins.
- Heidegger, Martin. 2003. *Holzwege (1935-1946)*. 1. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1914-1970. Band 5 Ed. Frankfurt am Main: Klostermann.
- Hickey, Leo. 1998. "Perlocutionary Equivalence: Marking, exegesis and recontextualisation." Dins *The Pragmatics of Translation*, ed. de Leo Hickey, 217-232. Clevedon: Multilingual Matters.

- Inghilleri, Moira. 2008. "The ethical task of the translator in the geo-political arena. From Iraq to Guantánamo Bay." *Translation Studies* 1: 212-223. <https://doi.org/10.1080/14781700802113556>
- Jacquemet, Marco. 2005. "Transidiomatic practices: Language and power in the age of globalization." *Language and Communication* 25: 257-277.
- Jaffe, Alexandra. 1999. "Locating Power: Corsican Translators and Their Critics." Dins *Language Ideological Debates*, ed. de Jan Blommaert, 39-66. Berlín i Nova York: Mouton de Gruyter.
- Jørgensen, J. Normann. 2008. "Polylingual Linguaging Around and Among Children and Adolescents." *International Journal of Multilingualism* 5 (3): 161-176. <https://doi.org/10.1080/14790710802387562>
- Koskinen, Kaisa. 2000. "Beyond Ambivalence. Postmodernity and the Ethics of Translation." Tesi doctoral Department of Translation Studies, University of Tampere.
- Lévinas, Emmanuel. 1985. *Ethics and Infinity: Conversations with Philippe Nemo*. Traducció de Richard A. Cohen. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Lévinas, Emmanuel. 1990. *Totalité et infini : essai sur l'extériorité*. Kluwer Academic.
- Lippi-Green, Rosina. 1994. "Accent, standard language ideology, and discriminatory pretext in courts." *Language in Society* 23 (2): 163-198.
- Misztal, Barbara A. 2011. *The Challenges of Vulnerability. In Search of Strategies for a Less Vulnerable Social Life*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Morris, Ruth. 1999. "The Face of Justice: Historical Aspects of Court Interpreting." *Interpreting* 4 (1): 97-123.
- Otsuji, Emi i Alastair Pennycook. 2010. "Metrolingualism: fixity, fluidity and language in flux." *International Journal of Multilingualism* 7 (3): 240-254. <https://doi.org/10.1080/14790710903414331>
- Ozolins, Uldis. 2014. "Descriptions of interpreting and their ethical consequences." *FITISPos International Journal* 1: 23-41.
- Parfit, Derek. 1984. *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press.
- Parlament Europeu. 1990. "Resolution of the European Parliament A3-169/90, December 11, 1990, on Languages in the Community and the Situation of Catalan." *Official Journal of the European Communities* C19: 28-30.
- Pöchhacker, Franz. 2008. "Interpreting as mediation." Dins *Crossing borders in community interpreting: Definitions and dilemmas*, ed. de Carmen Valero Garcés i Anne Martin, 9-26. Amsterdam & Filadèlfia: John Benjamins.
- Pokorn, Nike K. i Tamara Mikolič Južnič. 2020. "Community interpreters versus intercultural mediators: Is it really all about ethics?" *Translation and Interpreting Studies* 15 (1): 80-107.
- Pratt, Mary Louise. 2002. "The Traffic in Meaning: Translation, Contagion, Infiltration." *Profession* 2002 (1): 25-36. <https://doi.org/10.1632/074069502x85275>
- Prunč, Erich. 1997. "Translationskultur (Versuch einer konstruktiven Kritik des translatorischen Handelns)." *TEXTconTEXT* 11 (2): 99-127.
- Prunč, Erich. 2008. "Zur Konstruktion von Translationskulturen." Dins *Translationskultur: ein innovatives und produktives Konzept*, ed. de Larisa Schippel, 19-41. Berlín: Frank & Timme.
- Rafael, Vicente. 2009. "Translation, American English, and the National Insecurities of Empire." *Social Text* 101 27 (4): 1-23.
- Rosa, Jonathan D. 2016. "Standardization, Racialization, Languagelessness: Raciolinguistic Ideologies across Communicative Contexts." *Journal of Linguistic Anthropology* 26 (2): 162-183.
- Sen, Amartya. 1980. "Equality of What?" Dins *Tanner Lectures on Human Values*, ed. de Sterling McMurrin, 195-220. Cam-

- bridge, Salt Lake City: Cambridge University Press, University of Utah Press.
- Sen, Amartya. 2009. *The Idea of Justice*. Cambridge, MA: The Belknap Press.
- Skutnabb-Kangas, Tove. 2016. "Linguicism." Dins *The Deaf Studies Encyclopedia*, ed. de Eugenie N. Gertz i Boudreault Patrick, 582-586. Londres: Sage.
- Steiner, George. 1975. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Londres: Oxford University Press.
- Truchot, Claude. 1997. "The spread of English: From France to a more general perspective." *World Englishes* 16 (1): 65-76.
- Venuti, Lawrence. 1995. *The Translator's Invisibility. A history of translation*. Londres, Nova York: Routledge.
- Venuti, Lawrence. 1998. *The Scandals of Translation. Towards an ethics of difference*. Londres: Routledge.
- Vertovec, Steven. 2007. "Super-diversity and its Implications." *Ethnic and Racial Studies* 30 (6): 1024-1054. <https://doi.org/10.1080/01419870701599465>
- Wiesel, Elie. 1986. "Nobel Acceptance Speech." Oslo: The Elie Wiesel Foundation for Humanity. <https://eliewieselfoundation.org/elie-wiesel/nobelprizespeech/>.
- Wolbring, Gregor. 2008. "The politics of ableism." *Development* 51 (2): 252-258.
- Yildiz, Yasemin. 2012. *Beyond the Mother Tongue: The Postmonolingual Condition*. Nova York: Fordham University Press.

TRANSLATION AND LANGUAGE MEDIATION. PROCESSES AND ACTIONS TO SOLVE VARIOUS LANGUAGE PROBLEMS IN ALL FIELDS.

Josep Maria Montcada Escubairó

Chair of Official Language School (EOI)

Department of Education. Government of Catalonia.

As I start writing this article and outlining the first paragraphs, I immediately realise that my word processor underlines the Catalan verb *mediar* [to mediate] in red, despite having the latest language update installed on my computer. This warning normally appears when you write a word that doesn't exist in the dictionary, whether because we've made a typo, borrowed a word from another language or because it's a newly coined word that the dictionary's editorial team still hasn't had time to include in the tool. But, how come the verb *mediar* doesn't exist in the Catalan dictionary, but the noun *mediació* [mediation] appears without that exasperating red underlining? The answer perhaps lies in the fact that, as a society, we're perfectly aware of the importance of mediation as a conflict management tool between two or more parties, that is, the noun, but we find it harder to know how we do this, the verb. So much so that we still haven't included it in the dictionary.

Since ancient times, mediation has often been left to specialists. Merchants from the ancient world already mediated between producers and consumers, matchmakers mediated between men and women who wanted to get married, go-betweens mediated between illicit lovers, public notaries mediate between owners and buyers, scientists mediate between the natural world and the uninitiated, lawyers and judges mediate between accusers and the accused, the clergy mediate between the divinity and the faithful... and all these forms of mediation have always taken place, and still do, through language.

In today's information society, there's a greater need for mediation than ever, because our intellectual activity is mainly based on producing knowledge and communicating it to the general public. Knowledge is always 'mediated', through language and in all kinds of ordinary situations. We all mediate constantly, given that mediation itself is a social action to solve conflicts or misunderstandings, as well as to reach agreements. We mediate when doing business, when attending a conference and taking notes, when traveling, when visiting a museum, when teaching a subject... we mediate all the time and everywhere.

The latest evidence of this came to me during a recent trip to the city of Málaga for a conference for foreign language teachers and education professionals, where the concept of language mediation was discussed in depth. After the conference was over, and to fill in the time before flying back to Barcelona, I decided to pay the Centre Pompidou Málaga a visit to see its contemporary art exhibits. As if by chance, when I walked into the room, I spotted some museum staff wearing a T-shirt with the word 'mediator' printed on the back. On my phone, I checked the institution's website to see what this service consisted of, and it says:

"Mediation is a way to access creation based on interaction to turn art into a meeting point for diverse perspectives and experiences.

Mediation at Centre Pompidou Málaga has been specifically designed for each exhibit and takes into account the kind of public it is aimed

at (residents of Málaga, tourists, groups...) offering an adapted service that encourages the public to discover the works.

It adapts both to people who are unfamiliar with modern and contemporary art and to an experienced audience through a sensitive approach that encourages the public to have a unique experience with the work of art."

Text translated from Spanish.

I'll come back to the museum's website further on. For now, and given that mediation is part of many ordinary situations, I'll merely focus on the need to give it the importance that it's due and the role it plays in teaching/learning foreign languages, including it in the corresponding curriculums in order to educate competent users that know how to mediate in these languages.

What is language mediation?

Language mediation, like any kind of mediation, is the action of those who intervene between two or more people to solve a conflict or reach an agreement. In this case, our conflict isn't a neighbourly argument or failure to fulfil a commercial agreement, but a linguistic conflict between two or more people who are unable to communicate directly for whichever reason.

The concept of mediation already appeared in Lev Vygotsky's sociocultural theory (1896-1934). This Russian psychologist centred his studies on observing cognitive development in children and concluded that culture and communication play a decisive role in learning, understood as a personal development process. Vygotsky observed that what he calls *higher mental functions* always occur through social interactions with relevant people in the child's life, mainly their family environment, but also other people such as teachers, classmates, etc. Through these

interactions, a child acquires what Vygotsky calls the *mental habits* of their culture, which among several elements include speech patterns, written language and other symbolic knowledge through which the child builds meaning and, subsequently, also expands their knowledge. Vygotsky calls this process 'cultural mediation' and summarises it in the concept of Zone of Proximal Development (ZPD), which is defined as:

<https://upload.wikimedia.org/>

"the distance between the actual development level as determined by independent problem-solving and the level of potential development as determined through problem-solving under adult guidance or in collaboration with more capable peers."

In 2001, The Council of Europe published the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) in order to "provide a common basis for the elaboration of language syllabuses, curriculum guidelines, examinations, textbooks, etc. across Europe" and to "describe in a comprehensive way what language learners have to learn to do in order to use a language for communication and what knowledge and skills they have to develop so as to be able to act effectively". Thus, this objective to describe what a language user has to learn to do helps define the language activities that activate language competence. These language are reception, production, interaction and mediation. Specifically, regarding mediation, it states that:

"...the written and/or oral activities of mediation make communication possible between persons who are unable, for whatever rea-

son, to communicate with each other directly. Translation or interpretation, a paraphrase, summary or record, provides for a third party a (re)formulation of a source text to which this third party does not have direct access. Mediating language activities – (re)processing an existing text – occupy an important place in the normal linguistic functioning of our societies.”

CEFR (2001), page 14.

Therefore, for the first time, the concept of competent user goes beyond an individual that must know how to write, read, listen to or speak a certain language, but this same individual must also know how to interact and mediate in this same language.

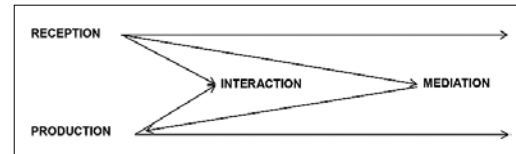
A noteworthy aspect is also the relationship between interaction and mediation. The CEFR (2001) states:

“In interaction at least two individuals participate in an oral and/or written exchange in which production and reception alternate and may in fact overlap in oral communication. Not only may two interlocutors be speaking and yet listening to each other simultaneously. Even where turn-taking is strictly respected, the listener is generally already forecasting the remainder of the speaker’s message and preparing a response. Learning to interact thus involves more than learning to receive and to produce utterances. High importance is generally attributed to interaction in language use and learning in view of its central role in communication.”

CEFR (2001), page 14.

Reading the previous paragraph, we may believe that mediation is also interaction, and to a certain extent this perception is right but incomplete. Interaction is a single two-way process between the producer and receiver(s), based on action-reaction. Whereas mediation includes a third element, the me-

diator, who interacts both with the producer and the receiver, but also selects the input information, adapts it and/or reformulates it, creating a new text.

CEFR Companion Volume with New Descriptors, page 32.

Considering that the document was published by the Council of Europe, we could say that the term *mediation* thus takes on a political dimension. Europeans want a society where language speakers can mediate between these languages, and this is why we promote language policies that enable communication and interaction between Europeans with different source languages that favour mobility, mutual understanding, cooperation within Europe and help to overcome prejudices and discrimination. Everyone can confirm that our more immediate environment is becoming more and more pluricultural and plurilingual and for this reason there is a ‘political’ need for European citizens of the 21st century to mediate between cultures and languages.

CEFR’s concept of mediation, although inspired by Vygotsky’s concept of *cultural mediation* as a process of personal development, is limited to the language activity of ‘bridging the gap’ between two or more people who are unable to communicate for whichever reason. This same document, in sections 4.4.1 and 4.4.2, includes a list of both oral and written mediation activities, which prominently features translation and interpretation and, to a lesser extent, summarising or reformulating texts. Therefore, we could say that CEFR’s concept of mediation, published in 2001, is closely related to translation and interpretation.

Despite the relevance of including mediation in CEFR's list of language activities, the text only mentions it in passing. For the other language activities (reception, production and interaction), the CEFR provides what are known as scales. These scales establish the categories required to describe the different aspects of each language activity in detail. Through descriptors, each scale distinguishes between the different language learning achievement levels: A1 (Breakthrough), A2 (Waystage), B1 (Threshold), B2 (Vantage), C1 (Effective Operational Proficiency) or C2 (Mastery). Surprisingly, the CEFR (2001) doesn't offer scales for mediation. This means that the people in charge of setting curriculums, developing assessment tests or writing textbooks don't take enough care when it comes to mediation. It isn't until the Council of Europe's publication of the *Companion Volume with new descriptors (CV)* in 2018 that a new definition of language mediation is established, the list of mediating activities and strategies required from a competent language user is extended and a set of scales is provided that helps include mediation in curriculums and language learning assessments.

What types of language mediation are there?

In 2015, The Council of Europe published the document *Education, mobility, otherness. The mediation functions of schools* (Coste and Cavalli, 2015) which delves into the concept of mediation.

The new approach is based on the fact that in mediation, the user/learner acts as a social agent who bridges the gap and helps to build or communicate meanings, sometimes within the same language (intralinguistic mediation), sometimes from one language to another (interlinguistic mediation). It focuses on

language's role in processes such as creating space and conditions to communicate and/or learn, collaborating in creating new meanings, encouraging others to build or understand a new meaning and to communicate new information adequately. The context may be social, educational, cultural, linguistic or professional.

The document provides a richer perspective of mediation, interpreted as:

“any procedure, arrangement or action designed [...] to reduce the distance between two (or more) poles of otherness”.

Education, mobility, otherness. The mediation functions of schools, page 27.

Mediation, according to Coste and Cavalli, enables access to knowledge, the reduction of tensions and affective blockades and the construction of bridges towards what is new, towards the other.

This new approach provides us with the first large difference between translating and mediating. Mediation always involves transferring information from an oral, written or multimodal (combining more than two modes of communication; text, audio, image...) input to a recipient who doesn't have direct access to it. In the case of interlinguistic mediation, this obstacle may only be the recipient's ignorance of the input language, which necessarily involves translation from one language to another. However, intralinguistic mediation is based on creating a new text in the same language as the input, given that the obstacle doesn't lie in the recipient's inability to understand the language, but in a linguistic 'conflict' generated by other causes.

The obstacle can take many forms, such as:

- Sociocultural aspects. A person can be proficient in a language but still require a mediator

to understand an input about a certain tradition, historic event, folklore element or local event. For example, when someone tries to understand the public transport fare system of a city when visiting it for the first time.

- Language register. A competent adult may require a mediator to understand slang spoken by youngsters, for example.
- Level of knowledge on a subject. Occasionally, a proficient speaker may need a mediator to understand an input from a field of knowledge very different to their own.
- Channel. For example, a proficient user who can't access a medium (a webinar on the Internet, an interview on the radio...) and asks a mediator to summarise it for them.
- Textual. It involves a change in the text's format. A proficient user who doesn't have time to read a long report and asks a mediator to make a list of the most relevant aspects, for example.
- ...

This difference between intralinguistic and interlinguistic mediation is brought to light in the formulation of the mediation scale descriptors in *Companion Volume with new descriptors (2018)*.

C1 Can explain (in language B) the relevance of specific information found in a particular section of a long, complex text (written in Language A).

RELAYING SPECIFIC INFORMATION IN SPEECH scale (CV, 2018, page 107)

The CV itself clarifies that language A and language B can be two different languages, two different variants of the same language, two registers of the same variety or any combination of the above. They can also be identical.

What's the difference between mediating and translating?

As we've already mentioned, the concept of mediation that the CEFR presented in 2001

was closely connected to the concept of translation and interpretation. In fact, in section 4.4.4., when it lists the mediating activities and strategies that any competent language user must be able to perform or carry out, the following introductory paragraph precedes it:

“In mediating activities, **the language user is not concerned to express his/her own meanings**, but simply to act as an intermediary between interlocutors who are unable to understand each other directly – normally (but not exclusively) speakers of different languages. Examples of mediating activities include spoken interpretation and written translation as well as summarising and paraphrasing texts in the same language, when the language of the original text is not understandable to the intended recipient.”

CEFR (2001), page 87.

Some examples of mediating activities are provided, such as simultaneous interpretation at conferences or meetings, consecutive interpretation for welcome speeches or guided tours, informal interpretation in everyday situations, specialised translation of contracts or legal and scientific texts, literary translation, summarising the gist of newspaper and magazine articles, paraphrasing specialised texts for lay persons, etc.

In 2006, Professor Bessie Dendrinos of the National and Kapodistrian University of Athens published an article titled '*Mediation in communication, language teaching and testing*' in the *Journal of Applied Linguistics*. This article has largely influenced the development of the concept of language mediation. Dendrinos was the person responsible for the National Foreign Language Exam System (KPG), a centre that depends on the University of Athens in charge of writing and administering large-scale certification tests in different foreign languages (English,

French, German, Italian, Spanish and Turkish). The KPG tests were the first European certification tests that included mediation tasks in their specifications, the result of prior research work that the institution carried out within this language activity.

In her article, Dendrinis reflects on the role of the mediator and attempts to respond to the question “Who is a mediator?” or better yet, “What does a mediator do?”. First, Dendrinis rejects the definition given by the CEFR (2001) specifying that during mediating activities “the language user is not concerned to express his/her own meanings”. Dendrinis declares:

“The aforementioned definition sounds somewhat strange considering that any person involved in communication is a-priori concerned with his/her own meanings because, otherwise, it is impossible for him/her to make sense of things and to participate in an exchange (of meanings). Perhaps it would be better to say not concerned with his/her own ideas, opinions, point of view...”

Taking into account that the communication goal of a mediating activity is facilitating communication between two parties to help them resolve a communication conflict or problem, the mediator requires a more thorough understanding of what is said or written. Based on this, Dendrinis makes a list of the qualities that a competent mediator must have.

For Dendrinis, a competent mediator is:

- A social actor whose task is supervising the interaction process between two parties and intervene when necessary to contribute to good communication between them or even influence the result of the interaction. That is, a mediator ‘actively develops a task’ in the communication process.

- A facilitator in social events whose task is providing the information necessary to overcome the communication barriers that may exist between both parties. That is, a mediator ‘contributes prior knowledge’ to the communication process.

- A negotiator or creator of meaning whose task is developing new meanings, especially in situations that require a reconciliation, agreement or commitment. That is, a mediator ‘contributes new ideas’ to the communication process.

- An arbitrator of meaning whose task is deciding the meaning of what has been said or written in cases where, for example, the parties have different cultural or linguistic contexts, in order to solve the conflict. That is, a mediator ‘explains what the parties mean’ in the communication process.

From everything that has been said above, we can clearly see that there is a substantial difference between the concept of mediating and translating (or interpreting). Translating is a specialised activity that requires accuracy when transferring the contents of the text from one language to another, where the translator isn’t one of the actors participating in the interaction, but remains in the background.

Neither translators or interpreters appear in any way within the speech produced, don’t express their personal view on a topic, or their opinion, and aren’t participants in a communication exchange. They remain true to the original text. They don’t have ‘the right’ to change the discourse, genre or register of the text produced or resort to indirect speech.

Whereas mediators actively participate in the communication, becoming participants and therefore transforming a two-dimensional ex-

change of information into a three-way interaction. Mediators must interpret the meanings and use options that they believe will be useful to the other participants, given their communication needs. They choose which messages they want to transfer and which information details they want to communicate, using their own discretion to decide what might be relevant or of interest to the other participants. The information communicated is often in the form of a summary or report that only includes the details considered relevant to overcome a specific communication conflict. What's included in the summary exclusively depends on the context of the communication and the conflict to be resolved.

Mediation has a social dimension, in fact, it's a social practice through which participants create 'shared' meanings in communication processes where negotiating meaning and transferring specific information are required.

What do we need to mediate?

Once we've described *what* a competent mediator does (social actor, facilitator, negotiator of meaning and arbitrator), to provide a good description on the kinds of characteristics they should have, we must delve into *what they need* to do so.

Analysing the actions of foreign language learners on different mediation tasks brings to light the fact that mediation, whether spoken or written, is a complex activity that consists of other language activities and that mediating communication is always immersed in a sociocultural context.

This leads to the conclusion that a good mediator must have certain knowledge of the world, drawn from experience and social participation. This allows them to effectively

participate in communication activities within the aforementioned sociocultural context. They also need linguistic conscience regarding how the language or languages that the interaction is occurring in work. They must know how the discourse occurs, which genres or textual register are appropriate for the situation, which is the usage of the language, that is, which relationships and connections there are between a language (grammar and vocabulary) and the sociocultural means in which it works and exists. Finally, they also need multicultural competence that allows them to bridge the gap between the cultures that participate in the communication encounter.

As well as knowledge, they must also have communication competences. Language competence, understood as the ability to speak, allows the mediator to create understandable messages. To do so, the mediator will require an adequate lexical repertoire, grammatical correctness and command of the vocabulary, the phonological system and accurate spelling. They'll also need sociolinguistic competence, understood as the ability to adequately produce and understand linguistic expressions in different usage contexts, where variable factors occur such as the participants' situation and the relationship between them, their communication intentions, the communication event that they're participating in and the interaction rules and conventions that regulate it. Finally, they'll also need pragmatic competence that allows them to use verbal and non-verbal resources to promote effectiveness during communication.

A good mediator must also have the social and cognitive skills that allow them to produce information, receive it and interact with others. A person who works in mediation requires a well-developed degree of emotional intelligence that allows them to show enough

empathy to understand the points of view and emotional states of the other participants in the communication situation. This attitude ensures the communication and cooperation required to solve any delicate situation or tension that may arise.

What are mediating activities?

As we’ve already mentioned, the publication of the *Companion Volume* in 2018 had a remarkable impact on the world of language teaching and learning. Regarding mediation, the new document not only elaborated on the concept, compared to the CEFR (2001) where it was basically associated to translation and interpretation, but also offered 24 scales on mediating activities and strategies, each with descriptors referring to CEFR’s six levels of competence (from A1 to C2). True to CEFR’s taxonomic nature of attempting to describe the sheer complexity of human language, that is, defining what we

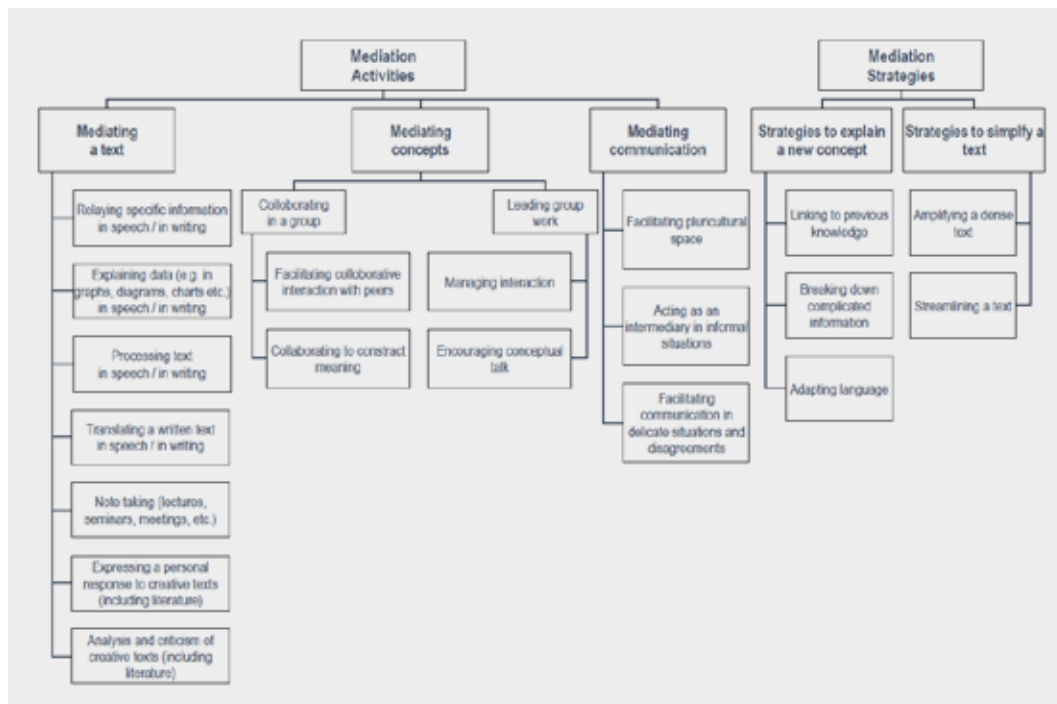
mean when we talk about communicative language competence, and also in order to achieve a higher degree of concision regarding what we mean when we talk about language mediation activities, the *Companion Volume* (2018) offers a list of mediation activities classified into three main groups.

It also offers a scale that generically describes what a language user can do with the highest level of competence (C2) when it comes to mediation. It describes it as follows:

OVERALL MEDIATION

C2 Can mediate effectively and naturally, taking on different roles according to the needs of the people and situation involved, identifying nuances and undercurrents and guiding a sensitive or delicate discussion. Can explain in clear, fluent, wellstructured language the way facts and arguments are presented, conveying evaluative aspects and most nuances precisely, and pointing out sociocultural implications (e.g. use of register, understatement, irony and sarcasm).

CEFR Companion Volume with New Descriptors, page 105.

CEFR Companion Volume with New Descriptors, page 104.

The three groups into which the mediation activity scales are classified are mediating a text, mediating concepts and mediating communication.

Mediating a text involves passing on to another person the content of a text to which they don't have access, often because of linguistic, cultural, semantic or technical barriers.

Mediating concepts refers to the process of facilitating access to knowledge and concepts for others. This is a fundamental aspect of education and is what fits in best with Vygotsky's concept of cultural mediation, described at the beginning of the article. Mediating concepts involves two complementary aspects: on the one hand, constructing and elaborating meaning and, on the other hand, facilitating and stimulating conditions that are conducive to conceptual exchange and development.

The aim of **mediating communication** is to facilitate understanding and to shape successful communication between people who may have individual, sociocultural, sociolinguistic or intellectual differences in standpoint. The skills involved are relevant to diplomacy, negotiation, pedagogy and dispute resolution, but also to everyday social and/or workplace interactions.

The activities mediating a text described by the *Companion Volume* are the following:

Relaying specific information refers to the way some particular piece(s) of information of immediate relevance is extracted from the target text and relayed to someone else. Here, the emphasis is on the specific content that is relevant to the recipient, rather than the main ideas or lines of argument presented in a text. To carry out this mediating activity, apart from taking into account the context in which com-

munication takes place, it's imperative to know precisely which are the recipient's characteristics and what kind of information they need. A simple example of this activity would be to explain the contents of a written menu to someone who's both vegetarian and blind. The mediator would select which dishes are suitable for vegetarians and then inform them of the options available on the menu, expanding on the written description if necessary.

Explaining data refers to transforming information found in diagrams, charts, tables, figures and other images into a verbal text. This is a common activity in presentations, during which flow charts, trend graphs or bar charts are often shown, and where the most relevant points of the data presented graphically must be selected and interpreted.

Processing text involves understanding the information and/or arguments included in the source text and then transferring these to another text, usually in a more condensed form, in a way that is appropriate to the context and situation. The recipient of the new text may be another person or oneself and, to perform the task efficiently, such a detailed description of the recipient isn't necessary, as in the case of transmitting specific information, given that the emphasis is on the text's information and argument and not so much on the recipient's needs. The outcome is a condensed and/or reformulated version of the original information and arguments, focusing on the main points and ideas in the source text. An example of this activity often takes place at university: students transform an oral text, provided by the professors, into a written text in order to later review the arguments and ideas presented. In this case, students mediate for themselves but also for other classmates if they share their notes.

Translating is a well-known activity that doesn't need describing. In fact, this is one of the mediation activities, together with summarising and reformulating texts (now, processing texts), that the CEFR already included in 2001.

Note-taking (lectures, seminars, meetings etc.) concerns the ability to listen to and write coherent notes. This is a frequent activity in academic and professional life.

Expressing a personal response to creative texts (including literature) focuses on expressing the effect a work of literature has on the user as an individual. This includes explaining what they like, what interested them about the work, describing characters, saying which they identified with, relating aspects of the work to their own experience, relating feelings and emotions, personal interpretation of the work as a whole or of aspects of it... This is a mediating activity with others, but also with oneself, since an internal dialogue is necessary to carry it out.

Analysis and criticism of creative texts (including literature) concerns more formal, intellectual reactions. This mediating activity is less common because it requires an extremely high degree of specialisation.

When it comes to activities mediating concepts, the *Companion Volume (2018)* distinguishes between collaborating in a group and leading group work. In either case, it is virtually impossible to develop concepts without preparing the ground to manage the relational issues between participants. For this reason, activities concerned with establishing the conditions for effective work (relational mediation) and activities concerned with developing and elaborating ideas (cognitive mediation) are described separately. Specifically, the activities described are:

Collaborating in a group

Facilitating collaborative interaction with peers (relational mediation) refers to the language user's ability to successfully contribute to collaboration in a group that they belong to, usually with a specific shared objective in mind. This involves, for example, making conscious interventions where appropriate to orient the discussion, balance contributions, and help to overcome communication difficulties within the group, consciously managing their own role, helping to review key points of a debate and defining next steps, asking questions and making contributions to move the discussion forward in a productive way, etc.

Collaborating to construct meaning (cognitive mediation) is concerned with stimulating and developing ideas as a member of a group. It is particularly relevant to collaborative work in problem-solving, brainstorming, concept development and project work. The user can, for example, ask others to explain their thinking and identify inconsistencies in their thought processes or summarise the discussion and decide on next steps.

Leading group work

When **managing the interaction** (relational mediation), the user has a designated leading role to organise communicative activity between members of a group, by managing the phases of communication. Some actions that are typical of this activity are, for example, leading plenary activity, giving instructions and checking understanding of communicative task objectives, monitoring and facilitating communication within the group or sub-groups without impeding the flow of communication between group participants, re-orienting communication... This task is developed by teachers, moderators, board meeting chairs, project managers...

Encouraging conceptual talk (cognitive mediation) involves providing scaffolding to enable another person or persons to themselves construct a new concept, for example, by asking questions to stimulate logical reasoning and or building contributions into logical, coherent discourse.

Regarding the activities related to mediating communication, the *Companion Volume* identifies three:

Facilitating pluricultural space reflects the notion of creating a shared space between and among linguistically and culturally different interlocutors, i.e. the capacity of dealing with ‘otherness’ to identify similarities and differences to build on known and unknown cultural features, etc. in order to enable communication and collaboration. The mediator’s goal is to create a neutral space that promotes intercultural understanding between participants in order to avoid and/or overcome any potential communication difficulties arising from contrasting cultural viewpoints. For this activity, the moderator can, for example, use questions and show interest to promote understanding of cultural norms and perspectives between speakers, demonstrate sensitivity to and respect for different sociocultural and sociolinguistic norms, or anticipate, deal with and/or repair misunderstandings arising from sociocultural and sociolinguistic differences.

Acting as an intermediary in informal situations (with friends and colleagues) refers to situations in which the user as a plurilingual individual mediates across languages and cultures in an informal situation in the public, private, occupational or educational domain. The mediation may be in one direction, e.g. during a welcome speech, or in two directions, e.g. during a conversation at a party. To perform this activity, the mediator must know how to informally communicate the sense of what speakers are saying in a

conversation or repeat the sense of what is expressed in speeches and presentations.

Facilitating communication in delicate situations and disagreements involves being capable of taking on a formal role to mediate in a disagreement between third parties, or to informally try to resolve a misunderstanding, delicate situation or disagreement between speakers. The mediator is concerned with clarifying what the problem is and what the parties want, helping them to understand each other’s positions. They may attempt to persuade the parties to move closer to a resolution of the issue. To do so, the mediator must know how to explore in a sensitive and balanced way the different viewpoints represented by participants in the dialogue, elaborate on viewpoints expressed to enhance and deepen participants’ understanding of the issues discussed, establish common ground, establish possible areas of concession between participants, mediate a shift in viewpoint of one or more participants, to move closer to an agreement or resolution.

Which strategies do we need to mediate effectively?

After describing the activities we identify as mediating activities or activities that involve mediation, we must reflect on how the user carries them out, that is, which is their ‘action plan’ to achieve the goal of communication. In other words, the strategies they employ.

Mediation strategies must always be appropriate for the conventions, conditions and restrictions of the communication context. They could be defined as ‘techniques’ used to clarify meaning and facilitate understanding, the way source content is processed for the recipient, for example, elaborating it, condensing it, paraphrasing it, simplifying it or illustrating it with metaphors.

As a mediator, the user may need to 'bridge the gap' between people, texts, types of discourse and languages, depending on the mediation context.

The *Companion Volume* (2018) names five mediation strategies that a competent language user must employ to perform any of the training activities described in the previous section. These strategies are:

Linking to previous knowledge. This strategy is an essential part of the learning process, and therefore also of mediation. The mediator may explain new information by making comparisons, by describing how it relates to something the recipient already knows or by helping recipients activate previous knowledge.

Adapting language. To mediate effectively, the user may need to employ shifts in use of language, style and/or register in order to incorporate the content of a text into a new text of a different genre and register. This may be done through the inclusion of synonyms, similes, simplification or paraphrasing.

Breaking down complicated information. The mediator can often enhance understanding by breaking down complicated information into constituent parts, and showing how these parts fit together to give the whole picture.

Amplifying a dense text. Density of information is often an obstacle to understanding. This strategy consists of expanding the source text information by including helpful information, examples, details, reasoning or explanatory comments.

Streamlining a text. This strategy is the opposite of the previous one described. In this case, the strategy consists of pruning a source text to its essential message. This

may involve expressing the same information in fewer words by eliminating repetition and digressions, and excluding those sections of the source that don't add relevant new information and highlighting important points.

Conclusion

Considering all the concepts described in previous sections, we can conclude that language mediation is basically an ordinary and all-pervading social practice that allows us to solve communication conflicts through language. It's also an essential tool to develop new ideas and concepts and therefore build new knowledge.

The mediator is a social agent who resolves misunderstandings, who encourages conceptual debate, who takes notes in a meeting to write the minutes, who translates, who intervenes in delicate situations to contribute to the wellbeing of others, who selects information, adapts it and transfers it to the recipient who doesn't have direct access to the source for whichever reason, who interprets and explains data, who explains their reactions to a work of art, who manages the interaction between speakers and participates to build new meaning.

This practice has a political dimension. A plurilingual and pluricultural Europe obliges us, as language users, to not only know how to read, listen, write and speak in this language, but our language competence also depends on our ability to interact and mediate between users of the same or other languages.

Finally, returning to my visit to Centre Pompidou Málaga that I described in the introduction, I'd like to highlight that, to my surprise, in the description provided on the institution's website I found the essence

of many of the aspects that had been discussed during the conference that I'd just attended.

The website talked about “*a way to access creation based on interaction*” and highlighted the importance of creating “*a meeting point for diverse perspectives and experiences*”. Both concepts fit perfectly with the relationship between interaction and mediation and the idea of language mediation as a social practice. Further on, the museum explained to visitors that it “*has been specifically designed for each exhibit and takes into account the kind of public it is aimed at*”, which in my language meant ‘taking into account who the recipient is and their characteristics’ and this was reaffirmed with the following sentence: “*it adapts both to people who are unfamiliar with modern and contemporary art and to an experienced audience*”. Finally, they ended their description of their mediation activity by “*offering an adapted service that encourages the public to discover the works*”, that is, we select and adapt the information that the recipient needs to understand the message, in other words, we lead the visitor to their Vygotsky's zone of proximal development. What else can you ask for? It was the most precise summary of what we'd been discussing for two days put into real context.

Bibliography

- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). Council of Europe, 2001.
- Dendrinou, B. (2006): Mediation in Communication, Language Teaching and Testing. JAL 22 (2006)
- Guerrero Nieto, C. H. (2007) Applications of Vygotskian Concept of Mediation in SLA. Colombian Applied Linguistics Journal. http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0123-46412007000100011
- Coste, D. Cavalli, M. (2015) Education, mobility, otherness. The mediation functions of schools. LPU. Council of Europe.
- Daniels, H. (2015). Mediation: An expansion of the socio-cultural gaze
- North, B. Piccardo, E. (2016). Developing illustrative descriptors of aspects of mediation for the Common European Framework of Reference (CEFR): A Council of Europe project. Language Teaching. <https://rm.coe.int/developing-illustrative-descriptors-of-aspects-of-mediation-for-the-co/1680713e2c>
- Stathopoulou, M. (2016): From languaging” to “translanguaging”: Reconsidering foreign Language teaching and testing through a multilingual lens.
- Howell, P. (2017): Cross-language mediation in foreign language Teaching. Hiroshima Studies in Language and Language Education, Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion volume with new descriptors. Council of Europe, 2018.
- The CEFR Companion Volume with New Descriptors: Uses and Implications for Language Testing and Assessment, VIth EALTA CEFR SIG Trinity College Dublin, 2018 Final Report <http://www.ealta.eu.org/events/Report%20on%20VIth%20EALTA%20CEFR%20SIG%20rev%2023.02.18.pdf>
- <https://www.wikipedia.org/>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_mediation
- Instituto Cervantes https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/diccio_ele/diccionario/
- <https://centrepompidou-malaga.eu/>

TRADUCCIÓ I MEDIACIÓ LINGÜÍSTICA. PROCESSOS I ACCIONS PER RESOLDRE ELS DIVERSOS PROBLEMES LINGÜÍSTICS EN TOTS ELS ÀMBITS.

Josep Maria Montcada Escubairó

Catedràtic d'Escola Oficial d'Idiomes

Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya

Just quan començo a escriure aquest article i esbosso alguns paràgrafs inicials m'adono de seguida que el meu programa d'edició de textos em subratlla el verb *mediar* en vermell, tot i tenir la darrera versió del paquet d'eines lingüístiques instal·lada al meu ordinador. Aquesta alerta normalment apareix quan s'escriu un mot que no existeix al diccionari, sigui perquè l'hem escrit erròniament, perquè hem emprat un barbarisme o bé perquè es tracta d'un neologisme que l'equip d'edició del diccionari encara no ha tingut temps d'incloure a l'eina. Però, per què *mediar* no existeix al diccionari i en canvi la paraula *mediació* no se'm presenta amb l'enervant subratllat vermell? La resposta potser rau en el fet que com a societat reconeixem perfectament la importància de la mediació com a eina de resolució de conflictes entre dues o més parts, és a dir, el substantiu, però en canvi ens resulta més difícil saber com ho fem, el verb. Tant és així que encara no l'hem inclòs al diccionari.

Des de l'antiguitat, la mediació sovint s'ha deixat en mans dels especialistes. Els mercaders del món clàssic ja mediaven entre els productors i els consumidors, els matrimoniers mediaven entre homes i dones que es volien casar, les alcavotes entre amors il·lícits, els notaris medien entre propietaris i compradors, els científics medien entre el món natural i els no iniciats, els advocats i jutges medien entre els denunciants i els denunciats, el clergat media entre la divinitat i els creients, ... i totes aquestes formes de mediació sempre s'han produït i es produeixen a través del llenguatge.

A la societat de la informació d'avui en dia la mediació és més necessària que mai perquè la nostra activitat intel·lectual es basa principalment en la producció de coneixement i en la seva transmissió al gran públic. El coneixement és sempre "mediat", a través del llenguatge i en tot tipus de situacions quotidianes. Tots mediem contínuament ja que la mediació, en si mateixa, és una acte social per resoldre conflictes o malentesos, també per a arribar a acords. Mediem quan fem negocis, quan assistim a una conferència i prenem notes, quan viatgem, quan visitem un museu, quan ensenyem una matèria, ... mediem a tothora i a tot arreu.

L'última evidència d'això que dic es va produir en una visita recent a la ciutat de Màlaga amb motiu d'un congrés per a professionals de l'ensenyament i aprenentatge de llengües estrangeres on es va discutir a bastament sobre el concepte de mediació lingüística. Un cop acabat el congrés i en el temps que em quedava per al lleure abans d'agafar l'avió de tornada cap a Barcelona, vaig decidir visitar el Centre Pompidou de Màlaga, on es poden visitar exposicions d'art contemporani. Com si fos una coincidència del destí, en entrar en una sala vaig poder observar que hi havia personal del museu que duïen una samarreta d'uniforme amb la paraula "mediador" estampada a l'esquena. Amb el mòbil vaig consultar el web de la institució per veure en què consistia el servei i s'hi llegeix:

"La mediació planteja una manera d'accedir a la creació basada en la interacció per convertir

l'art en un lloc de trobada on conflueixen mirades i experiències diverses.

La mediació al Centre Pompidou Màlaga es pensa específicament per a cada exposició i té en compte el tipus de públic a què es dirigeix (malaguenys i malaguenyes, turistes, grups ...) oferint un acompanyament adaptat que propicia el descobriment de les obres.

S'adapta tant a persones poc o gens familiaritzades amb l'art modern i contemporani com a un públic experimentat a través d'un enfocament sensible que anima a viure l'experiència única de la relació amb l'obra d'art. "

Text traduït del castellà.

Tornaré al web del museu més endavant. Per ara, i atès que la mediació és ben present en moltes situacions de la vida quotidiana, em limitaré a ressaltar que cal donar-li la importància que té i el paper que li pertoca en l'ensenyament/aprenentatge de llengües estrangeres, incloent-la en els currículums corresponents amb l'objectiu de formar usuaris competents que sàpiguen mediar en aquestes llengües.

Què és la mediació lingüística?

La mediació lingüística, com qualsevol tipus de mediació, és l'acció de qui intervé entre dues o més persones per resoldre un conflicte i arribar a un acord. En el cas que ens ocupa, el nostre conflicte no és una disputa veïnal o l'incompliment d'un contracte comercial sinó un conflicte lingüístic entre dues o més persones que no són capaces de comunicar-se directament per les raons que siguin.

El concepte de mediació ja apareix a la teoria sociocultural de Lev Vygotsky (1896-1934). Aquest psicòleg rus va centrar els seus estudis a observar com es produeix el desenvolupament cognitiu dels infants i va concloure que la cultura i la comunicació juguen un

paper decisiu en l'aprenentatge, entès com a procés de desenvolupament personal. Vygotsky va observar que el que ell va anomenar les *funcions mentals superiors* sempre es produeixen a través d'interaccions socials amb persones rellevants en la vida d'un nen, principalment en l'entorn familiar, però també amb altres persones com mestres, companys, etc. Mitjançant aquestes interaccions, un nen adquireix el que Vygotsky anomena els *hàbits mentals* de la seva cultura, que entre diversos elements inclouen els patrons de parla, el llenguatge escrit i altres coneixements simbòlics a través dels quals el nen construeix significat i, en conseqüència, amplia també el seu coneixement. Vygotsky anomena aquest procés "mediació cultural" i el sintetitza en el concepte de Zona de Desenvolupament Proximal (ZDP), que es defineix com:

<https://upload.wikimedia.org/>

“La zona de desenvolupament proximal és una àrea d'aprenentatge que es produeix quan una persona és assistida per un professor o un company amb un conjunt d'habilitats superiors. La

persona que aprèn el conjunt d'habilitats no pot fer-ho sense l'assistència del professor o del company. El professor ajuda l'estudiant a assolir la destresa que l'estudiant intenta adquirir fins que el professor ja no és necessari per a aquesta tasca.”

L'any 2001 el Consell d'Europa publica el Marc Europeu Comú de Referència (MECR) amb l'objectiu de “*proporcionar unes bases comunes per a l'elaboració de programes de llengua, orientacions curriculars, exàmens, llibres de text, etc. a tot Europa*” i de “*descriure d'una manera exhaustiva el que han d'aprendre a fer els aprenents de llengua per utilitzar una llengua per a la comunicació, i els*

coneixements i habilitats que han de desenvolupar per ser capaços d'actuar de manera efectiva." És doncs amb aquest objectiu de descriure què ha d'aprendre a fer qualsevol usuari d'una llengua que es defineixen les activitats lingüístiques que activen la competència lingüística. Aquestes activitats lingüístiques, també anomenades *activitats de parla*, són la recepció, la producció, la interacció i la mediació. En concret, sobre la mediació s'especifica:

"...les activitats escrites i/o orals de mediació permeten la comunicació entre persones que no són capaces de comunicar-se directament per les raons que sigui. La traducció o la interpretació, una paràfrasi, un resum o una anotació subministra a un tercer una (re)formulació d'un text al qual aquest tercer no té, en principi, un accés directe. Les activitats de mediació de tipus lingüístic, que (re)processen un text ja existent, tenen un paper considerable en el funcionament lingüístic normal de les nostres societats."

MECR (Traducció al català, 2003) pàgina 33.

Així doncs, per primer cop, el concepte d'usuari competent va més enllà d'un individu que ha de saber escriure, llegir, escoltar o parlar una llengua concreta sinó que a més a més aquest mateix individu ha de saber interactuar i mediar en aquest mateix idioma.

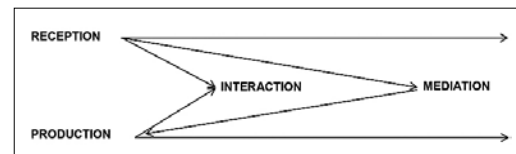
Un aspecte que cal destacar també es la relació entre interacció i mediació. Al MEQR (2001) s'especifica:

"En la interacció com a mínim dues persones participen en un intercanvi oral i/o escrit en què la producció i la recepció s'alternen i, de fet, poden coincidir en la comunicació oral. No només és possible que dos interlocutors parlin i s'escoltin simultàniament, sinó que fins i tot quan es respecten els torns de parla, generalment, l'oient ja preveu la resta del missatge

del parlant i prepara una resposta. Aprendre a interactuar, per tant, suposa alguna cosa més que aprendre a comprendre i produir missatges. S'atribueix una gran importància a la interacció en la utilització i l'aprenentatge de la llengua pel paper central que té en la comunicació."

MECR (Traducció al català, 2003) pàgina 33.

Llegint el paràgraf anterior hom pot pensar que la mediació també és interacció i en certa mesura aquesta apreciació és encertada però no completa. La interacció és bidireccional, es produeix en un sol eix entre l'emissor i el receptor o receptors, es basa en l'acció-reacció. La mediació, en canvi, inclou un tercer element, el mediador, que certament interactua tant amb l'emissor com amb el receptor, però alhora selecciona informació de l'input, l'adapta i/o la reformula tot generant un text nou.

CEFR Companion Volume with New Descriptors, page 32.

Tenint en compte que el document el va publicar el Consell d'Europa, podríem dir que el terme *mediació* cobra d'aquesta manera una dimensió política. Els europeus volem una societat en què els parlants de les llengües puguin mediar en aquestes llengües i per això promovem polítiques lingüístiques que facilitin la comunicació i la interacció entre europeus de llengua d'origen diferent, que afavoreixin la mobilitat, la comprensió recíproca, la cooperació a Europa i que ajudin a vèncer els prejudicis i la discriminació. Tothom pot comprovar que el nostre entorn més immediat és cada vegada més pluricultural i plurilingüe i per aquest motiu esdevé una necessitat "política" que la ciutadania europea del segle XXI pugui mediar entre cultures i entre llengües.

El concepte de mediació del MECR, tot i que inspirat en el concepte de *mediació cultural* de Vygotsky com a procés de desenvolupament personal, es limita a l'activitat lingüística de "fer de pont" entre dues o més persones que no es poden comunicar pel motiu que sigui. El mateix document en els punts 4.4.1 i 4.4.2 presenta una llista de les activitats de mediació, tant oral com escrita, en què hi apareixen prominentment la traducció i la interpretació i en menor mesura el resum o la reformulació de textos. Així doncs, es podria dir que el concepte de mediació del MECR, publicat l'any 2001, està estretament relacionat amb la traducció i amb la interpretació.

Tot i la rellevància que té la inclusió de la mediació en la llista d'activitats lingüístiques que fa el MECR, el text hi passa de puntetes. Per a les altres activitats lingüístiques (la recepció, la producció i la interacció) el MECR proveeix del que es coneix com escales. Aquestes escales estableixen amb detall les categories necessàries per a la descripció de diferents aspectes de cada activitat lingüística. A cada escala, a través dels seus descriptors s'estableix la diferenciació entre els diferents nivells d'assoliment en l'aprenentatge d'una llengua: A1 (inicial), A2 (bàsic), B1 (llindar), B2 (avançat), C1 (domini funcional efectiu) o C2 (domini). Sorprenentment, el MECR (2001) no ofereix escales per a la mediació. Això fa que les persones encarregades d'establir currículums, elaborar proves d'avaluació o redactar llibres de text no parin l'esment necessari pel que fa a la mediació. No és fins la publicació del *Companion Volume with new descriptors (CV)* l'any 2018 per part del Consell d'Europa que s'estableix una nova definició del que és la mediació lingüística, s'amplia la llista d'activitats i estratègies de mediació necessàries per a l'usuari competent d'una llengua i es proporcionen un seguit d'escales que ajuden a incloure la mediació als currículums i a l'avaluació de l'aprenentatge de llengües.

Quins tipus de mediació lingüística hi ha?

L'any 2015 el Consell d'Europa publica el document *Education, mobility, otherness. The mediation functions of schools* (Coste and Cavalli, 2015) on s'aprofundeix sobre el concepte de mediació.

El nou enfocament es basa en el fet que en la mediació l'usuari/aprenent actua com un agent social que crea ponts i ajuda a construir o transmetre significats, de vegades dins d'un mateix idioma (mediació intralingüística), de vegades d'un idioma a un altre (mediació interlingüística). L'atenció se centra en el paper de la llengua en processos com crear l'espai i les condicions per a comunicar-se i/o aprendre, col·laborar en la creació de significats nous, animar els altres a construir o comprendre un nou significat i a transmetre informació nova de forma adequada. El context pot ser social, pedagògic, cultural, lingüístic o professional.

Al document es dona una visió més rica de la mediació que s'interpreta com:

"Qualsevol procediment, organització o acció dissenyada per a reduir la distància entre dos (o més) pols d'alteritat".

Education, mobility, otherness. The mediation functions of schools, pàgina 27.

La mediació, segons Coste i Cavalli, facilita l'accés al coneixement, la reducció de les tensions i dels blocatges afectius i la construcció de ponts cap al que és nou, cap a l'altri.

Aquest nou enfocament ens proporciona la primera gran diferència entre traduir i mediar. La mediació sempre implica la transmissió d'informació d'un input oral, escrit o multimodal (combinant més de dos modes de comunicació; text, àudio, imatge, ...) a una persona destinatària que no hi té accés di-

recte. En el cas de la mediació interlingüística aquest impediment pot ser únicament el desconeixement per part de la persona destinatària de l'idioma de l'input, fet que implica necessàriament la traducció d'una llengua a una altra. La mediació interlingüística, en canvi, es basa en la creació d'un text nou en la mateixa llengua de l'input, ja que l'impediment no rau en la incapacitat de la persona destinatària per entendre l'idioma sinó que el "conflicte" lingüístic es genera per altres causes.

L'impediment pot ser de molts tipus, per exemple:

- Aspectes socioculturals. Una persona pot ser competent en una llengua però tot i així necessitar un mediador per entendre un input sobre alguna tradició, fet històric, element del folklore o fet local. Per exemple, quan hom intenta entendre el sistema tarifari del transport públic d'una ciutat que es visita per primer cop.
- Registre lingüístic. Un usuari competent adult pot necessitar un mediador per entendre el llenguatge col·loquial de la gent jove, per exemple.
- Grau de coneixement sobre una matèria. En ocasions, un parlant competent pot necessitar un mediador per entendre un input d'un camp del coneixement molt diferent del propi.
- Canal. Per exemple, un usuari competent que no pot accedir a un mitjà (un webinar a internet, una entrevista de ràdio, ...) i demana a un mediador que n'hi faci un resum.
- Textual. Implica un canvi en el format d'un text. Un usuari competent que no té temps de llegir un informe extens i demana a un mediador que li faci una llista dels aspectes més rellevants, per exemple.
- ...

Aquesta diferència entre la mediació intralingüística i la interlingüística es posa de mani-

fest en la formulació dels descriptors de les escales de mediació del *Companion Volume with new descriptors* (2018).

C1 Can explain (in language B) the relevance of specific information found in a particular section of a long, complex text (written in Language A).

Escala RELAYING SPECIFIC INFORMATION IN SPEECH (CV,2018, pàgina 107)

El mateix CV aclareix que llengua A i llengua B poden ser dos idiomes diferents, dues varietats d'un mateix idioma, dos registres de la mateixa varietat o qualsevol combinació de les anteriors. També poden ser idèntics.

Quina diferència hi ha entre mediar i traduir?

Com s'ha mencionat abans, el concepte de mediació que va presentar el MECR l'any 2001 estava estretament lligat al concepte de traducció i interpretació. De fet, en el punt 4.4.4., quan s'enumeren les activitats i les estratègies de mediació que qualsevol usuari competent d'una llengua ha de poder fer o posar en funcionament, es publica el paràgraf introductor següent:

“En les activitats de mediació, **l'usuari de la llengua no ha d'expressar el seu pensament**, sinó que ha de fer simplement el paper d'intermediari entre interlocutors que no poden entendre's directament. Habitualment (però no exclusivament) es tracta de parlants de llengües diferents. Entre les activitats de mediació es troba la interpretació (oral) i la traducció (escrita), així com el resum i la reformulació de textos en la mateixa llengua quan el destinatari no comprèn la llengua del text original.”

MECR (Traducció al català, 2003) pàgina 118.

A continuació es donen alguns exemples d'activitats de mediació com ara la interpretació simultània en congressos o reunions, la

interpretació diferida o consecutiva en discursos de benvinguda o visites guiades, la interpretació informal en situacions quotidianes, la traducció especialitzada de contractes o de textos legals científics, la traducció literària, el resum de l'essencial d'articles de diaris o revistes, la reformulació de textos especialitzats per a no especialistes, etc.

L'any 2006, la Professora Bessie Dendrinis de la *National and Kapodistrian University of Athens* va publicar un article amb el títol *Mediation in communication, language teaching and testing* al *Journal of Applied Linguistics*. Aquest article ha estat molt influent en el desenvolupament del concepte de mediació lingüística. Dendrinis era la persona a càrrec del *National Foreign Language Exam System (KPG)*, un centre dependent de la Universitat d'Atenes encarregat d'elaborar i administrar proves de certificació a gran escala en diverses llengües estrangeres (alemany, anglès, espanyol, francès, italià i turc). Les proves KPG van ser les primeres proves de certificació europees que van incloure tasques de mediació a les seves especificacions, fruit del treball de recerca previ que la institució va fer en el camp d'aquesta activitat lingüística.

Al seu article Dendrinis reflexiona sobre el paper del mediador i intenta donar resposta a la pregunta "Qui és un mediador?" o més ben dit "Què fa un mediador?" El primer que fa Dendrinis és rebatre la definició que dona el MEQR (2001) quan diu que en les activitats de mediació "l'usuari de la llengua no ha d'expressar el seu pensament" (en anglès, *the language user is not concerned to express his/her own meanings*). Dendrinis afirma:

"The aforementioned definition sounds somewhat strange considering that any person involved in communication is a-priori concerned with his/her own meanings because, otherwise, it is impossible for him/her to

make sense of things and to participate in an exchange (of meanings). Perhaps it would be better to say not concerned with his/her own ideas, opinions, point of view..."

Tenint en compte que l'objectiu comunicatiu en una activitat de mediació és facilitar la comunicació entre dues parts per ajudar-los a resoldre un problema o conflicte comunicatiu, el mediador necessita una comprensió més acurada del que es diu o s'ha escrit. Basant-se en això Dendrinis elabora una llista de les qualitats que ha de tenir un mediador competent.

Per a Dendrinis un mediador competent és:

- Un actor social la tasca del qual és supervisar el procés d'interacció entre dues parts i intervenir-hi quan és necessari per contribuir a la bona comunicació entre les dues parts o fins i tot per a influenciar el resultat de la interacció. És a dir, un mediador "desenvolupa activament una tasca" en el procés comunicatiu.
- Un facilitador en esdeveniments socials la tasca del qual consisteix a proveir de la informació necessària per superar les barreres comunicatives amb què es poden trobar les dues parts. És a dir, un mediador "aporta coneixements previs" en el procés comunicatiu.
- Un negociador o creador de significat la tasca del qual consisteix a desenvolupar significats nous especialment en situacions en les quals cal una reconciliació, un acord o un compromís. És a dir, un mediador "aporta idees noves" en el procés comunicatiu.
- Un àrbitre del significat la tasca del qual consisteix a decidir quin és el significat del que s'ha dit o escrit en casos, per exemple, de diferència de context lingüístic o cultural de les parts amb l'objectiu de resoldre el con-

flicte. És a dir, un mediador “explica què han volgut dir les parts” en el procés comunicatiu.

De tot el que s'exposa anteriorment, ja s'observa clarament que hi ha una diferència substancial entre el concepte de mediar i el de traduir (o interpretar). Traduir és una activitat especialitzada que exigeix un rigor a l'hora de transmetre els continguts del text d'una llengua a l'altra i en la qual el traductor no és un dels actors de la interacció sinó que es manté en segon terme.

Els traductors, com els intèrprets, no apareixen enlloc del discurs produït, no expressen la seva visió personal sobre un tema ni la seva opinió ni tampoc són interlocutors en un intercanvi comunicatiu. Romanen fidels al text original. No tenen “el dret” de canviar el discurs, el gènere o el registre del text que estan produint ni recórrer al discurs indirecte.

Els mediadors, en canvi, participen en l'acte comunicatiu activament, convertint-se en interlocutors i en conseqüència transformant un intercanvi d'informació bidimensional en una interacció a tres bandes. Els mediadors han d'interpretar els significats i prendre opcions que creguin que són útils per als altres participants, ateses les seves necessitats comunicatives. Escullen quins missatges volen transferir i quins detalls d'informació volen transmetre, utilitzant un criteri propi per decidir què pot interessar o ser rellevant per als altres participants. La informació que es transmet sovint és en forma d'un resum o informe que inclou només aquells detalls que es consideren rellevants per a superar un determinat conflicte comunicatiu. El que s'inclou al resum depèn exclusivament del context comunicatiu i del conflicte que s'ha de resoldre.

La mediació té una dimensió social, de fet, és una pràctica social a través de la qual els

participants creen significats “compartits” en processos comunicatius on cal una negociació de significat i una transmissió d'informació específica.

Què necessitem per mediar?

Un cop descrit *què fa* un mediador competent (actor social, facilitador, negociador de significat i àrbitre), per tal de donar una descripció completa sobre quines característiques ha de tenir cal aprofundir en *què li cal* per fer-ho.

Després d'analitzar les actuacions d'aprenents de llengües estrangeres en tasques de mediació diverses es posa de manifest que la mediació, sigui oral o escrita, és una activitat complexa que integra altres activitats lingüístiques i que l'acte comunicatiu de mediació sempre es troba immers en un context sociocultural.

D'això es desprèn que un bon mediador ha de comptar amb un cert coneixement del món obtingut a través de l'experiència i la participació social. Això li permet participar efectivament en activitats comunicatives dins d'aquest context sociocultural descrit anteriorment. També necessita consciència lingüística sobre com funciona la llengua o llengües en les quals es produeix la interacció. Cal que conegui com es produeix el discurs, quins són els gèneres o el registre textual apropiats a la situació, quin és l'ús de la llengua, és a dir, quines relacions i connexions hi ha entre una llengua (gramàtica i vocabulari) i els medis socioculturals en què funciona i existeix. Finalment, també li cal competència pluricultural que li permeti fer de pont entre les cultures que intervinguin en l'acte comunicatiu.

A banda de coneixements també cal que disposi de competències comunicatives.

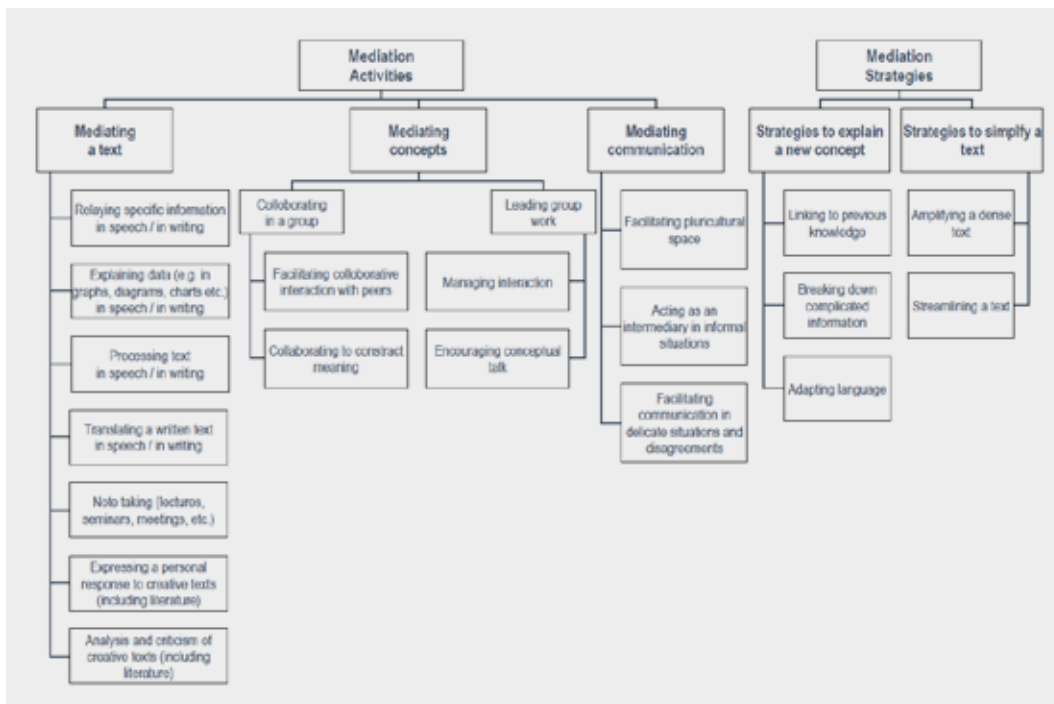
La competència lingüística entesa com a la capacitat de parlar permet al mediador crear missatges intel·ligibles. Per a poder-ho fer el mediador necessitarà un repertori lèxic adequat, correcció gramatical i un control del vocabulari, del sistema fonològic i de l'ortografia acurat. També li caldrà competència sociolingüística entesa com la capacitat per produir i entendre adequadament expressions lingüístiques en diferents contextos d'ús, en els quals es donen factors variables com ara la situació dels participants i la relació que hi ha entre ells, les seves intencions comunicatives, l'esdeveniment comunicatiu en el qual estan participant i les normes i convencions d'interacció que el regulen. Finalment també li caldrà una competència pragmàtica que li permeti servir-se de recursos verbals i no verbals amb l'objectiu d'afavorir l'efectivitat en la comunicació.

Finalment un bon mediador també ha de disposar d'habilitats socials i cognitives que li permetin produir informació, rebre'n i inte-

ractuar amb l'altri. Una persona que es dedica a l'activitat de mediació necessita tenir un grau d'intel·ligència emocional ben desenvolupat que li permeti mostrar l'empatia suficient per comprendre els punts de vista i els estats emocionals dels altres participants en la situació comunicativa. Aquesta actitud garanteix la comunicació i la cooperació necessàries per resoldre qualsevol situació delicada o tensió que pugui sorgir.

Quines són les activitats mediadores?

Com ja s'ha dit anteriorment, la publicació del *Companion Volume* l'any 2018 va tenir un impacte molt remarcable en el món de l'ensenyament i l'aprenentatge de llengües. Pel que fa a la mediació, el nou document no només n'aportava un concepte més ric, en comparació amb el MECR (2001) en què s'associava bàsicament a la traducció i la interpretació, sinó que a més a més ofería 24 escales sobre activitats i estratègies de me-

diació, cadascuna amb descriptors referents als 6 nivells de competència del MECR (d'A1 a C2).

Fidel a la naturalesa taxonòmica del MECR per intentar descriure la gran complexitat del llenguatge humà, és a dir, definir què volem dir quan parlem de competència lingüística comunicativa, i també amb la intenció d'arribar a un grau de concreció més alt sobre què volem dir quan parlem d'activitats de mediació lingüística, el *Companion Volume* (2018) ofereix una relació d'activitats de mediació classificades en tres grans categories.

També ofereix una escala que descriu de forma genèrica què pot fer un usuari de la llengua amb el nivell més alt de competència (C2) pel que fa a la mediació. Ho descriu així:

OVERALL MEDIATION

C2 Can mediate effectively and naturally, taking on different roles according to the needs of the people and situation involved, identifying nuances and undercurrents and guiding a sensitive or delicate discussion. Can explain in clear, fluent, wellstructured language the way facts and arguments are presented, conveying evaluative aspects and most nuances precisely, and pointing out sociocultural implications (e.g. use of register, understatement, irony and sarcasm).

CEFR Companion Volume with New Descriptors, page 105.

Les tres categories en què es presenten les escales d'activitats de mediació són la mediació textual, la mediació conceptual i la mediació de la comunicació.

La **mediació textual** implica transmetre a una altra persona, o fins i tot a un mateix, el contingut d'un text al qual no es té accés, sovint a causa d'obstacles lingüístics, culturals, semàntics o tècnics.

La **mediació de conceptes** es refereix al procés de facilitar a l'altri l'accés al coneixement i als conceptes. Aquest és un aspecte

fonamental de l'educació i és el que encaixa més amb el concepte de mediació cultural de Vygotsky, descrit a l'inici de l'article. Mediar conceptes comporta dos aspectes complementaris: d'una banda construir i elaborar significats i, d'altra banda, facilitar i estimular les condicions propícies per a l'intercanvi i el desenvolupament conceptuals.

La **mediació de la comunicació** implica facilitar la comprensió i la comunicació entre persones que puguin tenir diferències des d'un punt de vista individual, sociocultural, sociolingüístic o intel·lectual. Les habilitats que es necessiten són rellevants per a la diplomàcia, la negociació, la pedagogia i la resolució de conflictes, però també per a les interaccions socials i/o laborals quotidianes.

Les activitats de mediació textual que descriu el *Companion Volume* són les següents:

La **transmissió d'informació específica** fa referència al procés de seleccionar alguna informació d'un text font que és especialment rellevant per a algú altre i de transmetre-la a aquesta persona. Aquí, l'èmfasi està en el contingut específic del text que és rellevant per a la persona destinatària, més que en les idees o línies d'argumentació principals que presenta un text. Per a dur a terme aquesta activitat de mediació, a banda de tenir en compte el context en què té lloc l'acte comunicatiu, és molt important conèixer exactament quines són les característiques del destinatari i quin tipus d'informació necessita. Un exemple molt simple d'aquesta activitat seria explicar el contingut d'un menú escrit a una persona vegetariana i alhora invident. El mediador hauria de seleccionar quins plats són adequats per a vegetarians i llavors transmetre-li quines opcions dona el menú, si cal, ampliant la descripció escrita.

L'**explicació de dades** fa referència a la transformació en un text verbal de la informa-

ció que es pot trobar en esquemes, gràfiques, taules, diagrames o altres fonts. Aquesta és una activitat molt comuna en presentacions en el transcurs de les quals habitualment es mostren diagrames de fluxos, gràfiques de tendències o bé diagrames de barres, i on cal seleccionar i interpretar els punts rellevants de les dades presentades gràficament.

El **processament textual** implica comprendre la informació i/o arguments inclosos en el text font i després transferir-los a un altre text, generalment en forma més condensada, de manera adequada al context i a la situació. El destinatari del nou text pot ser una altra persona o un mateix i per a dur a terme la tasca de forma eficient no cal tenir una descripció tan acurada del destinatari, com en el cas de la transmissió d'informació específica, ja que l'èmfasi es posa en la informació i l'argumentació del text i no tant en el que cal al destinatari. El resultat d'aquesta activitat sempre implica condensar i/o reformular la informació i els arguments originals, centrant-se en els punts i idees principals del text font. Un exemple d'aquesta activitat té lloc quotidianament a les aules universitàries: l'alumnat transforma un text oral, el del professorat, en un text escrit per tal de poder revisar les argumentacions o idees presentades a posteriori. En aquest cas l'alumnat media per a ell mateix però també per als companys si es dona el cas que comparteix els seus apunts.

La **traducció** és una activitat ben coneguda que no necessita descripció. De fet, aquesta és una de les activitats de mediació, juntament amb el resum i la reformulació de textos (ara, processament textual), que ja recollia el MECR l'any 2001.

La **presa de notes** (conferències, seminaris, reunions, etc.) fa referència a la capacitat d'escoltar i escriure notes coherents. Aquesta activitat és molt freqüent en la vida acadèmica i professional.

L'**expressió d'una resposta personal a textos creatius** (inclosa la literatura) fa referència a l'expressió de l'efecte que una obra de literatura té sobre l'usuari com a individu. Això passa per saber explicar què li agrada, què li interessava de l'obra, descriure personatges dient amb quins s'identifica, relacionar aspectes de l'obra amb l'experiència pròpia, relacionar sentiments i emocions, interpretar personalment l'obra en conjunt o aspectes concrets, ... Aquesta és una activitat de mediació amb els altres però també amb un mateix, ja que cal un diàleg intern per dur-la a terme.

L'**anàlisi i crítica de textos creatius** (incloent literatura) fa referència a reaccions intel·lectuals més formals. Aquesta activitat de mediació és menys comuna ja que requereix un grau d'especialització molt elevat.

Pel que fa a les activitats de mediació de conceptes, el *Companion Volume (2018)* distingeix entre les activitats de col·laboració en grup i les activitats de lideratge del treball en grup. En qualsevol dels dos casos, és pràcticament impossible desenvolupar conceptes sense preparar primer el terreny per gestionar les qüestions relacionals entre els participants en l'acció comunicativa. Per aquesta raó, es descriuen activitats pel que fa a l'establiment de les condicions per a un treball efectiu (mediació relacional) i, separatament, activitats relacionades amb el desenvolupament i l'elaboració d'idees (mediació cognitiva). En concret les activitats que s'hi descriuen són:

Col·laboració en grup

Facilitar la interacció col·laborativa amb els companys (mediació relacional) fa referència a la capacitat de l'usuari de la llengua per contribuir amb èxit a la col·laboració en un grup al qual pertany, normalment tenint en

compte un objectiu específic compartit. Això implica, per exemple, fer intervencions apropiades, si escau, per orientar la discussió, equilibrar les contribucions i ajudar a superar les dificultats de comunicació dins del grup, gestionant conscientment el rol propi, ajudar a revisar els punts clau d'un debat i a definir els passos següents a emprendre, fer preguntes i aportacions per tirar endavant la discussió de manera productiva, ...

Col·laborar en la construcció del significat (mediació cognitiva) consisteix a estimular i desenvolupar idees com a membre d'un grup. Aquesta activitat és especialment rellevant per al treball col·laboratiu en la resolució de problemes, la pluja d'idees, el desenvolupament de conceptes i el treball per projectes. Per a dur-ho a terme l'usuari pot, per exemple, demanar als altres que expliquin les seves idees i identifiquin les incoherències en els seus raonaments o bé resumir la discussió i decidir els passos següents que cal seguir.

Lideratge del treball en grup

En la **gestió de la interacció** (mediació relacional) l'usuari té un rol de lideratge per organitzar l'activitat comunicativa entre membres d'un grup gestionant les fases de comunicació. Algunes de les accions característiques d'aquesta activitat són per exemple dirigir l'activitat plenària, donar instruccions i comprovar la comprensió dels objectius de la tasca comunicativa, supervisar i facilitar la comunicació dins del grup sense impedir el flux de comunicació entre els participants, reorientar la comunicació, ... Aquesta és la tasca que desenvolupen professors, moderadors, presidents de consells administratius, caps de projectes, ...

Fomentar el debat conceptual (mediació cognitiva) consisteix a crear les condicions necessàries que permetin que una altra persona

o persones puguin construir un nou concepte, per exemple, fent preguntes per estimular el raonament lògic i/o contribuint amb un discurs lògic i coherent.

Pel que fa a les activitats relacionades amb la mediació de la comunicació, el *Companion Volume* n'identifica tres:

Facilitar l'espai pluricultural reflecteix la capacitat de crear un espai compartit entre interlocutors amb llengües i/o d'origens culturals diferents, és a dir, la capacitat de tractar amb "l'alteritat" (*otherness*, en anglès) per identificar semblances i diferències amb l'objectiu de permetre la comunicació i la col·laboració. L'objectiu del mediador és crear un espai neutre que permeti la comprensió intercultural entre els participants per tal d'evitar i/o superar les possibles dificultats de comunicació derivades de punts de vista culturals en contraposició. Per a aquesta activitat el moderador pot, per exemple, utilitzar preguntes i mostrar interès per promoure la comprensió de les normes i visions culturals entre parlants, demostrar sensibilitat i respecte per les diferents regles socioculturals i sociolingüístiques o anticipar, tractar i/o reparar malentesos derivats de diferències socioculturals i sociolingüístiques.

Actuar com a intermediari en situacions informals (amb amics o companys de feina) fa referència a situacions en què l'usuari, com a persona plurilingüe, media a través d'idiomes i cultures en situacions informals en l'àmbit públic, privat, de feina o educatiu. La mediació pot ser unidireccional, per exemple, durant un discurs de benvinguda o bé bidireccional, per exemple, durant una conversa en una festa. Per dur a terme aquesta activitat cal saber comunicar informalment el sentit del que diuen els parlants en una conversa o repetir el sentit del que s'expressa en discursos i presentacions.

Facilitar la comunicació en situacions delicades i de desacord implica la capacitat d'adoptar un paper formal per mediar en un desacord entre tercers o per intentar informalment resoldre un malentès, una situació delicada o un desacord entre parlants. El mediador es preocupa d'aclarir quin és el problema i què volen les parts, ajudant-los a comprendre les posicions de l'altri. També pot intentar convèncer les parts perquè s'apropin a la resolució del problema. Per fer-ho cal que el mediador sàpiga explorar de manera sensible i equilibrada els diferents punts de vista que representen els participants en el diàleg, elaborar punts de vista expressats per millorar i aprofundir la comprensió dels participants sobre les qüestions tractades, establir possibles concessions entre els participants i fins i tot proposar un canvi en el punt de vista d'un o més participants per aproximar-se a un acord o resolució.

Quines estratègies necessitem per mediar de forma efectiva?

Un cop descrites les activitats que identifiquem com a activitats mediadores o que impliquen mediació, cal reflexionar sobre com l'usuari les du a terme, és a dir, quina és la seva "guia d'acció" o la seva planificació per tal d'assolir l'objectiu comunicatiu. En altres paraules, les estratègies de mediació que posa en funcionament.

Les estratègies de mediació han de ser sempre adequades en relació amb les convencions, condicions i restriccions del context comunicatiu. Es podrien definir com les "tècniques" emprades per aclarir el significat i facilitar la comprensió, la manera de processar el contingut de la font per al destinatari, per exemple, elaborant-lo, condensant-lo, parafrasejant-lo, simplificant-lo o il·lustrant-lo amb metàfores.

Com a mediador, l'usuari pot haver de "fer de pont" entre persones, entre textos, entre tipus de discurs i entre idiomes, segons el context de mediació.

El *Companion Volume* (2018) enumera cinc estratègies de mediació que un usuari competent d'una llengua ha de posar en funcionament per a poder fer qualsevol de les activitats de formació descrites en la secció anterior. Aquestes estratègies són:

Enllaçar amb coneixements previs.

Aquesta estratègia és fonamental en l'aprenentatge i en conseqüència també en el procés de mediació. La persona que media pot transmetre informació fent comparacions, descrivint la relació que té el nou concepte amb alguna cosa que el destinatari ja sap o ajudant-lo a activar coneixements previs.

Adaptar el llenguatge. Per mediar eficientment, l'usuari pot haver de fer canvis en l'ús de la llengua, en l'estil i/o el registre per incorporar el contingut d'un text a un text nou que pot ser de gènere i/o registre diferents. Això es pot fer mitjançant els sinònims, els símls, la simplificació o el parafraseig.

Desglossar informació complicada. La persona medidora pot millorar la comprensió per part del receptor desglossant informació complicada en informacions més simples i mostrant com aquestes informacions es combinen per donar el significat complet.

Ampliació d'un text dens. La densitat d'informació en un text pot ser un obstacle per a la comprensió. Aquesta estratègia consisteix a expandir la informació del text font mitjançant la inclusió d'informació útil, exemples, detalls, raonaments o comentaris explicatius.

Simplificació d'un text. Aquesta estratègia és just la contrària que l'anterior. En aquest cas l'estratègia consisteix a reduir el text font

al seu missatge essencial. Això implica expressar la mateixa informació en menys paraules mitjançant l'eliminació de repeticions i digressions, excloent aquelles seccions de la font que no afegeixen informació nova important i posant en relleu els punts importants.

Conclusió

Després de tot el que s'ha exposat en els apartats anteriors, es pot concloure que la mediació lingüística és bàsicament una pràctica social quotidiana i omnipresent que ens permet resoldre conflictes comunicatius, sempre a través del llenguatge. També és una eina essencial per a desenvolupar noves idees i conceptes i d'aquesta manera construir coneixement nou.

La persona que media és un agent social que resol malentesos, que encoratja el debat conceptual, que pren notes en una reunió per a escriure una acta, que tradueix, que intervé en situacions delicades per contribuir al benestar de l'altre, que selecciona informació, l'adapta i la transmet a un destinatari que no té accés directe a la font pel motiu que sigui, que interpreta i explica dades, que explica les seves reaccions a una obra d'art, que gestiona la interacció entre parlants i hi col·labora per construir nous significats.

Aquesta pràctica té una dimensió política. L'Europa plurilingüe i pluricultural ens obliga, com a usuaris d'una llengua, no només a saber llegir, escoltar, escriure i parlar en aquesta llengua sinó que la nostra competència lingüística també depèn de la nostra capacitat d'interactuar i de mediar entre usuaris de la mateixa o d'altres llengües.

Finalment, tornant a la meua visita al Centre Pompidou de Màlaga que descrivia a la introducció m'agradaria ressaltar que a la descripció que es dona al web de la institució,

per sorpresa meua, vaig trobar l'essència de molts dels aspectes que s'havien discutit al congrés que tot just havia finalitzat.

El web em parlava d' *"una manera d'accedir a la creació basada en la interacció"* i ressaltava la importància de crear *"un lloc de trobada on conflueixen mirades i experiències diverses"*. Tots dos conceptes encaixaven perfectament amb la relació entre interacció i mediació i amb la idea de la mediació lingüística com a pràctica social. Més endavant el museu anunciava al visitants que *"es pensa específicament per a cada exposició i té en compte el tipus de públic a què es dirigeix"*, que en el meu llenguatge volia dir "tenim en compte qui és el destinatari, les seves característiques" i ho reiteraven amb la frase *"s'adapta tant a persones poc o gens familiaritzades amb l'art modern i contemporani com a un públic experimentat"*. Finalment, acabaven la descripció de la seva activitat mediatora amb *"oferint un acompanyament adaptat que propicia el descobriment de les obres"*, és a dir, seleccionem i adaptem la informació que el destinatari necessita per tal d'entendre el missatge, o el que és el mateix, duem el visitant a la seva zona de desenvolupament proximal vygotskyana. Què més es pot demanar? Era el resum més acurat, posat en context real, del que havíem discutit durant dos dies.

Bibliografia

- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). Council of Europe, 2001.
- Dendrinós, B. (2006): Mediation in Communication, Language Teaching and Testing. JAL 22 (2006)
- Guerrero Nieto, C. H. (2007) Applications of Vygotskyan Concept of Mediation in SLA. Colombian Applied Linguistics Journal.

- http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0123-46412007000100011
- Coste, D. Cavalli, M. (2015) Education, mobility, otherness. The mediation functions of schools. LPU. Council of Europe.
- Daniels, H. (2015). Mediation: An expansion of the socio-cultural gaze
- North, B. i Piccardo, E. (2016). Developing illustrative descriptors of aspects of mediation for the Common European Framework of Reference (CEFR): A Council of Europe project. Language Teaching. <https://rm.coe.int/developing-illustrative-descriptors-of-aspects-of-mediation-for-the-co/1680713e2c>
- Stathopoulou, M. (2016): From languaging” to “translanguaging”: Reconsidering foreign Language teaching and testing through a multilingual lens.
- Howell, P. (2017): Cross-language mediation in foreign language Teaching. Hiroshima Studies in Language and Language Education,
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion volume with new descriptors. Council of Europe, 2018.
- The CEFR Companion Volume with New Descriptors: Uses and Implications for Language Testing and Assessment, Vith EALTA CEFR SIG Trinity College Dublin, 2018 Final Report <http://www.ealta.eu.org/events/Report%20on%20V1th%20EALTA%20CEFR%20SIG%20rev%2023.02.18.pdf>
- <https://www.wikipedia.org/>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_mediation
- Instituto Cervantes https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/diccio_ele/diccionario/
- <https://centrepompidou-malaga.eu/>

SEPARATE GARDENS¹

Lluís Maria Todó

There are some fields where the difference between texts written in a language that a community considers as one's own, and texts translated from another language may be negligible, even irrelevant: a library may classify them together without indicating specific differences, and most bookshops, both physical and online, or private collections, classify volumes by genre and alphabetically by author, regardless of the original language. In these areas, original and translated texts live together, and a client or reader often chooses the book they want to read based on topic, appearance, cost, advertising, or nothing at all, without worrying about whether they'll be reading an original manuscript or a translation when they get home. We could even picture someone who couldn't care less about this fact, which isn't such a crazy idea depending on your point of view: as in many other areas, in the specific case of literary translation (not to mention audiovisual translation!), from much wisdom comes much sorrow.

For those who don't want to lose sleep over these matters, translated literary works make up a grey literary area when it comes to responsibility, in the sense that they both are and aren't the work advertised by the title on the cover, and both are and aren't written by the person who'll earn most of the royalties; this is a fact. The rest will go to a translator, if this is the case, and our innocent reader will believe that they're reading the work of the latest English novelist, when in fact the words that their eyes are tracing and absorb-

ing have been written by a Catalan translator who'll most likely never become all the rage.

Indeed, what enters the brain of our reader of translations is a soft and iridescent alloy made up of elements from the English author, their language, culture and humour, and other elements from the Catalan translator, their language, culture and humour... and their translation skills. No matter, the innocent reader and their peers will believe and say that they 'have read' novel X by renowned English novelist Z, and it's true to a certain extent. In fact, it'd be very hard, if at all possible, to explain to this innocent reader which parts of the text that they attribute to that neat lady whose name is on the cover and who's picture is on the dust jacket actually belong to her and which to the translator. They'll probably never know whether the translator is blonde or brunette, young or old, if she's just come out of the hairdresser's or the shower.

But there's ignorance and ignorance, and then there are degrees of willingness within ignorance. The reader of the latest English novel ignores what they could know because they don't really care about knowing, but the ignorance of this other educated lady who has decided to read *The Odyssey* in Catalan is a different kind of ignorance, because she really can't know if the volume she has in her hands is or isn't the translation, or more precisely: one of the possible Catalan translations of a lost text that was perhaps written by someone who may have been called Hom-

1.- Translator's note (TN): As a general rule, italics are used to denote any words or phrases in French, Catalan or Spanish within the English text. Official translations of titles are included in round brackets; when not available, my own translations are in square brackets. Double inverted commas are used to mark quotes and single inverted commas are used to mark off the word or phrase that is being discussed.

er, like she learnt at school. In fact, strictly speaking, there is no text available that is *the* translation of the text that Homer wrote, for the (complex) reason that both the text and its author are figures of scholars' imagination, just like the Bible and many other canonical texts. Our educated lady is aware of this, and glosses over all mistrust, and if she's chosen the translator well, may spend a few hours of excellent reading and solid learning, and if anyone asks her, she'll say that she "has read *The Odyssey*", and she'll be right, or as right as she can be.

This is how cultural dynamics have worked for centuries, millennia, until this moment, with some significant variations. Rumour has it that each generation must translate its Dante, Shakespeare or Quixote to keep this dynamic of smoke and mirrors going, where each mirage yearns to be more authentic than its predecessors. Many say that this compulsive need to retranslate the classics is due to the fact that languages evolve. Languages certainly do evolve, but if we can continue to read the classics directly in the language that they were written in for many years and centuries (the English, Shakespeare, the French, Molière, the Spanish, Cervantes) while their translations age and die in the libraries of neighbouring countries, this is probably because there is one thing that evolves, and ages equally or more than language, and that is the way a classic is translated, which is also the way it's read. If we compare a series of translations of a single canonical text, we'll have the feeling that changes move towards a growing 'faithfulness', but we'll place this feeling in an acceptable category if we keep in mind that the concept of faithfulness also changes, a lot.

***

Before, we saw originals and translations mingling on the shelves of a bookshop or

library, and readers who didn't bother to distinguish between them, but if we take a different angle, and consider each text individually, the result will also be very different, because in a different field, original works and their translations inhabit very separate realms, in the sense that the ordinary reader only sees, knows about and uses either one or the other. Except for specific cases which we'll cover, the original text and its translation live in distant places, ignoring one another, and can hardly be compared, despite some of us asking journalists who review translated literary works to include an assessment of the translator's work in their piece. I think it's really too much to ask: good knowledge of both languages and current translation strategies, the analytical and critical comparison of both texts, seasoned with a good ear and taste for languages. We've got our work cut out for us, really.

There are also cases, as we've seen, where this distance is so vast that it seems insurmountable, inconceivable: who has, reads or knows which is the original Bible (or *Odyssey*, or *Iliad*)? There are only translations of the Bible, perhaps because its author is an elusive individual. And this is precisely why these translations are so important: The Vulgate, the King James Bible, the German Luther Bible, the Spanish version by Casiodoro de Reina, are fundamental texts that shape the corresponding national prose, and many others, indirectly. But the original Bible, *Odyssey* or *Iliad* are, like Chrétien de Troyes' fabulous and sorely missed *Tristan*, texts that only live on in the imagination of melancholic literati. And now, we descend from those theosophical heights to solid ground, where we can observe that, in modern and common daily life, and with the exception of dwindling bilingual editions, the original literary text and its translation (in progress) only meet in a fascinating, enigmatic, trivial, significant and sometimes pitiful space: the translator's desk, who sees

both texts at the same time, like two separate gardens, and puts blood, sweat and tears into making their garden as similar as possible to the neighbour's garden. But alas, the neighbour's garden always pleases them more than their own. This is the translator's melancholy, which, as far as I know, lacks a specific name, but definitely warrants one.

***

I was talking about gardens, which is unsurprising given that translating is particularly prone to metaphors, perhaps because, despite consisting of words, it dodges literalness: thus, translating usually involves decanting, transporting, transforming, disguising, decorating or stripping, recreating; and, as well as a renowned traitor, a translator is a ventriloquist, a chameleonic scribe, a vicarious artisan, an impressionist, an invisible ghost, a frustrated writer, a creator of more or less convincing, more or less deceptive, more or less deceitful simulations, and translating is always somewhat degrading.

But exceptions do exist, at least one that I know of: Balzac, a genius novelist who wrote in a very slapdash style, and this is something that has been so widely admitted, commented on and studied, that now nobody bats an eyelid if a translator powders his nose or touches up his eyebrows. Simon Leys, an excellent Belgian sinologist, essayist and narrator, defends this idea, and even declares in one of his books that a friend of his, also a sinologist, would rather read the Chinese translation of Dickens than the original English. But this phenomenon is not exclusive to literary translation: the translations of film dialogues from the 1940s and 1950s in Spain still need to be properly examined, including *Jaimito*². These translations were often done

by intellectuals who accepted any work to feed their families and wrote dialogues that are a joy to listen to even today. One such example: what a feat of translation to turn *Gone with the wind* into *Lo que el viento se llevó!* And to round off the topic of embellished translations, I can assure you that some of my translations of some 'art theory' texts intended for the catalogue of a foundation in Barcelona are better than the originals, which will be obvious to anyone who can read and write who takes a look at the originals.

But what I meant is that, generally, translation begs to be conjured up with metaphors because it's a very odd, unexplainable and poorly explained phenomenon, an atavistic gesture, a rational automatism in many people (in my case, my apologies), as well as an innate ability. It's surprising enough that the world can be conveyed with words, but the fact that it can be conveyed thousands of times with thousands of different words, and the world is still the world, regardless of the words that name it, is something astounding. And the first human being who became aware of the fact that they could name the same thing using two different words and used that information invented translation. I wouldn't want to make an old-fashioned joke by saying that translation is most likely the most ancient profession in the world, and no other.

This tendency that translation seems to have towards being suggestive of metaphors is explained, completed and commented by the difficulty in explaining it rationally. Translation scholars (some translators, but mostly linguists), most likely fascinated by the mirror, or mirage, of linguistics (yes, it seems that natural languages are phenomena that support the theory test, which is another lan-

2.- TN: Spanish Little Johnny.

guage), and with the indispensable help of academic institutions (the recent and problematic creation of faculties of translation), have been trying to write a theory of translation, or two, or twelve, for years. My impression, which is no more than an enthusiast's perception based, nevertheless, on empirical experiences, is that no, translation is a human phenomenon from which it's extremely difficult to extract any theoretical formulation.

Luckily there are very good essays, I mean clever and discerning essays conscious of poetical language, on some aspects of literary translation, but only literary translation. Fortunately, as well, there are also many manuals with endless lists, findings and anecdotes (all translation professors have their own private manuals to organise lessons) that help translators and students. As it happens, this article belongs to this category. And then there's history of translation, which is something else as well as a fascinating tale. But I don't believe that there's any real theory of translation as such, and I'll say that I don't think there can be. This is a feeling I have, and I also guess that given the many years that translation faculties, professors, examinations, validations, grants, theses and research have existed, if it were indeed possible, an acceptable theory on the matter would've already been written, this odd matter that we call translating, and this hasn't happened. And now that I catch a glimpse of scholarly hair bristling in horror, I'll look out of the window.

***

Thus, the translator, sat on this odd, obsessive throne, from where they behold both gardens, one perfectly manicured, the other... we'll see, the translator must break through the mystery, must fulfil the prophecy: to do so, they'll focus on which plants are in the neighbour's coveted and exem-

plary garden, what kind of flowers grow there and during which seasons, what kind of soil the roots thrive on, what pattern the paths and shrubs follow, what shapes they make, which routes are available and which are avoided, and, especially, which effects those plants and trees, parterres and empty spaces, light areas and dark corners, inspire in them. They'll observe everything from a distance, soak it in, and go into their garden to see what can be done.

Sometimes the flow comes easily: a sentence, a paragraph in the neighbour's language is almost exactly equivalent, as exactly as possible, to a sentence, a period in the gardener's own language: it sounds similar, smells practically the same, takes root in kindred soil, and has comparable ties to the surrounding species and roots. Great! Transplant done, next.

I don't want to seem melodramatic; there are books, such as research essays written by authors with a good sense of the language and no artistic aspirations, that are translated like this, like a dream. The result is a neat and tidy garden, as easy to understand as the original, and, after a successful operation, you pin your hopes on the idea that translating is a reasonably easy thing to do, or is at least possible. Someone could add, moreover, that it's 'plausible'; Josep Pla taught us that everything is or can be 'plausible', absolutely.

But things aren't always as simple as they seem in that manual written with a sense of language and good taste, and difficulties usually arise on two fronts: quality and the absence of quality. It's as complicated to translate a really good text as it is to translate a really bad text, and since I don't want to start a debate about what is and isn't good, I ask the reader to give me the grace and knowledge that twenty, thirty, forty years of

experience have granted me. Good and bad books, or very bad books, then. Two different difficulties that cause opposite emotional reactions: the difficulty in translating a good book first provides euphoria and then disappointment, the prospect of translating a bad book discourages you and becomes a chore, but, in the end, improving the original might bring you satisfaction.

Let's start with the good books. Say that an editor has requested the translation of an undeniably good book, one of those that appears in all the manuals, a classic. What the translator should do, after initially reading through it, is to properly understand how the contraption works, identifying its echoes, balances and imbalances, taunts and tributes, victims and guests of honour. This becomes particularly thorny when talking about renowned writers, the greats, and this is where the translator's joys and sorrows begin, because one page of good literary prose (I'm putting aside poetry, about which I know nothing: I'm not a poet or a translator of poetry), especially after the 19th century, is an intricate artifact that plays on several fields (rhetoric, music, thought) and preserves an ambiguous, playful and cheeky attitude towards grammar rules and literary tradition. We'll come back to this.

Some translators run with these wordplays to the point of creating stratospheric, autonomous literary devices unlike any other: *Catcher in the Rye*, *Notre-Dame des Fleurs* (*Our Lady of the Flowers*), *Voyage au bout de la nuit* (*Journey to the End of the Night*), for example, there are many more. In these exceptional novels, Salinger, Genet or Céline knew how to create, as well as many other things that concern the translator less, a language that sings and dances like no other language by no other author, a language that has many virtues, plus one: to ensure the failure of the translators that,

enraptured by such music, regularly throw themselves into this fabulous Niagara: a new translation of *Catcher in the Rye*, *Notre-Dame des Fleurs*, *Voyage au bout de la nuit*. I don't know enough English to speak for Salinger and his most famous *Catcher in the Rye* (the title says it all, because it says nothing at all), but I do know enough French to declare that no Catalan or Spanish text will ever, ever, be considered equal enough to *Notre-Dame des Fleurs*, or *Voyage au bout de la nuit*.

According to the experts, it all started with Flaubert and Baudelaire, exact contemporaries, both born in 1821, who tampered with the French language so forcefully that it became revolutionary, which is remarkable considering neither of them were very radical, in fact they weren't even progressive, they hated progress. The novel after Flaubert and poetry after Baudelaire are, in many respects, linguistic devices that have little in common with the novels and poems that had been written before.

I'll talk about Flaubert further on; I have the honour and joy of translating into Catalan what are, most likely, his best books: *Madame Bovary*, *L'educació sentimental* (*Sentimental Education*) and *Tres contes* (*Three Tales*). (The unfinished *Bouvard i Pécuchet* (*Bouvard and Pécuchet*) is also brilliant and was not translated by me). I also translated a collection of articles by Baudelaire that make up a remarkably interesting book, like everything this author wrote; I'll talk about it later.

For now, to whet your appetite, I'd like to highlight this wonderful sentence that I came across a few days ago, rereading Baudelaire's literary essays. Look:

"la vie d'Edgar Poe, qui eut un dénouement dont l'horrible est augmenté par le trivial"

The reader is enraptured, the translator, horrified. Translators from French know that when a *dont* appears, we must keep our eyes peeled and have all our resources, knowledge, tricks and tips to hand. If not, let's look at this other sentence by Gide:

"Ce dont j'avais à me plaindre me parut tout à coup parfaitement informulable"

For him, informulable, for us, untranslatable to boot.

If we focus on the terrible *dont*, in Spanish we have 'cuyo' [whose], which isn't a precise equivalent (equivalents belong exclusively to scientific discourse) but can come in handy, while in Catalan, relative pronouns with prepositions are sharp, deceptive, deadly enemies of style and, often times, simply unusable. I think the Institute for Catalan Studies (IEC) should look into it.

Returning to Baudelaire's diabolical and beautiful sentence, as well as *dont*, we find this idiosyncratic way that he nominalises the adjectives in the sentence quoted (*l'horrible, le trivial*), tampering that pushes grammatical acceptability to the limit. Cases such as this are like personal mines for the translator, and there's no academy that can save you here, precisely because the efficiency of the construction is one of the fundamental mechanisms in breaking the rule.

Baudelaire and Flaubert wrote *against* the rules, and this poses complex problems for translators, because if our innocent reader that was in an airport a few lines back found some oddly phrased sentences in that English author's book, it's most likely that instead of thinking that they're reading prose with more or less successful stylistics, they'd think that the book's translator didn't do a good job, because they wrote bizarre sentences. Nevertheless, this is a problem

that rarely occurs in practice, because one of the consequences of that counter-revolutionary (artistically revolutionary, politically conservative) revolution, is that for the last few centuries, literature is split into two: on the one side, literature for popular consumption, on the other, literature with literary ambitions (I admit that the boundaries can be extremely blurred). Currently, if we look at books on display in a big enough space, we'll probably be able to tell one from the other, even without our glasses on. Cover designs and colours have been chosen so that the reader doesn't get them mixed up and buys the type of book they like, and not the other.

People rarely mistake books for popular consumption for those of certain prestige, considering that readers have learnt to know what to expect from this or that publisher, from these bright covers with passionate kisses or those other covers with serious colours and noble fonts. But this issue, what we could call the uncertainty of a book's canonical location, may present itself to the translator, and I can say this from personal experience: sometimes a prestigious publisher, for reasons such as the market, agents, or both, requests the translation of a book by an unknown author, which you automatically classify as good, only because it comes through this prestigious publisher.

And this is where I give a first-person account: when I started translating that book, I thought that it wasn't bad, but that it had some pretty big and baffling blunders. In a nutshell, after thirty pages of humourless constructions, confusing verb tenses and absurd adjectives, I wasn't sure if I should interpret them as the valuable findings of an inexperienced writer who someday may be awarded the Nobel prize in Stockholm, or merely as distractions, awkward incompetence hashed by the laws of supply and demand ("if you want me to

sell you This, you also have to buy That”) that had first led them to the prestigious publisher and then to my desk.

A translator/gardener can toil away for hours, burn the midnight oil and wear themselves out to replicate a beautiful garden, but can remain perplexed and paralysed when faced with such a disarray of dead leaves and cheap flowers. Going back to work and literal narrative: I wasn’t sure if I was supposed to find Spanish equivalents (the translation was into Spanish) that caused a similar (pitiful) effect more or less in line with the original, or take the bull (which wasn’t even a calf really) by the horns and create a Spanish version that was understandable, precise and minimally elegant... and therefore, quite far-removed from the original. I won’t give away who the inexperienced writer is, or say what I did in the end, I’ll just add that this embellishment work gets bad press among translators and their commentators or judges and, in principle, I think this bad press is warranted: a translator’s job is to translate, not to embellish or smooth out fine lines. And we already know that Balzac is something else.

***

Translation has many cruel rules; a particularly malicious one says that the better, more deeply and compellingly you know and understand a literary text, the more frightened you’ll feel of translating it and the more disappointing you’ll imagine the result will be.

About forty years ago, I discovered the truth of this rule in the flesh. I’d been teaching for a few years, that is, analysing, commenting and highlighting the many beauties of *Madame Bovary* at the Faculty of Philology of the University of Barcelona, in courses specialising in French, of course, but also in the so-called common courses. In this last case, we worked on the translated text, preferably one

of the Spanish versions, because there was only one Catalan translation available, by Ramon Xuriguera, which I found unsuitable.

Despite these obstacles, I tried to instil in the students the value, the odd beauty of certain descriptions, such as Charles’ cap or the Bovary’s wedding cake. We spoke about the characters. I explained the feeling I had that the novel created a different relationship with the reader, in the sense that you were fascinated by the beauty of the language (this in the specialised courses), the rhythms, the adjectivisation, the vocabulary: Flaubert’s famous ‘*mot juste*’, which was sometimes the right (and, in this sense, ‘just’) word grammatically, but often times, this *mot juste* has nothing to do with lexical precision (another source of anguish for translators). The word that Flaubert considers ‘just’ is the one that he needs, the one that, according to him, conforms to his stylistic demands, to the point where the melody, the desired degree of brilliance, the literary connotations, develop. The reader has already perceived that this drives the poor translator, who must find a word that is as just as the original, but also conforms to the Catalan sentence, mad. But I hadn’t encountered these sorrows yet, and it was quite easy for me to analyse passages from the novel and try to get my students to share my enthusiasm, my devotion, for sentences such as the following, which talks about none other than Emma Bovary’s chignon:

On eût dit qu’un artiste habile en corruptions avait disposé sur sa nuque la torsade de ses cheveux. Ils s’enroulaient en une masse lourde, négligemment, et selon les hasards de l’adultère, qui les dénouait tous les jours.

[*Era com si un artista hàbil en corrupcions li hagués disposat sobre la nuca els cabells recollits: s’enrotllaven en una massa espessa, negligentment i segons els atzars de*

l'adulteri, que els desfeia cada dia.] My Catalan translation from 2007.³

Some artist skilled in corruption? What's this? A paedophilic hairdresser? A painter who's a prostitute by night? A novelist skilled in describing corruption, all corruption? And this chignon that's made and loosened "in adultery", what a lesson in narrative economics! And now we can count the stockpile of Is in the second sentence... et cetera.

The inventory of stylistic findings and beauties in *Madame Bovary* is endless, I explained, but in other areas it's a novel that instead of drawing you in, it pushes you away; this text isn't looking for friends, it unceremoniously casts out one of the oldest and safest mechanisms in Western fiction: identification. Because in this perfect novel, who'd want to identify with this beautifully vain main character who is also crazy, ridiculous, selfish and dim? Who'd want to identify with her poor husband Charles? And with Homais, the worst of all? Et cetera.

I probably spent five years or more 'teaching' *Madame Bovary* at the Faculty: analysing, deconstructing, staging admiration to arouse it. And one fine day, a dear friend and publisher, Àlex Susanna, called me into his office to suggest that I translate this brilliant novel into Catalan (did one of my students give me away?). He was asking me to translate a text that I, thoughtlessly, proudly and recklessly, had practically qualified as un-trans-lat-a-ble, and had presented the entire repertoire of jewels of style, unique in their combination of music and lyrics, etc. etc. etc., to explain the practical untranslatability of Gustave Flaubert's prose.

And after all of that, now, an important publisher put the greatest challenge of all before me, and like any good publisher, to top it off, he wanted to prove to me that untranslatability only exists in the minds of professors, but disappears with a good contract in the real world.

I started to translate *Madame Bovary* during the summer of 1990, in a house I was renting in Camprodon. It was the first large scale work (a major undertaking!) that I translated into Catalan after years of translating literature exclusively into Spanish. I must add that my training (major training, also!) translating into Catalan took place in a new and very stimulating area at the time: translating films and series for TV3, which had been created quite recently. I, like many Barcelona residents of my generation, spoke authentic Catalan that wasn't particularly rich, read good Catalan prose, but felt more confident writing in Spanish, a language that is also spoken by my family and that was mandatory in education. My experience at TV3 resulted in me quickly and conscientiously learning complicated Catalan grammar rules, knowledge that allowed me to not only become a literary translator into Catalan, but also, and perhaps more importantly for me, approach my own writing in Catalan with the merest sense of aesthetic responsibility.

These were the controversial years between those in favour of the so-called 'light' Catalan and those that defended the so-called 'heavy' Catalan, quite inconceivable now. In my case, conversations with some linguists, translators and proof-readers who ate together at the Ponsa restaurant on Enric Granados occasionally, plus some prior and subsequent reading about the problems of

3.- TN: "Some artist skilled in corruption seemed to have devised the shape of her hair as it fell on her neck, coiled in a heavy mass, casually reassembled after being loosened daily in adultery." English translation by Paul de Man, Norton & Company, 1965.

literary Catalan, had reaffirmed and documented my aversion to the *neo-noucentista*⁴ literary prose model that was widely used in translations, original works and the *Avui* newspaper. In fact, I realised that this dislike predated the theoretical or historical disproof that I found first in books and then in conversations with my linguist friends. For me, this dislike was aesthetic and political, and wasn't new, it must've been a family affair. In my book *Gramàtica dels noms propis* [Grammar of Proper Nouns], from 2017, I tried to go into what this 'family affair' is.

So, once I'd accepted the assignment, I naturally had to decide the language model I'd use in my translation of *Madame Bovary*. Let me remind you that the only Catalan translation available in bookshops, by Xuriguera, adopted the most archaic solutions from the *neo-noucentisme* period: those used by Pedrolo, Joan Oliver, *La cua de palla*, Jordi Arbonès, doctor Folch i Camarasa, and many, many more. We (linguists who ate dinner at Ponsa) found them stiff, antiquated, aesthetically outdated and ideologically revealing. Naturally, this was the model that I didn't want for my *Madame Bovary*, which is a book with a painstakingly precise style, great attention to visual details, rhythms, sounds and reminiscences, but not at all old-fashioned, or mannerist, or stilted (unlike the style of some Flaubert followers, by the way).

Àlex Susanna already knew my opinions on this matter and I took his silence as tacit acceptance. So, in my version of *Madame Bovary* there's no 'llur' [their], or 'àdhuc' [even], or 'quelcom' [something/anything], the ladies

use a '*vano*' instead of a '*ventall*' [fan], they drink '*caldo*' instead of '*brou*' [broth], and the few archaisms that remain are used satirically to render the official speeches more comical. But the removal of lexical labels which were already perceived as old-fashioned at the time, and were therefore political indicators, was nothing compared to more general options, the first of which was choosing the predominant verbal tense in any classic, which in French (and Flaubert's work) is the *passé simple*, a tense that, when translated into Catalan, splits into two variants that refer to the same point within the chronological structure, the *passat perfecte*, closed by the night before, and are only distinguished by register, one more informal, this odd *perfet perifràstic* (and I say odd because it uses the verb '*anar*' [to go], which usually designates future actions, or at least it is so in French and Spanish): '*va dir*' [he/she said], '*van entrar*' [they came in], and the other, the *passat simple*, which has disappeared from the spoken language in Catalonia, and which the Catalan children of my time were familiar with thanks to sayings ("*De fora vingueren que de casa ens tragneren*"⁵, a supremacist slogan as well as a saying), and Catholic liturgy, as we were told by doctor Badia at University: "*patí sota el poder de Ponç Pilat, fou crucificat... ressuscità al tercer dia...*"⁶. Later, Catalan readers came across this verb tense in novels, and it was also heard in Valencia or Mallorca.

Deciding between the *perfet simple* and the *perifràstic* was probably the toughest decision, and before taking it, I asked some language professionals and educated people

4.- TN: Noucentisme was a Catalan cultural movement of the early 20th century that originated largely as a reaction against Modernisme, both in art and ideology, and was, simultaneously, a perception of art almost opposite to that of avant-gardists.

5.- TN: Literal translation: "They came from a faraway land and threw us out of our homes".

6.- TN: English equivalents: "(he) suffered under the power of Pontius Pilate, (he) was crucified... on the third day (he) rose from the dead..."

with a better knowledge of Catalan linguistics than I for advice. I can't say that everyone agreed, but many were in favour of the *perifràstic* option, an option that, as I've explained, depended less on grammar rules than aesthetics, which we all know are closely linked to ethics.

In short, choosing the *perifràstic*, which is what I did, involved a kind of Sartrean 'engagement', a commitment in favour of some and against others. Thus, the first version of my *Madame Bovary*, from 1992, was full of 'vas': 'va entrar', 'van sortir', 'va passejar', 'va dir', 'va respondre'... Too many 'vas', our rivals invented the derogatory term 'vavaïsme'⁷, and I must admit that I was a 'vavaïsta'⁸ ad nauseam in this first version of *Madame Bovary*. Sometimes it's difficult to find a balance between ethics and aesthetics, and I was ethically, although not aesthetically, 'vavaïsta'.

Fortunately, in 2008, the "La Butxaca" collection, through editor Jordi Cornudella, offered me the chance to review my translation of *Madame Bovary* for the new edition. I reviewed the translation, found oversights, mistakes and typos, and I corrected my militant 'vavaïsme'. In this second version, I alternated both the *perfet simple* and *perifràstic* tenses. All the cases of 'digué', 'respongué', etc., that raised my suspicions in 1990, seemed like useful tools that lightened the prose in 2007. Since then, I alternate the use of the *perfet simple* and *perifràstic* tenses, especially with declarative verbs.

Going back to that memorable summer in 1990, when I translated what was my first favourite novel (well, second after Proust's *À la recherche du temps perdu*⁹), I remem-

ber feeling moments of jubilation, of joy for a good lexical find or the musicality of a sentence, moments of gratitude for a harmony that I'd never experienced with the Catalan language, and also an incident of malaise when translating Emma's prolonged agony, described with disturbing cruelty by Gustave Flaubert, the son of a doctor with an unpleasant inclination for describing the human body from a clinical perspective, subsection anatomical pathology. But there were also many moments where the recurrent feeling was loss: the sorrow of seeing how some of Flaubert's most brilliant stylistic devices slipped through my fingers like sand, and I was powerless to do anything about it.

I'm not sure if this is the more or less general experience among literary translators, or exclusive to me, but often times, when reading a translation, any translation of a good book, a classic, and comparing it to the original, when I'm able to read it, what I see is loss, and I think that perhaps all good translated books should have a band with that sentence that is so despised by translators and editors: "*Untranslatable play on words*". Yes, all great literary works are a play on words, wordplay and, as such, untranslatable.

There are other cases, I'm not sure if more or less painful for the translator, where the inability to find an equivalent doesn't come from the author's stylistic virtue, but from language itself, specifically from the lexical system. Some of us have thought: how do you say 'poca-solta' [Catalan for scatterbrain] in Spanish? How do you say 'redicho' [Spanish for pretentious] in Catalan? And 'salaud' [French for bastard] in Spanish, or Catalan? And now, let's get down to business, let's look at this sentence from *Madame Bovary*:

7.- TN: The excessive use of the *perfet perifràstic* verbal tense within a Catalan text.

8.- TN: A Catalan writer who uses the *perfet perifràstic* excessively.

9.- TN: *In Search of Lost Time*.

“Il [Léon] ne discutait pas ses [Emma’s] idées ; il acceptait tous ses goûts ; il devenait sa maîtresse plutôt qu’elle n’était la sienne”¹⁰

Naturally, what I’m interested in is the last clause, with this *maîtresse* that is so idiosyncratic, so French! as they used to say. The fact is that there is no term in Catalan that successfully represents this male *maîtresse*, because ‘*amant*’ [lover], which could’ve worked in other circumstances, doesn’t work here because of its epicene nature. Furthermore, a *maîtresse* is not exactly the same as a lover, and what Flaubert’s sentence means is that in this odd couple that Emma Bovary and Léon Dupuis make, she was the benefactor, she was the one who decided when and where they’d meet, she was the one, sometimes literally, wearing the trousers. In Barcelona, we’ve always called that ‘*la querida*’, and it would have been him. In some respects, I think this would be the ‘right’ word, but... oh well, let’s not dwell on it.

The problem has a wider scope, because Catalan (and also Spanish, to a certain point, although less so) is lacking in words that designate girls and women who have a more or less irregular love life that aren’t insults. These independent women that Josep Pla evokes and illustrates when he talks about the time when “students lived on air from the sky and lowly ladies loved them for free”¹¹ have specific names in French, which are more or less detailed and justified: they’re *grisettes*, *lorettes*, *lisettes*, *midinettes* and others that we’ll see later on. This means that their existence was recognised, and they were respected: none of these words are an insult. These pioneers in feminine autonomy were usually girls who had left the family home in some village or provincial town, moved to

Paris and sewed or embroidered at home (like Mimi in *La Bohème*), or worked as shop assistants in shops or the first department stores that started to open in Paris. And if they wished, they had an independent love life, which was a source of more or less idealised, more or less moralising tales, among which is the aforementioned opera, an adaptation of Henri Murger’s *Scènes de la Vie de Bohème* (*Scenes of Bohemian Life*).

What about in Barcelona? And Madrid? Didn’t these women exist? Most likely, yes, because there were shops (no department stores yet) with assistants, and embroiderers and seamstresses, and there are a few in novels of that period, but language ignored them or looked down on them, if we take any notice of dictionaries. If we check Catalan dictionaries, we’ll find terrible surprises: According to the Enciclopèdia Catalana’s French-Catalan dictionary, a *grisette* is a ‘*coqueta*’ [coquette] which, according to the IEC Dictionary of the Catalan Language (DIEC) is “*una dona que cerca de plaure als homes*” [a woman who seeks to please men] (‘*coquet*’ men don’t exist); the entry in the dictionary of the Royal Spanish Academy (RAE) is in the male form and the definition isn’t as idiotic. In Catalan, a French *midinette* is a ‘*modisteta*’ [starry-eyed young girl] and a *lisette* is... a *lisette* in italics, a term that doesn’t appear neither in italics or roman type, neither in the DIEC or the Catalan-Valencian-Balear dictionary by Alcover-Moll. To conclude, in Catalan, a *lorette* isn’t anything, because the word doesn’t appear in the dictionary. In Larousse’s French-Spanish dictionary, a *lorette* is a “*chica de costumbres ligeras*” [a woman of low morals], oh dear! Whereas the definition in the Littré is wonderfully precise: “*Nom qu’on donne à certaines femmes de*

10.- TN: “He did not question her ideas; he accepted all her tastes; he was rather becoming her mistress than she his”. English translation by Eleanor Marx Aveling, Vizetelly & Co., 1886.

11.- TN: “*els estudiants vivien de l’aire del cel i les senyoretetes d’escassa posició els estimaven de franc*”.

plaisir, qui tiennent le milieu entre la grisette et la femme entretenue, n'ayant pas un état [a profession] comme la grisette, et n'étant pas attachées à un homme comme la femme entretenue". As *Viridiana's* beggar said: "¡Qué riqueza de lujo!" [What a wealth of luxury!].

We'll end this journey through the dictionary's slums with two more examples, both extremely distinguished: the French words *catin* and *fille*.

Catin comes from the name Catherine, and it first meant maid and then prostitute. But it seems that the French language treats prostitutes with commendable tenderness, and at least two great writers used the word *catin* in a highly positive and charming sense.

The first, Denis Diderot, began one of his best books, *Le neveu de Rameau* (*Rameau's Nephew*), written in the 1770s, explaining that every day, rain or shine, he goes for a stroll in the Palais Royal gardens, one of the most beautiful and peaceful places in the centre of Paris. There he sees youngsters chasing *catins*, but he, who's older and past his prime, prefers to sit and think, chasing ideas. He comes to a splendid and famous conclusion (which I won't describe as untranslatable to stop bugging the reader, but it's really difficult to translate successfully): "*Mes pensées sont mes catins*". My thoughts are my...

Another great French writer, Stendhal, used to classify the girls and women that he met and loved. One of his great passions was Angela Pietragrua, who he described as a "*catin sublime, à l'italienne*". Stendhal was the opposite of a misogynist, he cherished women and loved them, respected them, observed them and classified them. Well, *Catin sublime* is the highest category within Stendhal's classification, and an important critic qualified Gina del Dongo, the Duchess Sanseverina, as a *catin sublime*; she was *The Char-*

terhouse of Parma's leading lady and one of the most fascinating characters in Stendhal's adorable repertoire of women.

As a translation for *catin*, the Enciclopèdia Catalana's French-Catalan dictionary suggests "*meuca, barjaula*" [tart, slut]. Why not '*puta*' [whore]? No, I'm sorry, a *catin* isn't a '*meuca*' or a '*barjaula*' (categories that, according to Alcover-Moll, denote stupidity) or a whore. She's a girl that Diderot compared to his thoughts and that Stendhal loved passionately. Show some respect. Our poor gardener/translator has been given a slightly irregular, but no less beautiful or complex flower, and only has access to hideous, common and odd-looking vegetables in their own garden. And let the record show that I'm not accusing Catalan and Spanish dictionary writers, I know full well that it's not their fault, but the fault of the designation system in Catalan and Spanish-speaking societies. So, as the anti-establishment youth say, the system is the problem.

In this field (often, conversely, covered by French literature) of irregular gender and its lexical structures, few words are as disconcerting as, conversely, one of the most common, the French word *fille*, the abbreviation, in this sense, of *fille de joie*, in old Catalan: *dona de la vida* [lady of the night]. Le Grand Robert, the bible of French lexicography, says that *fille* in this sense is a *vielli* [old-fashioned] term (I'm not sure why, in 1959 Piaf declared herself "*une fille du port, une ombre de la rue*"), which describes a "*femme de 'mauvaise vie'; spécialt, prostituée*".

You can't deny that, on this side of the Pyrenees, it can seem strange that the word used to describe a 'fallen woman' is the same as the one used to refer to the '*garçons et les filles*' [boys and girls] that peacefully stroll in Françoise Hardy's song or, even worse, the little angel that calls you 'daddy'. Yes, it's

quite troubling and also educational to see how the renowned French *clarté*, undeniable in many areas, becomes blurred in others, a mist that inspires affection if at the service of respect.

Years ago, while translating a really interesting book that brings together Charles Baudelaire's theoretical texts under the commercial and metonymic title *Consells als joves escriptors* (*Advice to young writers*), I came across a chapter with a promising title, *Les femmes et les filles*, a major translation problem, clearly. In the body of the chapter, the author assures us:

C'est parce que tous les vrais littérateurs ont horreur de la littérature à de certains moments, que je n'admets pour eux, -âmes libres et fières, esprits fatigués, qui ont besoin de se reposer leur septième jour, - que deux classes de femmes possibles : les filles ou les femmes bêtes, -l'amour ou le pot-au-feu.

My Catalan translation:

*"Donat que tots els veritables escriptors en algun moment senten horror per la literatura, per a ells -ànimes lliures i orgulloses, esperits cansats que necessiten reposar al setè dia- només admeto dues classes possibles de dones: les prostitutes o les dones estúpides, l'amor o la cassola."*¹²

Baudelaire's misogyny is as colossal as his temper, and as readers who read and worship him, we're at a loss for what to do with this mess. At least in my case.

Coming back to the translation, in this case I think that the only conceivable solution was this '*prostituta*' [prostitute], in the sense that it conforms perfectly to the demands of the original context. '*Dona de la vida*' or '*de mala vida*' would've made the sentence too long and inserted repetitions. Regarding '*les femmes bêtes*', any common Catalan person would call them '*dones tontes*' [stupid women], but if the translator made this suggestion, the reviewer would find an alternative, which is always dangerous. All Catalans know the joke: "*Com és que han acceptat "guapo" i no "tonto", si a Catalunya hi ha més tontos que guapos?"*¹³. The response is elemental: precisely for this reason.

I'm not sure if I need to go into the equivalents that the dictionaries suggested for this tender word, *fille*, in the sense of *fille de joie*. They were all weak insults, naturally, in poor taste. Looking up the definition and stream of synonyms for 'prostitute' in dictionaries was a secret and entertaining pastime for boys (I'm not sure about the girls), at least in my time, but is completely useless for a modern translator.

Here are some of the conclusions that can be drawn from these slightly indecent paragraphs: one, that when a Catalan or Spanish translator encounters a female character in a French novel from the 17th to the 20th century described using one of the aforementioned lexical units (Mrs So and So was a *grisette*... Mrs Such and Such was a *lorette* or a *catin*..., etc.), they'll need specific resources: they'll have to explicitly state, add, perhaps make a note, or cheat in some way...¹⁴ And,

12.- TN: The official translation is unavailable. This is the translator's own attempt: "Given that all real writers feel horrified by literature at some point, for them —proud free spirits, tired souls that need to rest on the seventh day— I only accept the possibility of two types of women: prostitutes or stupid women, love or doormat".

13.- TN: "How come '*guapo*' [good-looking] has been accepted, but not '*tonto*' [stupid], if there are more '*tontos*' [stupid people] than '*guapos*' [good-looking people] in Catalonia?"

14.- TN: The English language has adopted some of these French terms ('*grisette*', '*lorette*' and '*midinette*' appear as is in the Oxford English Dictionary), while others are translated into more local equivalents: a '*catin*' can be a 'harlot' or 'trollop' in literary contexts, or a 'whore' or 'prostitute' in more vulgar language.

again, they'll have to cut their losses and resign themselves to this.

Another conclusion would be that the linguistic expression of women's working conditions is very different on either side of the Pyrenees. And if the verbal expression is different, it's likely that the reality was also different. The translation of foreign entities is always problematic (since there's no Catalan word for geisha, we leave it as is, like Reichstag or *isba*), and this difficulty becomes even more vexing, and even a bit offensive, when dealing with social realities in such close geographical proximity.

What we mustn't do, under any circumstances, I believe, is to erase these differences especially: a *lorette* is a *lorette*, it's something that existed in Paris, that we didn't have in Barcelona, or in Madrid, or most likely in Perpignan. Like geishas. In the translation, we must emphasise this difference somehow, even if it's at the price of a small violation, but above all else, not erasing this difference, not flattening the irregularities, must prevail, because they're an essential part of the expression of art. Just as I believe that, when translating Flaubert into Catalan, we must diligently respect the novelist's irregular use of perfect and imperfect tenses, I also think that the social figures from the community that the original text portrays must be reflected in the target text with enough eloquence and understanding. Faithfulness between separate gardens, if you will.

It's a matter of translation's professional ethics, but also, of course, a political matter: to know what some Parisian girls of the 18th and 19th centuries were, how they lived, how they were treated and called can teach things

to men and women from other periods and countries. This knowledge directly affects the translator, who must strive to emphasise the fact that calling part of the population by a particular name is a complex and productive affair, which in certain cases can even punish those described, such as insults, but can also act as a safety blanket, what we call identities.

As long as the reader doesn't take offence, I'll illustrate this with an old Catalan joke that includes a wealth of knowledge [in English, it would go something like this]: at a funeral, one man says to another: "We are nothing", and the other replies: "Excuse me, I'm gay".¹⁵

Exactly. In linguistics, and therefore translation, names mean something: being a *lorette* is not the same as not being anything, saying *une fille* is not the same as saying '*una meuca*', and *grisettes*, *lorettes* and *midinettes* are precisely that, young working women from Paris described with diminutives (which are rare in French), which inspire affection.

Marcel Proust who, as well as being a brilliant novelist, was an extraordinary reader, said the following about Flaubert's style:

"par l'usage entièrement nouveau et personnel qu'il a fait du passé défini, du passé indéfini, du participe présent, de certains pronoms et de certaines prépositions, a renouvelé presque autant notre vision des choses que Kant, avec ses Catégories, les théories de la Connaissance et de la Réalité du monde extérieur"

"per l'ús totalment nou i personal que va fer del pretèrit perfet, del pretèrit imperfet, del participi, de certs pronoms i certes preposicions, va renovar quasi tant la nostra visió de

15.- NT: Original joke: "En un funeral, un senyor li diu a un altre: "No som res", i l'altre replica: "Perdoni, servidor és maricón".

les coses com Kant amb les seves categories, les teories del coneixement i la realitat del món exterior."¹⁶

All literary translators from French should etch these words permanently in their minds or, at least, frame them on the wall. Flaubert's imperfect tense is untouchable, especially because we have imperfect tenses in Catalan and Spanish.

Mutatis mutandis, the richness or poorness of French flora when dealing with ladies, as Pla said, must be handled with great care to achieve a garden that is alive with Parisian scents, and not just a musty botanical collection.

And remember that the worst translation problems almost always disappear with a good contract.

16.- NT: "by the entirely new and personal use he made of the definite past, the indefinite past, the present participle, and certain pronouns and certain prepositions, has renewed our vision of things almost as much as Kant, with his categories, his theories of knowledge and of the reality of the external world." English translation by Elissa Marder, Stanford University Press, 2001.

JARDINS SEPARATS

Lluís Maria Todó

Hi ha alguns àmbits on la diferència entre els textos escrits en alguna de les llengües que una comunitat considera pròpia, i els textos traduïts d'una altra llengua pot ser una diferència minsa, inclús irrellevant: la classificació d'una biblioteca pot alternar uns i altres sense marcar diferències específiques, i moltes llibreries, físiques o on-line, o biblioteques particulars, classifiquen els volums per gènere i alfabèticament per autors, sense distinció de llengua original. En aquests territoris, els textos originals i els traduïts viuen barrejats, i és molt freqüent que un client o un lector triï el llibre que vol llegir seguint algun criteri temàtic, plàstic, econòmic, de publicitat, o cap, sense preocupar-se si un cop a casa es posarà a llegir un text original o una traducció. Fins i tot podríem pensar en un lector que no li interessés gens saber-ho, cosa que segons com es miri no seria cap disbarat: com en molts altres territoris, en el cas concret de la traducció literària (i no diguem audiovisual!), saber més generalment vol dir patir més .

Per a qui no vol trencar-se el cap amb aquestes qüestions, les obres literàries traduïdes configuren un espai literari de responsabilitat difuminada, en el sentit que són i no són l'obra que anuncia el títol de la coberta, i estan escrites i no ho estan pel senyor o la senyora que cobrarà la major part dels drets -això no té res d'imprecís. La resta la cobrarà, si és el cas, un traductor o una traductora, i el nostre lector ingenu es pensarà que està llegint l'obra d'una novel·lista anglesa de moda, quan de fet les paraules que està resseguint amb els ulls i que li arriben a l'enteniment les ha escrit una traductora catalana que probablement mai es posarà de moda.

Efectivament, el que entra al cervell del nostre lector de traduccions és un aliatge flonjo

i irisat que es forma amb uns elements que procedeixen de l'autora anglesa, la seva llengua, la seva cultura i els seus humors, i uns altres elements que procedeixen de la traductora catalana, la seva llengua, la seva cultura, els seus humors... més la seva habilitat traductora. No hi fa res, el lector ingenu i tots els seus semblants pensaran i diran que "han llegit" la novel·la X de la famosa novel·lista anglesa Z, i en certa manera és veritat. De fet, seria molt complicat, si fos possible, explicar-li a aquest lector ingenu què hi ha de l'autora i què hi ha de la traductora al text que ell atribueix a aquella senyora tan ben pentinada que apareix anomenada a la portada i retratada a la solapa. De la traductora, no sabrà probablement mai si és rossa o morena, jove o vella, si acaba de sortir de la perruqueria o de la dutxa.

Però hi ha ignoràncies i ignoràncies, i a més a més hi ha graus de voluntat en les ignoràncies. El lector de la novel·la anglesa de moda no sap el que podria saber perquè no li importa gaire saber-ho, però la ignorància d'aquesta altra senyora cultíssima que ha decidit llegir l'*Odissea* en català és una altra mena d'ignorància, perquè ella realment no pot saber si el volum que té entre les mans és o no és la traducció, o més exactament: una de les traduccions catalanes possibles, d'un text perdut que potser va escriure algú que potser es deia Homer, tal com li van explicar a l'escola. De fet, rigorosament parlant, no hi ha cap text disponible que sigui la traducció del text que va escriure Homer, per la (gens senzilla) raó que tant el text com el seu autor són figuracions dels erudits, com passa també amb la Bíblia i molts altres textos canònics. I això la senyora culta ho sap, i passa per damunt de tots els recels, i si ha encertat en la tria del traductor o traductora,

podrà passar unes hores d'excel·lent lectura i sòlida formació, i si algú l'hi pregunta, dirà que "ha llegit l'Odissea", i tindrà tota la raó, o tota la raó que pot tenir.

Així és com funcionen les dinàmiques culturals des de fa segles, mil·lennis, fins ara mateix, amb algunes variacions importants. Es diu que cada generació ha de traduir el seu Dante, el seu Shakespeare o el seu Quixot per tal de mantenir en funcionament aquesta dinàmica de miratges que anhelan ser, cada un, més veritable que els seus antecessors. Aquesta necessitat de repetir compulsivament la traducció dels clàssics es deu, diuen molts, al fet que les llengües evolucionen. La llengües evolucionen, sens dubte, però si els textos clàssics els podem continuar llegint directament en la llengua en què van ser escrits durant un nombre considerable d'anys i segles (els anglesos Shakespeare, els francesos Molière, els espanyols Cervantes) mentre que les seves traduccions envelleixen i es moren a les biblioteques del país veí, probablement és perquè hi ha una cosa que evoluciona i envelleix tant o més que la llengua, i és la manera de traduir, que és també la manera de llegir, un clàssic. Si comparem una sèrie de traduccions d'un mateix text canònic tindrem la impressió que el canvi va en la direcció d'una "fidelitat" creixent, però col·locarem aquesta impressió en un categoria acceptable si tenim present que la noció de fidelitat també canvia, i molt.

***

Abans vàiem originals i traduccions barrejats a les lleixes d'una llibreria o d'una biblioteca, i lectors que no es molestaven a distingir-los, però si ara ens situem en un angle distint, i considerem cada text individualment, el resultat també serà molt diferent, perquè en un altre àmbit, les obres originals i les seves traduccions viuen molt separades, en el sentit que el lector corrent només veu, només

coneix, només fa servir o bé l'un o bé l'altre. Llevat de casos especials que veurem, original i traducció habiten en territoris allunyats, ignorats els uns dels altres, difícilment comparables -per molt que alguns ingenus demanin, demanem, que els periodistes que ressenyen textos literaris traduïts incloguin a la peça alguna valoració de la feina del traductor. És realment demanar massa, trobo jo: bon coneixement de totes dues llengües i de les estratègies de traducció vigents, acaarament analític i crític dels dos textos, i tot amanit amb bona oïda i bon gust per la llengua o les llengües. Realment, molta roba i poc sabó.

També hi ha casos, ja ho hem vist, en què aquesta distància arriba ser tan sideral que es fa com qui diu infranquejable, impensable: ¿qui té, qui llegeix, qui sap què és l'original de la Bíblia (o de l'Odissea, o de la Iliada)? De la Bíblia només hi ha traduccions, potser perquè el seu autor és un ésser molt esquiu. I potser per això aquestes traduccions són tan importants: la Vulgata, la Bíblia anglesa del rei Jaume, l'alemanya de Luter, la castellana de Casiodoro de Reina, són textos fonamentals en la constitució de les corresponents proses nacionals i de moltes altres de retruc. Però l'original de la Bíblia, el de l'Odissea o la Iliada són, com el fabulós i enyoradíssim *Tristany* de Chrétien de Troyes, textos que només habiten a la fantasia de lletraferits melancòlics.

I ara davallem des d'aquelles alçades teosòfiques fins a la terra ferma, on podrem observar que, a la vida quotidiana, moderna i prosaica, i tret de les edicions bilingües, cada cop més escasses, el text literari original i la seva traducció (en procés) només es troben en un espai fascinant, enigmàtic, trivial, importantíssim i de vegades penós: a la taula del traductor, que veu tots dos textos alhora com dos jardins separats, i treballa i sua i es desvia perquè vol que el jardí de casa seva

s'acabi assemblant com més millor al jardí del veí, però el jardí del veí, ai las!, sempre, sempre continua semblant-li més bonic que el propi. És la melancolia del traductor, que no té nom específic, que jo sàpiga, i se'l me-reix, a veure qui n'hi troba un.

***

Parlava de jardins, i no és d'estranyar, perquè l'activitat traductora és particularment propensa a la figuració metafòrica, potser perquè en ser inestable, esquiva la literalitat: d'aquesta manera, traduir sol ser transvasar, transportar, transformar, disfressar, adornar o despullar, recrear; i un traductor és, a més del conegudíssim traïdor, un ventríloc, un escriba camaleònic, un artesà vicari, un imitador de veus, un fantasma invisible, un escriptor frustrat, un artífex de simulacres més o menys convincents, més o menys engan-yadors, més o menys decebedors, i traduir és sempre degradar una mica.

Però hi ha excepcions, almenys una, que jo sàpiga: Balzac, un novel·lista genial que escrivia amb un estil molt barroer, i això és una cosa tan reconeguda i comentada i estudiada, que ara ja ningú s'escandalitza si un traductor li posa una mica de polvos al nas i li retoca les celles. Això ho defensa un excel·lent sinòleg, assagista i narrador belga, Simon Leys, que en un llibre arriba a afirmar que un amic seu, sinòleg com ell, s'estima més llegir Dickens en traducció xinesa que en anglès. Però el fenomen no és exclusiu de la traducció literària: encara s'han d'estudiar bé les traduccions dels diàlegs cinematogràfics dels anys quaranta i cinquanta a Espanya, inclosa la de "Jaimito". Eren traduccions fetes moltes vegades per intel·lectuals que acceptaven qualsevol feina per alimentar la família i escrivien uns diàlegs que encara ara fan goig de sentir. Un exemple: quina troballa de traductor convertir *Gone with the wind* en *Lo que el viento se llevó!* I per rematar aquest

tema de les traduccions-maquillatge, puc assegurar que alguna traducció meva d'algun text de "teoria de l'art" destinat a algun catàleg d'alguna fundació barcelonina és millor que l'original, cosa que trobarà facilíssima qualsevol persona que sàpiga llegir i escriure i doni un cop d'ull a l'original.

Però el que volia dir ara és que en general la traducció demana ser evocada amb metàfores perquè és un fenomen estranyíssim, molt inexplicable i mal explicat, és un gest atàvic, un automatisme cerebral en moltes persones (jo mateix, i disculpin), a més d'una facultat innata. Ja és prou sorprenent que el món es pugui dir amb paraules, però que es pugui dir milers de vegades amb milers de paraules diverses, i que el món continuï sent el món, indiferent a les paraules que l'anomenen, això és una cosa que astora. I el primer ésser humà que va ser conscient que la mateixa cosa es podia anomenar amb dues paraules diferents i va utilitzar aquesta informació, estava inventant-se la traducció. No voldria fer un acudit caspós si dic que molt probablement l'ofici més antic del món és aquest, el de traductor, no l'altre.

Aquesta tendència que sembla tenir la traducció a ser evocada mitjançant metàfores es justifica, es completa i es comenta amb la dificultat que presenta a ser explicada racionalment. Els estudiosos de la traducció, probablement fascinats pel mirall, o miratge, de la lingüística (sembla que sí, que les llengües naturals són fenòmens que suporten bé la prova de la teoria, que és un altre llenguatge), i amb l'ajuda imprescindible de la institució acadèmica (la creació recent i problemàtica de les facultats de traducció), els estudiosos, doncs, alguns d'ells traductors però la majoria lingüistes, fa anys que intenten elaborar una teoria de la traducció, o dues o dotze. La meva impressió, que no passa de ser una percepció d'aficionat basada, això sí, en experiències empíriques, és que no, que la

traducció és un fenomen humà del qual és difícilíssim extraure'n cap formulació teòrica.

Per sort hi ha assaigs molt bons, vull dir intel·ligents, perspicaços i atents al llenguatge poètic, sobre alguns aspectes de la traducció literària, però només literària; hi ha també, i també per sort, abundància de manuals amb tot de llistes, troballes i anècdotes (tot professor de traducció té el seu manual privat per organitzar les classes) que ajuden els traductors i aprenents. Sense anar més lluny, aquest article pertany a aquesta categoria. I després hi ha la història de les traduccions, que és una altra cosa i és un relat apassionant. Però teoria, el que es diu teoria, jo diria que no existeix cap autèntica teoria de la traducció, i afegiré que em sembla molt que no n'hi pot haver. És una impressió que tinc, i a més a més suposo que amb els anys que fa que hi ha facultats, catedràtics, oposicions, convalidacions, beques, tesis i recerques sobre la traducció, si es pogués, ja s'hauria formulat una teoria acceptable de la cosa, d'aquesta cosa tan estranya que en diem traduir, i això no s'ha produït. I ara em sembla veure cabells acadèmics que s'ericen d'horror, miraré cap a la finestra.

***

El traductor, doncs, assegut en aquesta trona tan estranya, addictiva com una droga o un càstig, des d'on veu els dos jardins, l'un meravellosament endreçat, l'altre... ja ho veurem, el traductor ha d'esmicolar el misteri, ha de complir el miracle: per fer-ho, es fixarà en quines plantes hi ha al jardí envejat i modèlic del veí, de quina mena són les flors i en quin moment del creixement es troben, de quina terra s'alimenten les arrels, segons quin patró estan disposats els caminals i els arbustos, formant quins dibuixos, permetent quins recorreguts i evitant-ne d'altres, i sobretot, sobretot, quins efectes li inspiren aquelles plantes i arbres, els parterres i els espais buits,

les zones de llum i els racons de foscor. Ho observarà tot de lluny, se n'impregnarà, i entrarà al seu jardí, a veure què hi pot fer.

De vegades el trànsit és senzill: una frase, un paràgraf en la llengua del veí equival quasi exactament, tan exactament com és possible, a una frase, un període en la llengua pròpia del jardiner: té un so anàleg, fa la mateixa olor o quasi, s'arrela en terres molt semblants, té vincles molt anàlegs amb les espècies i les arrels del voltant. Que bé!, trasplantament fet, endavant.

No vull posar-me dramàtic, hi ha llibres, per exemple assaigs de divulgació escrits per autors amb sentit de la llengua i sense pretensions artístiques, que es tradueixen així, com una seda. El resultat és un jardí propi endreçat i tan entenedor com pugui ser-ho l'original, i un cop feta l'operació, et bressa la il·lusió que traduir és una operació raonablement fàcil, o almenys és una cosa possible. Algú afegiria, a més, que és "plausible", per què no, Josep Pla ens va ensenyar que tot és o pot ser "plausible", clar que sí.

Però no sempre les coses són tan fàcils com amb aquell manual escrit amb sentit de la llengua i bon gust, i les dificultats que es presenten solen procedir de dos fronts: de la qualitat o de l'absència de qualitat. Tan complicat és traduir un text boníssim com un text dolentíssim, i com que no vull ficar-me en el camp de batalla sobre què és i què no és bo, demano al lector que em concedeixi el flaire i els coneixements que m'han infós vint, trenta, quaranta anys de carrera. Els llibres bons i els dolents, o molt dolents, doncs. Dues dificultats diferents que provoquen reaccions emocionals contràries: la dificultat de traduir un bon llibre procura primer eufòria i després decepció, la perspectiva de traduir un llibre dolent et desanima i et fa venir mandra, però al final potser et procura la satisfacció d'haver millorat l'original.

Comencem pels llibres bons. Suposem que un editor ha encarregat la traducció d'un llibre indiscutiblement bo, d'aquests que apareixen a tots els manuals, un clàssic. El que ha de fer el traductor, després d'una lectura exploratòria que no cal que sigui completa, és entendre ben bé com funciona aquell aparell, identificar-hi els ecos, els equilibris i els desequilibris, les burles i els homenatges, les víctimes i els homenatjats. El cas és especialment complicat quan parlem dels escriptors consagrats, els més grans, i aquí comencen els goigs i les penes del traductor, perquè una pàgina de bona prosa literària (deixo de banda la poesia, no en sé res: no sóc poeta ni traductor de poesia), sobretot a partir del segle XIX és un artefacte molt complex, que juga en diversos plans (retòrica, música, pensament) i manté una actitud ambigua, juganera i insolent amb la norma gramatical i amb la tradició literària. Hi tornaré després.

Hi ha alguns escriptors que porten molt lluny aquests jocs, fins al punt de crear artefactes literaris estratosfèrics, autònoms i diferents de tot: *Catcher in the Rye*, *Notre-Dame des Fleurs*, *Voyage au bout de la nuit*, posem per cas, n'hi ha molts més. En aquestes novel·les excepcionals, Salinger, Genet o Céline van saber crear, a més de moltes altres coses que incumbeixen menys el traductor, una llengua pròpia que canta i balla com cap altra llengua de cap altre autor, una llengua que té moltíssimes virtuts, més una: la de garantir el fracàs dels traductors i traductores que periòdicament, encisats per tanta música, es llancen a aquest Niagara fabulós: una nova traducció de *Catcher in the Rye*, de *Notre-Dame des Fleurs*, de *Voyage au bout de la nuit*. No sé prou anglès per parlar amb garanties sobre Salinger i el seu celebèrrim *Catcher in the Rye* (el títol ja ho diu tot, perquè no diu res), però sé prou francès per afirmar que mai, però mai, cap text català ni castellà podrà considerar-se un equivalent

acceptable de *Notre-Dame des Fleurs*, o de *Voyage au bout de la nuit*.

Tot va començar, expliquen els entesos, amb Flaubert i Baudelaire, coetanis exactes, nascuts tots dos el 1821, que van manipular la llengua francesa d'una manera tan enèrgica que va resultar revolucionària -cosa ben curiosa perquè tots dos eren molt poc revolucionaris, de fet no eren ni tan sols progressistes, odiaven el progrés. La novel·la després de Flaubert i la poesia després de Baudelaire, en molts sentits, són artefactes lingüístics que tenen poc en comú amb les novel·les i els poemes que s'havien fet abans.

De Flaubert en parlaré més endavant, tinc l'honor i l'alegria d'haver traduït al català els que són probablement els seus millors llibres: *Madame Bovary*, *L'educació sentimental* i els *Tres contes*. (L'inacabat *Bouvard i Pécuchet* també és genial i no l'he traduït jo). De Baudelaire també vaig traduir un recull d'articles que forma un llibre molt interessant, com tot el que va fer l'autor. Tot seguit ho veurem.

De moment per anar fent boca voldria portar aquí aquesta frase meravellosa que em vaig trobar fa uns dies, rellegint els assaigs literaris de Baudelaire. Observeu:

"la vie d'Edgar Poe, qui eut un dénouement dont l'horrible est augmenté par le trivial".

El lector s'extasia, el traductor s'esgarrafa. Els traductors del francès sabem que quan apareix un *dont* hem d'activar tots els mecanismes d'alerta i tenir a punt tots els recursos, coneixements, trucs i trampes. Mirem, si no, aquesta altra frase, de Gide:

« Ce dont j'avais à me plaindre me parut tout à coup parfaitement informulable »

Per a ell, informulable, per a nosaltres, a més, intraduïble.

Si ens centrem en el terrible *dont*, en castellà tenim el *cuyo*, que no és ben bé equivalent del *dont* (les equivalències són cosa del discurs científic exclusivament) però que de vegades ajuda bastant, mentre que en català, els relatius amb preposició són cantelluts, artificiosos, enemics mortals de l'estil i, moltes vegades, senzillament inutilitzables. Penso que l'IEC s'ho hauria de mirar.

I tornant a la frase satànica i bellíssima de Baudelaire, a més del *dont*, també hi trobem aquesta manera tan idiosincràtica que té el poeta de substantivar els adjectius a la frase citada (*l'horrible, le trivial*), una manipulació que coqueteja amb l'acceptabilitat gramatical. Casos com aquests són com mines personals per al traductor, i aquí no hi ha gramàtica que et pugui salvar, precisament perquè l'eficàcia de la construcció té un dels mecanismes fonamentals en la infracció de la norma.

Baudelaire i Flaubert van escriure *contra* la norma, i això procura uns problemes molt complicats als traductors, perquè si aquell lector ingenu que havíem vist llegint en un aeroport unes línies mes amunt trobés al llibre de l'autora anglesa frases construïdes de manera estranya, molt probablement, en comptes de pensar que està llegint prosa amb ambició estilística més o menys reeixida, pensaria que el traductor o la traductora d'aquell llibre no sabia fer la seva feina, perquè va escriure frases estrambòtiques. Però aquest és un problema que a la pràctica es presenta poques vegades, perquè una de les conseqüències d'aquella revolució dels anti-revolucionaris (revolucionaris en art, reaccionaris en política), és que des de fa un parell segles el camp literari està dividit en dos: en un costat la literatura de consum, a l'altre la que té ambicions literàries (i admeto que la frontera pot ser molt borrosa). Actualment, si mirem una exposició de llibres en un espai prou gran, probablement distingirem a

distància, fins i tot sense ulleres, els llibres de consum dels de prestigi, per dir-ho ràpid. Els colors i els dissenys de les cobertes estan fets perquè el lector no es confongui i compri la mena de llibre que li agrada, no l'altra.

Deia que el problema de la confusió entre els llibres de consum i els altres es presenta poques vegades, i ho deia pensant en els lectors, que han après a distingir què poden esperar d'aquesta editorial o d'aquella altra, d'aquestes cobertes llampants amb petons apassionats o d'aquella altra amb colors severos i tipografia noble. Però aquesta qüestió, el que podríem dir-ne la indeterminació sobre la ubicació canònica d'un llibre, al traductor sí que se li pot presentar, i ho puc dir per experiència pròpia: de vegades un editor de prestigi, per una raó que se'n diu el mercat, o els agents, o tot plegat, t'encarrega la traducció d'un llibre d'un autor desconegut, que tu automàticament classifiques entre els bons només perquè te l'ha encarregat aquell editor de prestigi.

I ara passo al relat en primera persona: quan vaig començar la traducció d'aquell llibre, vaig pensar que no estava malament, però que tenia alguns errors gruixuts i inexplicables. Per abreujar, al cap trenta pàgines, aquelles construccions poc airoses, aquell desgavell de temps verbals, aquella adjectivació absurda, tot allò, jo ja no sabia si havia de llegir-ho com a troballes valuoses d'un escriptor novell que qui sap si algun dia anirà a Estocolm a recollir el Premi, o bé eren distraccions, ineptituds, bunyols de sabors diversos, que les lleis del mercat ("si vols que et vengui Tal, també m'has de comprar Qual") havien portat primer fins a l'editorial prestigiosa i després fins a la meua taula.

Un traductor-jardiner pot esmerçar hores i hores, pot cremar-se les pestanyes i gastar-se les energies per reproduir un jardí bonic, però es troba perplex i paralytatzat davant

d'un desori de fullaraca i flors barates com aquell. Tornant a la feina i a la narrativa literal: jo no sabia si havia de buscar equivalents espanyols (la traducció era al castellà) que produïssin un efecte més o menys semblant a l'original (un efecte penós), o bé havia d'agafar el toro (de fet no arribava ni a vedell) per les banyes i produir unes pàgines en castellà entenedores, exactes i mínimament elegants... i per tant bastant allunyades de l'original. No delataré qui és l'autor novell i vedell, ni diré què vaig fer finalment, només afegiré que aquesta labor de maquillatge té molt mala premsa entre els traductors i els seus comentadors o jutges, i en principi la mala premsa em sembla justificada: la feina d'un traductor és traduir, no maquillar ni allisar arrugues. I Balzac és un cas a part, ja ho sabem.

***

La traducció té moltes lleis cruels, i en té una de particularment malèfica que diu que com més bé, com més profundament i emocionalment coneguis i compreguis un text literari, més espant et causarà pensar a traduir-lo i més insatisfactori imaginaràs el resultat.

Fa uns quaranta anys vaig poder comprovar la veritat d'aquesta llei ben bé en carn viva. Havia estat uns quants anys ensenyant, és a dir analitzant, comentant i posant de relleu les mil belleses de *Madame Bovary* a la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, als cursos d'especialitat en francès, és clar, però també, als cursos de primer cicle. En aquest últim cas treballàvem sobre el text en traducció, de preferència alguna de les castellaneres, perquè de catalana només n'hi havia una disponible, la de Ramon Xuriguera, que a mi no m'agradava gens.

A pesar d'aquestes traves, jo intentava que els estudiants apreciessin el valor, la bellesa estranya de certes descripcions, com la de la

gorra de Charles o la del pastís de noces dels Bovary, parlàvem dels personatges, jo els explicava la meva sensació que aquella novel·la establia una relació diferent amb el lector en el sentit que et fascinava amb la bellesa de la llengua (això als cursos d'especialitat), els ritmes, l'adjectivació, el lèxic: el famós "*mot juste*" flaubertià, que de vegades és la paraula més adequada (i en aquest sentit "justa") segons la gramàtica. Però moltes vegades, el *molt juste* no té res a veure amb la precisió lèxica (una altra font de turments pels traductors), el mot que Flaubert considera just és aquell que necessita, el que segons ell s'ajusta a les seves exigències estilístiques, al punt en què es troba el desenvolupament de la melodia, el grau volgut de lluminositat, les connotacions literàries. El lector ja ha endevinat que això fa tornar boig el pobre traductor que ha de trobar un mot que sigui tan just com l'original, però que s'ajusti a la frase catalana. Però jo encara no havia arribat a aquestes penes, i em resultava bastant fàcil analitzar fragments de la novel·la i intentar que els meus alumnes compartissin el meu entusiasme, la meva devoció per frases com aquesta, que parla ni més ni menys que del monyo d'Emma Bovary:

On eût dit qu'un artiste habile en corruptions avait disposé sur sa nuque la torsade de ses cheveux. Ils s'enroulaient en une masse lourde, négligemment, et selon les hasards de l'adultère, qui les dénouait tous les jours.

[Era com si un artista hàbil en corrupcions li hagués disposat sobre la nuca els cabells recollits: s'enrotllaven en una massa espessa, negligentment i segons els atzars de l'adulteri, que els desfeia cada dia.] Traducció meua de 2007.

Un artista hàbil en corrupcions? Què deu ser això? Un perruquer pedòfil? Un pintor que de nit es prostitueix? Un novel·lista hàbil a l'hora de descriure la corrupció, totes les corrup-

cions? I això del monyo que es fa i es desfà “segons els atzars de l’adulteri”, quina lliçó d’economia narrativa! I ara comptarem l’acumulació d’eles que hi ha a la segona frase... etcètera.

L’inventari de bel·leses i troballes d’estil de *Madame Bovary* és infinit, explicava jo, però en altres terrenys és una novel·la que en comptes d’atraure’t, et repèl, aquest text no vol amics, és una ficció que expulsa sense contemplacions un dels mecanismes més antics i segurs de la ficció occidental: la identificació. Perquè en aquesta novel·la perfecta, qui vol identificar-se amb una protagonista guapa i presumida però també tan esborrajada, tan cursi, tan egoista i poc intel·ligent? I amb el pobre Charles, el seu marit, qui s’hi vol identificar? Amb Homais, el pitjor de tots? Etcètera.

Vaig passar potser cinc anys o potser més “ensenyant” *Madame Bovary* a la facultat: analitzant, esmicolant, escenificant admiració per tal de suscitar-la. I en aquestes, un bon dia, un editor amic, l’Àlex Susanna, em va citar al seu despatx per proposar-me que traduís al català novament aquella novel·la tan genial (devia tenir algun espia a classe?). Em demanava que traduís un text que jo, inconscient, orgullós i temerari, havia qualificat de pràcticament in-tra-du-i-ble, i havia exhibit tot el repertori de joies d’estil, úniques en la seva barreja de música i lletra, etc. etc., per tal d’explicar la pràctica intraduïbilitat de la prosa de Gustave Flaubert.

I després de tot això, ara, un editor important em posava davant del més formidable dels reptes (en aquells anys la paraula era normal, encara no formava part del lèxic de l’escola catalana), i de passada, com a bon editor, volia demostrar-me que les intraduïbilitats només existeixen al cervell dels professors, però que a la vida real s’esfumen amb un bon contracte.

Vaig començar la traducció de *Madame Bovary* l’estiu del 1990, en una casa que tenia llogada a Camprodon. Era la primera obra d’envergadura (i quina envergadura!) que traduïa al català després d’anys de traduir literatura només al castellà. Afegiré que l’entrenament (i quin entrenament, també!) en la traducció al català el vaig fer en un terreny nou i en aquell moment molt estimulants: traduint pel·lícules i sèries per a TV3, que no feia gaire que s’havia creat. Jo, com tants ciutadans i ciutadanes de la meva generació i de la meua ciutat, parlava un barceloní genuí i no gaire ric, llegia bona prosa catalana, però a l’hora d’escriure em sentia més segur en castellà, llengua que també es parla a la meua família, i que era l’obligatòria a l’ensenyament. L’experiència de TV3 es va concretar en un aprenentatge accelerat i molt consciencios de l’enrevessada normativa catalana, un coneixement que em va permetre no sols convertir-me en traductor literari al català, sinó també, potser més important per a mi, abordar l’escriptura pròpia en català amb un mínim sentit de responsabilitat estètica.

Eren els anys, ara bastant impensables, de la polèmica entre els partidaris del català anomenat *light* i els que defensaven el català dit *heavy*. En el meu cas, les converses amb alguns lingüistes, traductors i correctors que sopàvem de tant en tant al restaurant Ponsa del carrer Enric Granados, més algunes lectures anteriors i posteriors sobre els problemes del català literari, havien afermat i documentat la meua aversió pel model de prosa literària neo-noucentista que s’usava en moltes traduccions, obres de creació i al diari “Avui”, una antipatia que de fet, quan hi pensava, descobria anterior a les refutacions teòriques o històriques que vaig trobar primer als llibres i després amb els amics lingüistes. Per a mi, era una antipatia estètica i política, i em venia de molt abans, devia ser cosa de família. Al meu llibre *Gramàtica dels noms*

propis, del 2017, intentava explicar una mica en què consisteix aquesta “cosa de família”.

Doncs bé, un cop acceptat l'encàrrec, havia de decidir, naturalment, el model de llengua que usaria a la traducció de *Madame Bovary*. No sé si cal recordar que l'única traducció catalana disponible a les llibreries, la de Xuriguera, adoptava les solucions més arcaïques o neo-noucentistes: les de Pedrolo, Joan Oliver, “La cua de palla”, les de Jordi Arbonès, del doctor Folch i Camarassa, i tants i tantes. Nosaltres (els dels sopars al Ponsa, per entendre'ns) les trobàvem encarcarades (paraula molt usada llavors), antiquades, estèticament caduques i ideològicament marcades. I, naturalment, aquest era el model que jo no volia per a la meua *Madame Bovary*, que és un llibre amb un estil cuidadíssim, precís, maníac amb els detalls visuals, els ritmes, les sonoritats i les evocacions, però que no és gens arcaïtzant, ni manierista, ni afectat -com serà l'estil d'alguns dels seguidors de Flaubert, per cert.

L'Àlex Susanna ja coneixia les meves opinions en aquest terreny i jo vaig interpretar el seu silenci com a acceptació tàcita. Així, en aquesta versió de *Madame Bovary* no hi ha ni un “llur”, ni un “àdhuc”, ni un “quelcom”, les senyores usen “vano” en comptes de “ventall”, prenen “caldo” i no “brou” (les “alfombres” no van colar), i els pocs arcaïsmes que hi ha són notes humorístiques per satiritzar els discursos oficials.

Però aquesta eliminació d'unes marques lèxiques que en aquell moment ja començaven a percebre's com a antiquades i per tant marcades políticament eren minúcies al costat d'opcions més generals, i la primera de totes l'elecció de la forma verbal predominant a qualsevol relat clàssic, que en francès (i a Flaubert) és el *passé simple*, una forma que a l'hora de passar-la al català es bifurca en dues variants que remetent al mateix punt

dins de l'estructura cronològica, el passat perfecte, tancat per la nit anterior, i només es distingeixen pel registre, un de més familiar, aquest estrany perfet perifràstic (i dic estrany perquè es forma amb el verb “anar”, que sol designar accions de futur, o al menys és així en francès i en castellà): “va dir”, “van entrar”, i l'altre, el simple, que ha desaparegut de la llengua parlada a Catalunya, i amb el qual els nens catalans del meu temps estàvem familiaritzats des de petits gràcies als refranys (“De fora vingueren que de casa ens tragueren” lema supremacista a més de refrany) i a la litúrgia catòlica, segons ens explicava a la Universitat el doctor Badia: “patí sota el poder de Ponç Pilat, fou crucificat... ressuscità al tercer dia...” Més tard, els catalans i les catalanes retrobàvem aquesta forma verbal a les novel·les, i alguns també la sentíem a València o a Mallorca.

Decidir entre el perfet simple i el perifràstic va ser segurament la decisió més complicada, i abans d'adoptar-la vaig demanar l'opinió d'alguns professionals de la llengua, gent culta i amb més coneixement que jo de lingüística catalana. No puc dir que tothom hi estigués d'acord, però sí que molts van mostrar-se favorables a l'opció del perifràstic, una opció que, ja ho he explicat, depenia menys de la normativa gramatical que de l'estètica, que ja sabem que va íntimament lligada a la ètica.

En resum, optar pel perifràstic, que és el que vaig fer, significava una mena d'“engagement” sartrià, un compromís a favor dels uns i en contra dels altres. I així, la primera versió de la meua *Madame Bovary*, de 1992, està plena de “vas”: “va entrar”, “van sortir”, “va passejar”, “va dir”, “va respondre”... Massa “vas”, els nostres rivals es van inventar el terme despectiu de “vavaïsmes”, i jo, ho reconec, en aquesta primera versió de *Madame Bovary* vaig ser vavaïsta *ad nauseam*. De vegades és difícil trobar l'equilibri entre l'ètica

i l'estètica, i jo èticament era vavaïsta, però estèticament no gaire.

Per sort, l'any 2008 la col·lecció "La Butxaca", a través del seu responsable Jordi Cornudella, em va oferir la possibilitat de revisar la traducció de *Madame Bovary* per editar-la novament. Vaig revisar la traducció, vaig trobar-hi badades, errors i faltes, i vaig corregir el meu vavaïsm militant. En aquesta segona versió s'alternen les formes del perfet simple amb les del perifràstic. Els "digué", "respongué", etc., que en 1990 m'inspiraven una reacció de recel, en 2007 em semblaven eines útils que alleugerien la prosa. Des d'aleshores alterno les formes del perfet simple, sobretot als verbs declaratius, amb les del perifràstic.

Tornant a aquell memorable estiu del 1990, quan traduïa el que era el meu llibre preferit (bé, el segon després de la *Recherche* de Proust), recordo que vaig tenir moments de jubilació, d'alegria per una troballa lèxica, per la música d'una frase, instants d'agraïment per una sintonia que no havia experimentat mai amb la llengua catalana, i també va haver-hi un episodi de malestar físic quan vaig traduir la llarguíssima agonia d'Emma, explicada amb sadisme irritant per Gustave Flaubert, fill de metge i amb una tendència bastant desagradable a presentar el cos humà des d'una òptica clínica, subsecció anatomia patològica. Però també va haver-hi molts moments, no sé si els més nombrosos, en què la impressió dominant era la de pèrdua, la pena de veure com algunes de les troballes estilístiques més genials de Flaubert se m'escolaven entre els dits com la sorra, i jo no podia fer-hi absolutament res.

Jo no sé si aquesta vivència és més o menys general entre els professionals de la traducció literària, o només meva, però moltes vegades, llegint una traducció, qualsevol traducció d'un bon llibre, d'un clàssic, i comparant-la amb l'original, quan el puc llegir, el que veig

és pèrdua, i penso que potser tots els bons llibres traduïts haurien de portar una faixa amb aquella frase tan odiada per traductors i editors: "*Joc de paraules intraduable*". Sí, tota gran obra literària és un joc de paraules, un joc amb les paraules, i com a tal, intraduable.

Hi ha altres casos, no sé si més o menys dolorosos per al traductor, en què la impossibilitat de trobar un equivalent no ve del virtuosisme estilístic de l'autor, sinó de la llengua mateixa, i en concret en el sistema lèxic. Alguns hem pensat alguna vegada: com es diu poca-solta en castellà? Com es diu *redicho* en català? I *salaud* en castellà, en català?

I ara, per entrar en matèria, fixem-nos aquesta frase de *Madame Bovary*

«Il [Léon] ne discutait pas ses idées [d'Emma]; il acceptait tous ses goûts; il devenait sa maîtresse plutôt qu'elle n'était la sienne»

El que m'interessa, naturalment, és l'última clàusula, amb aquesta *maîtresse* tan idiosincràtica, tan francesa! -deien abans. El cas és que per portar al català aquesta *maîtresse* que és un home, no hi ha cap terme mínimament satisfactori, perquè "amant", que en altres contextos hauria pogut servir, aquí no ens val perquè és del gènere epicè. A més, una *maîtresse* no és ben bé el mateix que un/a amant, i el que vol dir la frase de Flaubert, és que en aquella parella irregular composta per Emma Bovary i Léon Dupuis, qui feia els regals era ella, qui decidia el dia i l'hora de les cites era ella, qui portava els pantalons, de vegades literalment, era ella. O sigui, per entendre'ns en barceloní de tota la vida: de tots dos, la "*querida*" (amb "e" neutra) era ell. Jo penso que en algun aspecte aquesta seria ben bé la paraula "justa", però... en fi, no cal ni parlar-ne.

El problema és més ampli, perquè el català (i fins a cert punt també el castellà, però

menys) està molt mancat de termes que designin les noies i les dones que tenen una activitat amorosa més o menys irregular, i que no siguin termes insultants. Aquelles noies independents que Josep Pla evoca amb traça quan parla del temps en què “els estudiants vivien de l’aire del cel i les senyoretetes d’escassa posició els estimaven de franc” tenen designacions específiques en francès, més o menys detallades i justificades: són les *grisettes*, les *lorettes*, les *lisettes*, les *midinettes* i d’altres que veurem més avall. Això vol dir que es reconeixia la seva existència, i que eren respectades: cap de les paraules esmentades és un insult. Aquestes pioneres de l’autonomia femenina solien ser noies que havien deixat la casa familiar en algun poble o ciutat de províncies, i vivien a París cosint o brodant a casa (com la Mimi de *La Bohème*), o fent de dependents en alguna botiga o als primers grans magatzems que es començaven a obrir a París. I si volien, tenien una vida amorosa independent, que va originar relats més o menys idealitzats, més o menys moralitzants, entre els quals hi ha la citada òpera, adaptació de les *Scènes de la Vie de Bohème*, de Henri Murger.

I a Barcelona? I a Madrid? No existien? Segurament sí, perquè hi havia botigues (grans magatzems encara no) amb dependents, i brodadores i cosidores, a les novel·les de l’època n’hi ha unes quantes, però la llengua les ignorava o les menyspreava, si hem de fer cas als diccionaris. Si consultem els catalans, ens esperen sorpreses terribles: segons el diccionari francès-català de l’Enciclopèdia Catalana, una *grisette* és una coqueta, que segons el DIEC és “una dona que cerca de plaure als homes” (els homes *coquets* no existeixen, i no diguem els *coquetos*); al diccionari de la RAE l’entrada és la forma masculina i la definició no és tan idiota. Una *midinette* és una modisteta (això encara) i una *lisette* és... una *lisette* amb cursiva, mot que no figura, ni amb cursiva ni amb rodona, ni

al DIEC ni a l’Alcover-Moll. Per acabar, una *lorette* no és res, perquè la paraula no figura al diccionari. Al francès-castellà de Larousse, una *lorette* és una “chica de costumbres ligeras”, ai, ai ai! En canvi, la definició del Littré és una meravella de precisió: “*Nom qu’on donne à certaines femmes de plaisir, qui tiennent le milieu entre la grisette et la femme entretenue, n’ayant pas un état [un ofici] comme la grisette, et n’étant pas attachées à un homme comme la femme entretenue*”. Com deia aquell trinxeraire de *Viridiana*: “¡Qué riqueza de lujo!”),

Acabarem aquest recorregut pels barris baixos del diccionari amb dos exemples més, tots dos d’allò més il·lustres: les paraules *catin* i *fille*.

Catin és un derivat del nom Catherine, Caterina, i d’aquí va passar a significar primer criada i després prostituta. Però està vist que la llengua francesa tracta les prostitutes amb una admirable delicadesa, i almenys dos grans escriptors van fer un ús altament positiu i simpàtic de la paraula *catin*.

El primer, Denis Diderot, enceta un dels seus millors llibres, *Le neveu de Rameau*, escrit a la dècada de 1770, explicant que cada dia, tant si fa bon temps com si no, ell surt a passejar pels jardins del Palais Royal, un dels llocs més bonics i tranquils del centre de París. Allà veu com els joves es dediquen a empaitar les *catins*, però ell, que ja és gran i no està per orgues, s’estima més seure i rumiar, empaitar idees. La conclusió és aquesta frase esplèndida, famosa i... no diré intradueïble per no empipar més el lector, però sí difícilíssima de traduir amb encert: “*Mes pensées sont mes catins*”. Els meus pensaments són les meves...

Un altre gran de les lletres franceses Stendhal, tenia el costum de classificar les noies i les dones que havia conegut i que havia esti-

mat. Una de les seves grans passions va ser Angela Pietragrua de qui diu que va ser una “*catin sublime, à l’italienne*”. Stendhal era tot el contrari d’un misogin, les dones li agradaven moltíssim, i les estimava, les respectava, les observava i les classificava. Doncs bé, *Catin sublime* és la categoria més alta dins de la classificació stendhaliana, i un crític d’importància va qualificar de *catin sublime* Gina del Dongo, duquessa Sanseverina, la protagonista de *La cartoixa de Parma* i un dels personatges més fascinants, potser el que més, de l’adorable repertori de dones stendhalianes.

Com a traducció de *catin*, el diccionari francès-català de l’Enciclopèdia Catalana proposa “meuca, barjaula”. I per què no “puta”, posats a fer? No, ho sento molt, una *catin* no és ni una meuca ni una barjaula (categories que segons Alcover-Moll denoten estupidesa) ni una puta. És una noia que Diderot va poder comparar amb els seus pensaments i que Stendhal va poder estimar amb passió. Una mica de respecte. Al pobre jardiner-traductor li han donat una flor potser una mica irregular però bonica i complexa, i al jardí propi només troba a la seva disposició verdures estrambòtiques, vulgars i molt, molt lletges. I que consti que no estic acusant els lexicògrafs autors dels diccionaris catalans i castellans, sé molt bé que el problema no és seu, sinó del sistema de designacions a les societats que parlen català i castellà. O sigui, com diuen els joves amb mocador palestí, la culpa és del sistema.

En aquest terreny (tan freqüentat, d’altra banda, per la literatura francesa) del sexe irregular i les seves estructures lèxiques, poques paraules resulten tan desconcertants com la que és, d’altra banda, una de les més freqüents, la paraula *fille*, abreviació, en aquesta accepció, de *fille de joie*, en català d’abans: dona de la vida. El Grand Robert, biblia de la lexicografia francesa, diu que *fille*

en aquesta accepció és un terme *vieilli*, (no sé per què, Piaf al 1959 es declarava “*une fille du port, une ombre de la rue*”), que designa una “*femme de « mauvaise vie » ; spécialt, prostituée.*”

No se’m negarà que, en aquesta banda del Pirineu, pot resultar estrany que la paraula que serveix per designar una “dona de mala vida” sigui la mateixa que s’empra per al·ludir als “*garçons et les filles*” que es passegen tranquil·lament a la cançó de Françoise Hardy o, encara pitjor, a la criatureta que et diu “papà”. Sí, és una mica inquietant i també instructiu veure com la famosa *clarté* francesa, innegable en molts àmbits, en altres es torna difuminada, una boira que inspira simpatia quan està al servei del respecte.

Fa anys, traduint un llibre interessantíssim que aplega textos teòrics de Charles Baudelaire i que porta el títol metonímic i comercial de *Consells als joves escriptors*, em vaig trobar amb un capítol que portava el títol tan prometedor de *Les femmes et les filles*, un problema de traducció majúscul, salta a la vista. Al cos del capítol, l’autor assegura:

C’est parce que tous les vrais littérateurs ont horreur de la littérature à de certains moments, que je n’admets pour eux, -âmes libres et fières, esprits fatigués, qui ont besoin de se reposer leur septième jour, - que deux classes de femmes possibles : les filles ou les femmes bêtes, -l’amour ou le pot-au-feu.

En traducció meva:

“Donat que tots els veritables escriptors en algun moment senten horror per la literatura, per a ells -ànimes lliures i orgulloses, esperits cansats que necessiten reposar al setè dia només admeto dues classes possibles de dones: les prostitutes o les dones estúpides, l’amor o la cassola.”

La misogínia de Baudelaire és tan descomunal com el seu geni, i els lectors que el llegim i el venerem no sabem què fer amb tota aquesta porqueria. Almenys és el meu cas.

Tornant a la traducció, en aquest cas em sembla molt que l'única solució concebible era aquesta de "prostituta", en el sentit que s'ajusta perfectament a les exigències del context original. "Dona de la vida" o "de mala vida" haurien allargat massa la frase i haurien introduït repeticions. Pel que fa a les "*femmes bêtes*", qualsevol català normal diria "dones tontes", el que passa és que, si el traductor ho proposés, el corrector s'inventaria alguna alternativa, cosa sempre perillosa. Tothom coneix l'acudit: "Com és que han acceptat "guapo" i no "tonto", si a Catalunya hi ha més tontos que guapos?" La resposta és elemental: precisament per això.

No sé si cal que enumeri en detall les equivalències que em proposaven els diccionaris per aquesta paraula tan tendra, *fille*, en el sentit de *fille de joie*. Totes eren insults, naturalment, de pèssim gust i revellits. La definició i la tirallonga de sinònims de "prostituta" als diccionaris era una lectura secreta i divertida per als nens (no sé si també les nenes), almenys els de la meva època, però una cosa perfectament inútil per a un traductor actual.

Algunes de les conclusions d'aquests paràgrafs una mica verds podrien ser aquestes: una, que quan un traductor al català o al castellà, en una novel·la dels segles XVII al XX, es troba que un personatge femení està caracteritzat mitjançant alguna de les citades unitats lèxiques (la senyoreta Tal al era una *grisette*... la senyoreta Qual era una *lorette* o una *catin*..., etc.) necessitarà uns recursos específics: haurà d'explicitar, afegir, potser anotar, o fer alguna petita trampa... I una vegada més, haurà de lamentar les pèrdues i conformar-s'hi.

Una altra conclusió hauria de ser que la manifestació lingüística de la condició laboral de les dones és molt diferent a una banda i l'altra del Pirineu. I si la manifestació verbal és diferent, probablement la realitat també devia ser diferent. La translació d'institucions forànies sempre és problemàtica (com que no hi ha cap paraula catalana equivalent a geisha, ho deixem tal qual, com Reichstag o isba), i aquesta dificultat resulta encara més empipadora, una mica ofensiva i tot, quan es tracta de realitats socials tan properes geogràficament.

El que no hem de fer de cap manera, penso, és anular aquestes diferències, això sobretot: una *lorette* és una *lorette*, és una cosa que tenien a París, i no teníem a Barcelona, ni a Madrid, ni probablement a Perpinyà, què hi farem. Com les geishes. A la traducció hem de fer present aquesta diferència d'alguna manera, encara que sigui al preu d'alguna petita infracció, però per damunt de qualsevol altre criteri, ha de prevaler el de no anular la diferència, no arrasar els relleus, perquè són part essencial en la manifestació de l'art. Tal com penso que al traduir Flaubert al català s'ha de respectar escrupolosament l'ús irregular que el novel·lista fa dels perfets i els imperfets, de la mateixa manera opino que les figures socials de la comunitat que retrata el text original haurien d'arribar al text d'arribada amb un grau satisfactori d'expressivitat i comprensibilitat. Lleialtat entre jardins separats, si voleu.

Es tracta d'una qüestió de deontologia de la traducció, però és també, com no podria ser altrament, una qüestió política: saber què eren, com vivien, com eren tractades i anomenades algunes noies al París dels segles XVIII i XIX pot ensenyar coses a les dones i homes d'altres temps i altres països. És un ensenyament que afecta directament el traductor, que haurà d'esforçar-se per fer present el fet que designar un segment de la

població amb un nom és una operació complexa i productiva, que en certs casos pot arribar a ser punitiva pels designats, són els insults, però que també pot actuar com un factor de seguretat i protecció, és el que se'n diu les identitats.

Si el lector no s'ha d'ofendre, ho il·lustraré amb un acudit molt vell i que em sembla ric en ensenyaments: en un funeral, un senyor li diu a un altre: "No som res", i l'altre replica: "Perdoni, servidor és maricón".

Doncs això mateix. En lingüística, i per tant en traducció, el nom sí que fa la cosa: no és el mateix ser una *lorette* que no ser res, no és igual dir: *une fille* que dir "una meuca", i les *grisettes*, *lorettes* i *midinettes* són això, és a dir joves treballadores de París designades amb diminutius (infreqüents en francès), que connoten simpatia.

Marcel Proust, que a més d'un novel·lista genial, va ser un lector extraordinari, comentant l'estil de Flaubert va escriure això:

"par l'usage entièrement nouveau et personnel qu'il a fait du passé défini, du passé indéfini, du participe présent, de certains pronoms

et de certaines prépositions, a renouvelé presque autant notre vision des choses que Kant, avec ses Catégories, les théories de la Connaissance et de la Réalité du monde extérieur"

"per l'ús totalment nou i personal que va fer del pretèrit perfet, del pretèrit imperfet, del participi, de certs pronoms i certes preposicions, va renovar quasi tant la nostra visió de les coses com Kant amb les seves categories, les teories del coneixement i la realitat del món exterior."

Tots els traductors literaris del francès haurien de tenir aquestes paraules gravades a la memòria o millor, emmarcades a la paret. Un imperfet de Flaubert és intocable, sobretot perquè tenim imperfets en català i en castellà.

Mutatis mutandis, la riquesa o la pobresa de la flora francesa quan es tracta de senyorettes, com deia Pla, ha de ser manejada amb molt de compte per tal d'obtenir un jardí viu i amb aromes parisenques, i no un museu de botànica rànica.

I recordem que quasi sempre, els pitjors problemes de traducció s'esvaeixen amb un bon contracte.

HUMAN TRANSLATION AND MACHINE TRANSLATION. SPECIFICITIES, USES, ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Antoni Oliver

Open University of Catalonia (UOC)

aoliverg@uoc.edu

1. INTRODUCTION

In this article we'll contemplate the importance of translation in cultural exchanges. This exchange must be possible between both majority and minority languages and cultures. The importance of this fact is twofold: the right of all individuals, regardless of the language spoken, to access information and technological advances; and access to less-represented cultures can help us to discover more points of view and different perspectives from around the world. Translation is essential to making this exchange possible.

There's a large amount of languages in the world and, thus, a vast amount of language pairs. Many of these languages are endangered. How can we manage translation between so many languages? In this sense, technology and especially machine translation, play a vital role. But, do all languages have access to these technologies? In this article we'll examine a proposal to classify languages according to their access to digital technologies, as well as discovering the threat of digital language death.

In the following section we'll compare human and machine translation and we'll consider the characteristics of each method. As we'll see, these methods aren't mutually exclusive and human post-editing of machine translation is becoming a more common workflow.

We'll devote an entire section to presenting the different strategies of machine trans-

lation. As we'll see, classic systems were developed, that is, a team of linguists and computer engineers created programs, dictionaries and rules. Since the appearance of statistical systems, machine translation systems are trained, that is, they're capable of learning to translate if we provide them with large quantities of original and translated texts.

Next, we'll analyse how both human and machine translations can be carried out between unusual language pairs. It'll be difficult or near impossible to find human translators for these language pairs, and we won't have access to bilingual corpora to train machine translation systems. As we'll see, machine translation between language pairs with few resources is an active research area and there are many initiatives to provide all languages with the technology required to develop machine translation systems.

We'll also devote an entire section to the evaluation of machine translation systems. This aspect is fundamental, since we need reliable, repeatable and fast evaluation techniques to improve these systems. Automatic evaluation techniques that don't require human intervention do exist, as well as manual evaluation techniques, involving human evaluators. Recently, some researchers declared that machine translation has achieved quality levels similar to human translation, at least in some fields and language pairs. However, other researchers are more sceptical and believe that the first have come to this conclusion because of lax evaluation procedures.

Finally, we'll take a look at initiatives to apply machine translation to creative texts, literary texts in particular. Machine translation systems, especially since the appearance of neural machine translation, have improved by leaps and bounds when it comes to quality. Until recently, literary translation was one of the few fields that resisted using machine translation. Nevertheless, more recently, machine translation has been applied to literary texts with some success, which could aid cultural exchange and allow us to approach different minority cultures.

2. LANGUAGES AND LANGUAGE PAIRS

It is estimated that, to date, there are around 7,000 languages spoken worldwide, 2,500 of which are considered endangered. Although a language may not be completely dead until the death of its last speaker, Kornai (2013) mentions three clear signs of the imminent death of a language:

- Loss of function: whenever other languages take over entire functional areas, such as commerce.
- Loss of prestige: clearly reflected in the attitudes of the younger generation towards the language.
- Loss of competence: manifested by the emergence of 'semi-speakers' who still understand the older generation, but adopt a drastically simplified version of the grammar.

In this sense, UNESCO defines critically endangered languages as those partially and infrequently spoken by the oldest generations.

Kornai also mentions digital language death, which shares similar characteristics: loss of functions performed digitally (lack of online presence, seldom used in emails or on social media); loss of prestige, based on the idea that if it's not on the web, it doesn't exist; and loss of competence due to the difficulty in raising digital natives in this language. The author considers that only 5% of all languages worldwide (that is, about 350) are safe from digital death.

UNESCO's *Index Translationum*¹ is an international bibliography of translated works published around the world. The Index is useful to find out if an author or a particular work has been translated, into which languages and who the translators are. This resource can also be used to generate statistics about translations and analyse the publishing market at an international level (Naravane, 1999). In Table 1, for example, we can see the top 10 original languages with the most translations (and the position of Catalan) and the number of translations.

Position	Original language	Translations
1	English	1,266,110
2	French	226,123
3	German	208,240
4	Russian	103,624
5	Italian	69,555
6	Spanish	54,588
7	Swedish	39,984
8	Japanese	29,246
9	Danish	21,252
10	Latin	19,972
	...	
23	Catalan	7,991

Table 1. The top 10 original languages with the most translations (and the position of Catalan).

1.- <http://www.unesco.org/xtrans>

In Table 2, however, we can see the top 10 target languages with the most translations and the position of Catalan.

Luey (2001) draws a couple of interesting conclusions from these two tables. It seems that the fields of film and music are becoming Americanised (in the sense of the strong influence the United States has in these markets), whereas in literature it seems that the cultural exchange follows a much more complex pattern, revealing much more distributed cultural influences and contacts. For the author, a decisive aspect is the fact that the decisions regarding which works are translated are taken by readers and not publishers.

Language technologies contribute to promoting multilingualism and linguistic diversity, but only a very small percentage of languages are well represented in these technologies (Joshi et al., 2020). These technological advances are consolidated in the languages that have easily accessible data and resources. The authors suggest a taxonomy based on the number of language resources that exist for a language and on that language's presence in the number of research projects within the field of Natural Language Processing (NLP). Regarding linguistic resources, they consider two types: unlabelled resources, such as corpora of texts in digital format or present online; and labelled resources, which can be corpora with additional (morphosyntactic, semantic, etc.) information and associated resources to create these corpora. This taxonomy² features six groups:

- 0 - The Left Behinds: These languages have been and are still ignored by language technologies. There are 2,191 languages in this group (including Dahalo, Warlpiri, Kon-

Position	Target language	Translations
1	German	301,935
2	French	240,045
3	Spanish	228,559
4	English	164,509
5	Japanese	130,649
6	Dutch	111,270
7	Russian	100,806
8	Portuguese	78,904
9	Polish	76,706
10	Swedish	71,209
	...	
27	Catalan	17,972

Table 2. The top 10 target languages with the most translations (and the position of Catalan).

yagi and Mboji), adding up to 1,200 million speakers in total.

- 1 - The Scraping-bys: With some amount of unlabelled data, there is a possibility that they could be in a better position in a matter of years. There are 222 languages in this group (including Cherokee, Aragonese, Asturian-Leonese and Esperanto), adding up to 30 million speakers in total.
- 2 - The Hopefuls: A small set of labelled datasets has been collected for these languages. There are 19 languages in this group (Irish, Yoruba, Amharic, Lao, Tigrinya, Konkani, Maltese, Haitian, Wolof, Icelandic, Tswana, Zulu, Sanskrit, Swahili, Xhosa, Marathi, Hausa, Western Punjabi and Eastern Punjabi), adding up to 5.7 million speakers in total.
- 3 - The Rising Stars: With a strong web presence, there is a thriving cultural community online for these languages. However, they've been let down by insufficient efforts in labelled data collection. There are 28 languages in this group (Latin, Urdu, Bengali, Slovak, Estonian, Lithuanian, Uzbek, Bulgarian, Romanian, Kazakh, Tamil, Slovenian,

2.-The full taxonomy can be downloaded here: <https://microsoft.github.io/linguisticdiversity/assets/lang2tax.txt>

Tagalog, Danish, Georgian, Thai, Malay, Belarusian, Hebrew, Greek, Galician, Bosnian, Afrikaans, Indonesian, Latvian, Egyptian Arabic, Cebuano and Ukrainian), adding up to 1,800 million speakers in total.

- 4 - The Underdogs: They have a large amount of unlabelled data, comparable to those possessed by the winners, and are only challenged by lesser amounts of labelled data. With dedicated NLP communities conducting research on these languages, they have the potential to become winners. There are 18 languages in this group (Catalan, Serbian, Finnish, Hungarian, Basque, Vietnamese, Italian, Croatian, Polish, Dutch, Russian, Czech, Portuguese, Persian, Hindi, Korean, Turkish and Swedish), adding up to 2,200 million speakers in total.
- 5 - The Winners: With a dominant online presence, there have been massive industrial and government investments in the development of resources and technologies for these languages. There are seven languages in this group (Mandarin, Arabic, French, Japanese, German, Spanish and English), adding up to 2,500 million speakers in total.

Ruder (2020) highlights the importance of performing NLP research on languages other than English, which monopolises most research projects in this area. He highlights reasons from five perspectives: societal, linguistic, machine learning, cultural and normative, and cognitive:

- The societal perspective: many technologies are only accessible for English speakers with a standard accent. Speakers of other English variants or other languages are excluded from many technology applications. Thus, even for languages with access to technological advances, such as those in group 5 and 4, it's often only one variant of the language that's included, leaving other varieties or dialects excluded. This means that some

language varieties included in the higher positions are also at risk.

- The linguistic perspective: there are 192 typological features for languages, 48% of which exist only in the languages of groups 0, 1 and 2. By ignoring the languages in these groups, NLP models are potentially missing out on valuable information that can be useful for generalisation.
- The machine learning perspective: machine learning methods applied to NLP are intended to be general, although like the linguistic perspective, since they're applied to English or other languages from group 5 and 4, the models learnt don't work well for some languages in groups 0, 1 and 2.
- The cultural and normative perspective: the linguistic data our models are trained on reveal not only the characteristics of the specific language but also shed light on cultural norms and common-sense knowledge. All these aspects may be different for different languages and societies. If we train systems with a limited set of languages, many of these cultural and common-sense values will remain hidden.
- The cognitive perspective: our models should be able to learn abstractions that aren't specific to the structure of any language but that can be generalised to languages with different properties.

3. HUMAN TRANSLATION AND MACHINE TRANSLATION

There's a large body of research that aims to characterise the differences between original and translated texts. Some authors consider translated texts into a certain language a dialect of that language (Volansky, 2013). This assumed dialect is often called *translationese*. According to this author, the special status of translated texts is the result of a compromise between two forces: faithfulness to the source text and flow of the tar-

get language. Therefore, texts translated into a certain language have certain features that distinguish them from texts originally written in the same language (Zhang, 2019). The characteristics of *translationese* can be classified according to the so-called universal features of translation (Baker, 1993):

- Simplification: the tendency to simplify a translated text, both from a lexical and syntactical point of view.
- Normalisation: the tendency to standardise the translated text, avoiding repetitions, using a more formal style and using more fixed expressions.
- Explicitation: the tendency to making original implicit statements more explicit in the translation. An example of this phenomenon is using the proper noun in the translation when the original uses a personal pronoun.

Toury (2012) also mentions interference as a fundamental law of translation. Some examples of interference are transcribing words from the original, loan translations or structural influences from both a morphological and structural perspective.

That is, compared to original texts, translations tend to be simpler, more standardised and more explicit, as well as containing some features from the source language.

As we've already mentioned, given the improved quality of current machine translation systems, especially since the appearance of neural systems, the post-editing machine translation workflow is becoming more and more common. In the same way texts translated by humans constitute a special dialect, usually called *translationese*, can we also talk about *post-editese*? (Toral, 2019). That

is, texts that have been machine translated and post-edited have specific characteristics that distinguish them from human translations and even texts originally written in that language. After performing a series of experiments, Toral (2019) concludes that there is enough evidence of the existence of *post-editese* and the main features that distinguish it from human translation (so-called *translationese*) are:

- Less lexical variety³ and less lexical density⁴: features that can be associated to translationese's simplification principle.
- The length of a post-edited sentence is more similar to the length of the original sentence than the length of the human translation, which may be related to interference and normalisation.
- The sequences of grammatical categories in post-editing are more similar to those of the source language than in the human translation, which may be related to the interference principle.

This is all probably due to the fact that the translators/post-editors in charge of post-editing are very limited by the machine translation results.

To explain the implications of machine translation for the professional translator, Hutchins (2001) divides the demand for translation services into three main groups:

- *Translation for dissemination* aims for quality so that the translated product can be published. This type of translation is traditionally performed by professional translators. Technology has been a part of this type of translation for some time, first in the form of computer-assisted translation (CAT), that is,

3.- Defined as the relationship between types (number of different words) and tokens (total number of words).

4.- Defined as the relationship between the number of content words (nouns, adjectives, verbs and adverbs) and the total number of words.

programmes that enable the use of translation memories and termbases. In recent years, machine translation has also been introduced, either as another component within the CAT tool or as part of the post-editing machine translation workflow.

- *Translation for assimilation*, that is, translating documents to obtain information. This type of translation isn't usually performed by professional translators, and machine translation, even without any kind of post-editing, is widespread.
- *Translation for interpersonal communication* in written form (emails, chats, etc.) where the use of machine translation is very common.

Therefore, according to Hutchins, the only field where human translation is traditionally used is in translation for dissemination. It's also in this field that the human translator can use translation technologies, including machine translation, to increase their productivity and the quality of the final product.

4. MACHINE TRANSLATION STRATEGIES

Different strategies have arisen throughout the history of machine translation systems. Strategies have changed as NLP techniques have evolved and as computer processing capacity has expanded. So, the following strategies are noteworthy (Oliver, 2016; Sánchez and Rico, 2020):

- *Direct translation*: is mainly based on word-for-word translation by checking a bilingual dictionary and a relatively limited set of rules that allow for some changes, such as word order.
- *Transfer*: some sort of automatic analysis of the source language sentence is performed (generally morphosyntactic analysis, whether deep or superficial). This analysis is transferred, through a set of rules, to the

target language's own structure. Once the analysed structure has been transferred, transfer dictionaries are used to obtain the translated sentence in the target language.

- *Interlingua*: the goal is to achieve some sort of representation, regardless of the language of the sentence in the source language. This representation must allow the system to generate the sentence in the target language. This language-independent representation, called interlingua, is an abstract representation that encapsulates semantic and syntactic information.
- *Example-based systems*: these systems use parallel corpora to translate new sentences based on analogy, that is, the system looks for sentences that have already been translated in the parallel corpus that can work as examples to translate a new sentence.
- *Statistical systems*: statistical machine translation is based on statistical models obtained from analysing parallel corpora. These systems are mainly based on two probabilities:
  - The probability that a word or set of words in the source language is translated into a word or set of words in the target language. This probability comes from the translation model.
  - The probability that a chain in the target language is valid in this language. This probability comes from the language model, which is calculated according to the target language.
  - These two models, the translation and target language models, are complemented by a reordering model, which enables us to assess the likelihood of a change in word order.
- *Hybrid systems*: these systems try to combine statistical systems with rule-based systems to optimise both strategies.
- *Neural systems*: these systems are based on artificial neural networks trained on parallel corpora. Statistical systems are based on a series of heterogeneous models (translation, target language and reordering) that are cal-

culated independently. Whereas neural systems are based on machine learning models that combine many instances of a basic calculation device: the artificial neuron. These artificial neurons are connected and combined in several layers that can be trained as a single model (von Genabith, 2020). Neural machine translation has led to a leap in quality which, in turn, has led to the rapid expansion of this type of system, making it the most likely dominant strategy. One of the most significant limitations of neural systems is the need to work with a limited vocabulary of tens or hundreds of thousands of words. To solve this problem, neural systems tend to work with subwords (Sennrich, 2016), that is, less common words are divided into pieces that appear more frequently. In the following example we can see a few English-Catalan pairs processed with subwords.

Original segments:

achieving transformative and lasting change on disability inclusion through the disability inclusion strategy is a priority for the United Nations
aconseguir un canvi transformador i durador en la inclusió de la discapacitat és una prioritat per a les Nacions Unides

Segments processed with subwords:

achieving transformative and lasting change on disability inclusion through the disability inclusion strategy is a priority for the United Nations
aconseguir un canvi transformador i durador en la inclusió de la discapacitat és una prioritat per a les Nacions Unides

Where we can see that relatively uncommon words (such as *transformative* in English or *transformador* in Catalan) are divided into

pieces transformative and lasting change on disability inclusion through the disability inclusion strategy is a priority for the United Nations
formador (parts are separated by symbols) where the pieces appear more frequently, since they're also part of other words.

As we've already mentioned, statistical and neural systems, even example-based systems, are trained on parallel corpora, that is, large collections of original texts and their translations aligned at sentence level. One of the issues with these systems is how hard it is to find parallel corpora for certain language pairs. Recently, unsupervised machine translation techniques have appeared, that is, systems that can be trained without the need for parallel corpora. These systems can be trained on comparable corpora, that is, texts in the source language and texts in the target language that don't need to be translations of one another. Among these systems, Monoses⁵ is particularly noteworthy (Artetexe, 2018).

5. TRANSLATING UNUSUAL LANGUAGE PAIRS

Some language pairs are very common in translation, while others are very unusual. This concept is not always connected to the number of speakers these languages have, but rather to the relationship between them, both from an administrative and cultural point of view. A very clear and close example is the Spanish-Catalan pair, which, despite being languages with a very different number of speakers, involves quite a significant volume of translations. Both this administrative and cultural relationship and the large volume of translations produced have two significant consequences:

5.- <https://github.com/artetxem/monoses>

- There are human translators between these two languages available.
- There's a large number of parallel corpora between these two languages available, which will allow us to train machine translation systems.

However, there are other language pairs which are very unusual in the translation world. The languages from these unusual pairs may have many or few speakers, but the administrative and cultural exchange between them is very weak or non-existent. An example of this would be the Spanish-Hindi language pair, both with a very high number of speakers, but with very few human translators and parallel corpora available.

For this reason, we prefer to talk about unusual language pairs and not minority language pairs, since the concept of minority, applied both to language pairs and the languages themselves, can be very controversial.

5.1. The importance of translating unusual language pairs

Blanca Busquets (2020) highlights two reasons why the translation of literature from underrepresented cultures and languages is important. Busquets refers to translation into Catalan, but, in my opinion, these reasons are applicable to any culture or language pair:

- Doors to unknown realities, different points of view and independent thoughts are opened.
- A dialogue between small languages and cultures is established, where the speaker and recipient are on a level playing field. This results in an exchange instead of transferring the dominant culture.

5.2. Human translation of unusual language pairs

How can texts be translated from one language to another when there are no or very few human translators available? To solve this problem, two techniques are often used: indirect translation and collaborative translation.

Indirect translation is a translation of a translation⁶. It may be based on a translated version, or multiple translated versions (even the translation into different languages of the same original text). A very common example are the first translations of Russian literary works into Spanish, which were done through the French translations of the original Russian texts.

This is a very common practice in cultural exchanges, especially in the case of communities that are distant from one another from a linguistic or cultural point of view or 'minor' languages (although this is a relative concept). It remains a common practice in various areas such as audio-visual translation, localisation or literary translation.

Indirect translation is often called retranslation, but, as Gambier (1995) points out, retranslation is a more suitable term, because it's more closely connected to updating texts due to the evolving tastes, needs and skills of the recipients.

Indirect translation has negative connotations associated to it and is often considered a poor copy of a copy. For example, UNESCO (1976) suggests that indirect translation should only be used when strictly necessary. Nevertheless, indirect translation also has positive consequences, since it allows some literary works from peripheral or distant cul-

6.- https://en.wikipedia.org/wiki/Indirect_translation

tures to spread among many other languages and cultures.

Another technique often used to translate literary works from distant languages and cultures is collaborative or tandem translation between two translators. Both translators must be specialised in both the source and target languages, but oftentimes one is a native speaker of the source language with extraordinary knowledge of the original culture and the other is a native speaker of the target language with excellent knowledge of the target culture. A good example of collaborative translation are the Japanese to Spanish translations by Yoko Ogihara and Fernando Cordobés, who declare:

“Translating collaboratively means that we can delve into specific issues of the Japanese language and better interpret them into Spanish⁷”.

5.3. Machine translation of unusual language pairs

To train statistical or neural systems and achieve good quality results, we must have access to significant amounts of data to train them (generally in the form of parallel corpora). This amount of data is available for a relatively small number of languages, between 100 and 200 of the more than 7,000 languages worldwide (von Genabith, 2020). There's a series of strategies to train machine translation systems for language pairs with few resources: the use of pivot languages, neural machine translation based on transfer learning, multilanguage (or multilingual) machine translation, self-supervised machine translation, and unsupervised machine translation. A series of initiatives to develop resources and machine translation systems

for a large number of languages, including unusual language pairs, also exists. Let's take a look at these two aspects, strategies and initiatives, in the following subsections:

5.3.1. Machine translation strategies for unusual language pairs

USE OF A PIVOT LANGUAGE

The main idea behind this strategy is that we want to translate from language A (source language) to language C (target language), but we don't have access to a machine translation system or enough parallel corpora to train a machine translation system. However, we do have access to a machine translation system or corpora for language A to language B (pivot language) and from this language B to language C. This language B is called a pivot language and is oftentimes, although not always, English. There are three different strategies to work with pivot languages (Wu and Wang, 2009):

- The triangulation method: is used in statistical machine translation and consists of creating a new A-C translation table, multiplying the translation probabilities and lexical weighting of A-B and B-C translation models.
- The transfer method: where the sentence in language A is translated into language B, and this language B translation is translated into language C. This technique can be used both for rule-based and statistical or neural systems. Boitet (1988) led a study regarding the pros and cons of this technique in rule-based systems.
- The synthetic corpora-based method: where an A-C synthetic parallel corpus is created based on an A-B parallel corpus and a B-C machine translation system.

7.- Traducir a cuatro manos: Yoko Ogihara y Fernando Cordobés [Translating with four hands: Yoko Ogihara and Fernando Cordobés] (<https://lanuras.es/protagonistas/traductores/traducir-cuatro-manos-yoko-ogihara-fernando-cordobes/>)

NEURAL MACHINE TRANSLATION BASED ON TRANSFER LEARNING

Let's say that we want a machine translation system from language A to language C, but this language pair has very few parallel corpora available. But there's a language B that is closely related to language C (for example, they're close languages within the same family) and we do have a large volume of parallel corpora available for the A-B language pair. With the so-called transfer-learning technique, we start by training an A-B pair neural system, and after training, move onto using the A-C pair corpus, to transfer or fine-tune the trained A-B system and obtain the desired A-C pair. Zoph et al. (2016) apply transfer learning to train a French-Uzbek (A-C) system and start by training a French-English (A-B) system and continue training with data for the English-Uzbek (B-C) pair. Nguyen and Chians (2017) introduced a modification to this method where the vocabulary overlap with the source language vocabulary is used. To increase the vocabulary overlap, they divide words through BPE (Byte Pair Encoding). Then, they train the A-B system and transfer the parameters, including the source language word embeddings, to another model and continue training the B-C system.

MULTILANGUAGE OR MULTILINGUAL MACHINE TRANSLATION

Multilanguage and multilingual machine translation systems (Firat et al. 2016) allow us to train a single multilingual neural system that shares a single attention mechanism. Let's consider languages A, B, C and D. If we have access to parallel corpora for some of these combinations (for example: A-B, A-C, A-D, B-C and B-D) we'll be able to train this machine translation system so that it can translate between all pairs, despite not having parallel corpora for all of

them (such as the C-D pair). This is possible because the resulting system is capable of utilising the similarities between languages. This configuration may be useful to train systems for language pairs with few resources while training with other language pairs with more resources. Translations produced without parallel corpora (in our example, C-D translation) are called zero-shot translations. Johnson (2017) proves that the quality of these zero-shot translations can be easily improved by adding more information about the C-D pair.

SELF-SUPERVISED MACHINE TRANSLATION

Ruiter et al. (2019) presented a new method to train machine translation systems through comparable corpora in a self-supervised manner. While training the system, two tasks are performed simultaneously: parallel segments are selected in the comparable corpus and the neural translation system parameters are learnt. This system uses Wikipedia, since it's a very rich source to create comparable corpora. The system starts by calculating the monolingual word embeddings for each language A and B. Then, the same Wikipedia articles in A and B are taken (remember that the articles talk about the same topic, but aren't necessarily a translation of one another). The system, article by article for each language, represents sentences by using the word embeddings for each language and, if segment representation in each language is similar enough, it considers these segments as parallel segments and will use them to train the neural system. That is, for each article in language A and its equivalent in language B, all A sentences are compared (through vector representation) with all B sentences, and, if they're similar enough, will be considered parallel segments. Selected parallel segments will be used to train a neural machine translation system.

UNSUPERVISED MACHINE TRANSLATION

Unsupervised machine translation techniques only use monolingual texts in the source and target languages. Generally, these systems are based on word embedding calculations and language models on monolingual texts separately for each language. Word embeddings are words represented as multidimensional vectors (with 200 or more dimensions). Each word in a language occupies a point in this multidimensional space. Words that are similar from a semantic perspective will tend to occupy nearby positions within this space. These spaces will be different for each language, but will maintain this relationship between similar words. Through certain transformations and rotations calculated based on bilingual dictionaries or words that are the same in both languages (figures and proper nouns can also be used), these spaces can be aligned and overlapped, so that equivalent words in both languages will tend to be very close or overlap within these spaces. In this way, the system can already determine an initial word-for-word translation model, although this model will be noisy. Through these word-for-word translations and with the help of monolingual language models, synthetic parallel corpora can be created; they'll contain a lot of noise, but can be used to train a new system. This system can be used to retranslate monolingual data and create a new synthetic parallel corpus, which can be used to improve the translation system. This process can be repeated until no more improvements are achieved.

Artetxe et al. (2018) introduced Monoses⁸, a full toolkit that allows you to train unsupervised machine translation systems. Artetxe et al. (2019) also suggested a series of im-

provements to the system: on the one hand, utilising subword information, and on the other, using an improved statistical system to initiate a dual neural system that's optimised using back-translation.

The back-translation technique (Sennrich, 2015) consists of using monolingual corpora in the target language (B) to create a parallel corpus where source language (A) sentences are obtained by using a B-A machine translation system. This new synthetic corpus is added to the A-B parallel corpus available and both are used to train the A-B machine translation system. It's important to note that the only synthetic part of the synthetic parallel corpus obtained through back-translation is the part corresponding to the source language, since the part corresponding to the target language is created with real data.

Lample et al. (2018) presented two unsupervised systems: a statistical system and a neural system. The authors declare that unsupervised machine translation can be performed if we combine three components: (a) proper initiation of translation models; (b) language models and (c) recurring back-translation. For (a), the authors suggest initialising the machine translation system with induced bilingual dictionaries; for (b), creating language models with a sequence-to-sequence system; and for (c), turning the unsupervised issue into a supervised one by automatically generating segment pairs through back-translation.

5.3.2. Initiatives for developing resources and systems

Opus Corpus⁹ (Tiedemann, 2012) is probably the most extensive collection of freely

8.-<https://github.com/artetxem/monoses>

9.-<http://opus.nlpl.eu/>

accessible parallel corpora. The aim of this collection is to promote parallel resources freely, especially focused on languages with few resources. A significant aspect that limits the number of freely available parallel corpora is copyrights and translation rights. For this reason, the most widely represented domains within the collection are legislative and administrative texts (mainly from the United Nations and the European Union), the translation of film subtitles and texts from freeware localisation projects. The volume of data from news articles is also noteworthy. It's hard to give precise figures regarding the languages covered and the volume of the corpora available for each language pair. The reason for this is twofold: on the one hand, the collection is constantly growing, and on the other, there isn't a consensus in all cases regarding what's a language or a variation of a language. Nevertheless, it's obvious that not all language pairs are equally represented. Table 3 shows the number of segments for some language pairs. As we can see, Spanish-English is well represented with 172 million segments, while Catalan-Guarani only has around 400 parallel segments available.

		Segments
Spanish	English	172 M
Catalan	English	1.6 M
Catalan	Spanish	12.6 M
Catalan	Arabic	1.6 K
Catalan	Guarani	0.4 K

Table 3. Examples of parallel corpora sizes for some language pairs.

Having such an extensive corpora collection at our disposal allows us to train machine translation systems for many language pairs. A project related to Opus Corpus, the Opus-MT project (Tiedemann and Thottingal, 2020)

provides translation services and open tools focusing especially on minority languages with few resources. This project collaborates with the Wikimedia foundation to create Wikipedia in new languages by post-editing the machine translation of articles in other languages, such as English. This project provides several components:

- Pretrained translation models: it provides around 1,000 engines trained with Marian using transformer type neural models. These engines cover about 140 languages. Corpora from the Opus Corpus collection are used to train the engines, and there are bilingual and multilingual models.
- Training scripts for both bilingual and multilingual models.
- Scripts for fine-tuning and training data augmentation. Models are fine-tuned for domain adaptation through sets of reduced data that belong to the desired domain. Training data augmentation is achieved by back-translating Wikimedia content (Wikipedia, Wikibooks, Wiktionary...).
- The applications required to implement translation servers using pretrained models or new models that we can train with the scripts provided.

To facilitate the distribution of these models, they're also part of the HuggingFace¹⁰ project. This integration allows us to easily use pretrained models within Python scripts.

6. EVALUATING MACHINE TRANSLATION SYSTEMS

In previous sections we've highlighted the greatly improved quality achieved by machine translation systems in recent years. But, how do we evaluate the quality of a ma-

10.- <https://huggingface.co/>

chine translation system? Alongside the development of machine translation systems, several techniques and metrics to evaluate these systems have also been developed. The techniques to evaluate machine translation systems can be split into two main groups: automatic and manual evaluation.

6.1. Automatic evaluation

Automatic evaluation techniques aim to provide a measure of quality that matches up well to the human perception of the system's quality. The main advantage of automatic measures is the speed at which they can be obtained, since it's a completely automatic process.

To apply programs that calculate evaluation measures, we need to have access to a set of sentences in the source language with one or more reference translations. It's important that these reference translations have been produced through human translation performed by a professional translator. The program will compare the reference translations with the translations obtained by using the machine translation system under evaluation. This comparison will yield a value for one of the existing quality measures. Among these measures, some of the most commonly used ones are particularly noteworthy:

- BLEU (Papineni, Roukos, Ward et al., 2002) is calculated using n-grams (that is, n word combinations) and its value ranges from 0 to 1. The higher the value, the better the quality.
- NIST (Doddington, 2002) is calculated similarly to BLEU, but in this case the n-grams are weighted according to their frequency of occurrence. It ranges from 0 to any number, and the higher the value, the better the system's quality.
- WER (Word Error Rate) takes into account the number of substitutions, insertions and deleted words. It's value ranges from 1 (al-

though occasionally higher values can be reached) to 0. The lower the value, the higher the system's quality.

- TER (Translation Error Rate) (Snover, 2005) measures the number of changes a human would have to make to turn the translation obtained by the machine translation system into the reference translations, so that they both match. It can range from 0 to 1 or from 0 to 100 and the lower the index, the better the quality.

6.2. Human evaluation

There are several techniques to evaluate the quality of a machine translation system that can be performed by human translators/post-editors. A frequently used technique consists of presenting the translator with the original and translated sentences, and for them to score the translation using a scale that often ranges from 1 to 5, although some researchers prefer other value ranges. Often-times fluency and adequacy are evaluated separately. Fluency is a monolingual characteristic of the translated sentence that can be evaluated without taking into account the original and that indicates the level to which the translated sentence looks like a sentence written originally in the target language. However, adequacy must be evaluated taking into account both the source and target sentences and indicating the extent to which the information is transmitted. This type of evaluation features several drawbacks: it requires a lot of time and the results can't be easily reproduced. To achieve significant results, we need to evaluate a large number of sentences and for a significant number of evaluators to participate.

Another human evaluation method (Vilar, 2007) consists of presenting the evaluator with the original sentence and the machine translation results from several systems. The evaluator must rank the machine translations

from higher to lower quality. This provides a comparison evaluation between systems.

Given that many professional translation workflows consist of translation plus post-editing, some system evaluation methods are based on delving into the translator's work during the translation process. Specific post-editing interfaces that present the translator with the original sentence and the machine translation are often used. The post-editor must post-edit this machine translation and the system stores the post-editor's entire activity (key strokes, mouse movements, entering and exiting the application) and the time they take to post-edit each sentence. Some examples of post-editing task evaluation environments are PET (Aziv, 2012) or PosEdiOn (Oliver, 2020).

6.3. Human translation - machine translation parity

The quality of machine translations has improved so much in recent years that some researchers have found that, in certain cases, it can't be distinguished from translations performed by professional human translators. This has led some researchers to declare that machine translation has achieved parity with human translation when it comes to quality. This statement has contributed to a lively scientific debate, often not without controversy.

Some authors like Wu (2011) have declared that neural machine translation "approaches the accuracy achieved by average bilingual translators", in reference to a series of experiments performed using the English-French and English-German language pairs. Even other authors declare that "translation quality is at human parity when compared to professional human translations" (Hassan, 2018), referring to experiments with the Chinese-English pair.

When other authors (Läubli, 2018; Läubli, 2020, Toral, 2018) have performed in-depth analyses of this work, they're reluctant to accept this parity and come to diverse conclusions connected to the evaluation process of systems, highlighting the following points:

- It's essential that the source language sentences included in the evaluation have been originally written in this source language and translationese must be avoided.
- Likewise, it's important that target language sentences included in the evaluation are the result of human translation performed by a professional translator. These sentences mustn't be generated by post-editing machine translation, since the resulting evaluation process would favour the machine translation systems that use a similar strategy to the one used to generate the translations. It's also advisable to have access to more than one reference translation generated independently by several professional translators.
- For manual evaluation, it's important that the evaluators are professional translators with a high level of competence.
- Oftentimes during evaluation processes, isolated sentences are evaluated without any kind of context. Sentences must be evaluated within a wide context, an entire document, for example, since this allows the evaluators to better appreciate the quality differences between machine translation systems (which omit occurrence context in many cases), compared to human translation, which would take this occurrence context into account.
- It's also advisable to evaluate both adequacy and fluency. Adequacy indicates the extent to which the translated sentence transmits all the information in the original sentence, if some of it is lost or new information is added. Whereas fluency indicates the grammatical correctness of the translated sentence and the words chosen to make it as similar

as possible to a sentence originally written in the target language.

- Regarding fluency, when creating evaluation sets, it's also advisable to avoid reviewing the translations performed by a professional translator to improve fluency, since this may decrease the result's adequacy.

7. MACHINE TRANSLATION OF CREATIVE TEXTS

Until recently, the use of machine translation in professional contexts was reserved to a very specific set of text types, subject areas and language pairs. As a general rule, literature and other types of creative texts remained on the side-lines of machine translation use.

Greatly improved quality thanks to the appearance of neural machine translation has stimulated interest in using machine translation for literary texts. This interest comes into focus in the form of many workshops and scientific meetings on the subject and the publication of articles in specialised magazines in recent years:

Unlike what happens in other fields such as technical or legal texts, a significant challenge of literary translation lies in preserving both the meaning and reading experience (Toral and Way, 2015). In this study, they estimated the translatability of literary texts by using parallel corpora to measure the translations' degree of freedom and the characteristics of the literary sphere. In this way, they compare literary texts, technical documents and news articles to evaluate the applicability of machine translation to literary texts.

In another study, Toral and Way (2018a) compared statistical and neural systems trained specifically to translate novels from English into Catalan. To train the systems,

they use a very large corpus of literary texts, with more than 100 million words. To evaluate the systems, they use both automatic evaluation (with the BLEU metric) and human evaluation. The automatic evaluation indicates that the neural system achieves better quality. The human evaluation includes two native Catalan speakers with an advanced level of English. Evaluators are presented with an original sentence and three translations: the reference translation (that is, a human translation from the novel's published translation), the result of the statistical machine translation and the result of the neural machine translation. The evaluator must rank these translations according to quality. This evaluation proves that between 17% and 34% (depending on the novel) of neural translations are perceived as being of equivalent quality to the human translation. For statistical machine translation, these percentages fall to between 8% and 20%. In a similar study, Toral (2018b) studied the post-editing effort involved in a chapter of a novel, also from English into Catalan, using the PET tool (Aziv, 2012). Both statistical machine translation and neural machine translation plus post-editing lead to productivity gains when translating novels compared to manual translation. The study determined that statistical machine translation involves an 18% increase in productivity, with neural machine translation at 36%.

Some authors go beyond training specific systems for the literary field and suggest training specific systems for a particular author, by training the system specifically with the existing translations of works by the same author in a particular language (Toral, 2015; Kuzman, 2019).

Many previous studies aim to obtain machine translations of exceptional quality that preserve both the content and the reading

experience of the original work. But using machine translation for literary texts can have other interesting purposes. Oliver (2019) suggests using neural machine translation to create bilingual e-books. These books are aimed at non-native but advanced readers of the source language, allowing them to read most of the book in the original language and just change to the translation for the harder sections. We'd expect the quality obtained by the machine translation to be enough to fully understand these sections, but it wouldn't need to preserve the reading experience, since the original text would do this. The goal of these bilingual books is to help the reader to understand complex sentences, sidestepping the need to constantly check bilingual dictionaries.

Other interesting uses for machine translation in literary texts would be translating less popular authors who don't have access to the high costs of human translation and usual publishing processes. This would give some authors the chance to access the international market and, as Matusov (2019) suggests, readers the opportunity to discover new authors and cultures. Matusov also declares that machine translation can help to select works for translation and publication, since editors could have access to a preliminary machine translation which would help them decide if it's feasible to publish the translated book and, if so, produce a direct human translation or post-edit the preliminary machine translation.

8. CONCLUSIONS

In this article we've seen how, in recent years, especially since the appearance of neural machine translation, machine translation is reaching great quality levels, to the extent that some authors have dared to declare that machine translation, at least in some language pairs and fields, has achieved pari-

ty with human translation. These statements are probably the result of much optimism and need refining, and system evaluation procedures need reviewing. Be that as it may, it's undeniable that quality has improved by leaps and bounds even for more distant language pairs.

Many see this increase in quality as a threat but, in my opinion, we should see it as an opportunity. But we need this opportunity to be available not only to the language pairs with many resources, but to the widest range of languages possible. Quoting Tiedemann and Thottingal (2020): "Equality among people requires, among other things, the ability to access information in the same way as others independent of the linguistic background of the individual user." So, machine translation can help make information available to everyone, regardless of their language. But machine translation can also help us access cultures that haven't been as readily available until now. Access to these cultures that are different from our own can help us to get to know the world better and prevent us from only having access to certain visions, philosophies or opinions.

BIBLIOGRAPHY

- Artetxe, Mikel; Labaka, Gorka; Agirre, Eneko (2018) Unsupervised Statistical Machine Translation. In Proceedings of the 2018 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. pp. 3632-3642
- Artetxe, Mikel; Labaka, Gorka; Agirre, Eneko (2019) An Effective Approach to Unsupervised Machine Translation. In Proceedings of the 57th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics. pp. 194-203
- Assis, Rosa Alexandra; Pięta, Hanna; Bueno Maia, Rita (2017) Theoretical, methodological and terminological issues re-

- garding indirect translation: An overview. *Translation Studies* 10:2 pp. 113-132.
- Aziz, Wilker; Castilho, Sheila; Specia, Lucia (2012) PET: a tool for post-editing and assessing machine translation. *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 12)*. Istanbul, Turkey:20-23.
- Baker, Mona (1993) *Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications*. Text and technology: In honour of John Sinclair, 233:250.
- Boitet, Christian (1988). PROs and CONs of the pivot and transfer approaches in multilingual Machine Translation. *Readings in machine translation*, 273-279.
- Busquets, Blanca (2020) Per què és important la traducció de llengües minoritàries? [Why is minority language translation important?] Arts i Humanitats blogpost (UOC Arts and Humanities Blog) <http://humanitats.blogs.uoc.edu/traduccio-llengues-minoritar-ies-blanca-busquets/> (May 15, 2020)
- Doddington, George. (2002) Automatic evaluation of machine translation quality using n-gram co-occurrence statistics. *Proceedings of the second international conference on Human Language Technology Research* pp. 138-145
- von Genabith, Josef (2020) *Neural Machine Translation*. In Porsiel, Jörg (editor). *Maschinelle Übersetzung für Übersetzungsprofis*. Samelband. BDÜ Fachverlag. ISBN: 978-3-946702-09-2
- Firat, Orhan, Kyunghyun Cho; Bengio Yoshua (2016) Multi-Way, Multilingual Neural Machine Translation with a Shared Attention Mechanism. In *Proceedings of the 5th Annual Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies (HLT-NAACL 2016)* pp. 866-875
- Gambier, Yves. 1994. La retraduction, retour et détour [Retranslation, Revival and Detour]. *Meta : Journal des traducteurs* 39 (3): 413-417. doi:10.7202/002799ar.
- Hassan, Hany; Aue, Anthony; Chen, Chang; Chowdhary, Vishal; Clark, Jonathan; Federmann, Christian; Huang, Xuedong; Junczys-Dowmunt, Marcin; Lewis, William; Li, Mu; Liu, Shujie; Liu, Tie-Yan; Luo, Renqian; Menezes, Arul; Qin, Tao; Seide, Frank; Tan, Xu; Tian, Fei; Wu, Lijun; Wu, Shuangzhi; Xia, Yingce; Zhang, Dongdong; Zhang, Zhirui; Zhou, Ming (2018) Achieving human parity on automatic Chinese to English news translation. arXiv preprint arXiv:1803.05567.
- Hutchins, John (2001) Machine translation and human translation: in competition or in complementation. *International Journal of Translation* vol. 13 (1-2) pp. 5-20
- Johnson, Melvin; Schuster, Mike; Le, Quoc V.; Krikun, Maxim; Wu, Yonghui; Chen, Zhifeng; Thorat, Nikhil; Viégas, Fernanda; Wattenberg, Martin; Corrado, Greg; Hughes, Macduff; Dean, Jeffrey (2017). Google's multilingual neural machine translation system: Enabling zero-shot translation. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*, 5, 339-351.
- Kornai, András (2013). Digital language death. *PloS one*, 8(10), <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0077056>
- Kuzman, Taja; Vintar, Špela; Arčan, Mihael (2019) Neural machine translation of literary texts from English to Slovene. *Literary Machine Translation Workshop*, co-located with MT-Summit 2019. *Machine Translation Summit 2019*
- Lample, Guillaume; Ott, Myle; Conneau, Alexis; Denoyer, Ludovic; Ranzato, Marc'Aurelio (2018). Phrase-Based & Neural Unsupervised Machine Translation. In *Proceedings of the 2018 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing* (pp. 5039-5049).
- Läubli, Samuel; Sennrich, Rico; Volk, Martin (2018). Has Machine Translation Achieved Human Parity? A Case for Document-level Evaluation. In *Proceedings of*

- the 2018 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (pp. 4791-4796).
- Läubli, Samuel; Castilho, Sheila; Neubig, Graham; Sennrich, Rico; Shen, Qinlan; Toral, Antonio (2020). A set of recommendations for assessing human-machine parity in language translation. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 67, 653-672.
- Luey, Beth (2001) Translation and the internationalization of culture. *Publishing research quarterly* 16.4 (2001): 41-49.
- Naravane, Vaiju (1999) Fifty years of translation: The Index Translationum completes a half century. *Publishing research quarterly* 15.4: pp. 23-38. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s12109-999-0033-z.pdf>
- Matusov, Evgeny (2019). The Challenges of Using Neural Machine Translation for Literature. In *Literary Machine Translation Workshop, co-located with MT-Summit 2019. Machine Translation Summit 2019. Literary MT Workshop. MTSummit XVII. Dublin (Ireland)*
- Nguyen, Toan Q.; Chiang, Daniel (2017). Transfer learning across low-resource, related languages for neural machine translation. In *Proceedings of the Eighth International Joint Conference on Natural Language Processing (Volume 2: Short Papers)* (pp. 296-301).
- Oliver, Antoni (2016) *Herramientas tecnológicas para traductores. Colección Lingüística y traducción. Editorial UOC. ISBN: 978-84-9064-751-6*
- Oliver, Antoni; Toral, Antonio; Guerberof, Ana (2019). In *Léctor Neural Machine Translation for the creation of bilingual ebooks. In Literary Machine Translation Workshop, co-located with MT-Summit 2019. Machine Translation Summit 2019. Literary MT Workshop. MTSummit XVII. Dublin (Ireland)*
- Oliver, Antoni; Álvarez, Sergi; Badia, Toni (2020) *PosEdiOn: Post-Editing Assessment in PythOn*
- Proceedings of the 22nd Annual Conference of the European Association for Machine Translation*, p. 403-410. Lisboa, Portugal, November 2020.
- Papineni, Kishore; Roukos, Salim; Ward, Todd; Zhu, Wei-Jing (2002) BLEU: a method for automatic evaluation of machine translation. *Proceedings of the 40th annual meeting on association for Computational Linguistics*, 311-318.
- Ruder, Sebastian (2020) *Why You Should Do NLP Beyond English*. <http://ruder.io/nlp-beyond-english>
- Ruiter, Dana; España-Bonet, Cristina; van Genabith, Josef (2019). Self-supervised neural machine translation. In *Proceedings of the 57th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics* (pp. 1828-1834).
- Sánchez Ramos, María del Mar; Rico Pérez, Celia (2020). *Traducción automática. Conceptos clave, procesos de evaluación y técnicas de posesición. Colección Interlingua. Editorial Comares. ISBN: 978-84-9045-946-1*
- Sennrich, Rico, Haddow, Barry; Birch, Alexandra (2015). Improving neural machine translation models with monolingual data. In *Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (Volume 1: Long Papers)* (pp. 86-96).
- Sennrich, Rico; Haddow, Barry; Birch, Alexandra (2016): *Neural Machine Translation of Rare Words with Subword Units* *Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL 2016)*. Berlin, Germany.
- Snover, Matthew; Dorr, Bonnie J.; Schwartz, Richard; Makhoul, John; Micciulla, Linea; Weischedel, Ralph (2005) *A Study of Translation Error Rate with Targeted Human Annotation*, LAMP-TR-126, CS-TR-4755, UMIACS-TR-2005-58, University of Maryland, College Park, MD.
- Tiedemann, Jörg (2012) *Parallel data, tools and interfaces in OPUS*. In *Proceedings*

- of the 8th International Conference on Languages Resources and Evaluation (LREC 2012)
- Tiedemann, Jörg; Thottingal, Santosh (2020) OPUS-MT: Building open translation services for the world. Proceedings of the 22nd Annual Conference of the European Association for Machine Translation. Lisboa, Portugal. pp. 479-480
- Toral, Antonio; Way, Andy (2015). Machine-assisted translation of literary text: A case study. *Translation Spaces*, 4(2), 240-267.
- Toral, Antonio; Castilho, Sheila; Hu, Ke and Way, Andy. (2018). Attaining the Unattainable? Reassessing Claims of Human Parity in Neural Machine Translation. In Proceedings of the Third Conference on Machine Translation: Research Papers (pp. 113-123).
- Toral, Antonio; Way, Andy (2018a). What level of quality can Neural Machine Translation attain on literary text? In *Translation Quality Assessment* (pp. 263-287). Springer, Cham.
- Toral, Antonio; Wieling, Martijn; Way, Andy (2018b). Post-editing effort of a novel with statistical and neural machine translation. *Frontiers in Digital Humanities*, 5, 9.
- Toral, Antonio (2019) Post-edited: an Exacerbated Translationese. In Proceedings of Machine Translation Summit XVII Volume 1: Research Track (pp. 273-281).
- Toury, Gideon (2012) *Descriptive translation studies and beyond: Revised edition*, volume 100. John Benjamins Publishing.
- UNESCO. 1976. Recommendation on the Legal Protection of Translators and Translations and the Practical Means to Improve the Status of Translators.
- Utiyama, Masao; Isahara, Hitoshi (2007) A comparison of pivot methods for phrase-based statistical machine translation. In *Human Language Technologies 2007: The Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics; Proceedings of the Main Conference* (pp. 484-491).
- Vilar, David; Leusch, Gregor; Ney, Hermann; Banchs, Rafael E. (2007, June). Human evaluation of machine translation through binary system comparisons. In Proceedings of the Second Workshop on Statistical Machine Translation (pp. 96-103).
- Volansky, Vered; Ordan, Noam; Wintner, Shuly (2013) On the features of translationese *Digital Scholarship in the Humanities*, Volume 30, Issue 1, April 2015, pp. 98–118, <https://doi.org/10.1093/lc/fqt031>
- Wu, Hua; Wang, Haifeng (2009). Revisiting pivot language approach for machine translation. In Proceedings of the Joint Conference of the 47th Annual Meeting of the ACL and the 4th International Joint Conference on Natural Language Processing of the AFNLP (pp. 154-162).
- Wu, Yonghui; Schuster, Mike; Chen, Zhifeng; Le, Quoc V.; Norouzi, Mohammad; Macherey, Wolfgang; Krikun, Maxim; Cao, Yuan; Gao, Qin; Macherey, Klaus; Klingner, Jeff; Shah, Apurva; Johnson, Melvin; Liu, Xiaobing; Kaiser, Łukasz; Gouws, Stephan; Kato, Yoshikiyo; Kudo, Taku; Kazawa, Hideto; Stevens, Keith; Kurian, George; Patil, Nishant; Wang, Wei; Young, Cliff; Smith, Jason; Riesa, Jason; Rudnick, Alex; Vinyals, Oriol; Corrado, Greg; Hughes, Macduff; Dean, Jeffrey. (2016). Bridging the gap between human and machine translation. arXiv preprint arXiv:1609.08144.
- Zhang, Mike; Toral, Antonio. (2019) The Effect of Translationese in Machine Translation Test Sets. Proceedings of the Fourth Conference on Machine Translation (Volume 1: Research Papers). pp. 73-81
- Zoph, Barret; Yuret, Deniz; May, Jonathan; Knight, Kevin (2016) Transfer learning for low-resource neural machine translation. Proceedings of the 2016 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. Austin, Texas. pp. 1568-1575

TRADUCCIÓ HUMANA I TRADUCCIÓ AUTOMÀTICA. ESPECIFICITATS, USOS, AVANTATGES I INCONVENIENTS

Antoni Oliver

Universitat Oberta de Catalunya (UOC)

aoliverg@uoc.edu

1. Introducció

En aquest article plantegem la importància de la traducció per a l'intercanvi cultural. Aquest intercanvi ha de ser possible tant entre les grans llengües i cultures, com entre les llengües i cultures més minoritàries. Aquest fet té una doble importància: el dret de totes les persones, independentment de la llengua que parli, a accedir a la informació i als avenços tecnològics; i l'accés a cultures menys representades pot ajudar a conèixer més punts de vista i visions diferents del món. Per fer possible aquest intercanvi la traducció és imprescindible.

Hi ha una gran quantitat de llengües al món i per tant una quantitat immensa de parells de llengües. Moltes d'aquestes llengües estan en perill de desaparició. Com es pot abordar la traducció entre tantes llengües. En aquest sentit la tecnologia i molt especialment la traducció automàtica, tenen un paper molt important. Però, totes les llengües tenen accés a aquestes tecnologies? En l'article veurem una proposta de classificació de les llengües segons l'accés a les tecnologies digitals i veurem que hi ha també el perill de mort digital de les llengües.

En el següent apartat presentarem una comparació entre la traducció humana i la traducció automàtica i veurem les característiques d'aquestes dues modalitats. Com veurem, aquestes modalitats no són exclouent i cada cop és més freqüent el flux de treball traducció automàtica més postedició humana.

Dediquem tota una secció a presentar les diferents estratègies de traducció automàtica. Com veurem, els sistemes clàssics es desen-

volupaven, és a dir, un equip de lingüistes i enginyers informàtics creaven programes, diccionaris i regles. A partir de l'aparició dels sistemes estadístics els sistemes de traducció automàtica s'entrenen, és a dir, són capaços d'aprendre a traduir si els proporcionem grans quantitats de textos originals i traduïts.

Continuem l'article analitzant com es poden dur a terme traduccions, siguin humanes o automàtiques, entre parells de llengües poc habituals. Per aquests parells serà difícil o impossible trobar traductors humans i no disposarem de corpus bilingües per a l'entrenament de sistemes de traducció automàtica. Com veurem, la traducció automàtica entre parells de llengües amb pocs recursos és un àmbit de recerca molt actiu i hi ha nombroses iniciatives per posar a l'abast de totes les llengües la tecnologia necessària per a desenvolupar sistemes de traducció automàtica.

També dediquem tota una secció a l'avaluació de sistemes de traducció automàtica. Aquest aspecte és molt important, ja que per anar millorant els sistemes necessitem tècniques d'avaluació que siguin fiables, repetibles i ràpides. Com veurem, hi ha tècniques d'avaluació automàtica, que no requereixen intervenció humana i tècniques d'avaluació manual, on participen avaluadors humans. Recentment hi ha investigadors que afirmen que la traducció automàtica ha assolit nivells de qualitat similars a la traducció humana, almenys per alguns àmbits i parells de llengües. Altres investigadors, però, són molt escèptics i creuen que s'ha arribat a aquesta conclusió per culpa d'uns procediments d'avaluació poc estrictes.

Per acabar l'article presentarem iniciatives per a l'aplicació de la traducció automàtica a textos creatius i molt especialment a textos literaris. Els sistemes de traducció automàtica, especialment des de l'aparició de la traducció automàtica neuronal, han millorat molt la seva qualitat. Fins fa poc, la traducció literària era un dels pocs àmbits que es resistien a l'ús de la traducció automàtica. Recentment, però, la traducció automàtica s'està aplicant amb un cert èxit a la traducció de textos literaris, cosa que pot ajudar a l'intercanvi cultural i que pot permetre'ns apropar-nos a cultures diferents de les majoritàries.

2. LLENGÜES I PARELLS DE LLENGÜES

Es calcula que avui dia hi ha unes 7.000 llengües al món i es considera que al voltant de 2.500 estan en perill de desaparició. Tot i que una llengua no mor completament fins que no mor el darrer dels seus parlants, Kornai (2013) anomena tres senyals clars de la mort imminent d'una llengua:

- Pèrdua de funció: que passa quan la llengua perd àrees funcionals senceres, com per exemple el comerç.
- Pèrdua de prestigi: que es veu clarament en les actituds envers la llengua de les noves generacions.
- Pèrdua de competència: que es manifesta amb l'aparició de semiparlants, és a dir persones que encara entenen les generacions anteriors però que adopten una gramàtica molt simplificada.

En aquesta mateixa línia, la UNESCO defineix les llengües en perill crític com aquelles en les que els parlants més joves ja són gent gran i a més parla la llengua parcialment i de forma infreqüent.

Kornai també parla de la mort digital d'una llengua, que comparteix característiques similars: pèrdua de funcions desenvolupades digitalment (poca presència en la xarxa, poc ús en correus electrònics i xarxes socials); pèrdua de prestigi, ja que es té la idea que si no està a la xarxa, és que no existeix; i pèrdua de competència per la dificultat que apareguin nous nadius digitals en aquesta llengua. L'autor considera que únicament el 5% de les llengües del món (és a dir, unes 350) estan fora de perill de mort digital.

El *Index Translationum*¹ de la UNESCO és una bibliografia internacional d'obres traduïdes publicades a tot el món. L'índex és útil per saber si un autor o una obra determinada ha estat traduït, a quines llengües i qui són els traductors. Aquest recurs serveix també per fer estadístiques sobre traduccions i analitzar el mercat editorial a escala internacional (Naravane, 1999). A la taula 1, per exemple, podem observar les 10 llengües de partida amb més traduccions (i en quin lloc apareix el català) i el nombre d'obres traduïdes.

Posició	Llengua de partida	Obres traduïdes
1	anglès	1.266.110
2	francès	226.123
3	alemany	208.240
4	rus	103.624
5	italià	69.555
6	espanyol	54.588
7	suec	39.984
8	japonès	29.246
9	danès	21.252
10	llatí	19.972
	...	
23	català	7.991

Taula 1. Les 10 llengües de partida amb més obres traduïdes (i la posició que ocupa el català)

1. - <http://www.unesco.org/xtrans>

A la taula 2, en canvi, podem observar les 10 llengües d'arribada amb més obres traduïdes i la posició que ocupa el català.

Luey (2001) treu un parell de conclusions interessants d'aquestes dues taules. En l'àmbit del cinema i de la música sembla que s'està produint una americanització (en el sentit de la forta influència dels Estats Units en aquests mercats), però en canvi, en la literatura sembla que l'intercanvi cultural té un patró molt més complex, indicant contactes i influències culturals molt més distribuïts. Per a l'autora, un aspecte determinant és el fet que les decisions sobre quines obres traduir les fan els lectors i no les editorials.

Les tecnologies del llenguatge contribueixen a promoure el multilingüisme i la diversitat lingüística, però només un percentatge molt reduït de llengües estan ben representades en aquestes tecnologies (Joshi et al. 2020). Els avenços tecnològics estan concentrats en les llengües que disposen de dades i recursos fàcilment accessibles. Els autors proposen una taxonomia basada en el nombre de recursos lingüístics que existeixen per a una llengua i en la presència de la llengua en el nombre de projectes de recerca en l'àrea del Processament del Llenguatge Natural. Sobre recursos lingüístics, en consideren dos tipus: els recursos no etiquetats, com per exemple corpus de textos en format digital o presència en la web; i els recursos etiquetats, que poden ser corpus amb informació addicional (morfosintàctica, semàntica, etc.) i els recursos associats per crear aquests corpus. Aquesta taxonomia² té 6 nivells³:

- Nivell 0 - Les *deixades enrere*: són llengües encara ignorades per les tecnologies del llenguatge. Hi ha un total de 2.191 llengües

Posició	Llengua d'arribada	Obres traduïdes
1	alemany	301.935
2	francès	240.045
3	espanyol	228.559
4	anglès	164.509
5	japonès	130.649
6	holandès	111.270
7	rus	100.806
8	portuguès	78.904
9	polonès	76.706
10	suec	71.209
	...	
27	català	17.972

Taula 2. Les 10 llengües d'arribada amb més obres traduïdes (i la posició que ocupa el català)

en aquest grup (entre les quals el dahalo, walpiri, konyagi i mbosi) que sumen un total de 1.200 milions de parlants.

- Nivell 1 - Les *agafades pels pèls*: són llengües que tenen alguns recursos sense etiquetar i que és possible que estiguin en una posició millor en els pròxims anys. Hi ha un total de 222 llengües en aquest grup (entre les quals, per exemple, el quítxua, cherokee, aragonès, mirandès, asturià i esperanto) i sumen un total de 30 milions de parlants.
- Nivell 2 - Les *aspirants*: són llengües que disposen d'un conjunt reduït de dades etiquetades. Hi ha un total de 19 llengües en aquest grup (irlandès, ioruba, amhàric, lao, tigrinya, konkani, maltès, haitià, wòlof, islandès, tswana, zulu, sànscrit, suahili, xosa, marathi, haussa, panjabi occidental i panjabi oriental) i sumen un total de 5.7 milions de parlants.
- Nivell 3 - Les grans promeses: són llengües que tenen una presència destacable a la web i compten amb una comunitat cultural en línia molt activa; no disposen, però, de

2.- La taxonomia completa es pot descarregar de <https://microsoft.github.io/linguisticdiversity/assets/lang2tax.txt>

3.- Els autors en anglès fan servir aquestes denominacions: 0 - The Left Behinds; 1 - The Scraping-bys; 2 - The Hopefuls; 3 - The Rising Stars; 4 - The Underdogs i 5 - The Winners.)

suficients recursos etiquetats. Hi ha un total de 28 llengües en aquest grup (llatí, urdu, bengalí, eslovac, estonià, lituà, uzbek, búlgar, romanès, kazakh, tamil, eslovè, tagàlog, danès, georgià, tailandès, malai, bielorús, hebreu, grec, gallec, bosnià, afrikaans, indonesi, letó, àrab egipci, cebuà i ucraïnès) i sumen un total de 1.800 milions de parlants.

- Nivell 4 - Les *subcampiones*: disposen d'una gran quantitat de dades no etiquetades però de menys dades etiquetades que les llengües del nivell següent. Hi ha recerca activa en tecnologies del llenguatge per a aquestes llengües i tenen possibilitats reals de passar al següent nivell. Hi ha un total de 18 llengües en aquest grup (català, serbi, finès, hongarès, euskera, vietnamita, italià, croat, polonès, holandès, rus, txec, portuguès, persa, hindi, coreà, turc i suec) i sumen un total de 2.200 milions de parlants.
- Nivell 5 - Les grans guanyadores: tenen una presència en línia dominant i hi ha hagut una inversió massiva tant industrial com governamental en el desenvolupament de recursos i tecnologies per a aquestes llengües. Hi ha un total de 7 llengües en aquest grup (xinès mandarí, àrab, francès, japonès, alemany, espanyol i anglès) i sumen un total de 2.500 milions de parlants.

Ruder (2020) destaca la importància de fer recerca en Processament del Llenguatge Natural (PLN) en llengües diferents de l'anglès, que acapara la majoria de projectes de recerca en aquesta àrea. Destaca una sèrie de raons emmarcades en cinc perspectives: social, lingüística, aprenentatge automàtic, cultural i normativa, i cognitiva:

- **Perspectiva social:** moltes tecnologies només són accessibles per a parlants de l'anglès amb un accent estàndard. Els parlants d'altres varietats de l'anglès o d'altres llengües queden al marge de moltes aplicacions tecnològiques. Inclús, doncs, per a llengües amb accés als avenços tecnològics, com les

del nivell 5 i 4, sovint es tracta una única varietat de la llengua i altres varietats o dialectes queden fora dels avenços tecnològics. Això fa que algunes varietats de llengües dels nivells alts, també estiguin en perill.

- **Perspectiva lingüística:** es considera que hi ha un total de 192 característiques tipològiques de les llengües, de les que el 48% només estan presents en les llengües dels nivells 0, 1 i 2. Si ignorem les llengües d'aquests grups, vol dir que els models de PLN estan perdent una gran quantitat d'informació que pot resultar d'utilitat per a assolir models més generals.
- **Perspectiva de l'aprenentatge automàtic:** els mètodes d'aprenentatge automàtic aplicats al PLN pretenen ser generals, però igual que passava amb la perspectiva lingüística, com que s'apliquen a l'anglès o altres llengües dels grups 5 i 4, els models apresos no funcionen bé per algunes llengües dels grups 0, 1 i 2.
- **Perspectiva cultural i normativa:** les dades lingüístiques amb què entrenem els nostres models revelen tant les característiques de la llengua com també connotacions culturals i coneixement relacionades amb el sentit comú i els valors de la societat. Tots aquests aspectes poden ser diferents per a diferents llengües i societats. Si entrenem els sistemes amb un conjunt reduït de llengües, molts d'aquests aspectes culturals i de valors quedaran ocults.
- **La perspectiva cognitiva:** els nostres sistemes han de ser capaços d'aprendre abstraccions que no siguin específiques de l'estructura d'una determinada llengua i han de ser capaços de generalitzar per a llengües amb diferents propietats.

3. TRADUCCIÓ HUMANA I TRADUCCIÓ AUTOMÀTICA

Hi ha una gran quantitat de recerques que intenten caracteritzar les diferències entre els

textos originals i les traduccions. Alguns autors consideren els textos traduïts a una determinada llengua com un dialecte d'aquesta llengua (Volansky, 2013). Aquest suposat dialecte sovint rep el nom de *translationese*⁴. Segons aquest mateix autor l'estatus especial dels textos traduïts són la conseqüència del compromís entre dues forces: la fidelitat al text de partida i la fluïdesa en la llengua d'arribada. Així doncs, els textos traduïts en una determinada llengua tenen unes característiques que les diferencien dels textos escrits originalment en aquesta mateixa llengua (Zhang, 2019). Les característiques del *translationese* es poden agrupar segons les anomenades característiques universals de la traducció (Baker, 1993):

- Simplificació: la tendència de fer un text traduït més simple tant des del punt de vist lèxic com sintàctic.
- Normalització: la tendència a estandarditzar el text de la traducció, a evitar repeticions, a fer servir un estil més formal i a fer un ús intensiu d'expressions fixes.
- Explicitació: la tendència a fer més explícites en la traducció les declaracions implícites de l'original. Un exemple d'aquest fenomen és l'ús del nom propi en la traducció quan a l'original hi ha un pronom personal.

Toury (2012) també anomena la interferència com a una llei fonamental de la traducció. Alguns exemples d'interferència són la transcripció de paraules de l'original, calcs semàntics o influències estructurals tant des del punt de vista morfològic com estructural.

És a dir, en comparació amb els originals, les traduccions tendeixen a ser més simples, més estandarditzades i més explícites i a més contenen algunes característiques de la llengua de partida.

Com ja hem comentat, donat l'augment en qualitat dels sistemes de traducció automàtica actuals, especialment des de l'aparició dels sistemes neuronals, el flux de treball de traducció automàtica més posteditada és cada dia més habitual. De la mateixa manera que els textos traduïts mitjançant traducció humana constitueixen un dialecte especial, anomenat habitualment *translationese*, es pot parlar també de *post-editeuse*⁵? (Toral, 2019). És a dir, els textos traduïts automàticament i posteditats tenen algunes característiques específiques que els diferencien dels textos traduïts per humans i fins i tot dels textos escrits originalment en aquesta llengua. Toral (2019), després de dur a terme una sèrie d'experiments, conclou que hi ha prou evidència de l'existència del *post-editeuse* i que les principals característiques que les diferències de la traducció humana (l'anomenada *translationese*) són:

- Una menor varietat lèxica⁶ i una menor densitat lèxica⁷, característiques que es poden associar al principi de simplificació del *translationese*.
- La llargada d'una oració posteditada és més similar a la llargada de l'oració original que a la llargada de la traducció humana, fet que es pot relacionar amb la interferència i la normalització.
- Les seqüències de categories gramaticals de la posteditada és més semblant a les de

4.- Preferim deixar aquest terme sense traduir ja que encara no hem trobat una traducció prou fixada. Ens atrevim a fer una proposta: traduccionès

5.- També en aquest cas preferim deixar el terme en anglès. Una possible proposta en català podria ser posteditacionès.

6.- Definida com la relació types/tokens (types, o nombre de paraules diferents y tokens, nombre de paraules totals)

7.- Definida com la relació entre el nombre de paraules amb contingut (noms, adjectius, verbs i adverbis) i el nombre de paraules totals.

la llengua de partida que a les de la traducció humana, fet que es pot relacionar amb el principi d'interferència.

Tot això probablement s'explica pel fet que els traductors/posteditors encarregats de fer la postedició estan molt encotillats pel resultat de la traducció automàtica.

Hutchins (2001) per explicar les implicacions de la traducció automàtica per al traductor professional divideix la demanda de serveis de traducció en tres grans grups:

- *Traducció per a la disseminació* que es caracteritza per pretendre obtenir una qualitat perquè el producte traduït sigui publicat. Aquest tipus de traducció tradicionalment la duen a terme traductors professionals. En aquest tipus de traducció la tecnologia porta temps introduint-se, primer en la forma de traducció assistida, és a dir programes que permeten l'ús de memòries de traducció i bases de dades terminològiques. En els darrers anys també es fa servir la traducció automàtica, ja sigui com a un element més del programa de traducció assistida com mitjançant el flux de treball de traducció automàtica més postedició.
- *Traducció per a l'assimilació*, és a dir, per a traduir documents amb la idea d'obtenir informació. Aquest tipus de traducció no s'ha acostumat a dur a terme per part de traductors professionals i l'ús de la traducció automàtica, fins i tot sense cap mena de postedició, està molt estès.
- *Traducció per a la comunicació interpersonal* en forma escrita (correus electrònics, xats, etc.) on és molt habitual l'ús de la traducció automàtica.

Així doncs, segons Hutchins, l'únic d'aquests àmbits on tradicionalment el traductor humà és la traducció per a la disseminació. És en aquest àmbit també on el traductor humà pot fer un ús de les tecnologies de la traduc-

ció, incloent-hi la traducció automàtica, per augmentar la seva productivitat i també la qualitat del producte final.

4. ESTRATÈGIES DE TRADUCCIÓ AUTOMÀTICA

Durant la història dels sistemes de traducció automàtica han anat apareixent diferents estratègies. Els canvis d'estratègia s'han produït per l'evolució de les tècniques de Processament del Llenguatge Natural i per l'augment de la capacitat de processament computacional dels ordinadors. Així, es poden enumerar les següents estratègies (Oliver, 2016; Sánchez i Rico, 2020):

- *Traducció directa*: es basa principalment en una traducció paraula per paraula mitjançant consultes a un diccionari bilingüe més un conjunt relativament reduït de regles que permeten realitzar alguns canvis, com per exemple, l'ordre de les paraules.
- *Transferència*: es du a terme algun tipus d'anàlisi automàtica sobre l'oració en la llengua de partida (generalment anàlisi morfosintàctica, sigui profunda o superficial). Aquesta anàlisi es transfereix, mitjançant l'ús d'una sèrie de regles, a una estructura pròpia de la llengua d'arribada. Un cop transferida l'estructura d'anàlisi s'utilitzen uns diccionaris de transferència que ens permeten obtenir l'oració traduïda en la llengua d'arribada.
- *Interlingua*: l'objectiu és obtenir algun tipus de representació independent de la llengua de l'oració en la llengua de partida. Aquesta representació ha de permetre generar l'oració en la llengua d'arribada. Aquesta representació independent de la llengua, anomenada interlingua, és una representació abstracta que permet capturar la informació semàntica i sintàctica.
- *Sistemes basats en exemples*: aquests sistemes utilitzen corpus paral·lels per poder

traduir noves oracions basant-se en analogia, és a dir, el sistema busca oracions ja traduïdes al corpus paral·lel que puguin servir com a exemples per a traduir una nova oració.

- Sistemes estadístics: la traducció automàtica estadística es basa en l'ús de models estadístics obtinguts a partir de l'anàlisi de corpus paral·lels. Aquests sistemes es basen principalment en dues probabilitats:
  - La probabilitat que una paraula o conjunt de paraules de la llengua de partida es tradueixi per una paraula o conjunt de paraules de la llengua d'arribada. Aquesta probabilitat s'obté del model de traducció.
  - La probabilitat que una cadena en la llengua d'arribada sigui una cadena vàlida en aquesta llengua. Aquesta probabilitat s'obté a partir del model de llengua, que es calcula per a la llengua d'arribada.
  - Aquests dos models, el de traducció i el de llengua d'arribada, es complementen amb un model de reordenament, que és el que permet avaluar la probabilitat d'un canvi d'ordre de paraules o conjunts de paraules.
- Sistemes híbrids: aquests sistemes intenten combinar d'alguna manera els sistemes estadístics amb els sistemes basats en regles per poder treure el profit més gran de les dues estratègies.
- Sistemes neuronals: aquests sistemes es basen en l'ús de xarxes neuronals artificials entrenades a partir de corpus paral·lels. Els sistemes estadístics es basen en l'ús d'una sèrie de models heterogenis (traducció, llengua d'arribada i reordenament) que es calculen de manera independent. Els sistemes neuronals, en canvi, es basen en models d'aprenentatge automàtic que combinen moltíssimes instàncies d'un dispositiu de càlcul bàsic: la neurona artificial. Aquestes neurones artificials es connecten i combinen

en diverses capes que es poden entrenar com un únic model (von Genabith, 2020). La traducció automàtica neuronal ha suposat un gran salt en qualitat el que fa que aquest tipus de sistemes s'estigui estenent ràpidament i en l'actualitat és probablement l'estratègia predominant. Una de les limitacions més importants dels sistemes neuronals és la necessitat de treballar amb un vocabulari restringit d'algunes desenes o centenars de milers de paraules. Per resoldre aquest problema els sistemes neuronals acostumen a treballar amb unitats subparaula⁸ (Sennrich, 2016), és a dir, les paraules menys freqüents es divideixen en fragments que apareguin amb una freqüència superior. En el següent exemple podem veure un parell de segments anglès-català processat amb unitats sub-paraula.

- Segments originals:
  - achieving transformative and lasting change on disability inclusion through the disability inclusion strategy is a priority for the United Nations
  - aconseguir un canvi transformador i durador en la inclusió de la discapacitat és una prioritat per a les Nacions Unides

Segments processats amb subparaules:

- achie@@ ving transforma@@ tive and las@@ ting change on dis@@ ability inclusion through the dis@@ ability inclusion strategy is a priority for the United Nations
- acon@@ seguir un canvi trans@@ form@@ ador i durador en la inclusió de la dis@@ capacitat és una prioritat per a les Nacions Unides
- On podem veure com paraules relativament poc freqüents (com transformative en anglès o transformador en català) es divideixen en fragments transforma@@ tive i trans@@ form@@ ado (les parts estan separades pels

8.- subwords

símbols @@) on les parts que les conformen tenen una freqüència superior, ja que també formem part d'altres paraules.

Com hem comentat, els sistemes estadístics i neuronals, i fins i tot els sistemes basats en exemples, s'entrenen a partir de corpus paral·lels, és a dir, a partir de grans col·leccions de textos originals i les seves traduccions alineades a nivell d'oració. Un dels problemes d'aquests sistemes és la dificultat de trobar corpus paral·lels per a determinats parells de llengües. Recentment han aparegut tècniques de traducció automàtica no supervisada, és a dir, sistemes que es poden entrenar sense la necessitat de disposar de corpus paral·lels. Aquests sistemes es poden entrenar a partir de corpus comparables, és a dir, textos en la llengua de partida i textos en la llengua d'arribada que no tenen per què ser traduccions uns dels altres. Entre aquests sistemes podem destacar Monoses⁹ (Artetexe, 2018).

5. TRADUCCIÓ DE PARELLS DE LLENGÜES POC HABITUALS

Hi ha un seguit de parells de llengües que són molt habituals en la traducció i d'altres parells que ho són molt poc. Aquest concepte no sempre té a veure amb que siguin llengües amb molts o pocs parlants, sinó que tenen a veure amb la relació entre les llengües, tant des del punt de vista administratiu com cultural. Un cas claríssim i molt proper és el parell castellà-català, que tot i ser llengües amb un nombre de parlants molt dispar, el volum de traduccions disponible és molt important. Aquesta relació tant administrativa com cultural i el gran volum de traduccions que es produeixen, tenen dues conseqüències importants:

- Hi ha disponibilitat de traductors humans entre aquestes dues llengües.
- Hi ha disponibilitat de gran quantitat de corpus paral·lels entre aquestes dues llengües, cosa que permetrà l'entrenament de sistemes de traducció automàtica.

En canvi, hi ha parells de llengües que són poc habituals en el món de la traducció. Les llengües del parell de llengües en qüestió poden tenir molts o pocs parlants, però l'intercanvi administratiu i cultural és molt feble o inexistent. Podríem posar com a exemple el parell castellà - hindi, amb un nombre de parlants molt elevat, però que disposa en canvi, de pocs traductors humans disponibles com de pocs corpus paral·lels.

És per aquest motiu que preferim parlar de parells de llengües poc habituals i no de parells de llengües minoritaris, ja que el concepte minoritari, tant aplicat a les llengües, com als parells de llengües pot resultar molt controvertit.

5.1. Importància de la traducció de parells de llengües poc habituals

Blanca Busquets (2020) destaca dues raons per les quals és important la traducció de literatura procedent de llengües i cultures poc representades. Busquets fa referència a la traducció cap al català, però aquestes raons són, en el meu parer, aplicable a qualsevol parell de llengües o de cultures:

- S'obren camins a realitats desconegudes, punts de vista diferents i pensaments alternatius.
- S'estableix un diàleg entre llengües i cultures petites on l'emissor i receptor parlen amb igualtat. Això fa que es produeixi un inter-

9.- <https://github.com/artetxem/monoses>

canvi i no un abocament d'una cultura hegemònica.

5.2. Traducció humana de parells poc habituals

Com es poden traduir textos d'una llengua a una altra quan no hi ha traductors humans disponibles, o n'hi ha molt pocs? Per solucionar aquest problema sovint es fan servir dues tècniques: la traducció indirecta i la traducció col·laborativa.

La traducció indirecta és una traducció d'una traducció¹⁰. La traducció indirecta es pot basar en una traducció o en diverses traduccions diferents (fins i tot traducció a llengües diferents d'un mateix original). Un exemple molt comú són les primeres traduccions de les obres literàries russes a l'espanyol, que es feien a través de les traduccions franceses dels originals russos.

Aquesta és una pràctica molt comuna en els intercanvis culturals, especialment en el cas de comunitats allunyades des del punt de vista lingüístic o cultural o de llengües "menors" (encara que aquest sigui un concepte molt relatiu). Encara és una pràctica molt freqüent en diverses àrees com la traducció audiovisual, localització o traducció literària.

A la traducció indirecta sovint se l'anomena retraducció però, tal com precisa Gambier (1995), és més convenient referir-se a la retraducció, perquè estaria més lligat a la reactualització de textos per l'evolució dels gustos, necessitats i competències dels receptors.

La traducció indirecta té associades connotacions negatives i sovint se la considera una mala còpia d'una còpia. Per exemple, a UNESCO (1976) se suggereix que la traducció indirecta s'ha de fer servir únicament quan sigui estrictament necessari. Tot i això, la traducció indirecta també té conseqüències positives, ja que gràcies a ella algunes obres literàries de cultures perifèriques o llunyanes poden disseminar-se cap a moltes altres llengües i cultures.

Una altra tècnica que sovint es fa servir per traduir obres literàries de cultures i llengües allunyades és la traducció col·laborativa o en tàndem entre dos traductors. Tots dos traductors han de ser especialistes tant en la llengua de partida com en la llengua d'arribada, però sovint un és nadiu de la de partida amb un coneixement extraordinari de la cultura de la llengua de partida i l'altre és nadiu de la llengua d'arribada amb un coneixement excel·lent de la cultura de la llengua d'arribada. Un bon exemple de traducció en tàndem són les traduccions del japonès a l'espanyol de Yoko Ogihara i Fernando Cordobés, que afirmen:

"Traduir en tàndem suposa la possibilitat d'aprofundir en qüestions específiques de la llengua japonesa i interpretar-les de la millor manera a l'espanyol¹¹".

5.3. Traducció automàtica de parells poc habituals

Per a entrenar sistemes estadístics o neuronals i obtenir uns bons resultats de qualitat és necessari disposar de quantitats important de dades per a l'entrenament (generalment en forma de corpus paral·lels). Aquesta quantitat de dades està disponible per un

10.- https://en.wikipedia.org/wiki/Indirect_translation

11.- Traducir a cuatro manos: Yoko Ogihara y Fernando Cordobés (<https://lanuras.es/protagonistas/traductores/traducir-cuatro-manos-yoko-ogihara-fernando-cordobes/>)

nombre relativament reduït de llengües, entre 100 i 200 llengües de les més de 7.000 llengües del món (von Genabith, 2020). Hi ha tot un seguit d'estratègies per a entrenar sistemes de traducció automàtica per a parells de llengües amb pocs recursos: ús de llengües pivot, traducció automàtica neuronal basada en *transfer-learning*, traducció automàtica multilinguatge (o multilingüe), traducció automàtica autosupervisada (*self-supervised*) i traducció automàtica no supervisada. També hi ha una sèrie d'iniciatives per al desenvolupament de recursos i de sistemes de traducció automàtica per a un gran nombre de llengües, inclosos parells de llengües poc habituals. Veiem aquests dos aspectes, estratègies i iniciatives, en els següents subapartats:

5.3.1. Estratègies de traducció automàtica per a parells minoritaris

ÚS DE LLENGUA PIVOT

La idea principal d'aquesta estratègia és que volem traduir d'una llengua A (llengua de partida) a una llengua C (llengua d'arribada), però no disposem de sistema de traducció automàtica ni de corpus paral·lels suficients per a entrenar un sistema de traducció automàtica. En canvi sí que disposem de sistema de traducció automàtica o de corpus per al parell llengua A a una llengua B (llengua pivot) i d'aquesta llengua B a la llengua C. Aquesta llengua B rep el nom de llengua pivot i molt sovint, tot i que no sempre, és l'anglès. Hi ha tres estratègies diferents per treballar amb llengües pivot (Wu i Wang, 2009):

- El mètode de triangulació: es fa servir en traducció automàtica estadística i es tracta de crear una nova taula de traducció A-C, multiplicant les probabilitats de traducció i els pesos lèxics dels models de traducció A-B i B-C.

- El mètode de transferència: on es tradueix l'oració en la llengua A a la llengua B, i aquesta traducció en la llengua B es tradueix a la llengua C. Aquesta tècnica es pot fer servir tant en sistemes basats en regles com en estadístics o neuronals. En Boitet (1988) podem trobar un estudi sobre els avantatges i inconvenients d'aquesta tècnica en sistemes basats en regles.
- El mètode basat en corpus sintètics: on es crea un corpus paral·lel sintètic de A-C a partir d'un corpus paral·lel de A-B i d'un sistema de traducció automàtica de B-C.

TRADUCCIÓ AUTOMÀTICA NEURONAL BASADA EN *TRANSFER-LEARNING*

Posem com a exemple que volem disposar d'un sistema de traducció automàtica de la llengua A a la llengua C, però aquest parell de llengües disposa de molt pocs corpus paral·lels. Però hi ha una llengua B que té força relació amb la llengua C (per exemple, són llengües molt properes de la mateixa família) i per al parell A-B sí que disposem de grans volums de corpus paral·lels. En la tècnica anomenada *transfer learning* comencen entrenant un sistema neuronal del parell A-B, i cap al final de l'entrenament es passa a fer servir el corpus del parell A-C, per transferir o afinar el sistema entrenat A-B i obtenir el desitjat A-C. Zoph et al. (2016) apliquen *transfer learning* per a entrenar un sistema francès-uzbek (A-C) i comencen entrenant un sistema francès-anglès (A-B) i continuen entrenant amb les dades del parell anglès-uzbek (B-C). En Nguyen i Chians (2017) es presenta una modificació d'aquest mètode on s'aprofita l'encavalcament del vocabulari (*vocabulary overlap*) amb el vocabulari de la llengua de partida. Per augmentar l'encavalcament de vocabulari divideixen les paraules fent servir BPE (*Byte Pair Encoding*). Llavors entrenen el sistema A-B i transfereixen els paràmetres, incloent-hi els *word embeddings* de la

llengua de partida a un altre model i continuem entrenant el sistema B-C.

TRADUCCIÓ AUTOMÀTICA MULTILLENGUATGE O MULTILINGÜE

Els sistemes de traducció automàtica multi-llenguatge i multilingües (Firat et al. 2016) permeten entrenar un únic sistema neuronal multilingüe que comparteixen un únic mecanisme d'atenció. Considerem les llengües A, B, C i D. Si disposem de corpus paral·lels per algunes d'aquestes combinacions (per exemple: A-B, A-C, A-D, B-C i B-D) podem entrenar aquest sistema de traducció automàtica perquè pugui traduir entre tots els parells, tot i que per a alguns parells no disposem de corpus paral·lels (com és el cas del parell C-D). Això és possible perquè el sistema resultant és capaç d'explotar les similituds entre les llengües. Aquesta configuració pot ser útil per entrenar sistemes per parells de llengües amb pocs recursos a la vegada que entrenem amb altres parells de llengües amb més recursos. A les traduccions que es produeixen sense disposar de corpus paral·lels (en el nostre exemple la traducció C-D) se les anomena *zero-shot translations*. Johnson (2017) demostra que la qualitat d'aquestes traduccions *zero-shot* es pot millorar fàcilment afegint una mica d'informació addicional sobre el parell C-D.

TRADUCCIÓ AUTOMÀTICA AUTOSUPERVISADA (*SELF SUPERVISED*)

Ruiter et al. (2019) presenten un nou mètode per entrenar sistemes de traducció automàtica a partir de corpus comparables d'una manera autosupervisada. Durant l'entrenament el sistema es duen a terme dues tasques simultàniament: la selecció de segments paral·lels en el corpus comparable i l'aprenentatge dels paràmetres del sistema de traducció neuronal. En aquest sistema

fan servir la Wikipedia, ja que és una font molt rica per crear corpus comparables. El sistema comença per calcular els *word embeddings* monolingües per a cada una de les llengües A i B. Després es prenen els mateixos articles de la Wikipedia en A i B (recordeu que els articles parlen del mateix tema, però no tenen per què ser traducció l'un de l'altre). El sistema, article a article per a cada una de les llengües representa les oracions fent servir els *word embeddings* de cada llengua i si la representació dels segments en cada llengua són suficientment semblants, consideren aquests segments com a paral·lels i els farà servir per entrenar el sistema neuronal. És a dir, per a cada article en la llengua A i el seu equivalent en la llengua B es comparen totes les oracions (en representació vectorial) de A amb totes les de B i si són suficientment similars es consideraran segments paral·lels. Amb els segments paral·lels seleccionats d'aquesta manera s'entrenarà un sistema de traducció automàtica neuronal.

TRADUCCIÓ AUTOMÀTICA NO SUPERVISADA

Les tècniques de traducció automàtica no supervisada fan servir únicament textos monolingües en la llengua de partida i en la llengua d'arribada. En general aquests sistemes es basen en el càlcul de *word embeddings* i models de llengua sobre textos monolingües de manera separada per a cada llengua. Els *word embeddings* són representacions de les paraules com a vectors multidimensionals (amb 200 o més dimensions). Cada paraula de la llengua ocupa un punt d'aquest espai multidimensional. Les paraules semblants des del punt de vista semàntic tendiran a ocupar posicions properes en aquest espai. Per a cada una de les llengües aquests espais seran diferents, però mantindran aquesta relació entre paraules semblants. A partir de certes transformacions i rotacions que es calculen a partir de diccionaris bilingües o pa-

raules que siguin iguals en les dues llengües (es poden fer servir també xifres o noms propis) es poden alinear i superposar aquests dos espais i llavors les paraules equivalents en les dues llengües tendiran a estar molt properes o encavalcades en aquests espais superposats. D'aquesta manera el sistema ja pot determinar un primer model de traducció paraula a paraula, però aquest model serà molt sorollós. A partir d'aquestes traduccions paraula per paraula i amb l'ajut dels models de llengua monolingües es poden crear corpus paral·lels sintètics que contindran molt soroll, però que es poden fer servir per entrenar un nou sistema. Aquest sistema es pot fer servir per retraduir les dades monolingües i crear un nou corpus paral·lel sintètic, que es podrà fer servir per millorar el sistema de traducció. Aquest procés es pot anar repetint iterativament fins que ja no s'assoleixin més millores.

En Artetxe et al. (2018) es presenta Monoses¹², un *toolkit* complet que permet entrenar sistemes de traducció automàtica no supervisada. En Artetxe et al. (2019) es proposen una sèrie de millores en el sistema: per una banda explota la informació de les unitats subparaula i per una altra fa servir un sistema estadístic millorat per a inicialitzar un sistema neuronal dual que s'optimitza fent servir *back-translation*.

La tècnica de *back-translation* (Sennrich, 2015) consisteix a fer servir corpus monolingües en la llengua d'arribada (B) per crear un corpus paral·lel on les oracions en la llengua de partida (A) s'obtenen fent servir un sistema de traducció automàtica B-A. Aquest nou corpus sintètic s'afegeix al corpus paral·lel A-B disponible i tots dos es fan servir per entrenar el sistema de traducció automàtica

A-B. Cal destacar que del corpus paral·lel sintètic obtingut mitjançant *back-translation*, l'única part sintètica és la part de la corresponent a la llengua de partida, ja que la part corresponent a la llengua d'arribada està formada per dades reals.

En Lample et al. (2018) es presenten dos sistemes no supervisats: un d'estadístic i un de neuronal. Els autors afirmen que es pot dur a terme traducció automàtica no supervisada si combinem tres components: (a) una inicialització adequada dels models de traducció; (b) models de llenguatge i (c) *back-translation* iterativa. Els autors proposen per a (a) la inicialització del sistema de traducció automàtica amb diccionaris bilingües induïts; per a (b) la creació de models de llenguatge amb un sistema de sequence-to-sequence; i per a (c) convertir el problema no supervisat en supervisat mitjançant la generació automàtica de parells de segments mitjançant *back-translation*.

5.3.2. Iniciatives per al desenvolupament de recursos i de sistemes

Opus Corpus¹³ (Tiedemann, 2012) és probablement la col·lecció més extensa de corpus paral·lels d'accés lliure. L'objectiu d'aquesta col·lecció és proporcionar recursos paral·lels de manera lliure amb una especial atenció cap a les llengües amb pocs recursos. Un aspecte molt important i que limita el nombre de corpus paral·lels disponibles lliurement són els drets d'autor i de traducció. Per aquest motiu els dominis amb més representació a la col·lecció són els textos legislatius i administratius (principalment provinents de les Nacions Unides i la Unió Europea), traducció de subtítols de pel·lícules i textos

12.- <https://github.com/artetxem/monoses>

13.- <http://opus.nlpl.eu/>

provinents de projectes de localització de programari lliure. També és destacable el volum de dades provinents de notícies. És molt difícil donar xifres precises sobre les llengües cobertes i el volum dels corpus disponibles per a cada parell de llengües. El motiu és doble: per una banda la col·lecció creix constantment i per l'altra no hi ha acord en tots els casos entre el que és una llengua o una variant d'una llengua. El que és evident, és que no tots els parells de llengües estan igualment representats. A la taula 3 podem observar el nombre de segments per a alguns parells de llengües. Com podem veure, l'espanyol anglès està molt ben representat amb 172 milions de segments, mentre que el català-guaraní només disposa d'uns 400 segments paral·lels.

Disposar d'una col·lecció tan extensa de corpus permet l'entrenament de sistemes de traducció automàtica per a moltíssims parells de llengües. Un projecte relacionat amb Opus Corpus, el projecte Opus-MT (Tiedemann i Thottingal, 2020) que proporciona serveis de traducció i eines oberts posant de nou una especial atenció per a llengües minoritàries i amb pocs recursos. Aquest projecte col·labora amb la fundació Wikimedia per a la creació de la Wikipedia en noves llengües mitjançant la traducció automàtica més postedicció d'articles en altres llengües, com per exemple l'anglès. Aquest projecte proporciona diversos components:

- Models de traducció preentrenats: proporciona de l'ordre de 1.000 motors entrenats amb Marian fent servir models neuronals de tipus transformer. Aquests motors cobreixen unes 140 llengües. Per entrenar els motors es fan servir els corpus de la col·lecció Opus Corpus i hi ha models bilingües com multilingües.

		Segments
espanyol	anglès	172 M
català	anglès	1.6 M
català	espanyol	12.6 M
català	àrab	1.6 K
català	guaraní	0.4 K

Taula 3. Exemples de mides de corpus paral·lels d'alguns parells de llengües.

- Scripts d'entrenament tant per als models bilingües com multilingües.
- Scripts per afinar (*fine-tuning*) i augmentar les dades d'entrenament (*data augmentation*). L'afinació dels models es du a terme per fer adaptació a domini a partir de conjunts de dades reduïts que pertanyin al domini desitjat. L'augment de dades d'entrenament es fa mitjançant *back-translation* a partir de contingut de Wikimedia (Wikipedia, Wikibooks, Wiktionary...)
- Les aplicacions necessàries per posar en marxa servidors de traducció fent servir els models preentrenats o els nous models que puguem entrenar amb els scripts proporcionats.

Per facilitar la distribució d'aquests models, també es distribueixen dins del projecte HuggingFace¹⁴. Aquesta integració permet fer servir els models preentrenats de manera molt senzilla dins de scripts de Python.

6. AVALUACIÓ DE SISTEMES DE TRADUCCIÓ AUTOMÀTICA

En els apartats anteriors hem destacat la gran millora en termes de qualitat que han aconseguit els sistemes de traducció automàtica en els darrers anys. Però, com s'avalua la qualitat d'un sistema de traducció automàti-

14.- <https://huggingface.co/>

ca? De forma paral·lela al desenvolupament dels sistemes de traducció automàtica s'han anat desenvolupant diverses tècniques i mètriques per a l'avaluació d'aquests sistemes. Les tècniques d'avaluació dels sistemes de traducció automàtica es poden dividir en dos grans grups: avaluació automàtica i avaluació manual.

6.1. Avaluació automàtica

Les tècniques d'avaluació automàtica pretenen proporcionar una mesura de qualitat que correlacioni bé amb la percepció humana de la qualitat del sistema. El gran avantatge de les mesures automàtiques és la rapidesa en l'obtenció de les mesures, ja que es du a terme de manera totalment automàtica.

Per a aplicar els programes que calculen les mesures d'avaluació necessitem disposar d'un conjunt d'oracions en la llengua de partida amb una o més traduccions de referència. És important que aquestes traduccions de referència s'hagin obtingut mitjançant traducció humana duta a terme per un traductor professional. El programa compararà les traduccions de referència amb les traduccions obtingudes fent servir el sistema de traducció automàtica sota avaluació. A partir d'aquesta comparació obtindrà un valor d'alguna de les mesures de qualitat existents. Entre aquestes mesures, en podem destacar algunes que es fan servir molt habitualment:

- BLEU (Papineni, Roukos, Ward et al., 2002) Es calcula a partir d'n-grames (és a dir, combinacions d'n paraules) i el seu valor va de 0 a 1. Com més alt sigui el valor, millor és la qualitat.
- NIST (Doddington, 2002) Es calcula de manera similar al BLEU però en aquest cas els n-grames es ponderen segons la seva freqüència d'aparició. Va de 0 a qualsevol xifra i com més alt sigui millor és la qualitat del sistema.

- WER (*Word Error Rate*): on es tenen en compte el nombre de substitucions, insercions i paraules esborrades. El seu valor va d'1 (tot i que puntualment es poden obtenir valors més alts) i 0. Com més baix sigui el valor més alta és la qualitat del sistema.
- TER (*Translation Error Rate*) (Snover, 2005): mesura la quantitat d'edicions que un humà hauria de fer per convertir la traducció obtinguda amb el sistema de traducció automàtica en la traducció de referència, de manera que les dues siguin coincidents. Es pot donar de 0 a 1 o de 0 a 100 i com menor sigui l'índex millor és la qualitat.

6.2. Avaluació humana

Hi ha diverses tècniques per avaluar la qualitat d'un sistema de traducció automàtica que es porten a terme amb la intervenció de traductors/posteditors humans. Una tècnica molt habitual consisteix a presentar al traductor l'oració original i la traduïda i que puntuï la traducció amb una escala que sovint va de l'1 al 5, tot i que alguns investigadors prefereixen altres marges de valors. Molt sovint s'avaluen per separat la fluïdesa i l'adequació. La fluïdesa és una característica monolingüe de l'oració traduïda que es pot avaluar sense tenir en compte l'original i que indica fins a quin punt l'oració traduïda sembla una oració escrita originalment en la llengua d'arribada. En canvi, l'adequació s'ha d'avaluar tenint en compte tant l'oració de partida com l'oració d'arribada i indica fins a quin punt es transmet la informació. Aquest tipus d'avaluació presenta diversos problemes: necessita molt de temps i els resultats són poc reproduïbles. Per a obtenir resultats significatius es necessiten avaluar un gran nombre d'oracions i que participin un nombre important d'avaluadors.

Un altre mètode d'avaluació humana (Vilar, 2007) consisteix a presentar a l'avaluador l'oració original i el resultat de la traducció

automàtica de diversos sistemes. L'avaluador ha d'endregar les traduccions automàtica de més a menys qualitat. D'aquesta manera s'obté una avaluació per comparació entre sistemes.

Donat que molts fluxos de treball en traducció professional consisteix en la traducció més postedició, alguns mètodes d'avaluació de sistemes es basen en analitzar a fons la feina del traductor durant el procés de traducció. Sovint es fan servir interfícies de postedició específiques que presenten al traductor l'oració original i la traducció automàtica. El posteditor ha de posteditar aquesta traducció automàtica i el sistema emmagatzema tota l'activitat del posteditor (tecles pitjades, moviments del ratolí, entrades i sortides de l'aplicació) i el temps que triga en posteditar cada oració. Alguns exemples d'entorns d'avaluació de la tasca de postedició són PET (Aziv, 2012) o PosE-diOn (Oliver, 2020).

6.3. Paritat traducció humana - traducció automàtica

La qualitat de la traducció automàtica ha millorat tant els darrers anys que alguns investigadors han trobat que en determinats casos no es pot diferenciar de la traducció duta a terme per traductors humans professionals. Això fa que alguns investigadors afirmen que la traducció automàtica ha assolit, a nivell de qualitat, la paritat amb la traducció humana. Aquesta afirmació ha propiciat un debat científic molt animat i sovint no exempt de polèmica.

Alguns autors, com Wu (2011) han afirmat que la traducció automàtica neuronal s'*apropa a la precisió assolida per un traductor*

*humà bilingüe mitjà*¹⁵, fent referència a una sèrie d'experiments duts a terme per als parells anglès-francès i anglès-alemany. Fins i tot altres autors afirmen que la traducció automàtica *està a la par amb la traducció humana quan es compara amb els traductors professionals*¹⁶ (Hassan, 2018) fent referència a uns experiments per al parell xinès-anglès.

Analitzant a fons aquests treballs altres autors (Läubli, 2018; Läubli, 2020, Toral, 2018) són reticents a acceptar aquesta paritat i arriben a diverses conclusions que tenen a veure amb el procés d'avaluació dels sistemes i destaquen els següents punts:

- És molt important que les oracions en la llengua de partida del conjunt d'avaluació estiguin escrites originalment en aquesta llengua de partida i cal evitar que siguin *translationese*.
- De la mateixa manera, és important que les oracions en la llengua d'arribada del conjunt d'avaluació siguin el resultat de la traducció humana duta a terme per un traductor professional. Aquestes oracions no es poden generar a partir d'un procés de traducció automàtica més postedició, ja que el conjunt d'avaluació resultant afavoriria als sistemes de traducció automàtica que facin servir una estratègia semblant a l'emprat per generar les traduccions. També és recomanable disposar de més d'una traducció de referència generades de manera independent per diversos traductors professionals.
- Per a l'avaluació manual és important que els avaluadors siguin traductors professionals amb un alt nivell de competència.
- Sovint en els processos d'avaluació s'avaluen oracions aïllades sense cap mena de context. Cal avaluar les oracions en un con-

15.- *Approaches the accuracy achieved by average bilingual translators [on some tests sets]*

16.- *Translation quality is at human parity when compared top professional human translators*

text ampli, per exemple tot un document, ja que d'aquesta manera es podran apreciar millor les diferències de qualitat entre els sistemes de traducció automàtica (que en molts casos obvien el context d'aparició), respecte a la humana, que sí que tindria en compte aquest context d'aparició.

- També és aconsellable avaluar tant l'adequació com la fluïdesa. L'adequació indica fins a quin punt l'oració traduïda transmet la totalitat de la informació de l'oració original, si es perd part de la informació o se n'afegeix de nova. La fluïdesa, en canvi, indica la correcció gramatical de l'oració traduïda i la tria de les paraules perquè l'oració traduïda s'assembli el més possible a una oració escrita originalment en la llengua d'arribada.
- Respecte a la fluïdesa també es recomana que en el moment de crear els conjunts d'avaluació s'eviti fer una revisió de les traduccions dutes a terme per un traductor professional amb l'objectiu de millorar la fluïdesa, ja que això podria fer que el resultat tingués menys adequació.

7. TRADUCCIÓ AUTOMÀTICA DE TEXTOS CREATIUS

Fins fa no gaire l'ús de la traducció automàtica en entorns professionals estava reservada a un conjunt de tipus de textos, àmbits temàtics i parells de llengües molt determinats. Com a regla general la literatura i altres tipus de textos creatius quedaven al marge de l'ús de la traducció automàtica.

La gran millora en qualitat que ha suposat l'aparició de la traducció automàtica neuronal ha fomentat l'interès en l'ús de la traducció automàtica per a textos literaris. Aquest interès es concreta en la celebració, durant els darrers anys, de nombrosos workshops i reunions científiques sobre aquest tema i en la publicació d'articles en revistes especialitzades:

A diferència del que passa en altres dominis com els textos tècnics o jurídics, un repte important en la traducció literària és la preservació tant del significat com de l'experiència lectora Toral i Way (2015). En aquest mateix estudi s'estima la traduïbilitat dels textos literaris fent servir corpus paral·lels per a mesurar el grau de llibertat de les traduccions i les característiques del domini literari. D'aquesta manera comparen textos literaris, documentació tècnica i notícies amb l'objectiu d'avaluar l'aplicabilitat de la traducció automàtica als textos literaris.

En un altre estudi Toral i Way (2018a) comparen sistemes estadístics i neuronals entrenats específicament per a entrenar novel·les de l'anglès al català. Per entrenar els sistemes fan servir un corpus molt gran de textos literaris, amb més de 100 milions de paraules. Per avaluar els sistemes fan servir tant avaluació automàtica (amb la mètrica BLEU) com avaluació humana. L'avaluació automàtica indica que el sistema neuronal assoleix una millor qualitat. En l'avaluació humana participen dos parlants nadius de català amb nivell avançat d'anglès. Als avaluadors se'ls presenta una oració original i tres traduccions: la de referència (és a dir, una traducció humana provinent de la traducció publicada de la novel·la), el resultat de la traducció automàtica estadística i el resultat de la traducció automàtica neuronal. L'avaluador ha d'endregar aquestes traduccions segons la qualitat. Aquesta avaluació demostra que entre el 17% i el 34% (depenent de la novel·la) de les traduccions neuronals es perceben com d'una qualitat equivalent a la traducció humana. Per a la traducció automàtica estadística aquests percentatges baixen entre el 8% i el 20%). En un estudi similar Toral (2018b) estudien l'esforç de postedició d'un capítol d'una novel·la també de l'anglès al català fent servir l'eina PET (Aziv, 2012). Tant la traducció automàtica estadística com la neuronal més postedició porten a un augment de la productivitat en la traducció de novel·les respecte a la traducció manual. L'estudi de-

termina que la traducció automàtica estadística comporta un augment de la productivitat del 18% i la neuronal de 36%.

Alguns autors van més enllà de l'entrenament de sistemes específics per al domini literari i proposen l'entrenament de sistemes específics per traduir un autor determinat, entrenant el sistema específicament amb les traduccions existents d'obres del mateix autor a una determinada llengua (Toral, 2015; Kuzman, 2019).

Molts estudis previs tenen com a objectiu final obtenir traduccions automàtiques d'una gran qualitat i que preservin tant el contingut com l'experiència lectora de l'obra original. Però l'ús de la traducció automàtica per als textos literaris poden tenir altres finalitats interessants. En Oliver (2019) es proposa l'ús de traducció automàtica neuronal per a la creació de llibres electrònics bilingües. Aquests llibres estan pensats per a lectors no nadius en la llengua de partida però amb coneixements mitjans-alts que els permetin llegir la majoria de l'obra en l'original i passar a la traducció només en aquells fragments més difícils. La qualitat obtinguda amb la traducció automàtica s'espera que sigui suficient per a comprendre bé aquests passatges, però no és necessari que preservi l'experiència lectora, ja que aquesta s'obté del text original. L'objectiu d'aquests llibres bilingües és ajudar al lector a entendre oracions complexes evitant la necessitat de consultar continuament diccionaris bilingües.

Altres usos interessants de la traducció automàtica a textos literaris seria la traducció d'autors menys populars que no tenen accés als alts costos de la traducció humana i dels processos regulars de publicació. Això suposaria una oportunitat per a alguns au-

tors d'accedir al mercat internacional i, tal com suggereix Matusov (2019), una oportunitat per als lectors de conèixer nous autors i cultures. Matusov també indica que la traducció automàtica pot ajudar en la selecció d'obres a traduir i publicar, ja que els editors podria accedir a una traducció automàtica preliminar que l'ajudaria a decidir si és factible publicar el llibre traduït i si fos així produir una traducció humana directa o bé posteditar la traducció automàtica preliminar.

8. CONCLUSIONS

En aquest article hem vist com en els darrers anys, especialment des de l'aparició de la traducció automàtica neuronal, la traducció automàtica està assolint uns nivells de qualitat molt elevats, fins al punt que alguns autors s'han atrevit a afirmar que la traducció automàtica, almenys per a alguns parells de llengües i àmbits, ha assolit la paritat amb la traducció humana. Segurament aquestes afirmacions són fruit d'un gran optimisme i cal matisar-les i revisar els procediments d'avaluació dels sistemes. Sigui com sigui, és indiscutible que la qualitat ha millorat moltíssim fins i tot per a parells de llengües força allunyades.

Molts veuen una amenaça en aquest augment de la qualitat però a parer meu cal veure-la com a una oportunitat. Però cal que aquesta oportunitat estigui disponible no només per als parells de llengües amb molts recursos, sinó per un ventall el més ample possible de llengües. Citant a Tiedemann i Thottingal (2020): "La igualtat entre les persones requereix, entre altres coses, la capacitat d'accedir a la informació de la mateixa manera que d'altres independentment del bagatge lingüístic de l'usuari individual¹⁷." Així,

17.- *Equality among people requires, among other things, the ability to access information in the same way as others independent of the linguistic background of the individual user.*

la traducció automàtica pot ajudar a fer que la informació estigui disponible per a totes les persones, independentment de la seva llengua. Però a més, la traducció automàtica pot ajudar a accedir a cultures que fins ara no han estat fàcilment a l'abast. L'accés a aquestes cultures diferents de les nostres poden ajudar-nos a conèixer millor el món i a evitar tenir accés només a certes visions, filosofies o opinions.

BIBLIOGRAFIA

- Artetxe, Mikel; Labaka, Gorka; Agirre, Eneko (2018) Unsupervised Statistical Machine Translation. In Proceedings of the 2018 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. pp. 3632-3642
- Artetxe, Mikel; Labaka, Gorka; Agirre, Eneko (2019) An Effective Approach to Unsupervised Machine Translation. In Proceedings of the 57th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics. pp. 194-203
- Assis, Rosa Alexandra; Pięta, Hanna; Bueno Maia, Rita (2017) Theoretical, methodological and terminological issues regarding indirect translation: An overview. *Translation Studies* 10:2 pp. 113-132.
- Aziz, Wilker; Castilho, Sheila; Specia, Lucia (2012) PET: a tool for post-editing and assessing machine translation. Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 12). Istanbul, Turkey:20-23.
- Baker, Mona (1993) Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications. *Text and technology: In honour of John Sinclair*, 233:250.
- Boitet, Christian (1988). PROs and CONs of the pivot and transfer approaches in multilingual Machine Translation. *Readings in machine translation*, 273-279.
- Busquets, Blanca (2020) Per què és important la traducció de llengües minoritàries? Entrada del blog Arts i Humanitats (Blog dels Estudis d'Arts i Humanitats UOC) <http://humanitats.blogs.uoc.edu/traduccio-llengues-minoritarires-blanca-busquets/> (15 de maig de 2020)
- Doddington, George. (2002) Automatic evaluation of machine translation quality using n-gram co-occurrence statistics. *Proceedings of the second international conference on Human Language Technology Research* pp. 138-145
- von Genabith, Josef (2020) Neural Machine Translation. In Porsiel, Jörg (editor). *Maschinelle Übersetzung für Übersetzungsprofis. Samelband*. BDÜ Fachverlag. ISBN: 978-3-946702-09-2
- Firat, Orhan, Kyunghyun Cho; Bengio Yoshua (2016) Multi-Way, Multilingual Neural Machine Translation with a Shared Attention Mechanism. In Proceedings of the 5th Annual Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies (HLT-NAACL 2016) pp. 866-875
- Gambier, Yves. 1994. La retraduction, retour et détour [Retranslation, Revival and Detour]. *Meta: Journal des traducteurs* 39 (3): 413-417. doi:10.7202/002799ar.
- Hassan, Hany; Aue, Anthony; Chen, Chang; Chowdhary, Vishal ; Clark, Jonathan; Federmann, Christian; Huang, Xuedong; Junczys-Dowmunt, Marcin; Lewis, William; Li, Mu; Liu, Shujie ; Liu, Tie-Yan; Luo, Renqian; Menezes, Arul; Qin, Tao; Seide, Frank; Tan, Xu; Tian, Fei; Wu, Lijun; Wu, Shuangzhi; Xia, Yingce; Zhang, Dongdong; Zhang, Zhirui; Zhou, Ming (2018) Achieving human parity on automatic chinese to english news translation. arXiv preprint arXiv:1803.05567 .
- Hutchins, John (2001) Machine translation and human translation: in competition or

- in complementation. *International Journal of Translation* vol. 13 (1-2) pp. 5-20
- Johnson, Melvin; Schuster, Mike; Le, Quoc V.; Krikun, Maxim; Wu, Yonghui; Chen, Zhifeng; Thorat, Nikhil; Viégas, Fernanda; Wattenberg, Martin; Corrado, Greg; Hughes, Macduff; Dean, Jeffrey (2017). Google's multilingual neural machine translation system: Enabling zero-shot translation. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*, 5, 339-351.
- Kornai, András (2013). Digital language death. *PloS one*, 8(10), <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0077056>
- Kuzman, Taja; Vintar, Špela; Arčan, Mihael (2019) Neural machine translation of literary texts from English to Slovene. *Literary Machine Translation Workshop, co-located with MT-Summit 2019. Machine Translation Summit 2019*
- Lample, Guillaume; Ott, Myle; Conneau, Alexis; Denoyer, Ludovic; Ranzato, Marc'Aurelio (2018). Phrase-Based & Neural Unsupervised Machine Translation. In *Proceedings of the 2018 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing* (pp. 5039-5049).
- Läubli, Samuel; Sennrich, Rico; Volk, Martin (2018). Has Machine Translation Achieved Human Parity? A Case for Document-level Evaluation. In *Proceedings of the 2018 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing* (pp. 4791-4796).
- Läubli, Samuel; Castilho, Sheila; Neubig, Graham; Sennrich, Rico; Shen, Qinlan; Toral, Antonio (2020). A set of recommendations for assessing human-machine parity in language translation. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 67, 653-672.
- Luey, Beth (2001) Translation and the internationalization of culture. *Publishing research quarterly* 16.4 (2001): 41-49.
- Naravane, Vaiju (1999) Fifty years of translation: The Index Translationum completes a half century. *Publishing research quarterly* 15.4): pp. 23-38. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s12109-999-0033-z.pdf>
- Matusov, Evgeny (2019). The Challenges of Using Neural Machine Translation for Literature. In *Literary Machine Translation Workshop, co-located with MT-Summit 2019. Machine Translation Summit 2019. Literary MT Workshop. MTSummit XVII. Dublin (Ireland)*
- Nguyen, Toan Q.; Chiang, Daniel (2017). Transfer learning across low-resource, related languages for neural machine translation. In *Proceedings of the Eighth International Joint Conference on Natural Language Processing (Volume 2: Short Papers)* (pp. 296-301).
- Oliver, Antoni (2016) *Herramientas tecnológicas para traductores. Colección Lingüística y traducción. Editorial UOC. ISBN: 978-84-9064-751-6*
- Oliver, Antoni; Toral, Antonio; Guerberof, Ana (2019). InLéctor Neural Machine Translation for the creation of bilingual ebooks. In *Literary Machine Translation Workshop, co-located with MT-Summit 2019. Machine Translation Summit 2019. Literary MT Workshop. MTSummit XVII. Dublin (Ireland)*
- Oliver, Antoni; Álvarez, Sergi; Badia, Toni (2020) *PosEduOn: Post-Editing Assessment in PythOn*
- Proceedings of the 22nd Annual Conference of the European Association for Machine Translation*, p. 403-410. Lisboa, Portugal, November 2020.
- Papineni, Kishore; Roukos, Salim; Ward, Todd; Zhu, Wei-Jing (2002) BLEU: a method for automatic evaluation of machine translation. *Proceedings of the 40th annual meeting on association for Computational Linguistics*, 311-318.
- Ruder, Sebastian (2020) *Why You Should Do NLP Beyond English*. <http://ruder.io/nlp-beyond-english>

- Ruiter, Dana; España-Bonet, Cristina; van Genabith, Josef (2019). Self-supervised neural machine translation. In Proceedings of the 57th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (pp. 1828-1834).
- Sánchez Ramos, María del Mar; Rico Pérez, Celia (2020). Traducción automática. Conceptos clave, procesos de evaluación y técnicas de posesición. Colección Interlingua. Editorial Comares. ISBN: 978-84-9045-946-1
- Sennrich, Rico, Haddow, Barry; Birch, Alexandra (2015). Improving neural machine translation models with monolingual data. In Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (Volume 1: Long Papers) (pp. 86-96).
- Sennrich, Rico; Haddow, Barry; Birch, Alexandra (2016): Neural Machine Translation of Rare Words with Subword Units Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL 2016). Berlin, Germany.
- Snover, Matthew; Dorr, Bonnie J.; Schwartz, Richard; Makhoul, John; Micciulla, Linnea; Weischedel, Ralph (2005) A Study of Translation Error Rate with Targeted Human Annotation, LAMP-TR-126, CS-TR-4755, UMIACS-TR-2005-58, University of Maryland, College Park, MD.
- Tiedemann, Jörg (2012) Parallel data, tools and interfaces in OPUS. In Proceedings of the 8th International Conference on Languages Resources and Evaluation (LREC 2012)
- Tiedemann, Jörg; Thottingal, Santosh (2020) OPUS-MT: Building open translation services for the world. Proceedings of the 22nd Annual Conference of the European Association for Machine Translation. Lisboa, Portugal. pp. 479-480
- Toral, Antonio; Way, Andy (2015). Machine-assisted translation of literary text: A case study. *Translation Spaces*, 4(2), 240-267.
- Toral, Antonio; Castilho, Sheila; Hu, Ke i Way, Andy. (2018). Attaining the Unattainable? Reassessing Claims of Human Parity in Neural Machine Translation. In Proceedings of the Third Conference on Machine Translation: Research Papers (pp. 113-123).
- Toral, Antonio; Way, Andy (2018a). What level of quality can Neural Machine Translation attain on literary text?. In *Translation Quality Assessment* (pp. 263-287). Springer, Cham.
- Toral, Antonio; Wieling, Martijn; Way, Andy (2018b). Post-editing effort of a novel with statistical and neural machine translation. *Frontiers in Digital Humanities*, 5, 9.
- Toral, Antonio (2019) Post-editeese: an Exacerbated Translationese. In Proceedings of Machine Translation Summit XVII Volume 1: Research Track (pp. 273-281).
- Toury, Gideon (2012) Descriptive translation studies and beyond: Revised edition, volume 100. John Benjamins Publishing.
- UNESCO. 1976. Recommendation on the Legal Protection of Translators and Translations and the Practical Means to Improve the Status of Translators.
- Utiyama, Masao; Isahara, Hitoshi (2007) A comparison of pivot methods for phrase-based statistical machine translation. In *Human Language Technologies 2007: The Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics; Proceedings of the Main Conference* (pp. 484-491).
- Vilar, David; Leusch, Gregor; Ney, Hermann; Banchs, Rafael E. (2007, June). Human evaluation of machine translation through binary system comparisons. In Proceedings of the Second Workshop on Statistical Machine Translation (pp. 96-103).
- Volansky, Vered; Ordan, Noam; Wintner, Shuly (2013) On the features of translationese
- Digital Scholarship in the Humanities, Volume 30, Issue 1, April 2015, pp. 98–118, <https://doi.org/10.1093/llc/fqt031>

- Wu, Hua; Wang, Haifeng (2009). Revisiting pivot language approach for machine translation. In Proceedings of the Joint Conference of the 47th Annual Meeting of the ACL and the 4th International Joint Conference on Natural Language Processing of the AFNLP (pp. 154-162).
- Wu, Yonghui; Schuster, Mike; Chen, Zhifeng; Le, Quoc V. ; Norouzi, Mohammad; Macherey, Wolfgang; Krikun, Maxim; Cao, Yuan; Gao, Qin; Macherey, Klaus; Klingner, Jeff; Shah, Apurva; Johnson, Melvin; Liu, Xiaobing; Kaiser, Łukasz; Gouws, Stephan; Kato, Yoshikiyo; Kudo, Taku; Kazawa, Hideto; Stevens, Keith; Kuri-an, George; Patil, Nishant; Wang, Wei; Young, Cliff; Smith, Jason; Riesa, Jason; Rudnick, Alex; Vinyals, Oriol; Corrado, Greg; Hughes, Macduff; Dean, Jeffrey. (2016). Bridging the gap between human and machine translation. arXiv preprint arXiv:1609.08144.
- Zhang, Mike; Toral, Antonio. (2019) The Effect of Translationese in Machine Translation Test Sets. Proceedings of the Fourth Conference on Machine Translation (Volume 1: Research Papers). pp. 73-81
- Zoph, Barret; Yuret, Deniz; May, Jonathan; Knight, Kevin (2016) Transfer learning for low-resource neural machine translation. Proceedings of the 2016 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. Austin. Texas. pp. 1568-1575

TRANSLATION AND ADVERTISING

Xavier Sánchez

Founder of UMBILICAL advertising agency and AMNIOTIC.TV video content producer
Global Chief Creative Officer and Founding Partner of The BlocPartners Network
xaviersanchez@umbilicalminds.com

THINK SMALL. THINK DIFFERENT. THINK.

I'm not sure if this is where it all started, but it's a good place to start.

In 1959, Bill Bernbach and his copywriter Julian Koenig created the *Think Small* advert for the memorable Volkswagen Beetle. This advert (considered the best advertising campaign of the 20th century by *Ad Age*) probably changed the history of advertising and the way adverts were created until then. The meaning of this slogan can be translated literally, but when placed next to the image of the original advert—a small black Volkswagen Beetle that takes up less than a quarter of the page—, its meaning changes, or is transformed, or uplifted or, simply, each reader makes their own interpretations... Also, when you consider it within the context of the United States, at a time when all American cars were (and still are) huge, the advert's meaning and selling point take on another dimension. This is the magic of advertising. And this is the challenge of translation and advertising.

What are we translating, really?

A text? An idea? An idea at a certain time? A concept or a mental construct? A desire? An aspiration? An innocently camouflaged taunt and a short advertising slogan? A fledging need? A way of thinking?

What do you think?

Some words to understand what I mean when I talk about the profession of copywriter.

My profession is copywriting. What does this mean? If we break it down, writing texts so that brands sell more. If we complicate matters, it means that through advertising texts—depending on the product or service you want to promote—you must be able to defend, or seduce, or inform, or excite, or provoke, or suggest, or ponder, or support, or mythicise, or envelope, or confirm, or demonstrate, or stimulate, or mitigate, or present a product or service that can be bought by a consumer. If we complicate matters even further, it means that through these texts you must be able to build and/or consolidate a brand or company's personality, because this personality is one of their main commercial assets—and arguments—.

Not all brands in the same segment speak the same. Their language may be the same, but Apple doesn't speak the same as Huawei, nor does Nike speak the same as Adidas, nor does Mercedes speak the same as Audi. Nor does JP Morgan Chase speak the same as HSBC. Nor does Rolex speak the same as Patek Philippe. And the same happens with consumers.

So, for me, advertising isn't just a matter of language, it's a matter of a clever combination of many languages at the same time: the language of the end consumer; the language of the brands themselves; the language of the media outlets where the adverts appear;

the language of the platforms where brands are advertised; the language of the culture of each country, interest group or consumer group; the language of globalisation... It's interesting and exciting, believe me.

Therefore, in my opinion, advertising requires many simultaneous 'translations': language, register, code, format and culture, which are significant. For this reason, professionals that work in advertising translation must have this multiple sensitivity. And my word, it's a challenge.

To speak the language of consumers, you must first figure out their particular accent.

"Like many other copywriters, I read my copy out aloud as I write. It helps me check the rhythm of the line and ultimately the flow of the whole piece. I often adopt the appropriate accent or tone..." David Abbot.

Over the years, I've lived many lives without setting foot outside of the advertising agency: I've been a mother to a new-born baby, a rally car collector, a cardiologist, an oncologist, a golf enthusiast, an economics student, a girl on her period, a nurse, a reader of self-help books, a smoker with high blood pressure, an architect, a salesman, a salaried employee who needs a mortgage, a slot machine gambler, an NGO donor, a venture capitalist, a fan of the Crusades, a research scientist, the relative of someone with Alzheimer's disease... And my memory could provide me with many more professions or situations such as these. To date, nobody has figured out that I was the one writing some of these adverts, and this is part of a copywriter's job. All these years, my job has been to translate a brand's commercial proposal into the language of the end consumer.

How does the end consumer talk? How does the end consumer who's only interested in buying a computer talk? Or who's interested in upgrading their car? Or in getting life insurance? Or the one who wants their floor at home to be clean and shiny? Or the one who wants to eat healthy food? Or the one who wants to wear clothes that are both white and soft? In advertising, choosing the right words is everything. Because words are the neural connection between the brand and their consumer, they're proof that they have something in common, they confirm that they both 'speak the same language', they understand each other, they get along, they share the same 'code'. Speaking the same language creates empathy between the brand and the end consumer. And empathy generates kinship, and kinship generates desire, and desire, in the end, generates a purchase... Job done.

Advertising must also effectively translate a commercial proposal into a benefit. And the brand must seem believable when they make this proposal and suggest a benefit. You tend to believe people who speak like you, have similar interests, and share your language.

An example: One of Rolex's adverts says: *"Rolex. A crown for every achievement"* (remember that Rolex's logo is the picture of a crown); and Patek Philippe expresses the value of its watches in the following manner: *"You never actually own a Patek Philippe. You merely look after it for the next generation"*. Of course, the profile of a luxury watch buyer can be the same if they respond to the definition of an individual with high purchasing power willing to invest (not spend) a considerable amount of money on a watch (from a certain price upwards, you don't buy 'watches', you buy 'timepieces') that, as well as telling the time, is an extension of the wrist that reinforces, consolidates and expresses the personality of the person who wears or flaunts it...

But this is too easy. Nobody who buys a Rolex or a Patek Philippe is truly interested in what time it is. They want to express their personality through an object created by a certain brand.

Rolex uses leading language because their buyer is, or wants to be, a leader and Patek Philippe uses the language of values and traditions because their buyer doesn't purchase a watch, they invest their money in a legacy that will stand the test of time and live on in memory. They use two different accents despite using words from the same language. The mechanisms of seduction, the architecture of desire for each of them isn't built with the same words. Translating using the right words associated to each end consumer language is, therefore, essential.

Yes, in advertising, you must speak the end consumer's language and translate their desires into words. No one buys a Patek Philippe to tell the time. If you want to know what time it is you can buy a Casio, for example, that runs on batteries. It'll last you two or three years. Expensive automatic watches made in Switzerland are sometimes more imprecise because they have complicated mechanisms and often need winding... Who's willing to pay for that? Well, many consumers are more than willing. It's probably a matter of personality and knowing the language they speak to awaken their limbic system with a good advert.

Let's put it this way: an advertising agency is a language school; each brand has its own language and expresses itself in its own words.

Brands, like people, have a personality that, beyond the product they sell, is what makes them stand out. They speak a certain way (the language they use), dress a certain way (the

colours that identify them, the images and graphic design they use), think a certain way (the values they have and share in their adverts) and, also, interact with the consumer in a certain way (the format and channels they use to share their commercial messages). There are many variables, but, as I've already mentioned, they're what make them stand out. The product they sell and its quality are key, but how they sell it is also essential.

Let's put your consumer instinct to the test: which yogurt would you buy for your family with nutritional values in mind: Pascual, Hacendado or Danone? Which car would you choose to drive safely: Renault, Volvo or Skoda? Which airline would you choose to fly to the US: Ryanair, Aeroflot or American Airlines? Which jeans would you wear to a very glamorous party: Zara, Levi's, Calvin Klein or Vanderbilt? Which outdoor clothing would you prioritise if you have to travel to extreme climates: Decathlon, The North Face or Patagonia?

Have you made up your mind?

I'm sure in some cases it was easier, and tougher in others because you didn't know the brands or you're not interested in what they're selling, or have no experience with them... They're all good brands but your brain has chosen a preference in each case. Why? Advertising has made these and all the other brands that you know a priority in your brain, subjectively providing them with more or less value, more or less effectiveness, more or less good value for money.

It plays on perception. And this is the game advertising plays. It creates brand personalities that generate certain perceptions in the brain of the end consumer, which are sometimes intangible, but that push them towards a purchasing decision, in the end. For this reason, it's important to translate from this more complex perspective. Do you be-

lieve that Apple sells computers and mobile phones? Then you're mistaken. This is what Apple included in its *Think Different Manifesto* explaining its real value proposition:

"Here's to the crazy ones. The misfits. The rebels. The trouble-makers. The round pegs in the square holes. The ones who see things differently. They're not fond of rules, and they have no respect for the status-quo. You can quote them, disagree with them, glorify or vilify them. But the only thing you can't do is ignore them. Because they change things. They push the human race forward. And while some may see them as the crazy ones, we see genius. Because the ones who are crazy enough to think that they can change the world, are the ones who do."

— Steve Jobs, 1997

He's not talking about computers, or pixels, or gigabytes of memory. He's not building brand personality on what Apple does, but on why and for whom. Nevertheless, intention isn't enough. If you're a rebel, you can't make computers like everyone else, you have to break the mould. The Apple logo is an apple, which culturally symbolises temptation, and the original logo was a rainbow apple because, up until then, the computer world, dominated by IBM, was grey and boring just like the shades of their computers. Colour against a grey world. Fun against boredom. Rebellion against the establishment. Temptation against neglect. IBM's logo was an acronym, Apple's, as we've said, a globally and culturally decodable icon that requires no translation.

Lee Clow was the publicist that helped build the most valuable brand of global capitalism today. In his book *"leeclowbeard"*, he says the following about advertising and brands: *"A brand doesn't need a unique position in the market as much as a unique position in consumers' minds"*.

Each brand has its own language that makes it unique and different. A textual, visual and cultural language. And its most loyal consumers speak the same language. This is the translator's challenge: making words not sound like a translation.

If you want to catch the audience's attention you also need to know how the media express themselves.

Advertising is everywhere. When you walk down the street, on building façades, when you watch the TV, when you surf the web, when you listen to the radio, when you go to the cinema, when you take public transport, when you read the newspaper, when you check your letterbox, when you go shopping at the supermarket or the shopping centre, when you're on social media. Each of these channels has its own language and its own code, and advert ideas must be translated to the medium to make the most of them.

"Your ad begins as an interruption. Make paying attention to it feel like a reward." This is what master Lee Clow said.

How can we attract the audience's attention to the page of a newspaper with just a text and an image? How can we capture the audience's attention on the radio if we can only use sounds? How can we draw the audience's attention on the Internet with a sea of advertising banners floating on-screen?

Grab their attention. Create interest. Spark desire. Prompt a purchase. And all in under 20 seconds or on the page of a magazine.

Knowing the language of the media is key in advertising. It's the only way of drawing the attention of that medium's audience. If you want to make your advert relevant in a newspaper or print media, you must know how to

write good headlines and find an accompanying image. If you want to make your advert relevant on TV, you must use film narrative and fit an understandable idea into just 20, 30 or 45 seconds, which is the standard format. If you want to 'disguise' the brand inside a film, it must flow naturally within the script and be linked to the character's values. Examples that are easy to see: actor Dwayne Johnson, The Rock, usually wears sports brand UnderArmor in the Fast & Furious films. Obviously, his muscular body is the best support for advertising. James Bond has driven the classic Aston Martin, MBW and Ford; he wears an Omega watch and Brioni suits and drinks Bollinger champagne. All these brands are part of the script. James Bond is an influencer with licence to kill.

Advertising needs to flow through the media without feeling out of place and the only way to achieve this is to merge its commercial contents with the codes of the channel it appears in. Have you watched TV today? Or YouTube? Which advert do you remember? Why? Advertising businessman Kevin Roberts wrote a book that, to some extent, already foretold our reality of always living attached to a screen. The book was called *SISOMO. The Future on Screen*. SISOMO means "Sight, Sound & Motion", and the message is that if we know how to make the most of these elements inherent to audiovisual and film culture, we will be able to capture the attention of our audience. For this reason, some TV commercials look like 20-second films.

Global. Local. Glocal. Multilocal. Borderless advertising is the best passport for brands.

I've had the privilege of working on international campaigns throughout my professional career and the challenge has always been the same: how to make a global campaign

that can be adapted to any country... Keeping in mind that each country has its own language, cultural codes, laws and regulations. It's not easy.

Many global marketing teams tend to have their headquarters in the US and many campaigns are born there. The English language has its own turns of phrase and double entendres, and the American culture, its own social models. An advert that's understood in the US won't necessarily be understood in the same way in Germany, despite a good translation. It's not easy. Many campaigns have failed in their localisation, not because of the translation but simply because the idea hasn't gotten through to the country's audience.

But brands are also the best ambassadors in the world. Coca Cola and McDonalds have done more to spread the American lifestyle model and establish a relationship between the US and Arab countries than many international leaders in the last decades.

Which is advertising's strategy? Simple. Building the brand's arguments on universal values. Coca Cola is youth and joy. McDonalds is affordable food and family. Whatever language they speak and culture they have, the US and Arab countries both have young people who want to have fun and families that need fast and affordable food. Both brands are global, local, glocal and multilocal, which is why they're borderless.

Of course, this isn't always the case and not all brands have this ability. What do we do then? Well, think in a less self-centred and more cross-cultural way when looking for an idea that can transcend these borders.

How?

I haven't found a manual that explains the rules, but these are some of the things I've

learnt over the years working with teams of people from around the world to adapt and 'translate' a global campaign to a local area:

- Don't base the campaign's concept, main headline or slogan on words or ideas that have linguistic turns of phrase in your working language (double entendres, idioms, set phrases, rhymes).
- Avoid global cultural stereotypes and focus the idea on a feeling, attitude, value or universal emotion.
- Allow for translations if necessary. This is the difference between a 'literal translation' and 'adapting the idea'. This is why the idea is so important.
- Think about the image and what it conveys. Allow countries to interpret the message properly and adjust the image to their social context if necessary.
- Ask questions. Before launching a global campaign, we ask all countries where it'll be published three questions: 1) *Is the concept well understood?* 2) *Are there any red flags (cultural or regulatory)?* 3) *Is it distinguishable? Please indicate (with details) if you have seen anything similar in your market.* Anticipating problems prevents subsequent misinterpretations.
- Get the local team involved in the project. It's the difference between living somewhere and being a visitor. There are imperceptible details that may be important in communication. Call a friend that lives there if necessary. Their opinion or point of view may be more valuable than a large market study full of graphs and statistics.
- Always look for references of similar campaigns for the same product or the competition at a local level. It'll allow you to get to know the communication style and tone of the campaigns and brands. Ask yourself why they work like this, why they use these images, why, why, why, ad infinitum. This is the way to learn many advertising languages.
- Think strategically. To sell the campaign to any country, first the local marketing team

will have to buy it. Make sure you have solid arguments.

- Become a cultural sponge. Be curious.
- Observe. Breathe. Learn. Repeat.

Global marketing teams are becoming more cross-cultural and this helps advertising ideals, creative concepts, adverts and campaigns to be slightly better 'prepared' for translation from the beginning. But there's still a long way to go and this is a good opportunity to reflect and look for ways to improve. Let's do it.

I've had the huge privilege and honour of attending some of the most renowned advertising creativity festivals as an international judge. The first year I was part of the jury at Cannes Lions Health, the contest that awards Lions to the best advertising campaigns in the world in the health sector, we judged 1,430 advertising campaigns and projects from 61 different countries in a week.

It's no mean feat, or easy.

But the conclusion is clear: wherever it comes from, in whatever language, if the idea is good, it won't require much translation.

Good ideas are a universal language. And advertising knows this.

Let's go back to Lee Clow: *"Consumers never complain about ads being too smart."*

Thanks for your words master Lee.

Advertising is culture. Or counterculture. Or preculture. Or ignorance. Or transculture. Or diversity. Or equality.

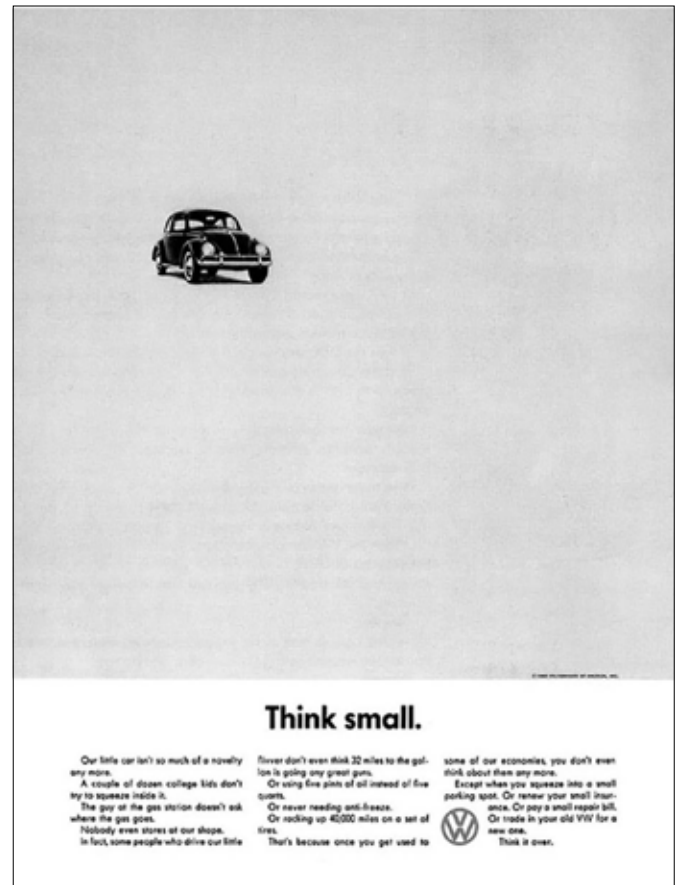
Why do today's adverts show fathers washing dishes, dysfunctional families or homo-

sexual couples, brands caring for the environment and sustainability, young adults are all hipsters and the elderly seem young? Is advertising a reflexion of the society we live in or does advertising create, promote and normalise trends and social models? Which came first, the advert of the chicken or the advert of the egg?

Social archetypes. Cultural archetypes. Styles. Trends. Advertising needs to translate and decode the world that surrounds it to make the products and services it sells fit, to connect with the end consumer, to blend into the culture it inhabits, to ensure that it attracts attention and flows within the social context. It's one of the laws of influence: the closer you are to the consumer's personal context, the more you'll be able to influence their decision to purchase.

Advertising is culture, because it uses the same elements as art to communicate, reflect or provoke (the *Think Big* advert has been exhibited at the MOMA in New York). It's counterculture because, sometimes, to grab the consumer's attention it needs to violate codes and rules. It's preculture because advertising is also a laboratory of social trends. It's ignorance because some bad adverts insult the buyer's intelligence. It's transculture because, beyond the product it sells, it's a vehicle that sells attitudes, behaviours, relationships and experiences. It's diversity because it needs to seduce as many potential buyers as possible. It's equality because it uses a universal language within everyone's reach.

Understanding the social context of an environment, a community, a group, a country, or a culture is key for a good advertising translation. Each nuance counts. Translating is bringing it closer, even if the advert comes from far away.

Advertising explained by publicists can explain a lot of things.

We see advertising as consumers and internalise it into our lives like this. But it's important to have a professional perspective to understand the real 'mother tongue' of advertising and its origins. Understanding why can sometimes help us understand how and what to translate.

I have some books written by copywriters and creatives. They're direct, short, provocative texts that sell, like advertising itself. They can help us understand what translating advertising and working for brands means. Take note:

- "Dearest copywriter, please thoroughly learn your native tongue before butcher[ing] it for advertising." Lee Clow

- “Don’t be boring.” David Abbot
- “For me copywriting is closer to speechwriting.” Alfredo Marcantonio
- “Your job, your real job, is to tell a story in the voice of the brand.” Steve Simpson
- “When we borrow attention from total strangers, or worse, steal their precious time, we should strive to give something more valuable back.” John Bevins
- “We influence some of the least important decisions in people’s lives.” Paul Fishlock
- “Create an aspiration to buy.” Tom Thomas
- “Advertising is a living chronicle of the evolution of society.” John Stingley
- “Whatever you’re creating, simplicity is the ultimate goal. The power of reduction, as we say in advertising, means taking a complex thought and reducing it down to a simple, powerful message.” John Hegarty

This is just a small selection. But it helps us to understand the work and the reason: translation as a tool to connect brands, consumers and context.

It’s as simple and as difficult as that.

Let’s go back to the list of publicists above.

Take a look at the last name. John Hegarty.

Does it ring any bells?

I give the floor to Sir John Hegarty, awarded a Knighthood in recognition of his services to advertising.

One of the books on my shelves is *Hegarty on Creativity. There are no rules* written by Sir John Hegarty and purchased a few years ago at the Tate Modern giftshop in London. Finding a book on advertising in a contemporary art museum may seem odd but, believe me, in both disciplines, creativity is everything.

Who is Sir John and what’s his role in this article?

The book’s back cover sheds some light: “Sir John Hegarty is founding Creative Partner of Bartle Bogle Hegarty (BBH), one of the world’s most awarded advertising agencies.” And: “...was the first recipient of the Lion of St Mark at the Cannes Lions International Festival of Creativity”.

No need for more. He has ascended Olympus as an advertising creative.

I’ve invited Sir John to talk about sheep and storytelling, another key factor to understand the essence of advertising and the importance of a conscientious translation.

In the aforementioned book, he says: “Storytelling is the most powerful form of communication ever invented. Through stories we learn, entertain, communicate, and socialize with each other.” That’s it. Brands don’t sell products; they sell stories and translators also become narrators of these stories.

But we’re talking about advertising.

And, as a matter of time and impact, stories are short and condensed. Here is where I want to talk about Sir John’s sheep.

But first, please do the following exercise:

How would you translate this campaign headline by Sir John Hegarty for the jeans brand Levi’s: “WHEN THE WORLD ZIGS, ZAG.”?

I find it a challenge both in Catalan and Spanish. I’d have to give it some serious thought. The meaning is understandable, of course, but a ‘literal’ translation doesn’t sound right and I’d have to find a phrase that, conveying the same meaning, doesn’t lose the emo-

tional strength it contains (perhaps I'm struggling because I'm not a translator and I'm a bit rusty).

Any suggestions?

While you think it over, I'll put it into context.

Sir John Hegarty did the creative advertising for the launch campaign for the new jeans by the brand Levi Strauss, which were black (at the time, a revolutionary novelty in the world of jeans, which had always been blue). Instead of using a photo of the jeans, he used an image of a huge flock of white sheep facing the left edge of the page and, to one side, a black sheep facing the right edge of the page.

The text said: "BLACK LEVI'S. *WHEN THE WORLD ZIGS, ZAG.*"

A universal story written in one line.

A universal image described in one photo.

No jeans.

How would you translate it?

Literally? Looking for a natural expression in the language you translate into that means the same thing? There are no rules.

Visual metaphors require less translation, that's why images, as we'll see now, are brought to the fore in many campaigns and adverts.

Text. Image. Story. Storytelling.

"Where is the Picture of the jeans?! They exclaimed. I responded by pointing out to them politely, well relatively politely.. that everyone knows what a pair of jeans looks like and we had to get people to understand that black jeans were now available. And more

than just announcing that, the poster also needed to communicate something about the kind of person who would wear black jeans. We needed to make clear: You will be different. You won't be one of the crowd. You won't be one of the flock."

Words by Sir John. No need for more.

How do you translate an image that's worth a thousand words?

We've talked about visual metaphors. Current society is visual and audiovisual. An image is worth a thousand words. Photoshop exists and advertising agencies know it. The world is moving too fast to waste time reading. You covet what you see. Seeing is believing. If you don't see it, it doesn't exist, you don't buy it.

Again, it's as simple and as difficult as that.

The society we live in accelerates our lives and we don't spend much time reading adverts. Visual culture is also an advertising phenomenon and, for this reason, in any TV, print or digital advert, words are practically extinct.

Headlines have disappeared and many brands condense their philosophy into short slogans that appear as a footnote and in fine print. Sometimes using less characters than a tweet. But despite them being short and inconspicuous, they're no less important.

Many Nike adverts were signed with *Just do it* and it's now a brand philosophy that needs no translation because each consumer translates it into the 'sport efforts' they're willing or able to make. Lately, they don't even use this slogan, they just use their famous logo, the "Swoosh" which, by the way, was designed in 1971. Phil Knight, the founder of Nike, said at the time: "I'm not in love with the logo, but I'll get used to it." Given its success, perhaps his first impression was mistaken.

When the image is in charge, the text goes with it. When the text is in charge, the image goes with it. Knowing how to decipher this concept is essential for the translation to work with the advert and the brand. We translate values, not just words. “Mediterràniament” (in Catalan) by Estrella Damm translates into “Mediterráneamente” in Spanish, but of course, its meaning increases several times over when in the context of the images and the way of understanding life that springs from them. This is advertising.

Translating a word? No, translating a world. This is often one of the challenges of translation when the images are already worth a thousand words.

Full stop. Comma. Semicolon. Full stop, new paragraph. Colon. But never, ever, ever, ellipsis (...)

Advertising has a rhythm. Sales have a rhythm. What changes is the rhythm of the text according to the product or services you want to sell.

Punctuation is also language for advertising.

If you want to sell a fast, powerful car, the rhythm of the text must be on overdrive. Full stop. Full stop. Full stop. Full stop. Comma, comma, comma. Full stop. You have to feel that the text goes as fast as the car can go. You must convey this feeling because it's purely emotional. If you are selling a holiday to a heavenly island, the text must be slow, calming, relaxing, descriptive. It must emulate the rhythm of those small waves that caress the white sand on a faraway beach that will make time stop while you slowly lose yourself in a boundless blue sea and the breeze strokes your damp skin, giving you an unforgettably pleasant thrill.

Everything goes. Except for ellipsis in the headline. It's a trick that is too easy and lazy to use in advertising to grab the consumer's attention. Although, honestly, this is a very personal opinion.

Therefore, translation is also an exercise of rhythm, of cadence, of harmonious tempo with the product we want to sell. Words are notes on the stave; punctuation, as we've said, the rhythm.

And translation?

Translation is the tuning.

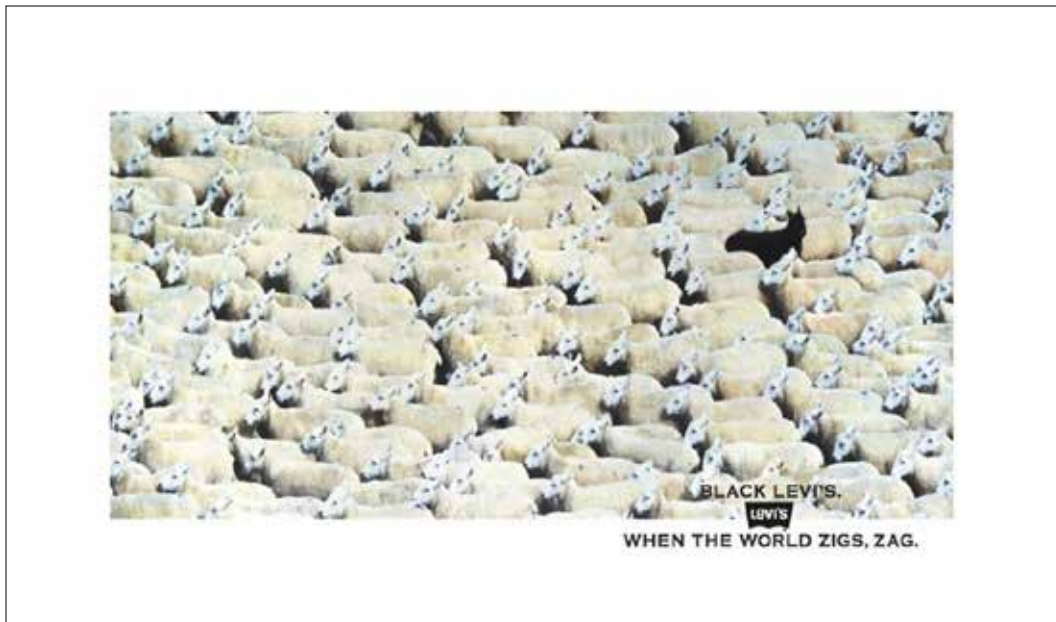
Blade Runner, Coca Cola, influences and influencers

What do we need to keep in mind when it comes to the specifics of a product and the translation of a slogan? That brands 'sell' much more than just products. Which elements mustn't be lost in translation? Neither the text nor the context. Does advertising accept machine translation? Of course. Of course not.

Advertising isn't an exact science and this is why advertising translation can't be either.

At the centre of all adverts and advertising campaigns there's the idea (the Big Idea as the Americans say) and this is the real backbone of any good advert. If it's a great idea (simple, easy, seductive, understandable, motivating, exciting, 'campaignable' —that is, able to grow and adapt to any medium, language and culture—), then it's able to support any translation into any language and any culture. Great ideas are universal, languages are local. But finding a great idea isn't an exact science.

In a more and more globalised future, will we need to translate advertising? Yes. And at the same time, no.

Yes. Because brands need a certain something to connect with their audience and achieve their commercial resolutions: complicity. And this can only be achieved if, as well as speaking the same language as the consumer, you have the same accent. Consumers reward this emotional approach. We think and decide (even if it's unconsciously) in the language we speak.

No. Because culture based on audiovisual impact and the generalisation of English as a second language means that many concepts, ideas, slogans written in this language have already been internalised, accepted and decoded entirely by our brains. *Just do it* has already been assimilated into Spanish culture and sounds better in English. There's no need to translate it because each of us interpret it in our own way, as we've already said.

Advertising isn't an exact science but capitalism is a powerful machine that seems here to stay. Therefore, commercial brands will continue to need advertising and communication (real, virtual, immersive, social or experiential) to continue to captivate the brain of their real

and potential consumers. Remember, you covet what you see.

In the futuristic film *Blade Runner*, there's a huge Coca Cola ad on a screen as large as a building. Science fiction? No. You just have to stroll through Times Square in New York to experience it live. Pure advertising.

If we look back, advertising and brands have also been through different phases that have led to the present and we must understand this. It's more about the content than the form.

Let's take a look at these acronyms: USP, ESP, ExSP, USoP.

Let me explain.

Initially, brands had a Unique Selling Proposition (USP), based on the product's specific features. Since all products were technically practically 'the same', they distinguished themselves with an Emotional Selling Proposition (ESP). When all brands competed to capitalise the same emotion, they evolved

towards the Experiential Selling Proposition (ExSP), that is, they wanted us to enjoy the experience the brand exclusively offered us. And today, with all consumers saturated by experiences, brands work from their Unique Social Proposition (USoP), that is, they look for the 'social' connection with their buyers, they seek to become part of the consumer's social sphere. To interact. To share. To influence from within.

Advertising wants to influence. To influence you must seduce. You must argue. You must convince. You must motivate. You must provoke.

Influencers are just another channel that brand advertising uses to transfer a com-

mercial message to its audience and brands are letting their audience, through word-of-mouth, likes, posts and tweets, turn into their true ambassadors and publicists.

If you have a reputation within your environment, you also work for brands every time you use them, mention them, share interesting content that brands provide you with your friends (videos, memes, photos, posts, etc.) or, recommend them, directly.

Yes, today the main producer of brand advertising, believe it or not, is all of us. It's you.

And you need no translation. You'll find your own words.

TRADUCCIÓ I PUBLICITAT

Xavier Sánchez

Fundador de l'agència de publicitat UMBILICAL i la productora de videocontinguts AMNIOTIC.TV
Global Chief Creative Officer and Founding Partner of The BlocPartners Network
xaviersanchez@umbilicalminds.com

THINK SMALL. THINK DIFFERENT. THINK

No sé si tot va començar aquí, però és un bon començament.

L'any 1959 Bill Bernbach, amb el seu redactor Julian Koenig, va crear l'anunci *Think Small* per al memorable Volkswagen Escarbat. Aquest anunci (considerat per la publicació *AdAge* com la millor campanya publicitària del s. XX) va canviar, probablement, la història de la publicitat i la manera com es pensaven els anuncis fins aleshores. Aquest eslògan té un sentit que pots traduir literalment, però quan el poses al costat de la imatge de l'anunci original –un petit Volkswagen Escarbat de color negre que ni tan sols ocupa un 25% de la pàgina– canvia de sentit, o el sentit s'enriqueix, o es multiplica o, senzillament, cada lector l'interpreta a la seva manera... I quan, a més, el contextualitzes en un país, EUA, i en una època on tots els cotxes americans eren (igual que ara) enormes, el seu sentit i argument de venda encara fa unes quantes voltes més. Aquesta és la màgia de la publicitat. I aquest és el repete de la traducció i la publicitat.

Què tradueixes, realment?

Un text? Una idea? Una idea en un moment concret? Un concepte o construcció mental? Un desig? Una aspiració? Una provocació camuflada d'innocent i un curt eslògan publicitari? Una necessitat emergent? Una manera de pensar?

Què en pensesu?

Algunes paraules per entendre de què parlo quan parlo de l'ofici de redactor publicitari.

El meu ofici és el de redactor publicitari, *copywriter*, en anglès. Què vol dir, això? Si ho simplifiquem, escriure textos perquè les marques venguin més. Si ho compliquem una mica, vol dir que mitjançant els textos publicitaris –segons el producte o el servei que vulguis promocionar– has de ser capaç d'argumentar, o seduir, o informar, o emocionar, o provocar, o fer pensar, o reflexionar, o donar suport, o mitificar, o embolcallar, o confirmar, o demostrar, o incitar, o amorosir o presentar un producte o servei que pot ser comprat per un consumidor. I si ho compliquem encara una mica més, vol dir que mitjançant aquest text tu has de poder construir i/o consolidar la personalitat d'una marca o una empresa perquè aquesta personalitat és un dels seus principals actius –i arguments– comercials.

No totes les marques del mateix segment parlen igual. L'idioma pot ser el mateix, però Apple no parla igual que Huawei, ni Nike parla igual que Adidas, ni Mercedes parla igual que Audi. Ni JP Morgan Chase parla igual que HSBC. Ni Rolex parla igual que Patek Philippe. I el mateix passa amb els consumidors.

Per tant, per a mi, la publicitat no es només una qüestió d'idioma, es bàsicament una qüestió de llenguatge, o d'una hàbil combinació de molts llenguatges a la vegada: el llenguatge del consumidor final; el llenguatge de les mateixes marques; el llenguatge pro-

pi del mitjans de comunicació on apareixen el anuncis; el llenguatge de les plataformes on les marques es publiciten; el llenguatge de la cultura de cada país, grup d'interès o grup de consumidors; el llenguatge de la globalització... És interessant i apassionant, creieu-me.

Per tant, la publicitat requereix, des de la meua perspectiva, moltes "traduccions" alhora: idioma, llenguatge, codi, format i cultura, que no són poques. Per això, els professionals que es dediquen a la traducció publicitària han de tenir aquesta multisensibilitat. I és tot un repte, paraula.

Sabeu? Per parlar l'idioma dels que compren has de saber quin és el seu llenguatge particular.

Like many other copywriters, I read my copy out aloud as I write. It helps me check the rhythm of the line and ultimately the flow of the whole piece. I often adopt the appropriate accent or tone... (David Abbot)

Al llarg de tots aquest anys he viscut moltes vides sense sortir de l'agència de publicitat: he estat la mare d'un nadó acabat de néixer, un col·leccionista de cotxes de ral·li, un cardiòleg, un oncòleg, un afeccionat al golf, un estudiant d'econòmiques, una noia amb el període menstrual, una infermera, un lector de llibres d'autoajuda, un fumador hipertens, un arquitecte, un comercial, un assalariat que necessita una hipoteca, un jugador de màquines escurabutxaques, el donant d'una ONG, un inversor de capital de risc, un apassionat de les croades de Terra Santa, un investigador científic, el familiar d'un malalt d'Alzheimer... I la memòria me'n podria dur un quants més, d'oficis o situacions com aquestes. Avui dia encara ningú s'ha adonat que era jo qui escrivia alguns d'aquests anuncis i això forma part de

l'ofici de redactor publicitari. La meua feina ha estat, tots aquest anys, traduir la proposta comercial d'una marca a l'idioma del consumidor final.

Com parla el consumidor final? Com parla el consumidor final interessat només a comprar-se un ordinador? O interessat a canviar de cotxe? O el que es vol fer una assegurança de vida? O el que vol que el terra de casa seva llueixi brillant i desinfectat? O el que vol menjar *healthy*? O el que vol lluir una roba blanca i a la vegada suau? En publicitat, escollir les paraules correctes ho és tot. Perquè les paraules són el connector neuronal entre la marca i el consumidor, són allò que demostra que tenen alguna cosa en comú, són el que confirma que ell i la marca "parlen el mateix idioma", s'entenen, es comprenen, comparteixen el mateix "codi". I parlar aquest "mateix idioma" genera empatia entre la marca i el consumidor final. I l'empatia genera afinitat i l'afinitat genera desig i el desig genera, al final, una acció de compra... *Job done*.

La publicitat també ha de saber traduir una proposta comercial en un benefici. I la marca ha de resultar creïble quan fa aquesta proposta i et proposa un benefici. Acostumes a creure qui parla com tu, té els mateixos interessos, comparteix el teu mateix llenguatge.

Un exemple: Rolex diuen un dels seus anuncis: *Rolex. A crown for every achievement* (cal recordar que el logotip de Rolex és el dibuix d'una corona), i Patek Philippe expressa així el valor del seus rellotges: *You never actually own a Patek Philippe. You merely look after it for the next generation*. És clar que el perfil de comprador o compradora de rellotges de luxe pot ser el mateix si respon a la definició de persona d'alt poder adquisitiu disposat a invertir (que no gastar) una bona suma de diners en un rellotge (a partir de determinat preu no compres "rellotges",

compres *timepieces*) que, a més d'indicar l'hora, els minuts i el segons, és una extensió al canell que referma, consolida i expressa la personalitat de qui el vesteix, llueix o porta...

Però això és massa fàcil. Ningú que compri un Rolex o un Patek Philippe està realment interessat a saber l'hora que és o l'hora en què viu. Vol expressar la seva personalitat a través d'un objecte creat per una determinada marca.

Rolex fa servir el llenguatge del líder perquè el seu comprador és, o vol ser, un líder i Patek Philippe fa servir el llenguatge dels valors i les tradicions perquè el seu comprador final no compra un rellotge, inverteix els diners en un llegat que perduri en el temps i en la memòria. Són dos llenguatges diferents encara que facin servir les paraules del mateix idioma. Els mecanismes de seducció, l'arquitectura del disseny per a cada un d'ells no està construïda amb les mateixes paraules. Traduir amb les paraules correctes associades a cada llenguatge del consumidor final és, doncs, essencial.

Sí, en publicitat has de parlar el llenguatge del consumidor final i traduir els seus desitjos en paraules. Ningú es compra un Patek Philippe per saber l'hora que és. Si vols saber l'hora que és pots comprar-te, per exemple, un Casio que funciona amb piles. No et fallarà fins al cap de dos o tres anys. El cars rellotges automàtics de manufactura Suïssa, a vegades són més imprecisos perquè tenen mecanismes complicats i cal donar-los corda... Qui està disposat a pagar per això? Doncs uns quants consumidors hi estan. Segurament és qüestió de personalitat i de saber l'idioma que parlen per activar-los el sistema límbic mitjançant un bon anunci.

Diguem-ho així: una agència de publicitat és una escola d'idiomes, cada marca

té el seu i s'expressa amb les seves pròpies paraules.

Les marques, com les persones, tenen una personalitat que, més enllà del producte que venen, és el que les fa diferents. Parlen d'una manera (el llenguatge que fan servir), vesteixen d'una manera (els colors que les identifiquen, les imatges i el disseny gràfic que usen), pensen d'una manera (el valors que tenen i traslladen als anuncis) i, a més, interactuen amb el consumidor d'una manera (el format i els canals a través dels quals ens llancen els missatges comercials). Són moltes variables, però, com he dit, són les que marquen la diferència. El producte que venen i la qualitat que té és clau, però la manera com el venen també.

Posem a prova el vostre instint de consumidors. Quin iogurt compraríeu per a la família pensant en els valors nutritius: Pascual, Hacendado o Danone? Quin cotxe triaríeu per conduir amb seguretat: Renault, Volvo o Skoda? Quina companyia aèria triaríeu per volar als EUA: Ryanair, Aeroflot o American Airlines? Quins texans lluiríeu en una festa molt glamurosa: Zara, Levi's, Calvin Klein o Vanderbilt? Quina roba *outdoor* prioritzaríeu si heu de viatjar a climes extrems: Decathlon, North Face o Patagònia?

Què, ja heu triat?

Segur que alguns cops ha estat fàcil i altres més difícil perquè no coneixeu les marques o no esteu interessats en el que venen, o no les heu experimentades... Totes són bones marques però el vostre cervell ha escollit una marca preferent en cada cas. Per què? La publicitat ha fet que aquestes marques i totes les altres que coneixeu s'hagin posicionat en el vostre cervell en una llista preferent, i els heu atorgat d'una manera subjectiva més o menys valor, més o menys eficàcia, més o menys equilibri qualitat-preu.

És el joc de les percepcions. I és el joc que juga la publicitat. Crear personalitats de marca que generin en el cervell del consumidor final certes percepcions, de vegades intangibles, que al final el facin prendre una decisió de compra. Per això és important traduir des d'aquesta perspectiva més complexa. Creieu que Apple ven ordinadors i telèfons mòbils? Aneu una mica equivocats. Això deia Apple en el seu *Think Different* Manifesto, on expressava quina és realment la seva proposta de valor:

Here's to the crazy ones. The misfits. The rebels. The trouble-makers. The round pegs in the square holes. The ones who see things differently. They're not fond of rules, and they have no respect for the status-quo. You can quote them, disagree with them, glorify or vilify them. But the only thing you can't do is ignore them. Because they change things. They push the human race forward. And while some may see them as the crazy ones, we see genius. Because the ones who are crazy enough to think that they can change the world, are the ones who do. (Steve Jobs, 1997)

No parla d'ordinadors, ni de píxels, ni de *giga bites* de memòria. No construeix la seva personalitat de marca en el que fa sinó en el per què i per a qui ho fa. Això sí, amb la intenció no n'hi ha prou. Si ets un rebel no pots fer els ordinadors com tothom, has de trencar motllos. El logotip d'Apple és una poma, que culturalment simbolitza la temptació, i el logotip original d'Apple era una poma de colors perquè fins llavors, el món dels ordinadors, dominat per IBM, era un món gris i avorrit igual que els colors dels seus ordinadors. El color, contra el món gris. La diversió, contra l'avorriment. La rebel·lia enfront de l'*establishment*. La temptació enfront de la desídia. El logotip d'IBM eren unes sigles, el d'Apple, com hem dit, una icona decodificable culturalment i global que no necessita traducció.

Lee Clow va ser el publicitari que va ajudar a construir la marca actualment més valuosa del capitalisme global. En el seu llibre *lee-clowsbeard* parla de la publicitat i les marques d'aquesta manera: "*A Brand doesn't need a unique position in the market as much as a unique position in consumers' minds*".

Cada marca té el seu propi llenguatge que la fa única i diferent. Un llenguatge textual, un llenguatge visual, un llenguatge cultural. I els seus consumidor més fidels parlen el mateix idioma. Aquest és el repte del traductor: fer que les paraules no semblin una traducció.

Si vols captar l'atenció de l'audiència també has de saber com s'expressen els mitjans de comunicació.

La publicitat és a tot arreu. Quan camines pel carrer, a les façanes dels edificis, quan mires la televisió, quan navegues per internet, quan escoltes la ràdio, quan vas al cinema, quan agafes el transport públic, quan mires el diari, quan obres la bústia, quan compres al supermercat o al centre comercial, quan et mous per les xarxes socials. Cada un d'aquests canals té el seu propi llenguatge i el seu propi codi i les idees dels anuncis s'han de poder traduir al mitjà per treure'n el màxim profit.

"Your ad begins as an interruption. Make paying attention to it feel like a reward". Això també ho deia el mestre Lee Clow.

Com podem aconseguir aquest moment d'atenció en la pàgina d'un diari només amb un text i una imatge? Com podem aconseguir aquest moment d'atenció a la ràdio si només disposem dels sons? Com podem aconseguir aquest moment d'atenció a Internet en un mar de *banners* publicitaris flotant per la pantalla?

Captar l'atenció. Generar interès. Encendre el desig. Provocar una acció de compra. I tot en només vint segons o en una pàgina de revista.

Conèixer el llenguatge dels mitjans és clau en publicitat. És l'única manera de captar l'atenció de l'audiència d'aquell mitjà. Si vols fer que el teu anunci sigui rellevant en un diari o un mitjà imprès has de saber fer bons titulars i trobar la imatge que els acompanyi. Si vols fer que el teu anunci sigui rellevant a la televisió has de fer servir la narrativa cinematogràfica i aconseguir encabir una idea comprensible en només vint, trenta o quaranta-cinc segons, que és el format habitual. Si vols "camuflar" la marca dins una pel·lícula ha de fluir amb naturalitat dins el guió i ha d'estar associada al valor del personatge que la fa servir. Exemples fàcils de veure: l'actor Dwayne Johnson, *La Roca*, acostuma a vestir la marca esportiva UnderArmor en les pel·lícules de la sèrie *Fast&Furious*. Està clar que el seu cos hipermusculat al gimnàs és el millor suport per a la publicitat. James Bond ha conduït, a més del clàssic Aston Martin, BMW i Ford; porta rellotge Omega, vesteix Brioni i beu xampany Bollinger. Totes les marques apareixen al guió. James Bond és un *influencer* amb llicència per matar.

La publicitat necessita fluir pels mitjans sense fer la sensació d'element desubicat i l'única manera de fer-ho és fondre el contingut comercial amb els codis del canal on està present. Heu mirat la televisió avui? O YouTube? Quin anunci recordeu? I per què el recordeu? El publicitari Kevin Roberts va escriure un llibre que, en certa manera, ja anunciava la nostra realitat de viure pendents sempre d'una pantalla. El llibre es deia *SISOMO. The future is on Screen*. SISOMO vol dir *Sight, Sound & Motion* i el missatge era que si sabem treure el màxim partit a aquests elements inherents a la cultura audiovisual i

cinematogràfica, serem capaços de capturar l'atenció de l'audiència. Per aquest motiu alguns espots de televisió semblen pel·lícules de només vint segons.

Global. Local. Glocal. Multilocal. La publicitat sense fronteres és el millor passaport per a les marques.

He tingut el privilegi de treballar en campanyes internacionals al llarg de la meua vida professional i el repte sempre ha estat el mateix: com es pot fer una campanya global que es pugui adaptar a qualsevol país... Tenint en compte que cada país té el seu idioma, els seus codis culturals i les seves pròpies lleis i normatives. No és fàcil.

Molts equips Globals de màrqueting acostumen a tenir els *headquarters* a EUA i moltes campanyes tenen l'origen allà. La llengua anglesa té els seus girs i dobles sentits i la cultura americana, el seus models socials. Un anunci que s'entén als EUA no necessàriament s'entendrà igual a Alemanya, per més que la traducció estigui ben feta. No és fàcil. Moltes campanyes han fracassat en l'adaptació local no per la traducció sinó perquè la idea senzillament no ha connectat amb el públic del país.

Però les marques també són els millors ambaixadors del món. Coca-cola i McDonald's han ajudat més a difondre el model de vida americà i establir una relació entre els EUA i els països àrabs que molts líders internacionals en les últimes dècades.

Quina estratègia fa servir la publicitat? Fàcil. Donar suport als arguments de la seva marca en valors universals. Coca-cola és joventut i alegria. McDonald's és menjar econòmic i família. Parlin l'idioma que parlin i tinguin la cultura que tinguin, els EUA i els països àrabs tenen joves amb ganes de divertir-se i

famílies amb necessitat de menjar de forma ràpida i econòmica. Les dues marques són globals, locals, *glocals* i multilocals, per això no tenen fronteres.

Cert que no sempre és així i no totes les marques tenen aquesta capacitat. Què cal fer, aleshores? Doncs pensar de forma menys egoista i més transversal culturalment quan busques una idea que traspassi aquestes fronteres.

Com?

No he trobat cap manual que expliqui les normes, però aquestes són algunes coses que he après aquests anys treballant amb equips de gent de tot el món per facilitar l'adaptació i "traducció" d'una campanya global a l'àmbit local.

- No basis el concepte de campanya, el titular principal o l'eslògan en paraules o idees que tinguin possibles giris lingüístics en la llengua en la qual treballes (dobles sentits, frases fetes, frases populars, rimes).
- Fuig dels estereotips culturals globals i centra la idea en alguna emoció, actitud, valor o sentiment universal.
- Dona marge a les traduccions, si cal. És la diferència entre "traducció literal" i "adaptació de la idea". Per això la idea és tan important.
- Pensa bé en la imatge i el que transmet. Dona marge als països perquè interpretin bé el missatge i ajustin la imatge, si cal, al seu context social.
- Pregunta. Abans de llançar una campanya global preguntem tres coses a tots els països on sortirà publicada: 1) *Is the concept well understood?*, 2) *Are there any red flags (cultural or regulatory)?* 3) *Is it differentiating? Please indicate (with detail) if you have seen anything similar in your market.* Anticipar-se als problemes evita males interpretacions posteriors.

- Fes participar l'equip local en el projecte. És la diferència entre viure en un lloc i veure'l de visita. Hi ha detalls imperceptibles que poden ser importants en la comunicació. Truca a un amic teu que visqui allà, si cal. La seva opinió pot ser més valuosa que un llarg estudi de mercat ple de gràfiques i estadístiques.
- Busca sempre referències de campanyes similars del mateix producte o de la seva competència a nivell local. Et permetrà saber l'estil i el to de comunicació de les campanyes i les marques. Pregunta't per què ho fan així, per què fan servir aquestes imatges, per què, per què, per què fins a l'infinit. És la manera d'aprendre molts idiomes publicitaris.
- Pensa estratègicament. Per vendre la campanya a qualsevol país, primer te l'haurà de comprar l'equip de màrqueting local. Val més que tinguis bons arguments.
- Sigues una esponja cultural. Sigues curiós.
- Observa. Respira. Aprèn. Repeteix.

Els equips de màrqueting globals cada cop són més interculturals i això facilita que les idees publicitàries, els conceptes creatius, els anuncis i les campanyes ja vinguin una mica més "preparats" per a la traducció des de l'origen. Però encara falta camí per córrer i això és una bona oportunitat per reflexionar i buscar àrees de millora. Fem-ho.

He tingut l'enorme privilegi i honor de formar part del jurat internacional d'alguns dels festivals de creativitat publicitària més reputats del món. El primer any que vaig ser jurat al Cannes Lions Health –el certamen del Festival de Cannes que atorga els "Leons" a les millor campanyes publicitàries del món en l'àmbit de la salut– vàrem jutjar, en una setmana, 1.430 campanyes i projectes publicitaris de 61 països diferents.

No és poc. Ni fàcil.

Però el resum és clar: vingui d'on vingui, sigui en l'idioma que sigui, si la idea és bona, no li cal gaire traducció.

Les bones idees són el llenguatge universal. I això la publicitat ho sap.

Torno a Lee Clow: "Consumers never complain about ads being too smart".

Gràcies per aquestes paraules, mestre Lee.

La publicitat és cultura. O contacultura. O precultura. O incultura. O transcultura. O diversitat. O igualtat.

Per què als anuncis d'avui els pares renten plats, apareixen famílies desestructurades o parelles homosexuals, les marques es preocupen pel medi ambient i la sostenibilitat, els joves de mitjana edat són tots *hipsters* i tots el avis semblen joves? La publicitat és un reflex de la societat on vivim o és un generador, impulsor i normalitzador de tendències i de models socials? Que va ser abans, l'anunci de l'ou o l'anunci de la gallina?

Arquetips socials. Arquetips culturals. Modes. Tendències. La publicitat necessita traduir i descodificar el món que l'envolta per encabir-hi els productes i serveis que ven, per connectar amb el consumidor final, per mimetitzar-se amb la cultura en la qual viu, per assegurar-se que capta l'atenció i flueix en el context social. És una de les lleis de la influència: com més a prop siguis del context personal del consumidor, més podràs influir en la seva decisió de compra.

La publicitat és cultura, perquè utilitza els mateixos elements que l'art per comunicar, reflectir o provocar. (L'anunci *Think Big* ha estat exposat al MOMA de Nova York). És contracultura perquè, a vegades, per

Think small.

Our little car isn't so much of a novelty any more.
A couple of dozen college kids don't try to squeeze inside it.
The guy at the gas station doesn't ask where the gas goes.
Nobody even stores it in our shops. In fact, some people who drive our little

never don't even think 22 miles to the gallon is going any great guns.
Or using five pints of oil instead of five quarts.
Or never needing anti-freeze.
Or racking up 45000 miles on a set of tires.
That's because once you get used to

some of our economies, you don't even think about them any more.
Except when you squeeze into a small parking spot. Or renew your small insurance. Or pay a small repair bill. Or trade in your old VW for a new one.
Think it over.

captar l'atenció del consumidor necessita transgredir codis i normes. És precultura perquè la publicitat també és un laboratori de tendències socials. És incultura perquè alguns mals anuncis insulten la intel·ligència del comprador. És transcultura perquè, més enllà del producte que ven, és un vehicle que ven actituds, comportaments, relacions i experiències. És diversitat perquè necessita seduir el màxim nombre de compradors potencials. És igualtat perquè fa servir un llenguatge universal a l'abast de tothom.

Entendre el context social d'un entorn, d'una comunitat, d'un col·lectiu, d'un país o d'una cultura és clau per fer una bona traducció publicitària. Cada petit matis compta. Traduir és apropar, encara que l'anunci vingui de molt lluny.

La publicitat explicada pels publicitaris pot explicar-te moltes coses.

Veiem la publicitat com a consumidors i la interioritzem a les nostres vides així. Però és important tenir la perspectiva professional per entendre la veritable “llengua mare” de la publicitat i els seu origen. Entendre el perquè ajuda molt a saber, a vegades, com s’ha de traduir i què s’ha de traduir.

Guardo als prestatges alguns llibres escrits per creatius i redactors publicitaris. Són textos directes, curts, provocadors, venedors, com la mateixa publicitat. Poden ajudar a entendre què significa traduir publicitat i treballar per a marques. Preneu-ne nota:

- *Dearest copywriter, please thoroughly learn your native tongue before butcher it for advertising.* (Lee Clow)
- *Don't be boring.* (David Abbot)
- *For me copywriting is closer to speechwriting.* (Alfredo Marcantonio)
- *Your job, your real job, is to tell a story in the voice of the brand.* (Steve Simpson)
- *When we borrow attention from total strangers, or worse, steal their precious time, we should strive to give something more valuable back.* (John Bevins)
- *We influence some of the least important decisions in people's lives.* (Paul Fishlock)
- *Create an aspiration to buy.* (Tom Thomas)
- *Advertising is a living chronicle of the evolution of society.* (John Stingley)
- *Whatever you're creating, simplicity is the ultimate goal. The power of reduction, as we say in advertising, means taking a complex thought and reducing it down to a simple, powerful message.* (John Hegarty)

És només una petita selecció. Però ajuda a entendre l’ofici i el perquè: la traducció com una eina de connexió entre les marques, els consumidors i el context.

Així de simple, així de complex.

Torno a la llista de publicitaris de més amunt.

Mieu l’últim nom. John Hegarty.

Us sona?

Dono la paraula a Sir John Hegarty, Reial Cavaller de l’Imperi Britànic per gràcia de la publicitat.

Un dels llibres dels meus prestatges és *Hegarty on Creativity. There are no rules*, escrit per Sir John Hegarty i comprat per mi mateix fa uns anys a la botiga de la Tate Modern de Londres. Trobar un llibre de publicitat en un museu d’art modern pot semblar curiós, però en les dues disciplines, creieu-me, la creativitat ho és tot.

Qui és Sir John i què fa en aquest article?

La contraportada del llibre ens ho clarifica: “*Sir John Hegarty is founding Creative Partner of Bartle Bogle Hegarty (BBH), one of the world's most awarded advertising agencies.*” I continua: “*...was the first recipient of the Lion of St Mark at the Cannes Lions International Festival of Creativity*”.

No calen més paraules. No pots arribar més amunt de l’Olimp si el teu ofici és el de creatiu publicitari.

He convidat Sir John per parlar d’ovelles i de *storytelling*, un altre factor clau per entendre l’essència de la publicitat i la importància d’una traducció acurada.

En el llibre esmentat diu: “*Storytelling is the most powerful form of communication ever invented. Through stories we learn, entertain, communicate, and socialize with each others*”. És així. Les marques no venen pro-

ductes, venen històries i els traductors és converteixen també en el narradors d'aquestes històries.

Però parlem de publicitat.

I, per pura qüestió de temps i d'impacte, les històries són curtes i condensades. És aquí on us vull parlar de les ovelles de Sir John.

Primer, però, feu, si us plau, aquest exercici:

Com traduiríeu (a un idioma que no fos l'anglès original) el titular de la campanya de Sir John Hegarty per a la marca de texans Levi's "When the world zigs, zag"?

A mi no em resulta fàcil ni en català ni en castellà. Hauria de pensar-m'ho bé. El sentit s'entén, és clar, però "traduït literalment" em sona difícil i hauria de buscar una frase que, explicant el mateix, no perdés la força i la càrrega emocional que conté (potser em passa perquè el meu ofici no és el de traductor i estic una mica rovellat).

Alguna proposta?

Mentre penseu, us poso en context.

Sir John Hegarty va fer la creativitat per a la campanya de llançament del nou texans de la marca Levis Strauss, que eren de color negre (en aquell moment, una novetat revolucionària en el món del texans, sempre blaus). Per fer-ho, en lloc de posar una foto del texans, va posar una imatge d'un enorme ramat d'ovelles blanques mirant cap a la esquerra de la pàgina i, a un costat, una ovel·la negra mirant cap a la dreta de la pàgina.

El text deia: "BLACK LEVI'S. WHEN THE WORLD ZIGS, ZAG."

Una història universal escrita en una línia.

Una imatge universal descrita en una foto.

Cap textà.

Cóm ho traduiríeu?

Literalment? Buscant una frase nadiua de l'idioma al qual traduïu que vulgui dir el mateix? No hi ha regles.

La metàfora visual necessita menys traducció, per això les imatges, com veurem ara, són les que donen la cara a moltes campanyes i anuncis.

Text. Imatge. Història. *Storytelling*.

Where is the picture of the jeans?! *They exclaimed. I responded by pointing out to them politely, well relatively politely... -that everyone knows what a pair of jeans looks like and we had to get people to understand that black jeans were now available. And more than just announcing that, the poster also needed to communicate something about the kind of person who would wear black jeans. We needed to make clear: You will be different. You won't be one of the crowd. You won't be one of the flock.*

Paraula de Sir John. No calen més històries.

Com tradueixes una imatge que parla per ella mateixa?

Hem parlat de la metàfora visual. La societat actual és visual i audiovisual. Una imatge explica més que mil paraules. El Photoshop existeix i a l'agència de publicitat ho saben. El món va massa ràpid per perdre el temps llegint. Cobeges el que veus. Veus i creus. No veus, no existeix, no compres.

Altra vegada, així de simple, així de complex.

La societat en la qual vivim accelera les nostres vides i en les nostres vides no dediquem gaire temps a mirar anuncis que hàgim de llegir. La cultura visual també és un fenomen publicitari i, per això, a qualsevol anunci de televisió, imprès o digital, les paraules ja gairebé no existeixen.

Els titulars han desaparegut i moltes marques concentren la seva filosofia en eslògans curts que apareixen a peu de pàgina i amb un cos de lletra excessivament petit. De vegades amb menys caràcters que a Twitter. Però no per curt o petit és menys important.

Molts anuncis de Nike només firmaven amb el *Just do it* i això ja és tota una filosofia de marca que no necessita traducció perquè cada consumidor la tradueix en la mesura dels “esforços esportius” que vol o es veu capacitat de fer. Darrerament, ja ni tan sols posen aquest eslògan, només posen el seu famós logotip, el *Swoosh*, que, per cert, va ser dissenyat l'any 1971. Phil Knight, el fundador de Nike, va dir llavors: “*El logotip no m’enamora, però ja m’hi acostumaré.*” Veient l’èxit que ha tingut potser va fer una primera lectura equivocada.

Quan la imatge mana, el text acompanya. Quan el text mana, la imatge acompanya. Saber descodificar aquest punt és fonamental perquè la traducció treballi a favor de l’anunci i de la marca. Traduïm valors, no només text. “Mediterràniament”, d’Estrella Damm, es tradueix “Mediterráneamente”, però és clar que el contingut en multiplica el sentit quan posa en context unes imatges i la forma d’entendre la vida que de’n desprèn. Això és publicitat.

Traduir una paraula? No, traduir un món. Aquest és, sovint, un dels reptes de la traducció quan les imatges ja són les mil paraules.

Punt. Coma. Punt i coma. Punt i a part. Dos punts. Però mai, mai, mai, punts suspensius (...)

La publicitat té un ritme. Vendre té un ritme. I el que varia és el ritme del text en funció del producte o els serveis que vulguis vendre.

Els punts i comes també són llenguatge per a la publicitat.

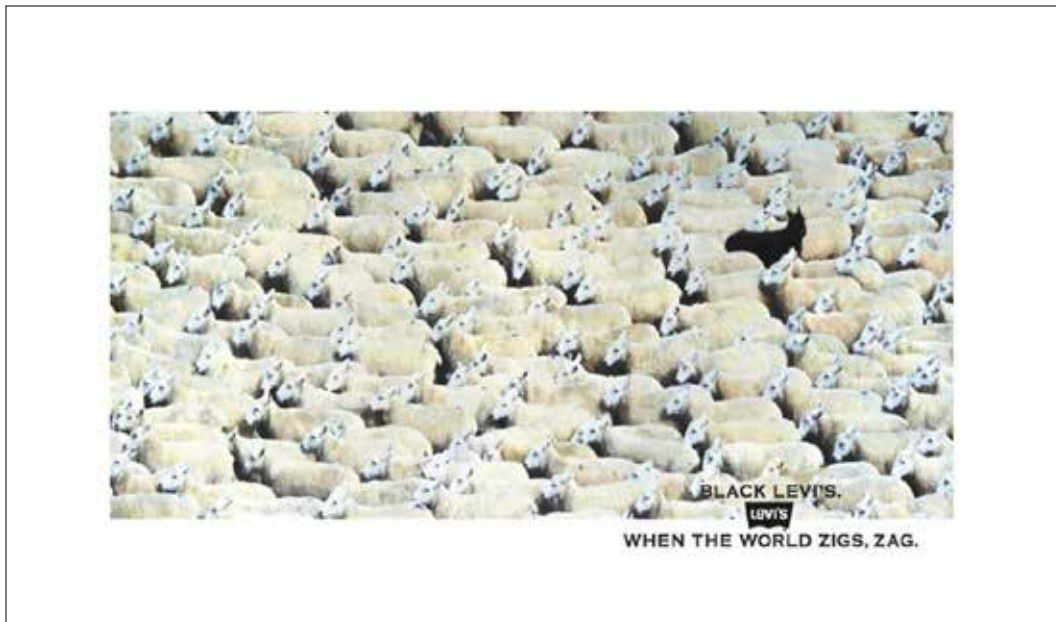
Si vols vendre un cotxe ràpid amb molts cavalls de potència, el ritme del text ha de ser frenètic. Punt. Punt. Punt. Punt. Coma, coma, coma. Punt final. Has de notar que el text va tan ràpid com pot anar el cotxe. Has de poder transmetre aquesta sensació perquè és purament emocional. Si vens un viatge a una illa paradisiàca el text ha de ser lent, calmat, relaxant, descriptiu. Ha de tenir el ritme cadenciós d’aquestes onades petites i tímides que acaronen la sorra blanca d’una platja llunyana que et farà oblidar el temps mentre perds la mirada, sense presses, en un mar de blaus infinits i el vent et besa la pell molla i et provoca un calfred intens, íntim, plaent, inoblidable.

Val tot. Menys els punts suspensius en el titular. Són un truc massa fàcil i poc intel·ligent publicitàriament per cridar l’atenció del consumidor... Tot i que, honestament, aquest punt és una opinió molt personal.

Així doncs, la traducció també és un exercici de ritme, de cadència, de compàs harmònic amb el producte que volem vendre. Les paraules són les notes del pentagrama; la puntuació, com he dit, el ritme.

I la traducció?

La traducció és l’afinació.

“Blade Runner”, la coca-cola, les influències i els *influencers*

Què cal tenir en compte més enllà de l'especificitat d'un producte i la traducció d'un eslògan? Que les marques “venen” molt més que només productes. Quins elements no es poden perdre en la translació? Ni el text ni el context. La publicitat admet la traducció automàtica? És clar que sí. És clar que no.

La publicitat no és una ciència exacta i per això tampoc pot ser-ho la traducció publicitària.

En el centre de tot anunci i campanya publicitària hi ha la idea (la *Big Idea*, que diuen els americans) i aquesta és el veritable eix vertebrador de qualsevol bon anunci. Si és una gran idea (simple, senzilla, seductora, comprensible, motivadora, excitant, “campanyable” –és a dir, capaç de créixer i adaptar-se a qualsevol mitja, llengua i cultura–), llavors és capaç de suportar qualsevol traducció en qualsevol llengua i qualsevol cultura. Les grans idees són universals, els idiomes, locals. Però trobar una gran idea no és una ciència exacta.

I en un futur cada cop més globalitzat, farà falta traduir la publicitat? Sí. I també, no.

Sí. Perquè les marques necessiten un factor determinat per connectar amb el seu públic i aconseguir els seus propòsits comercials: la “complicitat”. I això només es pot aconseguir si a més de parlar la mateixa llengua del consumidor, comparteixes el mateix idioma. Els consumidors premien aquest apropament emocional. Pensem i decidim (encara que sigui de forma inconscient) en l'idioma que parlem.

No. Perquè la cultura basada en l'impacte audiovisual i la generalització de l'anglès com a segona llengua fa que molts conceptes, idees, eslògans escrits en aquest idioma ja estiguin interioritzats, assumits i descodificats en tota la seva extensió en els nostres cervells. *Just do it* ja està assimilat i sona millor en anglès. No cal traduir res perquè cada un de nosaltres l'interpretem, com hem dit, a la nostra manera.

La publicitat no és una ciència exacta però el capitalisme és una maquinària poderosa

que sembla que perdurará. Per tant, les marques comercials continuaran necessitant la publicitat i la comunicació (real, virtual, immersiva, social o experiencial) per continuar conquerint el cervell del consumidor real i del consumidor potencial. Recorda, cobeges el que veus.

A la pel·lícula futurista *Blade Runner* apareixia un anunci enorme de coc-cola en una pantalla que era tan gran com un edifici. Ciència-ficció? No. Només cal passar per Times Square, a Nova York, per viure l'experiència en directe. Publicitat en estat pur.

Si mirem al passat, la publicitat i les marques també ha passat per diverses etapes que l'han dut fins on som ara i que cal entendre. No és tant la forma com el fons.

Deixeu-me posar unes sigles: USP, ESP, ExSP, USoP.

M'explico.

Inicialment les marques tenien una USP (*Unique Selling Proposition*), una proposició clara de venda basada en les característiques concretes del producte. Quan ja tots els productes eren quasi tècnicament "iguals", van buscar la diferència en la ESP (*Emotional Selling Proposition*). Quan totes les marques competien per capitalitzar la mateixa emoció, van evolucionar cap a la ExSP (*Experiential Selling Proposition*), és a dir, volien fer-nos gaudir de l'experiència que la marca

ens oferia de forma exclusiva. I avui, amb tots el consumidors saturats d'experiències, les marques treballen des de l'USoP (*Unique Social Proposition*), és a dir, busquen la connexió "social" amb els compradors, busquen ser un més en l'esfera social del consumidor. Per interactuar. Per compartir. Per influir des de dins.

La publicitat vol influir. Per influir has de seduir. Has d'argumentar. Has de convèncer. Has de motivar. Has de provocar.

Els *influencers* són només un canal més que la publicitat de marca fa servir per traslladar un missatge comercial a l'audiència i les marques estan deixant que l'audiència, mitjançant el boca-orella, els "m'agrada", les entrades i les piulades, es converteixi en la veritable ambaixadora i publicitària de les marques.

Si teniu reputació en el vostre entorn, també treballeu per les marques cada cop que les feu servir, les mencioneu, compartiu amb els vostres amics els continguts interessantíssims que les marques us proporcionen (vídeos, mems, fotos, entrades, etc.) o, directament, les recomaneu.

Sí, avui el principal emissor de la publicitat de marca, us ho cregueu o no, som tots. Sou vosaltres.

I no us cal traducció. Ja trobareu les vostres pròpies paraules.

LINGUISTIC DIVERSITY IN ENTERTAINMENT: NOTES FROM AUDIOVISUAL TRANSLATION

Blanca Arias-Badia

Pompeu Fabra University

1. INTRODUCTION

Entertainment audiovisual products play a predominant role in our everyday life and are so closely linked to our culture that, in fact, the audiovisual industry falls under the umbrella of cultural industries. This article considers the extent to which, especially within our context, we can choose the language in which we consume these products. Specifically, different aspects related to linguistic diversity in entertainment will be addressed, such as the language models available to us, the main production languages today and the way that audiovisual translation modalities have an impact on the issue of language diversity. Finally, a section will be devoted to presenting the case of multilingual audiovisual products as objects of particular interest given that they represent linguistic diversity since their inception. Within the framework of entertainment, the article focuses on audiovisual products such as films, series and other clips that are shown on television and at the cinema, but we will concentrate specifically on VOD (video on demand) platforms and content shared online, through websites such as YouTube (which have also turned into mobile apps), since we know that a large part of time spent on mobile devices is dedicated to consuming this kind of product (CAC 2018, p. 160), especially in the case of young people.

2. THE LANGUAGE OF ENTERTAINMENT AUDIOVISUAL PRODUCTS

Bakhtin (2004/1981, p. 416) expressed the impossibility of describing a single language model for the novel, since it simply does not

exist. Similarly, we cannot speak of a language model that can be applied to all entertainment audiovisual products. Nevertheless, this section introduces a basic concept to understand the language of TV fiction, fictional orality, and briefly presents three interesting issues related to potential linguistic colonisations in the audiovisual world: the presence of interferences from a language in audiovisual products filmed in another language, taking the case of Spanish forms in recent series by Televisió de Catalunya as an example; (supposedly) standardised American English that perpetuates prejudices against those who do not speak this variant; and neutral Spanish, a language created for dubbing in Latin America.

The first idea worth highlighting in this article is that the language models that we consume as spectators of films and series are rather artificial. The process of writing a script or translating a film involves producing dialogues distinguished by their fictional orality in all cases, except for in the case of experimental products where, for example, a real conversation is recorded directly. Brumme (2008) explains that fictional orality aims to evoke real communication in fiction. Scriptwriters and audiovisual translators use this tool to create more believable characters and stories: therefore, they create the “illusion of authenticity” (Brumme 2012, p. 13) through a discourse that, although not spontaneous, seeks to seem so, by using linguistic elements such as discourse markers, interjections or vocabulary that fits the communication situation represented (more or less informal, depending on the product), among other factors (Arias-Badia 2020). As a means

to illustrate this, consider the following snippet from episode 15 of the series *Cites* (Televisió de Catalunya, 2015), where two characters make up after a row¹.

GINA: *Ho sento. [Sorry.]*

ÀLEX: *El què? [What about?]*

GINA: *Bueno, haver-me enfadat amb tu. Bueno, en realitat no m'he enfadat amb tu. Bueno, sí m'he enfadat, però no des de l'enfado... [Well, I got cross with you. Well, I didn't actually. Or, rather, yes, I did, but not anymore.]*

ÀLEX: *Vale, jo sento molt haver-me portat com un imbècil, que en realitat no m'he portat com un imbècil, eh? [And I am sorry for my stupid behaviour. Well, not really...]*

Without going into details, there are several signs of fictional orality in this snippet, such as markers typical of spontaneous speech (and, in this case, loan words) (*bueno*), Spanish vocabulary (*enfado*, *vale*) and syntax (*sí m'he enfadat*) an interruption that imitates spontaneously taking the floor (in Àlex's last sentence), subordination typical of orality (*que en realitat no m'he portat com un imbècil*), a final interjection to express irony (*eh?*). The combination of all these linguistic elements contributes to creating a believable dialogue; in fact, from both a professional and an academic standpoint, dialogues that do not work on authenticity may lead to the audience having severe difficulties understanding (Wolff and Cox 1988, p. 56; Forchini 2012, p. 35). Audiovisual translations, in turn, should preserve these elements to try to make target texts seem natural in different languages (Zabalbeascoa 2012, p. 75).

2.1. Spanish interferences in Catalan audiovisual products

The above example, including loan words from Spanish, may be used to introduce an issue that has been widely debated recently in the media and online regarding Televisió de Catalunya's language model: the quest for authenticity by Catalan audiovisual creators has led to recent TV series such as *Merlí* (Veranda TV, 2015) or *Drama* (Radiotelevisió Espanyola and El Terrat, 2020) featuring teenage characters speaking Catalan with many linguistic interferences from Spanish. In these productions, the scriptwriters seek a "language that's familiar to the audience"² and let the young actors "make it their own and adapt it using a vocabulary that they are comfortable with"^{3,4}.

According to sociolinguistics, these kinds of Catalan-Spanish interferences, as well as alternating codes between both languages, are documented in the real speech of bilingual people (Payrató 1985), that is, current scriptwriters have not invented them. Some public and academic sectors, though, often perceive them as negative transfers, like a linguistic colonisation of Catalan audiovisual products: this is probably due to the fact that Televisió de Catalunya's translation and language model in the 1990s included very few of these kinds of interferences, under the premise that "all languages have a rich and authentic repertoire [of informal structures] that decisively contribute to providing dialogues with flow and authenticity"⁵ (Televisió de Catalunya 1997, p. 12)⁶. Thus, for example, Bibiloni (2016, par. 2) condemns the fact

1.- Translator's note (TN): English translation taken from the episode's subtitles on TV3 a la carta.

2.- TN: original quote: "llenguatge proper amb l'espectador".

3.- TN: original quote: "el fa[cin] seu i l'adapt[en] a un vocabulari propi en el qual se sent[en] còmodes".

4.- <<https://www.naciodigital.cat/noticia/128607/aixi/sera/darrera/temporada/serie/merli/segons/seu/creador>> [27.08.2020].

5.- TN: original quote: "[t]otes les llengües disposen d'un repertori ric i genuí [d'estructures col·loquials] que contribueixen decisivament a donar fluïdesa i naturalitat als diàlegs".

6.- The same idea is currently defended by the portal *ésAdir*: <<https://esadir.cat/traduccio/lallengua>> [27.08.2020].

that on current television, given the choice “between two words accepted by [Catalan] rules, one of which is a Spanish form, the latter is systematically favoured”⁷.

2.2. American English and British

English: languages used by goodies and baddies?

Several authors have addressed the topic of the Americanisation of British English due to the exposure of British speakers to North-American products (Murphy 2017) and the “myth of a standard English” (Lippi-Green 1997, p. 53) present in the North-American products discussed in section 3. We will not go into the notion of standard language here, but we do want to leave proof of a fact studied in specialised literature: the English variant presented to us in audiovisual products as neutral or standard perpetuates unequal structures in society and power relationships.

Lippi-Green (1997) dives into how linguistic stereotypes have been promoted by the main North-American producers. Even in children’s films such as *Aladdin* (Disney, 1992) or *The Lion King* (Disney, 1994) we find ‘good’ characters who speak in the North-American variant, considered standard, and the ‘baddies’ speak British English⁸. This also happens with other English variants: in an older version of the short film *Three Little Pigs* (Disney, 1933) that’s no longer available, we encounter, for example, a wolf that speaks Yiddish.

Recent North-American crime series are also a good example of the use of ‘foreign’ accents (that is, that do not follow the rules imposed by the media) with an intention of negatively representing migrant people: it is quite common for the suspects of a crime to be people that, despite speaking in English, have ‘an accent’. The series *Castle* (ABC Studios, 2009) was widely criticised for the case of a suspect played by a North-American actor who failed (according to the audience) to imitate the Geordie accent typical of the north-east of England⁹.

2.3. Neutral Spanish in audiovisual translation in Latin America

From the point of view of audiovisual translation, the case of neutral Spanish is particularly noteworthy. This Spanish variant is used for dubbing in Latin America, for the entire region to understand it; a goal that experts consider remarkably “commercial” and “slightly ambitious” (Scandura 2019, p. 30). This neutral Spanish dubbing makes decisions about what should be considered ‘neutral’ by a population of close to 450 million Spanish speakers from 22 different countries (Instituto Cervantes 2018, in Scandura 2019, p. 30). The result is translations that use an artificial vocabulary that avoids regionalisms as much as possible—that is, that does not promote more local lexical richness—or that abuses regionalisms from areas with a larger number of speakers, such as Mexico, as well as anglicisms like ‘smoothie’¹⁰, at the expense of regional forms. Apart from vocab-

7.- TN: original quote: “entre dues paraules acceptades per la normativa, una de les quals és un hispanisme, s’us[un] sistemàticament aquesta i no l’alternativa genuïna”.

8.- To delve deeper into these issues and listen to a commentary of examples, cf. Santilli et al. (2020a).

9.- It was widely discussed in the British press. Cf. for example: <<https://www.thesun.co.uk/archives/tv-old/1074092/is-this-geordie-accent-on-us-tv-show-castle-the-worst-ever-listen-and-be-amazed/>>, <<https://www.standard.co.uk/showbiz/celebrity-news/us-actor-slammed-for-terrible-geordie-accent-on-castle-a3196056.html>> o <<https://www.telegraph.co.uk/news/newstoppers/howaboutthat/12183759/US-TV-show-features-the-worst-attempt-at-a-Geordie-accent-you-will-ever-hear.html>> [27.08.2020]

10.- For an up-to-date explanation of the situation of neutral Spanish and a commentary of many examples, cf. Santilli et al. (2020b).

ulary, neutral Spanish also affects more authentic syntactical structures, which are often replaced by simpler formulas, even if they do not sound 100% natural. Nevertheless, the audience is already used to this Spanish variant that is consumed on a daily basis.

The three cases succinctly presented here help us to see that linguistic colonisation not only takes place between languages, but that the influence that language models from audiovisual products can have within a single language is particularly noteworthy. Although this requires further detailed analysis, it is easy to think that frequently consuming dialogues that contain formal influences from other languages could modify our linguistic attitudes towards our own language and towards the more influential languages or variants. Likewise, using certain language models can lead to general linguistic changes in consumption languages, in the case that speakers adopt formal influences that they are exposed to in common speech.

3. DOMINANCE OF NORTH-AMERICAN AUDIOVISUAL PRODUCTS PRODUCED IN ENGLISH

A quick glance at the list of the 57 most-seen films in history, published on IMDb (2018), leaves no room for doubt regarding the dominance of US audiovisual products in our context: all the films included have been produced or co-produced in the United States and the dialogues on the original soundtrack are in English. The list features, for example, many Disney titles, which were well received by the public in different countries from the Second World War on (Wasko et al. 2001). This trend does not change much if we take

a look at the list of the top ten most-watched productions on Netflix in Spain¹¹, which only includes two local productions versus eight from North America. On HBO Spain, only two of the top 50 most-watched series are locally produced; the rest are also North-American¹². In the case of YouTube, the list of the top 30 most-watched videos worldwide¹³ are all music videos in English (25) and Spanish (5).

These data are unsurprising taking into account that during the 20th century the United States had the financial power to record and distribute entertainment products (Murphy 2017, par. 5). Regarding the specific case of more recent North-American TV series, it is also predictable that they have sparked interest, since it is been pointed out that the productions from the end of the 1990s and the first decade of the 21st century have given rise to a “third golden age of television” (cf. Benchichà López 2015). The dominance of these products has been relevant from a linguistic point of view: the English language has produced “fascination over minds” together with broadcasting cultural property—this is partly where reactions against the abusive use of English on TV come from—(Guyot 2010, p. 51) and has led to the progressive marginalisation of linguistic (ibid. p. 48) and, thus, cultural idiosyncrasies. In the long term, the disproportionate influx of mainstream North-American products around the world could compromise the principle that everyone has the right to audiovisual communication being presented through a variety of media that reflect the ideological, political and cultural diversity of society included, for example, in the law that regulates audiovisual media in Catalonia, from 2010.

11.- <<https://www.elcorreo.com/culturas/tv/lo-mas-visto-netflix-series-peliculas-20200226101609-nt.htm-l?ref=https:%2F%2Fwww.google.com%2F>> [25.08.2020].

12.- <<https://es.hboespana.com/lists/most-popular-series/ca2ec8f8-99ef-456d-8473-44f42bc4c567>> [25.08.2020].

13.- <https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_most-viewed_YouTube_videos> [25.08.2020].

The impact of VOD platforms is remarkable in distributing North-American content to countries such as India, a strong contender when it comes to film production —films are mainly shot in Hindi, but their variety reaches around 20 languages—, where less than 15 years ago the presence of North-American films was “marginal” and represented “less than 4% of the market” (Cruz Bárcenas, 2007). Both Amazon and Netflix have aimed to reach more consumers in this country, especially by promoting local productions, which has been possible because there is been a considerable increase in population with an Internet connection (Such 2018).

4. AUDIOVISUAL TRANSLATION MODALITIES: REFLECTIONS REGARDING LINGUISTIC DIVERSITY

However, how do we consume these products initially recorded in English (or other languages, if this is the case)? It goes without saying that audiovisual translation allows audiovisual products to transcend borders and reach wider audiences. This section considers aspects related to linguistic diversity regarding the three main audiovisual translation modalities: dubbing, subtitling and voice-over.

Within the framework of audiovisual translation, we will also take a look at how the linguistic supply of accessibility services such as audio description or sign language interpreting can entail limitations when accessing content in certain languages for persons with disabilities, first and foremost, and all users, in general.

4.1. Dubbing and subtitling

The two most famous audiovisual translation modalities are dubbing and subtitling. Dubbing consists of a recorded audiovisual trans-

lation modality with prior planning where the translated version replaces the original voices in keeping with different types of synchronies (Matamala 2019, p. 83), whereas subtitling is a modality where written text is added to the original audiovisual content, reproducing linguistic elements and, in some cases, non-linguistic sound elements, in keeping with the synchrony and image (*ibid.* p. 127). We know that, historically, the choice of one translation modality or another has been driven by different reasons, which Chaume (2003, pp. 28-29) summarises in the following terms:

- the status of the language of the country where the film is shown: according to Gambier and Suomela-Salmi (1994, p. 243) countries with a non-dominant “minor language” usually lean towards subtitling;
- tradition: the financial burden of changing the consumption habits of the population of a country could be very high;
- the cultural level of each country: in countries where the population generally does not have a good command of English, it is unlikely that subtitling will be the preferred option;
- potential political demands, aimed, for example, at protecting the country’s own language by choosing dubbing for imported productions.

Regarding the second and third points, it is worth adding that in countries with a strong subtitling tradition, such as the Netherlands, Sweden, Portugal or Romania, dubbing is usually present in the case of children’s fiction. That is, the age of the target audience, beyond their cultural level, is also a factor that is traditionally taken into account when choosing one mode or another.

Regarding the last point, it is fair to say that during the last century, dubbing grew stronger in countries with dictatorships that imitated Third Reich policy towards foreign pro-

ductions, a foreign influence that threatened the totalitarianism of Hitler's politics (Chaume 2003, p. 47). In Spain, the Francoist dictatorship legally imposed dubbing on April 23, 1943 (Gómez Castro 2016, p. 45). Around this date, the magazine *Primer plano* made the following statements regarding dubbing into Spanish (Galán, 1981):

Entre los objetivos concretos de la gran misión hispánica reservados al cine, ninguno más trascendental, ninguno de necesidad más inmediata y apremiante que el de conservar la pureza del idioma castellano en todos los ámbitos del imperio hispánico.¹⁴

The fact that, as stated above, the dubbing mode replaces the source text with the audiovisual translation, led—and can still lead—to several forms of censorship and “ideological manipulation” (Gómez Castro 2016) which aimed to communicate certain values to the country where imported products were broadcast, at the expense of North-American manners or values. A well-known case is the change in the plot of the film *Mogambo* (Metro-Goldwyn-Mayer, 1953) in the Spanish version, where a married couple became a couple of siblings to avoid introducing the idea of adultery into the film. Censorship was not limited to the dialogues, but was also applied to other components of the audiovisual text: Gómez Castro (2016) provides examples of manipulated images and texts in several film adaptations of novels during the Francoist period.

China is a good example of change in a country's audiovisual consumption trends.

As Jin and Gambier (2018, p. 33) explain, from 1949 to the 1990s, dubbing was the dominant audiovisual translation modality in the country, given that a large part of the population was uneducated or had no knowledge of English. Now that, since the end of the 1960s, English is a mandatory subject in Chinese education, however, most films are translated using both modalities and each cinema chooses which version of the film they want to show, according to the customers' preferences. Generally, the dubbed version is chosen by uneducated people and children. In the case of audiovisual products available on VOD platforms, the preferred option is subtitles, which is unsurprising keeping in mind that, in general, platform users are young people and, therefore, have probably learnt English.

It is precisely on these platforms that a range of options to consume content in different languages becomes available. We know that in many cases, these platforms have an international scope with headquarters in different countries. Users are able to customise their experience with the content. Netflix Spain offers audio content in 14 languages (Arabic, Basque, Bulgarian, Cantonese, Catalan, English, French, Galician, German, Italian, Mandarin, Portuguese, Romanian, and Spanish)¹⁵, although the offer varies greatly from one language to another: for example, there are three films in Bulgarian (all children's animations), and only one product in Galician, compared to a vast majority of products available in Spanish. Regarding subtitling, there is content with subtitles in 12 languages (Arabic, Basque, Bulgarian, Catalan, Eng-

14.- TN: The official translation is unavailable. This is the translator's own attempt: “Among the specific objectives of the grand Hispanic mission reserved to film, none more significant, none of more urgent and pressing need than preserving the purity of the Spanish language in all corners of the Hispanic empire.”

15.- I do not know why the standard audio and subtitles list does not include languages such as Danish or Hindi, despite products being available in these languages. That is, it is possible that the language list the platform offers customers is wrong or out-of-date.

Netflix site	Versions available	
	Audio	Subtitles
Argentina	Danish, German, English, Spanish, Italian, Danish (with audio description)	English, English [CC], Arabic, Danish [CC], Spanish, Italian
Spain	Danish, German, English, Spanish, French, Danish (with audio description)	English, English [CC], Arabic, Danish [CC], Spanish, Romanian
United States	Danish, German, English, Spanish, French, Danish (with audio description)	English, English [CC], Danish [CC], Simplified Chinese, Traditional Chinese, Spanish
Italy	Danish, German, English, French, Italian, Danish (with audio description)	German, English, English [CC], Danish [CC], French, Italian

Table 1. Dubbing and subtitling versions available on different Netflix sites for the same series: *The Rain* (Miso Film, 2018).

lish, French, German, Italian, Portuguese, Romanian, Simplified Chinese and Spanish). Again, the differences from one language to another are significant: while there is only one product with Basque subtitles, there are 144 with Simplified Chinese subtitles. It is fair to say that, in many cases, the Spanish sites of platforms such as Netflix or HBO only offer North-American products in the original English version and dubbed in Spanish, with subtitles in these same languages. Equally, for entertainment on digital TV channels, users from each country tend to find the audio in the original version and dubbing and/or subtitles (according to the country's tradition) in the local language.

The fact that a version in a certain language exists does not mean that it is available on all platforms, given that audiovisual translations are subject to copyright and this depends on agreements between producers and distributors. Likewise, even if a platform has the translation rights and the translated version into a certain language available, this does not mean that the version in this language is offered in all the countries where the platform is active. As an example, Table 1 shows a comparison among the current translation languages available for the Danish series *The Rain* (Miso Film, 2018), distributed by the Netflix platform, in Argentina, Spain, the United States and Italy. If we take a closer look, certain aspects seem odd, such as the fact

that Chinese is not offered in Spain, where there are more than 225,000 people from China (data from 2020 from the National Statistics Institute, INE, in Spain), or that Arabic subtitles are not offered in the United States where, according to the Arab American Institute, 3,700,000 potential Arabic users live (data from 2016).

As we can see in the table, some subtitles are followed by the acronym [CC] (closed captions). These are subtitle versions for people that are deaf or hard of hearing, which, as well as the subtitled text following parameters that can differ slightly from general interlinguistic subtitles, also include indications to correctly identify the characters, sound effects that are useful for those who cannot hear the audio, et cetera (Matamala 2019, pp. 171-198). Although in this article we will not treat closed captioning as an independent audiovisual translation modality, it is worth noting the extremely limited number of closed captions available both in the example and generally on VOD platforms, compared to general interlinguistic subtitles. This fact, likewise with audio description, restricts the options available to disabled people to access products in different languages.

Finally, I would like to briefly mention two phenomena that are expanding among networks. They are directly linked to dubbing and

subtitling and contribute to the distribution of current audiovisual content among countries that speak different languages: fandubbing and fansubbing. These are audiovisual translations developed by people and, oftentimes, organised communities (Zhang and Cassany 2019), who are not necessarily trained in translation, made on a non-profit basis. According to Jin and Gambier (2018, p. 30), in China, one of the countries where the quality of the texts produced by these communities is particularly noteworthy, fansubbing arises in response to the dissatisfaction of users and followers of audiovisual products given the slow content translation and importing processes (keeping in mind that, in China, most audiovisual products are translated by four state-owned companies that split the work more or less equally among themselves), the limited amount of audiovisual products available and the censorship to which official channels are submitted. Despite fandubbing and fansubbing usually taking place outside of the legal framework that protects the copyright of audiovisual products and, thus, being heavily criticised, countries like China see these followers-translators as true “heroes of cross-cultural communication” (Jin and Gambier 2018, p. 30). Indeed, the specialised literature considers this activity a clear example of “cyberculture” and “participative culture” of our times (see the contributions of several authors in Zhang and Cassany 2019, p. 622).

4.2. Voice-over

Another interesting audiovisual translation modality from the point of view of linguistic diversity is the voice-over, where the translation can be heard over the original voice,

except for at the beginning (and often at the end) of each unit, where only the original voice is heard (Matamala 2019, p. 110). Since the original soundtrack is not removed, but a voice recording with the translation is added, this modality draws attention to the language used by the speaker.

This mode is often used in Western countries to translate documentaries or other non-fiction content. Recently, we’ve even found platforms that offer experimental content, products from hybrid genres, using this translation mode: this is the case of *Couples Therapy* (Showtime, 2019), a documentary series featuring a therapist and four real couples. In Eastern European countries, however, the audience is used to seeing films with Voice-over in the cinema; far from being used for languages with a small number of speakers, Voice-over are common even for languages such as Russian, with more than 270 million speakers today.

4.3. Audio description

Audio description is an audiovisual translation modality consisting of translating images into words, that is, transferring visual elements—and also certain sound elements that are difficult to understand without images—into sound linguistic elements (Matamala 2019, p. 199). Therefore, it is an intersemiotic translation mode, traditionally addressed to persons with visual disabilities who do not have access to the images in the audiovisual text. It is becoming more and more common to find audio described audiovisual products both on television and VOD platforms. At the time of writing this article, Netflix Spain offers around 150 titles with audio description¹⁶ and

16.- The list includes a total of 162 titles. Nevertheless, an analysis of each of the titles on the list reveals that not all titles labelled as audio described in fact include an audio description available. Also, in many cases, we find audio descriptions in English, or other languages, but not in Spanish; the example in Table 1 includes audio description in Danish.

Movistar+ offers 40¹⁷. It is likely that the number of audio descriptions in Spanish will increase in the near future, given that last June 26 Spain's Ministry of Culture and Sports approved Order CUD/582/2020, according to which the concession of public subsidies to Spanish films will entail the necessary inclusion of universal accessibility measures, including audio description¹⁸.

Audio description is included in this article because this translation modality also has an impact on persons with visual disabilities accessing products in different languages. Most commonly, audio description of foreign products is based on the dubbed version and added to it, so that the final product is a monolingual film or series in the target language. Equally, for copyright reasons, it is common that VOD platforms only offer the audio described version in the language of the country the film is released in —this is the case, for example, of Movistar+ in Spain. So, it is not possible for a blind user of this platform to watch a North-American series in English with audio description that provides them with access to the content: they must choose if they prefer to listen to the original soundtrack (without audio description) or have access to the visual content of the audiovisual text (consuming the entire product, including the audio description, in Spanish).

Another relevant aspect regarding linguistic diversity and audio description is that, usually, this translation mode includes audio subtitles that translate possible third languages present in the audiovisual products (see section 5). There is a recent case in the series *Les de l'hoquei* [*The Hockey Girls*] (Brutal Media, 2019), in which Florencia, a character played by actor Asia Ortega speaks Argen-

tinian Spanish and *Pela*, a character played by actor Xúlio Abonjo, speaks Spanish, in contrast with the rest of the characters in the series, who, except in some cases when they address these two characters, speak Catalan. In the original soundtrack this contrast in languages is easily perceived: no Spanish variant is marked, while when other languages are introduced in the series, such as Portuguese, these languages are subtitled (see Figure 1, where, in the version without subtitles, a chat conversation in Portuguese has Catalan subtitles). In the audio description in Catalan published on Televisió de Catalunya and Netflix, however, audio subtitles have been used to translate the interventions of the Spanish-speaking characters (for example, the sentence *No ho sap ni la meva mare* [Not even my mum knows] in episode 6, has the following audio subtitles: *No ho sap ni la meva mare*), in a voice over the original actors' voices, which means that the audio description user does not have the same access to language diversity as users of the original Catalan version.

Finally, we want to mention that in countries with a large amount of dialects, such as China, audio description is essentially offered in Standard Chinese and most audio describers are volunteers with no specific training (Tor-Carroggio and Casas-Tost 2020). Thus, they are countries where understanding and access to audiovisual products may be compromised for sections of the population without a good command of this language variant.

4.4. Sign language interpreting

As Matamala (2019, pp. 155-156) explains, interpreting audiovisual content can take

17.- It is important to emphasise that users of this platform can only consume audio described products through the TV, and not through mobile devices, a situation that involves a clear restriction to access.

18.- <<https://www.boe.es/eli/es/o/2020/06/26/cud582/dof/spa/pdf>> [25.08.2020].

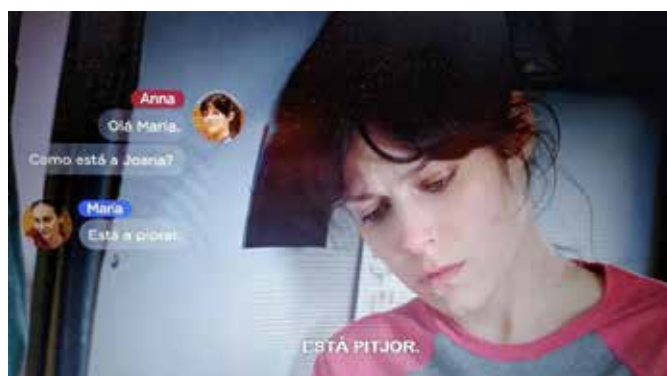

Figure 1. Catalan subtitles of a sequence in Portuguese from a series shot in Catalan, on the Netflix platform.

place in several ways, mainly between two oral languages (for example, simultaneous interpreting of an interview on TV from English into Catalan) or between an oral language and a sign language. Here we want to briefly focus on this second kind of interpreting, particularly on the cases of Spanish and Catalan sign language and their presence on current platforms.

Spanish sign language is used by around 100,000 sign language users and Catalan sign language, by 25,000. They are co-official languages in Spain and, in accordance with current legislation, it is common to find content with sign language interpreting on TV, such as the news. In the case of entertainment products, however, film productions shot entirely in sign language are very rare — abroad, the Ukrainian drama *The Tribe* (Slaboshpytskiy, 2014), featuring a young deaf man, is an exception—; sign language users often have to resort to interpreting services if they want to consume entertainment products in their mother tongue or language of learning.

For now, large platforms like Netflix, Amazon Prime or HBO do not offer this interpreting service. Movistar+ currently offers 242 titles in Spanish sign language: although a reception study with users should be carried out

to validate this intuition, a positive aspect of this platform is that the interpreter takes up a large part of the screen in proportion to the product interpreted and without a specific window, so that they do not seem like a completely independent element but are well integrated into the product and have a predominant role —see Figure 2 for an example taken from the series *Merlí: Sapere Aude* (Movistar+, 2019)—. In previous reception studies, users have expressed that the size of the interpreter is the parameter they consider most important to ensure the product's accessibility (Bosch-Baliarda et al. 2020, p. 114).

Matamala (2019, p. 158) points out the rather reduced amount of entertainment products available with Catalan sign language interpreting: for now, we have the specific WebVisual TV portal. The author mentions the Whatscine accessibility application, which offers the possibility of including sign language interpreting, as a potential solution to increase the number of products available in Catalan sign language. However, specific portals promoted in Catalonia that want to spread the Catalan language, such as Filmin, do not offer any Catalan sign language interpreting.

5. MULTILINGUAL AUDIOVISUAL PRODUCTS

In section 4.3 we spoke of Florencia's case, a fictional Argentinian Spanish-speaking character that appears in a series shot in Catalan. In a context where, as we've already mentioned, audiovisual creators seek to make the actions they narrate authentic, the representation of immigrants who speak different languages to the series or film's main language is common. In our global world, indeed, people are constantly on the move, and scriptwriters have expressed that they

resort to linguistic diversity intentionally, for social engagement and to create stories that the audience experiences as authentic (de Higes Andino 2014). Thus, we are in a complex situation: while most original audiovisual products use two or three production languages, we continue to believe that linguistic diversity is attractive to the audience and, after all, a reflection of our reality.

Research projects Trafilm and MUFITAVI¹⁹, led by the Pompeu Fabra University (Barcelona), have delved into the presence of so-called third languages in audiovisual products and the solutions adopted by audiovisual translation to reflect them (or not) in the translated texts. This research is based on previous contributions on the representation of “the other” in televised fiction, such as those by Bleichenbacher (2008, 2012), who analysed the functions of foreign languages in Hollywood films and revealed how, oftentimes, characters representing third-language speakers were highly stereotyped with negative connotations, similar to those observed when commenting on accents that deviate from standard American English in section 2.2—in fact, foreign accents can easily be studied from the perspective of third languages—.

More recent studies have established the main functions of third languages in the products we consume: they are used to portray characters, to underline stereotypes, to reinforce arguments, to make some scenes more dramatic (for example if a character does not understand what’s being said in an emergency) and with comical purposes, among others (Corrius et al. 2020). If we take the series *Dexter* (Showtime, 2006), set in Miami, as an example, where some characters resort to alternating between Spanish and English,

Figure 2. Spanish sign language interpreting on the Movistar+ platform.

the use of Spanish fulfils several of these purposes: some of the characters that speak it are portrayed as more eccentric through other elements beyond language, such as the way they dress. See, in Figure 3, an image of police officers Maria LaGuerta and Angel Battista (who are Spanish-speaking in the series), who wear animal and floral prints, in contrast with the image of two police officers who speak North-American English, wearing a dark shirt and a blazer.

Despite the idea that third languages seem to open the door to the presence of lesser-known languages, the Trafilm project database, which currently includes a corpus with 129 titles—116 of which have English as their main language—, shows us again that the most spoken European languages and the Latin American variant of Spanish are the ones that tend to appear most often in audiovisual products. Table 2 shows a summary of the languages present in the films in this database. Although Trafilm also analyses made up languages, such as *par-seltongue* in the *Harry Potter* saga, those have not been included here. Sign languages have been clustered together because the database does not provide the specific name in all cases.

19.- See the following website for information on these two projects: <<http://trafilm.net/>> [27.08.2020].

Figure 3. Clichéd characters in the series *Dexter* (Showtime, 2016). On the left, two Spanish-speaking characters; on the right, two characters who speak North-American English.

French	75	Russian	3
Spanish	63	Turkish	2
English	32	Portuguese	2
Italian	24	Polish	2
German	18	Urdu	1
Sign language	13	Gujarati	1
Japanese	11	Ukrainian	1
Arabic	6	Latin	1
Hmong	6	Catalan	1
Chinese	5	Hebrew	1
Hindi	4	Greek	1
Hungarian	3	Czech	1
Swedish	3		

Table 2. Presence of third languages in titles included in the *Trafilm* database (the result summary is the author's own).

From the point of view of translation, the last aspect worth mentioning is that English is usually used as a bridge language when an audiovisual product contains minority languages (Santamaria 2020, p. 180). This again reveals the ubiquity of the English language in the audiovisual world and how it can shape the messages that are transferred in languages from around the world.

6. CONCLUSIONS

This article has offered a panoramic view of issues connected to the linguistic diversity of the entertainment products that we consume, with a particular focus on audiovisual translation as a mediator of these products. We've seen that the TV suggests artificial language models that may, in the long run, put an end to each language's own linguistic variants, that we are facing a clear cultural colonisation through North-American products and the options available, especially on VOD platforms, to enjoy content in different languages.

It is true that the current situation of English and North-American products dominating the market may not seem very thrilling for linguistic diversity, but, as argued by linguist Murphy (2017), it is the best time to customise our experience of content as much as possible and, more importantly, create new content. Current technology allows us to experience an exchange and not just receive content. This article has reported about fansubbing communities, which China now sees as the "heroes" of communication. There are exciting initiatives creating content for minority languages —personal

initiatives, like the one promoted by Hugo Ruiz, with entertainment content in Guarani²⁰ and institutional initiatives, like in the case of China, where for the last 60 years audiovisual translation projects are developed in languages such as Uyghur or Kazakh to satisfy the entertainment needs of ethnic minorities (Jin and Gambier 2018, p. 28)—. Catalan users are active on social media to get emerging platforms to offer dubbing in Catalan²¹ and even create specific, socially-committed platforms.²² The trend for audiovisual creators to offer content in third languages can largely help raise awareness about marginalised languages. Outside of mainstream circuits, we find film festivals featuring productions from around the world. Given the demand, platforms offer more and more accessibility services, and we are starting to see entertainment in sign language. It is definitely a key moment that empowers us to make decisions as users: what do we want to see? And in which language?

7. BIBLIOGRAPHY

- Arias-Badia, Blanca. (2020). *Subtitling television series: A corpus-driven study of Police procedurals*. Oxford: Peter Lang.
- Bakhtin, M. M. (2004/1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Ed. M. Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Benchichà López, Noor Yasmina. (2015). *La tercera edad dorada de la televisión. Battlestar Galactica y las nuevas formas de pensar, hacer y consumir el drama televisivo norteamericano*. Doctoral thesis. Ramon Llull University.
- Bibili, Gabriel. (2016). Els castellanismes de la ràdio i la televisió públiques de Catalunya. [Spanish forms on Catalonia's public radio and TV] <<https://bibiloni.cat/blog/?p=2419>>.
- Bleichenbacher, Lukas. (2008). *Multilingualism in the Movies: Hollywood Characters and Their Language Choices*. Tübingen: Francke Verlag.
- Bleichenbacher, Lukas. (2012). Linguicism in Hollywood Movies? Representations of, and Audience Reactions to Multilingualism in Mainstream Movie Dialogues. *Multilingua—Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*, 31(2). 155-176.
- Bosch-Baliarda, Marta, Olga Soler Vilageliu and Pilar Orero. (2020). Sign language interpreting on TV: a reception study of visual screen exploration in deaf signing users. *Monografías de traducción e interpretación*, 12. 108-143.
- Brumme, Jenny. (2008). Traducir la oralidad teatral: traducciones al castellano, catalán, francés y euskera de *Der Kontrabaß* de Patrick Süskind. Jenny Brumme, Hildegard Resing and Amaia Zaballa (eds.). *La oralidad fingida: descripción y traducción. Teatro, cómic y medios audiovisuales*. Madrid: Iberoamericana, 21-64.
- Brumme, Jenny. (2012). *Traducir la voz ficticia. (The Translation of Fictive Dialogue)*. Berlin: De Gruyter.
- CAC. (2018). *Informe 2018. L'audiovisual a Catalunya*. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya.
- Chaume, Frederic. (2003). *Doblatge i subtitulació per a la TV*. Vic: Eumo.

20.- <http://anccom.socials.uba.ar/2019/08/23/yopara-de-los-ancestros-a-las-redes/?fbclid=IwAR1HU_qTzil-U0E9ZCpsFGYX3viRpBX_vJLzil-qHIEuFSnCcM6AgcZTuQzg> [27.08.2020].

21.- <<https://canvia.cat/volem-disney-en-catala/>> [27.08.2020].

22.- <<http://unilateral.cat/2020/06/01/neix-fibracat-tv-una-nova-televisio-en-catala-i-que-aposta-per-la-igualtat/>> [27.08.2020].

- Corrius, Montse, Eva Espasa and Patrick Zabalbeascoa. (2020). The multilingual text: A challenge for audio description. Montse Corrius, Eva Espasa and Patrick Zabalbeascoa (eds.), *Translating audiovisuals in a kaleidoscope of languages*. Berlin: Peter Lang. 147-171.
- Cruz Bárcenas, Arturo. (2007). India, nueva potencia mundial en cine. *La jornada*, 8 January 2007.
- de Higes Andino, Irene. (2014). *Estudio descriptivo y comparativo de la traducción de filmes plurilingües: el caso del cine británico de migración y diáspora*. Doctoral thesis. Jaume I University.
- Forchini, Pierfranca. (2012). *Movie language revisited: Evidence from multidimensional analysis and corpora*. New York: Peter Lang.
- Galán, Diego. (1981). Continúan la censura y manipulaciones en el doblaje cinematográfico. [Censorship and manipulation continue in cinematic dubbing] *El País*, 11 October 1981. https://elpais.com/diario/1981/10/11/cultura/371602810_850215.html
- Gambier, Yves and Eija Suomela-Salmi. (1994). Subtitling: A type of transfer. Federico Eguíluz José Miguel Santamaría López, Vickie Olsen, Raquel Merino-Álvarez and Eterio Pajares Infante (coords.), *Trasvases culturales: literatura, cine, traducción*. Vitória-Gasteiz: University of the Basque Country. 243-252.
- Gómez Castro, Cristina. (2016). Ideological Manipulation in the Form of Official Censorship: Audiovisual Tie-ins of Bestselling Novels in Spain under Franco. *Altre modernità: Rivista di studi letterari e culturali* 2/2016. 42-57.
- Guyot, Jacques. (2010). La diversidad lingüística en la era de la mundialización. *Historia y Comunicación Social*, 15. 47-61.
- IMDb (2018). The real most watched films of all time. <https://www.imdb.com/list/ls066038053/>
- Instituto Cervantes. (2018). El español en el mundo. Anuario del Instituto Cervantes 2018. https://cvc.cervantes.es/lengua/anuario/anuario_18/default.htm
- Jin, Haina and Yves Gambier, Y. (2018). Audiovisual Translation in China: A Dialogue between Yves Gambier and Jin Haina. *Journal of Audiovisual Translation*, 1(1). 26-39.
- Lippi-Green, Rosina. (1997). *English with an accent*. London/New York: Routledge.
- Matamala, Anna. (2019). *Accessibilitat i traducció audiovisual*. Vic: Eumo.
- Murphy, Lynne. (2017). Is Americanization speeding up? <https://separatedbyacommonlanguage.blogspot.com/2017/02/is-americanization-speeding-up.html>
- Payrató, Lluís. (1985). *La interferència lingüística. Comentaris i exemples català-castellà*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes and Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Santamaria, Laura. (2020). Professional perspectives on multilingual films: In conversation with Isona Passola, Alex Brendemühl and Lluís Comes. Montse Corrius, Eva Espasa and Patrick Zabalbeascoa, *Translating audiovisuals in a kaleidoscope of languages*. Berlin: Peter Lang. 173-181.
- Santilli, Damián, Blanca Arias-Badia and Guillermo Parra (dirs.). (2020a). *Traducción de textos audiovisuales con Patrick Zabalbeascoa*. [podcast]. <<http://www.ensincroniapodcast.com/1112315/4758977-episodio-1-traduccion-de-textos-audiovisuales-con-patrick-zabalbeascoa>>.
- Santilli, Damián, Blanca Arias-Badia and Guillermo Parra (dirs.). (2020b). *Español neutro con Gabriela Scandura*. [podcast]. <<http://www.ensincroniapodcast.com/1112315/4759427-episodio-2-espanol-neutro-con-gabriela-scandura>>.
- Scandura, Gabriela. (2019). El español neutro en la traducción audiovisual. *Revista CTPCBA*, 141. 30-31.

- Such, Marina. (2018). La gran apuesta de Netflix en la India. <<https://fuera series.com/la-gran-apuesta-de-netflix-en-la-india-d3272e57816c>>.
- Televisió de Catalunya. (1997). *Criteris lingüístics sobre traducció i doblatge*. Barcelona: Edicions 62.
- Tor-Carroggio, Irene and Helena Casas-Tost. (2020). Who is currently audio describing in China? A study of Chinese audio describer profiles. *Monografías de traducción e interpretación*, 12. 78-107.
- Wasko, Janet, Mark R. Phillips and Eileen R Meehan (eds.). (2001). *Dazzled by Disney*. London/New York: Cassell Academic Publishers.
- Wolff, Jurgen i Kerry Cox. (1988). *Successful Scriptwriting*. Cincinnati, OH: Writer's Digest Books.
- Zabalbeascoa, Patrick. (2012). Translating dialogues in audiovisual fiction. Jenny Brumme and Anna Espunya (eds.). *The Translation of Fictive Dialogue*. Amsterdam: Rodopi. 63-78.
- Zhang, Leticia Tian and Daniel Cassany. (2019). *Revista Española de Lingüística Aplicada*, 32(2). 620-649.
- [The only purpose of the images reproduced in this work is to illustrate the research].

DIVERSITAT LINGÜÍSTICA A L'ENTRETENIMENT: APUNTS DES DE LA TRADUCCIÓ AUDIOVISUAL

Blanca Arias-Badia

Universitat Pompeu Fabra

1. INTRODUCCIÓ

Els productes audiovisuals d'entreteniment han passat a ocupar un lloc predominant a la nostra vida quotidiana i estan tan vinculats a la nostra cultura que, de fet, la indústria audiovisual es considera subordinada a les indústries culturals. Aquest article es planteja fins a quin punt, especialment des del nostre context, podem triar la llengua de consum d'aquests productes. En concret, abordem diferents aspectes relacionats amb la diversitat lingüística a l'entreteniment, com ara els models de llengua que se'ns presenten, les llengües de producció majoritàries avui i la forma com les modalitats de traducció audiovisual tenen un impacte en la qüestió de la diversitat lingüística. Finalment, dediquem un apartat a presentar el cas dels productes audiovisuals multilingües, en tant que objectes d'interès especial perquè contenen, des de la seva concepció, una representació de la diversitat lingüística. En el marc de l'entreteniment, l'article se centra en productes audiovisuals com ara pel·lícules, sèries i altres clips que es distribueixen a la televisió i al cinema, però incidirem especialment en les plataformes VOD i els continguts que es difonen través de la xarxa, mitjançant llocs web com YouTube —que també han esdevingut aplicacions mòbils—, ja que sabem que gran part del temps que dediquem als dispositius mòbils va destinat a consumir aquesta mena de productes (CAC 2018, p. 160), especialment en el cas de les persones joves.

2. LA LLENGUA DELS PRODUCTES AUDIOVISUALS D'ENTRETENIMENT

Bakhtin (2004/1981, p. 416) va expressar la impossibilitat de descriure un sol model unitari de llengua de la novel·la, ja que, senzillament, no existeix. De la mateixa manera, no podem parlar d'un model de llengua que s'apliqui a la totalitat dels productes audiovisuals d'entreteniment. Tot i així, en aquest apartat proposem una introducció a un concepte bàsic per entendre la llengua de la ficció televisiva, l'oralitat fictícia, i presentem resumidament tres qüestions interessants en relació amb possibles colonitzacions lingüístiques al món audiovisual: la presència d'interferències d'una llengua en productes audiovisuals rodats en una altra, prenent com a exemple el cas dels castellanismes a sèries recents de Televisió de Catalunya; l'anglès americà (suposadament) estandaritzat que perpetua prejudicis contra qui no parla aquesta varietat; i l'espanyol neutre, una llengua creada per al doblatge a l'Amèrica Llatina.

La primera idea que cal destacar en aquest article és que els models de llengua que consumim com a espectadors de pel·lícules i sèries són models més aviat artificials. El procés d'escriure un guió o de traduir una pel·lícula suposa, podem afirmar que en tots els casos —si no es tracta de productes experimentals en què, per exemple, s'enregistri directament una conversa real—, produir uns diàlegs caracteritzats per la seva oralitat fictícia. Brumme (2008) explica que l'oralitat fictícia té per objectiu evocar la comunicació real en la ficció. Guionistes i traductors audiovisuals es valen d'aquest recurs per

crear personatges i històries versemblants: generen, per tant, una “il·lusió d’autenticitat” (Brumme 2012, p. 13, traducció pròpia) a través d’un discurs, que, tot i no ser espontani, cerca semblar-ho, mitjançant l’ús d’elements lingüístics com ara marcadors del discurs, interjeccions o un lèxic que s’adiu amb la situació de comunicació representada (més o menys col·loquial, en funció del producte), entre d’altres factors (Arias-Badia 2020). Analitzem breument, així, el fragment següent, extret del capítol 15 de la sèrie *Cites* (Televisió de Catalunya, 2015), en què dos personatges fan les paus després d’una disputa.

GINA: Ho sento.

ÀLEX: El què?

GINA: Bueno, haver-me enfadat amb tu. Bueno, en realitat no m’he enfadat amb tu. Bueno, sí m’he enfadat, però no des de l’enfado...

ÀLEX: Vale, jo sento molt haver-me portat com un imbècil, que en realitat no m’he portat com un imbècil, eh?

Sense entrar en detalls, en aquest fragment trobem diversos elements, com ara marcadors prototípics del discurs oral espontani (i en aquest cas, un calc) (*bueno*), calcs lèxics (*enfado, vale*) i sintàctics (*sí m’he enfadat*) del castellà —tot i que està acceptada, *ho sento* també es considera sovint una expressió calcada—, una interrupció que imita una presa de torn de paraula improvisada (a la darrera intervenció d’Àlex), subordinació pròpia de l’oralitat (*que en realitat no m’he portat com un imbècil*), una interjecció final per expressar ironia (*eh?*). La combinació de tots aquests elements lingüístics contribueix a crear un diàleg versemblant; de fet, tant des de l’àmbit professional com acadèmic es considera que uns diàlegs que no treballin la versemblança poden arribar a suposar problemes de com-

prensió greus per a l’espectador (Wolff i Cox 1988, p. 56; Forchini 2012, p. 35). Les traduccions audiovisuals, al seu torn, haurien de preservar aquests elements per cercar la naturalitat dels textos meta en diferents llengües (Zabalbeascoa 2012, p. 75).

2.1. L’ús de castellanismes en els productes audiovisuals en català

L’exemple de dalt, en què trobem calcs del castellà, ens serveix per introduir una qüestió àmpliament debatuda darrerament als mitjans i a les xarxes en relació amb el model de llengua de Televisió de Catalunya: la cerca de versemblança per part dels creadors audiovisuals de l’àmbit català ha motivat que, a sèries televisives recents com ara *Merlí* (Veranda TV, 2015) o *Drama* (Radiotelevisión Española i El Terrat, 2020) els personatges adolescents facin servir un català caracteritzat per nombroses interferències lingüístiques del castellà. En aquestes produccions, els guionistes cerquen un “llenguatge proper amb l’espectador” i permeten que els actors joves “el fa[cin] seu i l’adapt[en] a un vocabulari propi en el qual se sent[en] còmodes”.¹

Des de la sociolingüística, aquesta mena d’interferències català-castellà, així com l’alternança de codis entre totes dues llengües, estan documentades en la parla real de les persones bilingües (Payrató 1985), és a dir, que no són una invenció dels guionistes actuals. Alguns sectors del públic i de l’àmbit acadèmic, però, sovint les perceben com una transferència negativa, com una forma de colonització lingüística dels productes audiovisuals en llengua catalana: això es deu, probablement, al fet que el model de llengua i de traducció de Televisió de Catalunya dels anys noranta incloïa un nombre molt més reduït d’interferències d’aquest tipus, sota

1. - <<https://www.naciodigital.cat/noticia/128607/aixi/sera/darrera/temporada/serie/merli/segons/seu/creador>> [27.08.2020].

la premissa que “[t]otes les llengües disposen d’un repertori ric i genuí [d’estructures col·loquials] que contribueixen decisivament a donar fluïdesa i naturalitat als diàlegs” (Televisió de Catalunya 1997, p. 12)². Així, per exemple, Bibiloni (2016, par. 2) denuncia el fet que a la televisió actual “entre dues paraules acceptades per la normativa, una de les quals és un hispanisme, s’us[en] sistemàticament aquesta i no l’alternativa genuïna”.

2.2. L’anglès americà i l’anglès britànic: llengües de bons i de dolents?

Diversos autors han abordat el tema de l’americanització de l’anglès (britànic) arran de l’exposició dels parlants britànics als productes nord-americans (Murphy 2017) i el “mite d’un anglès estàndard” (Lippi-Green 1997, p. 53) present als productes nord-americans a què dediquem l’apartat 3. No entrarem aquí a tractar en detall la noció de llengua estàndard, però sí que volem deixar constància d’un fet estudiat a la bibliografia especialitzada: la varietat d’anglès que se’ns presenta als productes audiovisuals com a neutra o estàndard perpetua estructures desiguals en la societat i relacions de poder.

Lippi-Green (1997) explica en profunditat com s’han promogut els estereotips lingüístics a les produccions de les *major* nord-americanes. Fins i tot a produccions infantils com ara *Aladdin* (Disney, 1992) o *El rei lleó* (Disney, 1994) trobem com els personatges “bons” parlen en la varietat nord-americana considerada estàndard i els “dolents” fan servir l’anglès britànic³. També ocorre amb altres varietats de l’anglès: en una versió prèvia ja

no disponible del curt *Els tres porquets* (Disney, 1933), trobem, per exemple, un llop que parla *jiddisch*.

Les sèries policiaques nord-americanes recents també són un bon exemple de l’ús dels accents “forans” (és a dir, que no segueixen la norma imposada als mitjans) amb una intenció de representació negativa de les persones migrants: és relativament freqüent que els sospitosos d’haver comès un delictes siguin persones que, tot i que s’expressen en anglès, ho fan “amb accent”. A la sèrie *Castle* (ABC Studios, 2009) va ser molt criticat el cas d’un sospitós interpretat per un actor nord-americà que imitava —sense èxit, segons la recepció— la varietat de l’anglès *geordie* pròpia del nord-est d’Anglaterra.⁴

2.3. L’espanyol neutre en la traducció audiovisual a l’Amèrica Llatina

Des del punt de vista de la traducció audiovisual, el cas de l’espanyol neutre mereix una atenció especial. Es tracta d’una varietat d’espanyol que es fa servir en el doblatge a l’Amèrica Llatina, amb la intenció que tot el territori l’entengui; un objectiu que els experts consideren de caire marcadament “comercial” i “una mica ambiciós” (Scandura 2019, p. 30). En el doblatge a l’espanyol neutre es prenen decisions sobre què ha de ser considerat “neutre” per a una població de prop de 450 milions d’hispanoparlants procedents de 22 països diferents (Instituto Cervantes 2018, a Scandura 2019, p. 30). El resultat en són traduccions amb un lèxic artificial que evita al màxim els regionalismes —és a dir, que no promou la riquesa lèxica d’àmbit més

2.- La mateixa idea es defensa avui al portal *ésAdir*: <<https://esadir.cat/traduccio/lallengua>> [27.08.2020].

3.- Per aprofundir sobre aquestes qüestions i sentir un comentari d’exemples, cf. Santilli et al. (2020a).

4.- Se’n va parlar àmpliament a la premsa britànica. Cf., per exemple: <<https://www.thesun.co.uk/archives/tv-old/1074092/is-this-geordie-accent-on-us-tv-show-castle-the-worst-ever-listen-and-be-amazed/>>, <<https://www.standard.co.uk/showbiz/celebrity-news/us-actor-slammed-for-terrible-geordie-accent-on-castle-a3196056.html>> o <<https://www.telegraph.co.uk/news/newstopics/howaboutthat/12183759/US-TV-show-features-the-worst-attempt-at-a-Geordie-accent-you-will-ever-hear.html>> [27.08.2020].

local— o bé que abusa de regionalismes de zones amb un nombre més gran de parlants, com ara Mèxic, així com dels anglicismes del tipus *smoothie*⁵, que van en detriment de les formes pròpies. A part del lèxic, en espanyol neutre també es veuen afectades les estructures sintàctiques més genuïnes, que sovint són substituïdes per fórmules més senzilles, tot i que no sonin del tot naturals. Els espectadors, però, ja estan avesats a aquesta varietat d'espanyol que consumeixen cada dia.

Els tres casos presentats succintament aquí ens ajuden a veure que la colonització lingüística no només té lloc entre llengües, sinó que la influència que poden exercir els models de llengua dels productes audiovisuals dins d'una mateixa llengua és notable. Tot i que aquest és un tema que caldria analitzar amb deteniment, és fàcil pensar que el consum habitual de diàlegs que contenen influències formals d'altres llengües per part de la població pugui modificar les nostres actituds lingüístiques cap a la llengua pròpia i cap a les llengües o varietats més influents. Igualment, l'ús de certs models de llengua pot arribar a donar lloc a canvis lingüístics en sentit ampli en les llengües de consum, en el cas que els parlants adoptin les influències formals a què es veuen exposats en la parla habitual.

3. L'HEGEMONIA DELS PRODUCTES AUDIOVISUALS NORD-AMERICANS PRODUÏTS EN LLENGUA ANGLESA

Una ullada a la llista de les 57 pel·lícules més vistes de la història arreu del món, publicada a l'IMDb (2018), no deixa cap dubte sobre

l'hegemonia dels productes audiovisuals dels Estats Units en el nostre context: la totalitat de les pel·lícules que s'hi inclouen són produïdes o coproduïdes als Estats Units i els diàlegs de la seva banda sonora original són en anglès. A la llista destaca, per exemple, la presència de nombrosos títols de la factoria Disney, els quals van tenir una recepció prou positiva per part del públic de diferents països a partir de la Segona Guerra Mundial (Wasko et al. 2001). La tendència no varia gaire si ens fixem en el llistat de les deu produccions més vistes a Netflix a l'Estat espanyol⁶, en què tan sols trobem dues produccions pròpies davant de vuit de nord-americanes. A HBO Espanya, només dues de les 50 sèries més vistes són de producció pròpia; la resta són, també, nord-americanes⁷. En el cas de YouTube, el llistat dels 30 vídeos més vistos arreu del món⁸ inclou en la seva totalitat videoclips musicals en llengua anglesa (25) i espanyola (5).

Aquestes dades no són sorprenents si tenim en compte que durant el segle xx els Estats Units van tenir la capacitat econòmica per enregistrar i distribuir productes d'entreteniment (Murphy 2017, par. 5). Pel que fa al cas concret de les sèries de televisió nord-americanes més recents, tampoc no és estrany que hagin despertat interès, ja que fins i tot s'ha dit que les produccions de finals dels noranta i de la primera dècada del segle XXI han donat lloc a una “tercera edat daurada de la televisió” (cf. Benschichà López 2015). L'hegemonia d'aquests productes ha tingut rellevància des del punt de vista lingüístic: la llengua anglesa ha generat “fascinació sobre les ments” en acompanyar la difusió dels

5.- Per a una explicació actualitzada de la situació de l'espanyol neutre i comentari de nombrosos exemples, cf. Santilli et al. (2020b).

6.- <<https://www.elcorreo.com/culturas/tv/lo-mas-visto-netflix-series-peliculas-20200226101609-nt.html?ref=https://www.google.com>> [25.08.2020].

7.- <<https://es.hboespana.com/lists/most-popular-series/ca2ec8f8-99ef-456d-8473-44f42bc4c567>> [25.08.2020].

8.- <https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_most-viewed_YouTube_videos> [25.08.2020].

béns culturals —d'aquí sorgeixen, en part, les reaccions contra l'ús abusiu de l'anglès a la televisió— (Guyot 2010, p. 51, traducció pròpia) i ha comportat la marginalització progressiva de les idiosincràsies lingüístiques (*ibid.* p. 48) i, per tant, culturals. A la llarga, l'influx desproporcionat de productes nord-americans *mainstream* arreu del món podria veure compromès el principi que “totes les persones tenen el dret que la comunicació audiovisual es presti a través d'una pluralitat de mitjans [...] que reflecteixin el pluralisme ideològic, polític i cultural de la societat” reflectit, per exemple, a la llei que regula els mitjans audiovisuals a Catalunya, de 2010.

Podem destacar l'impacte que han tingut les plataformes VOD per difondre els continguts nord-americans a països com ara l'Índia, una gran potència pel que fa a la producció cinematogràfica —les pel·lícules s'hi roden majoritàriament en hindi, però la varietat arriba a una vintena d'idiomes—, en què fa menys de quinze anys la presència del cinema nord-americà, era “marginal” i representava “menys del 4 per cent del mercat” (Cruz Bárcenas, 2007). Tant Amazon com Netflix han cercat arribar a més consumidors en aquest país, especialment potenciant les produccions locals, cosa que ha estat possible perquè hi ha hagut un augment considerable de la població amb connexió a Internet (Such 2018).

4. LES MODALITATS DE TRADUCCIÓ AUDIOVISUAL: ALGUNES REFLEXIONS PEL QUE FA A LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA

Ara bé, com consumim aquests productes enregistrats inicialment en llengua anglesa (o en altres llengües, si és el cas)? No cal dir que la traducció audiovisual fa possible que els productes audiovisuals traspassin fronte-

res i arribin a públics més amplis. En aquest apartat apuntem aspectes relacionats amb la diversitat lingüística pel que fa a tres grans modalitats de traducció audiovisual: el doblatge, la subtitulació i les veus superposades.

Dins del marc de la traducció audiovisual, en aquest apartat ens aturem també a observar com l'oferta lingüística dels serveis d'accessibilitat com ara l'audiodescripció o la interpretació en llengües de signes pot suposar limitacions a l'hora d'accedir als continguts en certes llengües per part de les persones amb discapacitat, en primer terme, i de tots els usuaris, en general.

4.1. El doblatge i la subtitulació

Les dues modalitats de traducció audiovisual més conegudes són el doblatge i la subtitulació. El doblatge consisteix en “una modalitat de traducció audiovisual gravada i amb planificació prèvia en què la versió traduïda substitueix les veus originals tot mantenint diversos tipus de sincronies” (Matamala 2019, p. 83), mentre que la subtitulació és “una modalitat en què al contingut audiovisual original s'hi afegeix un text escrit perquè en reproduïx els elements lingüístics i, en alguns casos, els elements sonors no lingüístics, tot mantenint la sincronia amb la imatge” (*ibid.* p. 127). Sabem que històricament la tria d'una modalitat de traducció o d'una altra ha obeït a diferents motius, que Chaume (2003, pp. 28-29) resumeix en els termes següents:

- l'estatus de la llengua del país en què es reproduceix la pel·lícula: segons Gambier i Suomela-Salmi (1994, p. 243) els països amb una “llengua menor”, no dominant, solen decantar-se per la subtitulació;
- la tradició: el cost econòmic de canviar els hàbits de consum de la població d'un país podria ser molt alt;

- el nivell cultural de cada país: els països en què, per norma general, la població no domina l'anglès, difícilment optaran per la subtitulació;
- possibles reivindicacions polítiques, dirigides, per exemple, a protegir la llengua pròpia tot optant pel doblatge per a les produccions importades.

Pel que fa al segon i el tercer punt, afegim que als països tradicionalment subtituladors, com ara els Països Baixos, Suècia, Portugal o Romania, el doblatge normalment és present en el cas de la ficció infantil. És a dir, que l'edat del públic meta, més enllà del nivell cultural, també és un factor que tradicionalment es té en compte pel que fa a la tria d'una modalitat o d'una altra.

Pel que fa al darrer punt, val a dir que durant el segle passat, el doblatge es consolidava a països amb governs dictatorials que imiten la política del Tercer Reich envers les produccions estrangeres, “una influència exterior que amenaçava el totalitarisme de la política [de Hitler]” (Chaume 2003, p. 47). A l'Estat espanyol, la dictadura franquista imposa legalment el doblatge el dia 23 d'abril de 1943 (Gómez Castro 2016, p. 45). A prop d'aquesta data, la revista *Primer plano* feia les declaracions següents pel que fa al doblatge en llengua castellana (Galán 1981):

Entre los objetivos concretos de la gran misión hispánica reservados al cine, ninguno más trascendental, ninguno de necesidad más inmediata y apremiante que el de conservar la pureza del idioma castellano en todos los ámbitos del imperio hispánico.

El fet que, com s'ha expressat a dalt, la modalitat de doblatge permeti la substitució del text de partida per la traducció audiovisual, va donar —i pot donar encara— lloc a diverses formes de censura i de “manipulació ideològica” (Gómez Castro 2016) que

cercaven transmetre certs valors al país en què s'exhibien els productes importats, en detriment de les formes de fer o dels valors nord-americans. Un cas conegut és la modificació de l'argument de la pel·lícula *Mogambo* (Metro-Goldwyn-Mayer, 1953) en la versió espanyola, en què un matrimoni passa a ser una parella de germans per evitar introduir la idea d'adulteri al film. La censura no sempre s'aplicava als diàlegs, sinó que també n'eren objecte altres components del text audiovisual: Gómez Castro (2016) proporciona exemples de manipulació de la imatge i del text en diverses adaptacions filmiques de novel·les durant l'època franquista.

La Xina serveix com a exemple de canvi en les tendències de consum audiovisual d'un país. Tal com s'explica a Jin i Gambier (2018, p. 33), des del 1949 i fins els anys noranta, el doblatge era la modalitat de traducció audiovisual dominant al país, ja que una gran part de la població no havia estat escolaritzada o bé no tenia coneixements d'anglès. Ara que des de finals dels anys setanta l'anglès és una matèria obligatòria a l'ensenyament a la Xina, en canvi, la majoria de pel·lícules es tradueixen en totes dues modalitats i cada cinema tria quina versió del film vol exhibir, en funció de les preferències dels clients. Per norma general, trien la versió doblada les persones no escolaritzades i els infants. En el cas dels productes audiovisuals disponibles a les plataformes VOD, l'opció preferida és la subtitulació, cosa que no sorprèn si tenim en compte que, en general, els usuaris de les plataformes són persones més aviat joves i, per tant, probablement formades en llengua anglesa.

Precisament és en aquestes plataformes que habitualment s'obre el ventall d'opcions per consumir els continguts en diferents llengües. Sabem que es tracta, en molts casos, de plataformes d'àmbit internacional, amb seu a diferents països. Els usuaris tenen

Seu de Netflix	Versions disponibles	
	Audio	Subtítols
Argentina	danès, alemany, anglès, espanyol, italià, danès (amb audiodescripció)	anglès, anglès [CC], àrab, danès [CC], espanyol, italià
Estat espanyol	danès, alemany, anglès, espanyol, francès, danès (amb audiodescripció)	anglès, anglès [CC], àrab, danès [CC], espanyol, romanès
Estats Units	danès, alemany, anglès, espanyol, francès, danès (amb audiodescripció)	anglès, anglès [CC], danès [CC], xinès simplificat, xinès tradicional, espanyol
Itàlia	danès, alemany, anglès, francès, italià, danès (amb audiodescripció)	alemany, anglès, anglès [CC], danès [CC], francès, italià

Taula 1. Versions de doblatge i subtitulació disponibles a diferents seus de Netflix per a una mateixa sèrie: *The Rain* (Miso Film, 2018).

l'opció de personalitzar la seva experiència amb els continguts. Netflix Espanya ofereix continguts d'àudio en 14 llengües (alemany, anglès, àrab, basc, búlgar, cantonès, català, espanyol, francès, gallec, italià, mandarí, portuguès i romanès)⁹, tot i que l'oferta varia enormement d'una llengua a una altra: trobem, per exemple, tres continguts en búlgar (tots tres d'animació infantil), o bé un sol producte en gallec, davant de nombrosos productes disponibles en castellà. Pel que fa a la subtitulació, hi trobem continguts subtitulats en 12 llengües (alemany, anglès, àrab, basc, búlgar, català, espanyol, francès, italià, portuguès, romanès i xinès simplificat). De nou, les diferències d'oferta d'una llengua a una altra són significatives: mentre que hi trobem un sol producte subtitulat en basc, n'hi ha 144 de subtitulats en xinès simplificat. Val a dir que, en molts casos, a la seu espanyola de plataformes com Netflix o HBO trobem els productes nord-americans només en versió original en anglès i doblada en castellà, i subtitulades en aquestes mateixes llengües; a l'entreteniment als canals de la televisió digital, igualment, els usuaris de cada país acostumen a trobar l'àudio en versió original i l'oferta de doblatge i/o subtitulació (d'acord amb la tradició del país) en la llengua pròpia.

El fet que una versió en una llengua determinada existeixi no vol dir que estigui disponible a totes les plataformes, ja que les traduccions audiovisuals estan subjectes a drets d'autor i això depèn dels acords entre les productores i les distribuïdores. Igualment, que una plataforma compti amb els drets de traducció i tingui disponible la versió traduïda d'un contingut cap a certa llengua no significa que la versió en aquesta llengua s'ofereixi a tots els països en què la plataforma estigui activa. La Taula 1 mostra, a tall d'exemple, una comparació de l'oferta actual de llengües de traducció de la sèrie danesa *The Rain* (Miso Film, 2018), distribuïda per la plataforma Netflix, a Argentina, l'Estat espanyol, els Estats Units i Itàlia. Si ens hi fixem, cridem l'atenció aspectes com ara que el xinès no s'ofereixi a l'Estat espanyol, en què hi ha prop de 225.000 persones migrades des de la Xina (dades de l'INE de 2020) o que els subtítols en àrab no s'ofereixin als Estats Units, en què d'acord amb l'Arab American Institute resideixen 3.700.000 usuaris potencials d'aquesta llengua (dades de 2016).

Com podem veure a la taula, alguns subtítols van acompanyats de la sigla [CC] (*closed captions*). Es tracta de les versions subtitulades per a persones sordes, les quals in-

9.- Desconexem per què el llistat estàndard d'àudio i subtítols no incorpora llengües com el danès o l'hindi, en les quals hi ha productes disponibles. És a dir, és possible que el llistat de llengües que la plataforma ofereix als clients sigui erroni o estigui desactualitzat.

clouen, a més del text subtitulat seguint uns paràmetres que poden diferir lleument dels subtítols interlingüístics generals, les indicacions necessàries per a la correcta identificació dels personatges, dels efectes sonors que siguin útils a qui no sent l'àudio, etcètera (Matamala 2019, pp. 171-198). Tot i que en aquest article no tractarem la subtitulació per a sords com a modalitat de traducció audiovisual independent, volem subratllar el fet que l'oferta de subtitulació per a persones sordes sigui, tant a l'exemple com en línies generals a les plataformes VOD, molt més limitada que l'oferta de subtitulació interlingüística general. Aquest fet, tal com ocorre amb l'audiodescripció, limita les opcions de les persones amb discapacitat d'accedir als productes en llengües diverses.

Finalment, és interessant aturar-se a comentar dos fenòmens en expansió a les xarxes directament relacionats amb el doblatge i la subtitulació i que contribueixen a la distribució dels continguts audiovisuals actuals entre països que parlen llengües diferents: el *fandubbing* i el *fansubbing*. Es tracta de traduccions audiovisuals desenvolupades per persones i, sovint, comunitats ben organitzades (Zhang i Cassany 2019), no necessàriament formades en traducció, realitzades sense ànim de lucre. D'acord amb Jin i Gambier (2018, p. 30), a la Xina, un dels països en què destaca la qualitat dels textos produïts per aquestes comunitats, el *fansubbing* neix com a resposta a la insatisfacció dels usuaris i seguidors dels productes audiovisuals davant dels processos lents d'importació i traducció de continguts —cal tenir en compte que, a la Xina, la majoria de productes audiovisuals són traduïts per quatre empreses estatals que es reparteixen la feina de forma aproximadament equitativa—, l'oferta limitada de productes audiovisuals i la censura a què es veuen sotmesos els canals oficials. Malgrat que l'activitat del *fandubbing* i el *fansubbing* acostuma a tenir lloc fora del marc

legal que protegeix els drets d'autor dels productes audiovisuals i, per tant, ha estat durament criticat, països com la Xina veuen en aquests seguidors-traductors uns veritables “herois de la comunicació intercultural” (Jin i Gambier 2018, p. 30, traducció pròpia). En efecte, la bibliografia especialitzada considera que aquesta activitat és un clar exemple de “cibercultura” i de “cultura participativa” del nostre temps (vegeu les aportacions de diversos autors a Zhang i Cassany 2019, p. 622).

4.2. Les veus superposades

Una altra modalitat de traducció audiovisual interessant des del punt de vista de la diversitat lingüística són les veus superposades (*voiceover*), en què “la traducció se sent per sobre de la veu original, excepte al principi (i sovint al final) de cada unitat, en què se sol sentir només la veu original” (Matamala 2019, p. 110). Com que la banda sonora original no se suprimeix, sinó que s'hi afegeix un enregistrament de veu amb la traducció, aquesta modalitat visibilitza la llengua que fa servir la persona que parla.

És la modalitat que als països occidentals sovint trobem per traduir documentals o altres continguts de no-ficció. Fins i tot, recentment, trobem plataformes que ofereixen continguts experimentals, productes de gèneres híbrids, en aquesta modalitat de traducció: és el cas de *Couples Therapy* (Showtime, 2019), una sèrie documental protagonitzada per una psicòloga i quatre parelles reals. Als països de l'Europa de l'Est, en canvi, els espectadors estan acostumats a veure les pel·lícules traduïdes amb veus superposades al cinema —lluny de ser una pràctica per a llengües amb una quantitat reduïda de parlants, les veus superposades són habituals fins i tot per a llengües com el rus, que actualment compta amb més de 270 milions de parlants—.

4.3. L'audiodescripció

L'audiodescripció és una modalitat de traducció audiovisual que consisteix a “traduir les imatges en paraules, és a dir, consisteix a traslladar els elements visuals —i també certs elements sonors difícils de comprendre sense les imatges— a elements lingüístics sonors” (Matamala 2019, p. 199). És, així, una modalitat de traducció intersemiòtica, tradicionalment adreçada a les persones amb discapacitat visual que no tenen accés a les imatges del text audiovisual. Cada cop és més freqüent trobar productes audiovisuals audiodescrits tant a la televisió com a les plataformes VOD. En el moment d'escriptura d'aquest article, Netflix Espanya ofereix al voltant de 150 títols amb audiodescripció¹⁰ i Movistar+ n'ofereix 40¹¹. És previsible que el nombre d'audiodescripcions en espanyol augmenti en el futur proper, ja que el passat 26 de juny el Ministerio de Cultura y Deportes de l'Estat espanyol va aprovar l'Ordre CUD/582/2020, segons la qual la concessió d'ajudes públiques al cinema espanyol comptarà amb la incorporació necessària de mesures d'accessibilitat universal, inclosa l'audiodescripció¹².

Si ens referim a l'audiodescripció en aquest article és perquè aquesta modalitat de traducció també té conseqüències en l'accés de les persones amb discapacitat visual a productes en diferents llengües. El més habitual és que l'audiodescripció dels productes estrangers s'elabori a partir de la versió doblada i s'incorpori a aquesta versió, de manera que el producte final sigui un film o sèrie monolingüe en la llengua meta. Igualment,

per motius de *copyright*, és freqüent que les plataformes VOD ofereixin només la versió audiodescrita en la llengua del país d'emissió del film —aquest és el cas, per exemple, de Movistar+ a l'Estat espanyol. Així, per a una persona cega usuària d'aquesta plataforma no és possible de veure una sèrie nord-americana en anglès amb l'audiodescripció que li facilita l'accés als continguts: ha de triar si s'estima més escoltar la banda sonora original (sense audiodescripció) o tenir accés al contingut visual del text audiovisual (consumint la totalitat del producte, inclosa l'audiodescripció, en castellà).

Un altre aspecte rellevant pel que fa a la diversitat lingüística i l'audiodescripció és que, habitualment, aquesta modalitat de traducció incorpora audiosubtítols que tradueixen possibles terceres llengües presents en els productes audiovisuals (vegeu l'apartat 5). En trobem un cas recent a la sèrie *Les de l'hoquei* (Brutal Media, 2019), en què Florencia, el personatge interpretat per l'actriu Asia Ortega, parla en espanyol d'Argentina i en *Pela*, personatge interpretat per l'actor Xúlio Abonjo, parla castellà, en contrast amb la resta de personatges de la sèrie, els quals, excepte en alguns casos quan es dirigeixen a aquests dos personatges, parlen català. A la banda sonora original aquest contrast de llengües es percep sense cap dificultat: cap varietat d'espanyol no està marcada, mentre que quan a la sèrie s'introdueixen altres llengües, com ara el portuguès, aquestes llengües sí que se subtitulen (vegeu la Figura 1, en què a la versió sense subtítols activats se subtitula en català una conversa de xat en portuguès). A l'audiodescripció en català pu-

10.- El total del llistat són 162 títols. No obstant això, una anàlisi de cadascun dels títols del llistat revela que no tots els títols etiquetats com a audiodescrits inclouen, de fet, una audiodescripció disponible. En molts casos, igualment, trobem audiodescripcions en anglès, o bé en altres llengües, però no en castellà; en trobareu un exemple a la Taula 1, en què l'audiodescripció disponible es en llengua danesa.

11.- És important destacar que els usuaris d'aquesta plataforma només poden consumir els productes audiodescrits des del televisor, i no des dels dispositius mòbils, situació que implica una restricció clara d'accés.

12.- <<https://www.boe.es/eli/es/o/2020/06/26/cud582/dof/spa/pdf>> [25.08.2020].

Figura 1. Subtitulació en català d'una seqüència en portuguès en una sèrie rodada en català, a la plataforma Netflix.

blicada a Televisió de Catalunya i Netflix, en canvi, s'opta pels audiosubtítols per traduir les intervencions dels personatges que parlen castellà (per exemple, la frase *No lo sabe ni mi vieja*, al capítol 6, s'audiosubtitula com a *No ho sap ni la meva mare*), amb una veu que se superposa a la veu dels actors, cosa que té com a conseqüència que la persona usuària de l'audiodescripció no tingui el mateix accés a la diversitat de llengües que té l'usuari de la versió original en català.

Volem esmentar, finalment, que a països en què conviuen una gran diversitat de dialectes, com ara la Xina, l'oferta és essencialment d'audiodescripció en xinès estàndard i la majoria d'audiodescriptors són persones voluntàries sense formació específica en aquest àmbit (Tor-Carroggio i Casas-Tost 2020). Són països, per tant, en què la comprensió i l'accés als productes audiovisuals de sectors de la població que no dominin aquesta varietat lingüística es pot veure compromesa.

4.4. La interpretació en llengües de signes

Tal com explica Matamala (2019, pp. 155-156), la interpretació dels continguts audiovisuals pot tenir lloc de diferents maneres, principalment entre dues llengües orals (per

exemple, la interpretació simultània d'una entrevista a la televisió de l'anglès al català) o entre una llengua oral i una llengua de signes. Aquí volem incidir breument en el segon tipus d'interpretació, i ens centrem en els casos de les llengües de signes espanyola i catalana i en la seva presència a les plataformes actuals.

La llengua de signes espanyola compta amb prop de 100.000 usuaris signants i la llengua de signes catalana, amb 25.000. Són llengües cooficials al nostre entorn i, en compliment de la legislació vigent, és habitual que trobem continguts interpretats en aquestes llengües a la televisió, com ara els telenotícies. Si ens referim als productes d'entreteniment, en canvi, en què les produccions filmiques rodades íntegrament en llengua de signes són molt infreqüents —fora de l'Estat, n'és una excepció el drama ucraïnès *The Tribe* (Slaboshpytskiy, 2014), protagonitzat per un jove sord—, les persones usuàries de les llengües de signes habitualment han de recórrer als serveis d'interpretació si volen consumir productes d'entreteniment en la seva llengua materna o d'aprenentatge.

Fins ara, grans plataformes com Netflix, Amazon Prime o HBO no ofereixen aquest servei d'interpretació. Movistar+ ofereix actualment 242 títols en llengua de signes espanyola: tot i que caldria un estudi de recepció amb els usuaris per validar aquesta intuïció, un aspecte positiu de la proposta d'aquesta plataforma és que l'intèrpret apareix a la pantalla amb una mida gran en proporció al producte interpretat i sense una finestra específica, de manera que no sembla un element absolutament independent del producte interpretat, sinó que s'hi integra satisfactòriament i hi té un paper predominant —vegeu, a la Figura 1, un exemple extret de la sèrie *Merlí: Sapere Aude* (Movistar+, 2019)—. En estudis de recepció anteriors, els usuaris han expressat que la mida de l'intèrpret és el paràmetre

que consideren més important per garantir l'accessibilitat del producte (Bosch-Baliarda et al. 2020, p. 114).

Matamala (2019, p. 158) assenyala l'oferta més aviat reduïda de productes d'entreteniment interpretats en llengua de signes catalana: comptem, de moment, amb el portal específic WebVisual TV. L'autora esmenta l'aplicació d'accessibilitat Whatscine, que ofereix l'opció d'incloure-hi interpretació en llengües de signes, com a una solució possible per incrementar l'oferta en llengua de signes catalana. De fet, portals específics impulsats des del territori catalanoparlant, que volen difondre la llengua catalana, com ara Filmin, en canvi, no ofereixen en cap cas interpretació en llengua de signes catalana.

5. ELS PRODUCTES AUDIOVISUALS MULTILINGÜES

A l'apartat 4.3 hem parlat del cas de la Florencia, un personatge de ficció argentí, hispanoparlant, que apareix en una sèrie filmada en llengua catalana. En un context en què, com també hem reflectit abans, els creadors audiovisuals cerquen la versemblança de les accions que narren, la representació de persones migrants que parlen llengües diferents de la llengua principal del film o sèrie és habitual. En el món global, efectivament, el flux de persones és una constant, i els guionistes han expressat que recorren a la diversitat lingüística de forma intencionada, per compromís social i per crear històries que l'espectador experimenti com a autèntiques (de Higes Andino 2014). Ens trobem, així, en una situació complexa: mentre que la majoria de productes audiovisuals originals aposten per dues o tres llengües de producció, continuem considerant que la diversitat lingüística és

Figura 2. Interpretació en llengua de signes espanyola a la plataforma Movistar+.

atractiva per al públic i reflex, al capdavall, de la nostra realitat.

Els projectes de recerca Trafilm i MUFITAVI¹³, liderats des de la Universitat Pompeu Fabra (Barcelona), han estudiat a fons la presència de les anomenades terceres llengües als productes audiovisuals i les solucions adoptades des de la traducció audiovisual per reflectir-les (o no) als textos traduïts. La recerca ha partit d'aportacions prèvies sobre la representació de "l'altre" en la ficció televisiva, com ara les de Bleichenbacher (2008, 2012), que va analitzar les funcions de les llengües estrangeres a les pel·lícules de Hollywood i va mostrar com, sovint, els personatges representats parlants de terceres llengües eren altament estereotipats amb connotacions negatives, semblants a les que hem pogut observar en comentar els accents que es desvien de l'anglès americà estàndard a l'apartat 2.2 —de fet, els accents forans poden estudiar-se fàcilment des de la perspectiva de les terceres llengües—.

Així, els estudis més recents han establert les funcions principals de les terceres llengües als productes que consumim: es fan servir per caracteritzar els personatges, per subrat-

13.- Podeu consultar la informació relativa a tots dos projectes al web <<http://trafilm.net/>> [27.08.2020].

Figura 3. Personatges estereotipats a la sèrie *Dexter* (Showtime, 2016). A l'esquerra, dos personatges hispanoparlants; a la dreta, dos personatges que fan servir la varietat d'anglès nord-americana.

llar estereotips, per reforçar els arguments, per fer més dramàtiques algunes escenes (per exemple, si un personatge no entén el que s'està dient en una situació d'emergència) i amb finalitats humorístiques, entre d'altres (Corrius et al. 2020). Si ens fixem, per exemple, en la sèrie *Dexter* (Showtime, 2006), ambientada a Miami, en què alguns personatges recorren a l'alternança de codi espanyol-anglès, la llengua espanyola s'hi introdueix amb diverses d'aquestes finalitats: alguns dels personatges que la fan servir estan caracteritzats com a més excèntrics mitjançant altres elements més enllà de la llengua, com ara la forma de vestir. Vegeu, a la Figura 3, la imatge dels policies Maria LaGuerta i Angel Battista (hispanoparlants a la sèrie), que duen estampats animals i florals, contrastada amb la de dos policies que només fan servir l'anglès nord-americà, vestits amb camisa fosca i americana.

Malgrat que la idea de les terceres llengües sembla obrir la porta a la presència de llengües menys conegudes, la base de dades del projecte Trafilm, que compta actualment amb un corpus de 129 títols —116 dels quals tenen l'anglès com a llengua principal—, ens demostra que, de nou, les llengües europees amb més parlants i la varietat d'espanyol

de l'Amèrica Llatina són les que acostumen a aparèixer més freqüentment als productes audiovisuals. La Taula 2 mostra un resum de les llengües presents a les pel·lícules d'aquesta base de dades. Tot i que Trafilm també analitza les llengües inventades, com ara el *pàrsel* de la saga *Harry Potter*, incloem aquí només les llengües reals identificades al projecte. S'hi han agrupat les llengües de signes perquè la base de dades no en proporciona la denominació específica en tots els casos.

Francès	75	Rus	3
Espanyol	63	Turc	2
Anglès	32	Portuguès	2
Italià	24	Polonès	2
Alemany	18	Urdú	1
Llengües de signes	13	Gujarati	1
Japonès	11	Ucraïnès	1
Àrab	6	Llatí	1
Hmong	6	Català	1
Xinès	5	Hebreu	1
Hindi	4	Grec	1
Hongarès	3	Txec	1
Suec	3		

Taula 2. Presència de terceres llengües als títols recollits a la base de dades Trafilm (resum de resultats d'elaboració pròpia).

Des del punt de vista de la traducció, el darrer aspecte que volem comentar és que l'anglès acostuma a fer-se servir com a llengua pont quan un producte audiovisual conté llengües minoritàries (Santamaria 2020, p. 180). Això ens parla, de nou, de la ubiqüitat de la llengua anglesa en el món audiovisual i de com pot arribar a modelar els missatges que, a través d'ella, es transmeten en llengües d'arreu del món.

6. REFLEXIONS FINALS

Aquest article ha ofert una panoràmica de qüestions relatives a la diversitat lingüística dels productes d'entreteniment que consumim, fent èmfasi especial en la traducció audiovisual com a mediadora d'aquests productes. Hem vist que la televisió ens proposa models de llengua artificials d'entrada que poden, a la llarga, acabar amb les varietats lingüístiques pròpies de cada llengua, que ens trobem davant d'una clara colonització cultural per part dels productes nord-americans i les opcions que trobem, especialment a les plataformes VOD, per gaudir dels continguts en diversitat de llengües.

És cert que la situació actual de domini de l'anglès i dels productes nord-americans pot semblar poc engrescadora pel que fa a la diversitat lingüística, però ens afegim a la lingüista Murphy (2017) i defensem que som en un moment idoni per personalitzar la nostra experiència dels continguts al màxim i, el que és més, per crear-ne de nous. La tecnologia actual ens fa viure un moment d'intercanvi i no només de recepció. Hem parlat de les comunitats de *fansubbing*, que la Xina avui veu com a "herois" de la comunicació. Trobem ini-

ciatives engrescadores de creació de continguts per a llengües minoritàries —iniciatives personals, com la impulsada per Hugo Ruiz, amb continguts d'entreteniment en guaraní¹⁴ i iniciatives de caire institucional, com en el cas de la Xina, on des de fa setanta anys es desenvolupen projectes de traducció audiovisual a llengües com l'uigur o el kazakh per satisfer les necessitats d'entreteniment de les minories ètniques (Jin i Gambier 2018, p. 28)—. Els usuaris de la llengua catalana es mobilitzen a les xarxes per aconseguir que les plataformes emergents ofereixin doblatge en català¹⁵ i fins i tot generen noves plataformes específiques, compromeses des del punt de vista social.¹⁶ La tendència dels creadors audiovisuals a oferir continguts amb terceres llengües pot ajudar en gran mesura a visibilitzar llengües marginalitzades. Fora dels circuits *mainstream*, trobem festivals de cinema que porten produccions d'arreu del món. Davant la demanda, les plataformes ofereixen cada cop més serveis d'accessibilitat, i comencem a trobar entreteniment en llengües de signes. És, en definitiva, un moment clau que ens empodera per prendre decisions com a usuaris: què volem veure? I en quina llengua?

7. BIBLIOGRAFIA

- Arias-Badia, Blanca. (2020). *Subtitling television series: A corpus-driven study of Police procedurals*. Oxford: Peter Lang.
- Bakhtin, M. M. (2004/1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Ed. M. Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Benchichà López, Noor Yasmina. (2015). *La tercera edad dorada de la televisión*.

14.- <http://anccom.socials.uba.ar/2019/08/23/yopara-de-los-ancestros-a-las-redes/?fbclid=IwAR1HU_qTzil-U0E9ZCpsFGYX3viRpBX_vJLzil-qHIEuFSnCcM6AgcZTuQzg> [27.08.2020].

15.- <<https://canvia.cat/volem-disney-en-catala/>> [27.08.2020].

16.- <<http://unilateral.cat/2020/06/01/neix-fibracat-tv-una-nova-televisio-en-catala-i-que-aposta-per-la-igualtat/>> [27.08.2020].

- Battlestar Galactica y las nuevas formas de pensar, hacer y consumir el drama televisivo norteamericano. Tesis doctoral. Universitat Ramon Llull.
- Bibiloni, Gabriel. (2016). Els castellanismes de la ràdio i la televisió públiques de Catalunya. <<https://bibiloni.cat/blog/?p=2419>>.
- Bleichenbacher, Lukas. (2008). *Multilingualism in the Movies: Hollywood Characters and Their Language Choices*. Tübingen: Francke Verlag.
- Bleichenbacher, Lukas. (2012). Linguicism in Hollywood Movies? Representations of, and Audience Reactions to Multilingualism in Mainstream Movie Dialogues. *Multilingua—Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*, 31(2). 155-176.
- Bosch-Baliarda, Marta, Olga Soler Vilageliu i Pilar Orero. (2020). Sign language interpreting on TV: a reception study of visual screen exploration in deaf signing users. *Monografías de traducción e interpretación*, 12. 108-143.
- Brumme, Jenny. (2008). Traducir la oralidad teatral: traducciones al castellano, catalán, francés y euskera de *Der Kontrabaß* de Patrick Süskind. A Jenny Brumme, Hildegard Resing i Amaia Zaballa (eds.). *La oralidad fingida: descripción y traducción. Teatro, cómic y medios audiovisuales*. Madrid: Iberoamericana, 21-64.
- Brumme, Jenny. (2012). *Traducir la voz ficticia*. Berlín: De Gruyter.
- CAC. (2018). *Informe 2018. L'audiovisual a Catalunya*. Barcelona: Consell de l'Audiovisual de Catalunya.
- Chaume, Frederic. (2003). *Doblatge i subtitulació per a la TV*. Vic: Eumo.
- Corrius, Montse, Eva Espasa i Patrick Zabalbeascoa. (2020). The multilingual text: A challenge for audio description. A Montse Corrius, Eva Espasa i Patrick Zabalbeascoa (eds.), *Translating audiovisuals in a kaleidoscope of languages*. Berlín: Peter Lang. 147-171.
- Cruz Bárcenas, Arturo. (2007). India, nueva potencia mundial en cine. *La jornada*, 8 de gener de 2007.
- de Higes Andino, Irene. (2014). *Estudio descriptivo y comparativo de la traducción de filmes plurilingües: el caso del cine británico de migración y diáspora*. Tesis doctoral. Universitat Jaume I.
- Forchini, Pierfranca. (2012). *Movie language revisited: Evidence from multidimensional analysis and corpora*. Nova York: Peter Lang.
- Galán, Diego. (1981). Continúan la censura y manipulaciones en el doblaje cinematográfico. *El País*, 11 d'octubre de 1981. https://elpais.com/diario/1981/10/11/cultura/371602810_850215.html
- Gambier, Yves i Eija Suomela-Salmi. (1994). Subtitling: A type of transfer. A Federico Eguíluz José Miguel Santamaría López, Vickie Olsen, Raquel Merino-Álvarez i Eterio Pajares Infante (coords.), *Trasvases culturales: literatura, cine, traducción*. Vitòria-Gasteiz: Universitat del País Basc. 243-252.
- Gómez Castro, Cristina. (2016). Ideological Manipulation in the Form of Official Censorship: Audiovisual Tie-ins of Bestselling Novels in Spain under Franco. *Altre modernità: Rivista di studi letterari e culturali* 2/2016. 42-57.
- Guyot, Jacques. (2010). La diversidad lingüística en la era de la mundialización. *Historia y Comunicación Social*, 15. 47-61.
- IMDb (2018). The real most watched films of all time. <https://www.imdb.com/list/ls066038053/>
- Instituto Cervantes. (2018). El español en el mundo. Anuario del Instituto Cervantes 2018. https://cvc.cervantes.es/lengua/anuario/anuario_18/default.htm
- Jin, Haina i Yves Gambier, Y. (2018). Audiovisual Translation in China: A Dialogue between Yves Gambier and Jin Haina. *Journal of Audiovisual Translation*, 1(1). 26-39.

- Lippi-Green, Rosina. (1997). *English with an accent*. Londres/Nova York: Routledge.
- Matamala, Anna. (2019). *Accessibilitat i traducció audiovisual*. Vic: Eumo.
- Murphy, Lynne. (2017). Is Americanization speeding up? <https://separatedbyacommonlanguage.blogspot.com/2017/02/is-americanization-speeding-up.html>
- Payrató, Lluís. (1985). *La interferència lingüística. Comentaris i exemples català-castellà*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Santamaria, Laura. (2020). Professional perspectives on multilingual films: In conversation with Isona Passola, Alex Brendemühl and Lluís Comes. A Montse Corrius, Eva Espasa i Patrick Zabalbeascoa, *Translating audiovisuals in a kaleidoscope of languages*. Berlín: Peter Lang. 173-181.
- Santilli, Damián, Blanca Arias-Badia i Guillermo Parra (dirs.). (2020a). *Traducción de textos audiovisuales con Patrick Zabalbeascoa*. [podcast]. <<http://www.ensincroniapodcast.com/1112315/4758977-episodio-1-traduccion-de-textos-audiovisuales-con-patrick-zabalbeascoa>>.
- Santilli, Damián, Blanca Arias-Badia i Guillermo Parra (dirs.). (2020b). *Español neutro con Gabriela Scandura*. [podcast]. <<http://www.ensincroniapodcast.com/1112315/4759427-episodio-2-espanol-neutro-con-gabriela-scandura>>.
- Scandura, Gabriela. (2019). El español neutro en la traducción audiovisual. *Revista CTPCBA*, 141. 30-31.
- Such, Marina. (2018). La gran apuesta de Netflix en la India. <<https://fuera series.com/la-gran-apuesta-de-netflix-en-la-india-d3272e57816c>>.
- Televisió de Catalunya. (1997). *Criteris lingüístics sobre traducció i doblatge*. Barcelona: Edicions 62.
- Tor-Carroggio, Irene i Helena Casas-Tost. (2020). Who is currently audio describing in China? A study of Chinese audio describer profiles. *Monografías de traducción e interpretación*, 12. 78-107.
- Wasko, Janet, Mark R. Phillips i Eileen R Mehan (eds.). (2001). *Dazzled by Disney*. Londres/Nova York: Cassell Academic Publishers.
- Wolff, Jurgen i Kerry Cox. (1988). *Successful Scriptwriting*. Cincinnati, OH: Writer's Digest Books.
- Zabalbeascoa, Patrick. (2012). Translating dialogues in audiovisual fiction. A Jenny Brumme i Anna Espunya (eds.). *The Translation of Fictive Dialogue*. Amsterdam: Rodopi. 63-78.
- Zhang, Leticia Tian i Daniel Cassany. (2019). *Revista Española de Lingüística Aplicada*, 32(2). 620-649.

[Les imatges que es reproduïxen en aquest treball tenen com a finalitat única la il·lustració per a la recerca].

DREAMS OF LANGUAGE JUSTICE: LINGUISTIC DIVERSITY IN INTERNATIONAL ARENAS

Eline Müller

Since the resolution of World War II, and with the progressive victory of the free-market economy in the following decades, we live in a world that seems to be shrinking more and more with each passing day. Globalisation allows us to know more about and feel closer to fellow humans around the globe. Racist and sexist theories have significantly disappeared from institutional discourses. Nevertheless, inequalities and subjugations still prevail in most parts of a world that sees more people traveling every year for leisure, work, or survival. One of the most invisible power dynamics out there is... language.

While between 6,000 and 7,000 languages are spoken around the world, hundreds of them are codified, taught in public schools, considered official in one or several countries, studied, or translated. To play a role in power dynamics at an international level, but also sometimes at a very local level, many individuals and groups have to overcome language barriers. There are basically two ways to achieve this: through a common language or lingua franca, or through interpretation, including its written counterpart, translation.

This article will examine this second option, with a special focus on interpretation, the oral translation of one language into another. The goal is to prove how important interpretation is to achieve language justice and empower individuals and groups who do not speak a commonly understood language.

Access, participation, representativity... Language is about power

In an increasingly globalised world, power is concentrated in a diminishing number of hands and leading spaces. Representatives of states, private companies, unions or any citizen-based groups meet in a limited number of arenas where a limited number of languages are spoken and understood. Intergovernmental arenas usually claim to respect multilingualism to a certain extent. The European Union boasts 552 language combinations, out of the 24 official languages from all member countries, in which anyone has the right to contact EU institutions, who are obliged to reply in the same language¹. Additionally, all plenary sessions are interpreted into all official languages. However, when it comes to Committees, discussions are only interpreted into the languages spoken by the active Members of Parliament (MEP) that constitute them, even if many of their sessions are public and live streamed. Which means that, for example, if there is no Greek MEP in the Agriculture Committee, a session specifically dedicated to subsidies for Greek island farmers will not have Greek interpretation. Multilingualism has also been one of the most threatened EU values during the COVID-19 crisis, as it was not possible to have two people in the same booth, due to health-care measures, during the few sessions that were maintained. The crisis also revealed the precarious social conditions of EU interpreters, an overwhelming majority of whom

---

1.- https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-languages_en

© La Via Campesina

are freelancers with daily contracts². One such freelancer reported that the few virtual meetings replacing physical meetings were a poor solution for them and that speeches often become impossible to translate (painful sounds, poor quality, no cameras, etc).

On the African continent, the African Union, the largest regional organisation, uses six official languages. Most of them are colonial, with the notable exception of Kiswahili, an official language in Tanzania, currently spoken in several Eastern African countries. In the Americas, unsurprisingly, the representatives of the 35 Member States of the Organisation of American States (OAS) have to address their colleagues in one of the four official (and colonial) languages, namely English, Spanish, Portuguese and French, while in the Union of South American Nations (UNASUR) French is replaced by Dutch. Nonetheless, Asia, whose history is significantly different to other colonised areas, is the only continent, together with Europe, where a majority of countries use native languages as official ones. Nevertheless, despite the Association of Southeast Asian Nations listing the ten official languages of its ten State members, it only uses English as a working language.

Things don't look much brighter at international level. The United Nations (UN) has six official languages: Standard Arabic, Mandarin Chinese, English, French, Russian and Spanish, which are used and translated into during plenary sessions. That's the most inclusive Intergovernmental Organisation (IGO) one can find. The International Criminal Court follows suit, but only considers French and English as working languages. The World Peace Council, an 'anti-imperialist, democratic, independent and non-aligned international movement of mass action' and Non-Governmental Organisation (NGO) member of the UN, only offers its website in English...

The official languages of IGOs are not necessarily the most spoken languages worldwide, in terms of number of speakers, even less so if we consider native speakers³. But they definitely are the most dominant languages due to wealth, administration or colonisation.

English is a working language in most of these IGOs, as well as in many international NGOs and social movements. It is of course a first or second official language in over 70 countries worldwide. And Globish, what more and more people are calling International English, is nowadays spoken by more than 1.5 billion people, while less than a third of them are native speakers. It has imposed itself in most international spaces, both formal and informal. But across the globe there are still around six billion people who do not speak this lingua franca. Consequently, those individuals can easily feel voiceless and under-represented in the globalised scene. This is where the idea of language justice becomes important. Language justice tries to take these people into account while attempting to provide an

2.- <https://www.euaid4interpreters.eu/>

3.- Details and accurate figures can be found here <https://www.ethnologue.com/>

ideal solution where everyone can speak in the language they feel more comfortable with. And language justice is a key element for many transnational grassroots movements who try to refrain from reproducing imperialist power patterns.

These transnational movements are one of the shapes that international non-partisan counter-power has taken, which emerged in the context of globalised and concentrated dominant power. They followed the need to give global and coordinated responses to global and coordinated threats. While dominant elites set up their new 'super-power' arenas, like the World Trade Organization (WTO) and the G20 in the second part of the 1990s (and also less formal ones further on, as more power was transferred into the private hands of oligarchs and transnational companies) counter-power developed new structures and international relationships. In time, it also questioned both its 'altermondialist' rags and the predominance of North American and European NGOs in its own arenas. These movements are mainly networks of organisations, or networks of networks. In this article, the main example used is La Via Campesina (LVC)⁴, the transnational peasants' movement for food sovereignty, but the World March of Women⁵, the People's Health Movement⁶ or the World Forum of Fisher Peoples⁷ are noteworthy when it comes to mitigating language issues.

Despite the new opportunities offered by communication technologies and relatively cheap transport, the coordination and communication problems that movements face while trying to operate at transnational level

are formidable. And language is one of the key challenges here, as there's a considerable need to come together against different struggles all over the world and make collective voices heard on the global political stage. A result that cannot be achieved without coordinating and communicating across language barriers. In doing so, they raise questions regarding language skills, access, participation, representativity, in short, power. However, power dimensions are not reduced to language skills per se, but also relate to different idioms and communication habits. On the one hand, the operational logic of international institutions and networks is underpinned by literate and conceptual communication forms (e.g. position papers, resolutions, charters and consultations via email) whereas the operational logic of many grassroots movements is based on oral communication.⁸ Moreover, the language used in traditional decision- and policymaking arenas is highly codified. It is not your basic Globish. It's the language of lawyers, politicians, and diplomats, highly educated people usually belonging to the elites of their country. If grassroots activists get the chance to speak in those spaces, they first have to adapt to this codified language and are often intimidated by the whole 'stage setting'. As one young woman from South Africa reflected during a debriefing session at a Human Rights mobilisation in Geneva: 'When we enter that room, the famous Room XX which hosts the Human Rights Council in the UN, we suddenly feel very small... And dispossessed of our power, we lower our voices, we look around... But it's nothing more than the theatre of power! They use all that –language, lights, blue ceiling, dress-code...– to

4.- <https://viacampesina.org>

5.- <https://marchemondiale.org/>

6.- <https://phmovement.org>

7.- <https://worldfishers.org>

8.- Routledge P. and Cumbers A. (2009).

make us think they have the power. But it ain't true, we have the power'.

Once they've adopted a formal structure, one of the main goals of social movements is to make their voices heard to influence policy- and law-making, at national and international level. This also means being present and active in the IGOs and other arenas of dominant power, where some delegates will represent whole movements. And since international politics is dominated by a few colonial languages, movement delegates who are sent to those arenas need certain language skills to be able to fully participate. Even if some translation is provided, smaller meetings and negotiations often only take place in English. And for grassroots actors, bringing their own interpreters is a question of budget. Consequently, voices from the Global South keep being particularly excluded from international political debates, at least partially.

Claiming to be the 'voice' of a specific social group –as, for example, LVC or the World Forum of Fisher Peoples do when they participate 'in the name of' farmers or fisher peoples, to the Civil Society Mechanism for the Food Security Council of the Food and Agriculture Organisation (FAO)– implies a great responsibility regarding representativeness and a transparent internal democracy. This is not only important for movements in order to please their constituency but also to externally legitimise their grassroots character and their accountability to the people they represent. Several transnational movements, based on critical self-reflection, have made efforts to consolidate innovative democratic models and to really be able to give voice to everyone. A member of the International Coordination Committee (ICC) of LVC highlights: 'So, one of the goals of the founders of La Via Campesina was to give voice to the voiceless. This can only be achieved when people can express themselves. In a bot-

tom-up and horizontal movement like LVC, it is extremely important that every single person can express themselves'. Thereby, they highlight the importance of deliberative democracy as their guiding model of debate and decision-making. Still, deliberation and consensus processes are highly complex and involve various communication challenges, including, once again, overcoming language barriers.

However, due to the number of languages spoken by its members, and its limited financial resources, LVC is still a long way from achieving a multilingual setting for fully equal participation in its forums. Furthermore, at LVC's international level, there is no articulation or working group of farmer delegates in charge of interpretation and translation issues, and due to economic and pragmatic decisions, colonial languages are still its 'official' languages, both for external and internal communication. LVC's basic policy is that they provide interpretation into English, Spanish, and French plus the local language of the meeting's location. The other languages are seen as 'regional' languages and it is on the respective region's purview to organise interpretation if its delegates do not speak one of the 'official' languages. Which means that to represent their local organisation at supra-national level, peasants had better speak one of these languages. A constraint which may also weaken their assertion, as one experienced solidarity interpreter remarked: 'Some peasant leaders are incredible speakers in their mother tongue [...] but then they have to intervene in English... and they are very handicapped in how to express themselves... so it really makes an impact on the message they get across, on the body language of the person speaking, and even on how seriously they are taken...'.

International LVC Conferences are more inclusive, and the 7th has been a milestone

in the movement's journey towards giving minority languages more space. One of its interpretation team coordinators declared: 'When the delegations realised that interpretation was working for so many languages, they started to change their speakers and like this suddenly new and different voices have been heard'. This shows that increasing the number of languages interpreted can sometimes reverse representativity and participation and, in doing so, power dynamics and political balance.

© Umut Vedat / La Via Campesina

Volunteer interpreters, activists for language justice

In July 2017, over 450 peasants from nearly 70 different countries from all over the world came together in Derio, Basque Country, for the 7th International Conference of LVC. Interpretation was available in up to 16 different languages, depending on the session: English, French, Spanish, Portuguese, Arabic, Russian, Korean, Chinese, Japanese, Turkish, Thai, Bahasa, Vietnamese, Tamil, Bimbi and Basque (Euskara). While 450 people may not be an outstanding number, the amount of countries represented is hardly ever reached in international meetings, with the exception of UN gatherings. And the number of languages interpreted was probably a first in any kind of meeting to date.

Given the very limited regular operating budget and the irregular funding of social movements, this is quite a mind-blowing example. As a matter of fact, this momentous multilingualism was only possible thanks to around 50 volunteer interpreters, translators and technicians⁹. And volunteer interpreting has a history. This new

group of volunteers has emerged at the same time as other anti-hegemonic activist groups. At that time, inclusiveness and diversity started to be seen as key values, when it became clear that the process of building another world could not be done only in English, and when the first large counter-power gatherings, the World Social Forums (WSF), were organised. Until today, especially in a multilingual and power-concentrating Europe, there are many interpreters for whom volunteering for social movements is important and empowering. And these interpreters are crucial for social movements.

A staff member from the LVC finance team reflected: 'Previously, guided by the budget, only one Korean interpreter, or Thai, or Indonesian for example, was brought in for our own international meetings. There was no real awareness of what it meant to be an interpreter for these people (who in fact do the translation not only during the meetings but also in all the informal moments, since generally the participants they're accompanying do not speak any other language). Now we try to always bring two interpreters, thanks also to the claims of European interpreters'.

9.- If interpreters are the main focus of this article, their work would be inefficient without the support of technicians. And the actions and political commitment of groups like the Collective for Autonomy in Interpreting Technology (COATI) is paramount and deserves a full article. <https://coati.pimienta.org/index.en.html>

© Umut Vedat / La Via Campesina

Volunteer interpreters indeed advocate to be taken into consideration. According to them, language must not only be seen as a tool, and the first large volunteer interpreters' network, Babels, also aimed to reflect on the political aspect of language. On their founding charter, Babelistas claimed a will to 'contribute to discussions on the part language plays in the mechanisms of cultural domination and in the circulation of ideas between the various social and citizens' movements'¹⁰. This intention is still strongly highlighted by many solidarity interpreters and collectives within the language justice movement today. And the common struggle against cultural domination is key to understand the idea of language justice.

Nowadays, despite Babels as such being inactive, its Facebook group, rebranded 'Solidarity Interpreting - Volunteer interpreters/translators for Social Movements' still consists of over 3,000 members. Furthermore, interpreters have coordinated groups within their own fields of interest, creating a diversity of networks, some more formal than others. Examples go from the WhatsApp group called 'Migrant Solidarity', including 600 members who are highly reactive, to the more traditional LVC mailing list, called Via-

Transla. The experience acquired throughout the years, from the beginnings of the WSF to the last People's Health Movement Assembly in Savar, Bangladesh, in 2018, where people came from 73 countries with interpretation available in ten languages, has nurtured hundreds of volunteer interpreters, and dozens of new collectives.

Interpreters' willingness to provide their services for free can be explained by their own awareness of the importance of the services they provide to movements which, as we have seen, operate with very limited budgets. An experienced interpreter described his motivation to work for LVC on a voluntary basis as follows: 'Representativity is the key element of the movement. You are not gonna get paid but with your four days' salary they are gonna bring two farmers from Mali to the meeting, they are gonna be empowered, and when they go back home they are gonna have a strong positive impact on their organisations, on their communities. Or they will be able to make better lobby with their governments'. Their commitment also takes root in their own political convictions and in values shared with a specific movement they decide to support. Through volunteering they also get to know certain topics very well. According to a Babels activist-interpreter, this is also 'reflecting the profession's reality. If you can, you specialise in certain topics, so that you are able to provide better quality interpretation for your audience, but also make things easier for the organisers, since you already know what's going on'. So, specific thematic networks of interpreters emerge, but they still communicate with each other, and all solidarity calls rapidly circulate within interpreter groups. The global interpretation community is growing, slowly reaching out to less common languages

10.- Babels. Available at: <http://www.babels.org/spip.php?article1> [Accessed November 10, 2017]

and becoming less centralised. It is also more and more connected with technicians and language experts.

While the Solidarity Interpreters Facebook group and the ViaTransla mailing list are already full of people speaking the main colonial languages, and while all professionals that have been part of the wider language solidarity network for a long time are already politicised, there are plenty of people who know less-spoken languages, ready to get involved in movements for language justice. One experienced activist-interpreter was convinced that there is still a lot of potential, explaining: 'Especially in Europe, I don't see why social movements should stick to three languages considering the concentration of interpreters, and of interpretation schools in the region. More generally, it's also a sign that the movement's national dimensions are not very well considered at international level. A Danish Press Release should be written in Danish and translated into Portuguese, the critical mass exists in Europe to reach that'. He was also petitioning for movements to collaborate with language universities, and affirmed that if the schools are reluctant to collaborate, some students at an age of ideological questioning are willing to do so. At his own training school, the Faculty of Translation and Interpreting in Granada, an association specially dedicated to solidarity interpreting has been active for about 20 years now¹¹. In the survey¹², the three interpreters who mentioned having a less common language combination, like Russian-French, expressed a willingness to become more involved. 'I feel

© Alice Froidevaux

like I'm a part of something important and wish I could do more, but my language combination is not ideal for solidarity interpreting,' one of them wrote. As we can see there are many paths towards language justice, and some of them are within reach.

It can be hard to step into someone else's shoes, and when you speak several languages you may not be aware of how limiting it can be to not understand what is being said. Accordingly, a French interpreter observed: 'I have noticed that some organisers (in France at least, I can't speak for other countries) just don't want to deal with us because they feel we are divas. I have noticed that these organisers are usually the ones who speak two or three languages'. Still, these language professionals and activists are the ones who know about language, and the ones practising one of the most stressful and demanding professions. Interviewees often referred to the lack of preparation when describing their bad experiences. They highlighted that poor

11.- Social commitment in translation and interpreting: a view from ECOS, translators and interpreters for solidarity. Available at: <http://www.translationdirectory.com/article366.htm> [Accessed November 8, 2017].

12.- This online survey was conducted in 2017-2018 with about 25 solidarity interpreters. Alongside online resources, a quite sparse literature and various skype calls, emails and face-to-face conversations with LVC staff and delegates, volunteer interpreters, and interpretation technicians from different world regions, it constitutes the main materials for an article written by the author in 2018 and published by TNI.

© Alice Froidevaux

working conditions and organisation mostly had to do with the fact that ‘not one interpreter was involved [during the preparations of the event] and they clearly didn’t know how it worked. [...] Communication is the answer, as always’. Hence, if listening to what interpreters have to say is already a big step, them being involved in organising the event can prove to be a giant one, especially considering that some of them also have important reflections on language justice.

Towards a polyphonic just world

Many international spaces and organisations are claiming that they want to give people a voice, starting with those suffering from hunger and malnutrition. But as an interpreter working in the international arena asked: ‘...do they really consider language barriers when trying to empower grassroots organisations? I don’t think they do so much, even if they quite often sell a “participatory and inclusive approach” discourse’. And factually, most of their events are dominated, perhaps even unknowingly, by the people that are native speakers of one of the ‘majority languages’. As a Korean peasant leader highlighted, ‘because of the colonial history, people from some countries tend to find it easier to lead the discourse than others’.

Grassroots movements, at least, have a greater awareness of colonial history impacts and cultural domination patterns, show a willingness to actively support multilingualism and language justice, and are aware that spending 1,000 euros to fly an interpreter to a meeting can be vital. As a Malian volunteer interpreter reflected: ‘We are important persons in the movement because we are the ones making one of the core values of La Via Campesina work, which is connecting different communities and people from different continents’. Without interpreters, minority voices cannot be heard, and if they are not heard the movement is failing. To avoid this, social movements have to make language justice their core value. And there is space and ways to achieve this.

In Western countries, there is the possibility to mobilise a larger number of professional interpreters and to include more language combinations. As an interpreter said after the last LVC International Conference: ‘There’s also the problem of balance between languages, and it’s part of language justice. Yes, at the 7th conference, there were 16 languages interpreted, but we can’t say language justice was achieved. I had time to go to the beach in the morning if I wanted to, because we were so many Spanish-French-English interpreters that we could take turns, but

the poor Thai interpreters couldn't because they were only two, and so were basically working all day and evening. That was a big discussion among us. But yes, in the past there was only one Thai interpreter...'. In most 'Global South' regions, on the other hand, there is a significant need for a certain professionalisation of multilingual activists who are *de facto* turned into interpreters just because they speak several languages. And around the world, there is a need to increase the networks and to create a better political understanding of language justice, firstly inside social movements.

All of this can only be achieved through a general empowerment of the whole 'movement within the movement' of this emerging language justice movement whose best representatives are the interpreters, who are not only conduits, but also voices. Voices deserving to be listened to, for without them the notion of language justice would still be an empty concept, while now it is a powerful dream. A dream that still has a long way to go to come true, as all dreams of social

justice, racial justice, food justice or gender justice, which constitute the multifaceted urge to build a more just world. The urge which has given birth to those very grassroots movements which now need interpreters and need to amplify the message of language justice.

***

NB This article is partly a re-writing, partly a sequel to a long read published in 2018 by the Transnational Institute, in the context of their yearly collection of papers entitled 'State of Power'. That year focused on counter-power, and the author, alongside Swiss academic Alice Froidevaux, wrote an article on how interpretation, translation and language justice where paramount in building a counter-power, especially via transnational social movements. Most of the materials used for this new article come from that past research, some already published, some not. This article is available here in English and Spanish <https://longreads.tni.org/state-of-power-2018/without-translation-no-hay-revolucion>

SOMNIS DE JUSTÍCIA LINGÜÍSTICA: DIVERSITAT LINGÜÍSTICA EN ESCENARIS INTERNACIONALS

Eline Müller

Des de la resolució de la Segona Guerra Mundial, i amb la victòria progressiva de l'economia de lliure mercat durant les dècades següents, vivim en un món que sembla encongir-se cada vegada més, dia rere dia. La globalització ens permet conèixer millor persones d'arreu del món i i sentir-nos-hi més a prop. Les teories racistes i sexistes han desaparegut significativament dels discursos institucionals. Tanmateix, les desigualtats i les subjugacions encara són predominants a gran part d'un món on cada cop més persones viatgen per plaer, per feina o per sobreviure. Una de les dinàmiques de poder més invisibles és... la llengua.

Es parlen entre 6.000 i 7.000 llengües a tot el món, centenars de les quals estan codificades, s'ensenyen a escoles públiques, són considerades oficials en un o en diversos països, s'estudien o es tradueixen. Per poder participar en dinàmiques de poder d'àmbit internacional, però de vegades també en un àmbit molt local, molts individus i grups han de superar barreres lingüístiques. Bàsicament, hi ha dues maneres d'aconseguir-ho: a través d'una llengua comuna o llengua franca, o a través de la interpretació, incloent-hi el seu homòleg escrit: la traducció.

Aquest article estudiarà aquesta segona opció, tot posant el focus en la interpretació, la traducció oral d'una llengua a una altra. L'objectiu és demostrar que important que és la interpretació per aconseguir justícia lingüística i empoderar individus i grups que no parlen una llengua compresa per tothom.

Accés, participació, representativitat... La llengua té poder

En un món cada vegada més globalitzat, el poder es concentra en un nombre de mans i espais destacats cada cop més reduït. Els representants d'estats, empreses privades, sindicats o qualsevol grup de ciutadans es troben en un nombre limitat d'escenaris, on es parla i es comprèn un nombre limitat de llengües. Generalment, els escenaris intergovernamentals sostenen que respecten el multilingüisme fins a cert punt. La Unió Europea disposa de 552 combinacions lingüístiques, a partir de les 24 llengües oficials dels estats membres, on qualsevol persona té el dret de contactar les institucions de la UE, les quals han de respondre amb la mateixa llengua.¹ A més a més, totes les sessions plenàries s'interpreten a totes les llengües oficials. No obstant això, pel que fa als comitès, les discussions només s'interpreten cap a les llengües parlades pels eurodiputats que els constitueixen, tot i que moltes de les sessions són públiques i es transmeten en directe. Això significa que, per exemple, si no hi ha cap eurodiputat grec al Comitè d'Agricultura, una sessió dedicada específicament a subvencions per a agricultors de les illes gregues no comptarà amb interpretació al grec. El multilingüisme també ha estat un dels valors comunitaris més amenaçats durant la crisi de la COVID-19, ja que, a causa de les mesures sanitàries, no era possible que dues persones treballessin a la mateixa cabina durant les poques sessions que es van mantenir. La crisi també ha desvelat les precàries condici-

1. - https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-languages_en

© La Via Campesina

ons socials dels intèrprets de la UE, una gran majoria dels quals són autònoms amb contractes diaris.² Un d'aquests autònoms explicava que les escasses reunions virtuals que substitueixen les reunions presencials són una solució poc adequada per als intèrprets, i que els discursos sovint esdevenen impossibles de traduir (sorolls enutjosos, qualitat pobre, manca de càmeres, etc.).

Al continent africà, la Unió Africana, l'organització regional més gran, utilitza sis llengües oficials. La majoria són llengües colonials, amb la notable excepció del suahili, la llengua oficial de Tanzània, que actualment es parla a diversos països de l'Àfrica oriental. Al continent americà, com és d'esperar, els representants dels 35 estats membres de l'Organització dels Estats Americans (OEA) han d'adreçar-se als seus companys en una de les quatre llengües oficials (i colonials), és a dir, anglès, castellà, portuguès o francès, mentre que a la Unió de Nacions Sud-americanes (UNASUR, segons sigles en castellà) el francès se substitueix pel neerlandès. Tanmateix, l'Àsia, la història de la qual ha estat significativament diferent a altres zones colonitzades, és l'únic continent, juntament amb

Europa, on la majoria de països fan servir llengües natives com a llengües oficials. No obstant això, tot i que l'Associació de Nacions del Sud-est Asiàtic (ASEAN, segons les sigles en anglès) enumera les deu llengües oficials dels seus deu estats membres, només emprà l'anglès com a llengua vehicular.

La situació no millora a nivell internacional. L'Organització de les Nacions Unides (ONU) disposa de sis llengües oficials: àrab estàndard, xinès mandarí, anglès, francès, rus i castellà, les quals s'utilitzen i a les quals s'interpreta durant les sessions plenàries. Aquesta és l'organització intergovernamental (OIG) més inclusiva que es pot trobar. La Cort Penal Internacional també en pren exemple, però només considera el francès i l'anglès com a llengües de treball. El Consell Mundial de la Pau, un «moviment internacional neutral antiimperialista, democràtic, independent i d'acció massiva» i organització no governamental (ONG) membre de l'ONU, només ofereix la web en anglès...

Les llengües oficials de les OIG no són necessàriament les llengües més parlades a nivell mundial, pel que fa al nombre de parlants, encara menys si tenim en compte parlants nadius.³ Però definitivament són les llengües més dominants per la riquesa, l'administració o la colonització.

L'anglès és la llengua de treball per a la majoria d'aquestes OIG, així com per a moltes ONG i moviments socials internacionals. És evident que és la primera o segona llengua oficial a més de 70 països a tot el món. I el Globish, com cada vegada més persones anomenen l'anglès internacional, avui dia el parlen més d'1,5 mil milions de persones, amb menys d'un terç de parlants nadius. S'ha imposat a

2.- <https://www.euaid4interpreters.eu/>

3.- Aquest web inclou més detalls i xifres exactes: <https://www.ethnologue.com/>

la majoria d'escenaris internacionals, tant formals com informals. Però a tot el món encara hi ha uns sis mil milions de persones que no parlen aquesta llengua franca. En conseqüència, aquests individus poden fàcilment sentir que no tenen veu i que estan infrarepresentats a l'escenari global. És aquí on la idea de justícia lingüística esdevé important. La justícia lingüística pretén incloure aquestes persones i alhora intentar proporcionar una solució ideal perquè tothom pugui parlar la llengua amb la qual se senti més còmode. I la justícia lingüística és un element clau per a molts moviments polítics comunitaris transnacionals que intenten estar-se de reproduir patrons de poder imperialistes.

Aquests moviments transnacionals són una de les formes que ha pres el contrapoder independent internacional, que va sorgir dins el context de poder dominant globalitzat i concentrat. Sentien la necessitat de donar respostes globals i coordinades a amenaces globals i coordinades. Mentre les elits dominants muntaven els seus nous escenaris de «superpotència», com l'Organització Mundial del Comerç (OMC) i el G20 a la segona meitat dels noranta (i d'altres menys formals més endavant, a mesura que es transferia més poder a mans privades d'oligarquies i empreses transnacionals), el contrapoder desenvolupava noves estructures i relacions internacionals. Amb el temps, també es va qüestionar tant els seus orígens altermundialistes com el predomini d'ONG nord-americanes i europees als seus propis escenaris. Aquests moviments són principalment xarxes d'organitzacions o xarxes de xarxes. En aquest article, el principal exemple utilitzat és La Via Campesina (LVC o La Via Pagesa

en català),⁴ el moviment pagès transnacional per la sobirania alimentària, però també destaquen la Marxa Mundial de les Dones,⁵ el Moviment per la Salut dels Pobles⁶ o el Fòrum Mundial de Pescadors⁷ quant a la mitigació de problemes lingüístics.

Malgrat les noves oportunitats que ofereixen les tecnologies de la comunicació i un transport relativament barat, els problemes de coordinació i comunicació als quals s'enfronten els moviments que intenten operar a nivell transnacional són formidables. I la llengua és un dels reptes clau, ja que existeix una necessitat considerable d'unir forces enfront de diferents dificultats a tot el món i donar veu col·lectivament a l'escenari polític mundial. No es poden obtenir resultats sense coordinar i comunicar tot superant les barreres lingüístiques. D'aquesta manera, plantegen preguntes sobre competències lingüístiques, accés, participació, representativitat, en resum, poder.

No obstant això, les dimensions de poder no es redueixen a competències lingüístiques en si mateixes, sinó que també estan relacionades amb diferents llenguatges i costums comunicatius. Per una banda, la lògica operativa d'institucions i xarxes internacionals té el suport de formes de comunicació conceptuals i cultes (p. ex. informes de situació, resolucions, actes constitutives i consultes per correu electrònic), mentre que la lògica operativa de molts moviments polítics comunitaris es basa en la comunicació oral.⁸ És més, el llenguatge emprat en escenaris tradicionals de presa de decisions i creació de polítiques és altament codificat. No és Globish bàsic. És el llenguatge d'advocats,

4.- <https://viacampesina.org>

5.- <https://marchemonddiale.org/>

6.- <https://phmovement.org>

7.- <https://worldfishers.org>

8.- Routledge P. i Cumbers A. (2009).

polítics i diplomàtics, persones ben formades que solen pertànyer a les elits del seu país. Si els activistes polítics comunitaris tenen l'oportunitat de parlar en aquests espais, primer s'han d'adaptar a aquest llenguatge codificat i sovint se senten intimidats per la «sortida a escena». Una jove sud-africana reflexionava durant una sessió informativa en una mobilització de Drets Humans a Ginebra: «Quan entrem en aquella sala, la famosa Sala XX que acull el Consell dels Drets Humans a l'ONU, de cop ens sentim molt petites... I desposseïdes del nostre poder, abaixem el to de veu, mirem al voltant... Però no és més que el teatre del poder! Fan servir tot això, el llenguatge, la il·luminació, el sostre blau, el codi de vestir... per fer-nos pensar que ells tenen el poder. Però no és veritat, nosaltres tenim el poder.»

Un cop han adoptat una estructura formal, un dels principals objectius dels moviments socials és fer-se escoltar per influir en la creació de polítiques i lleis, a nivell nacional i internacional. Això també vol dir estar presents i actius a les OIG i altres escenaris de poder dominant, on alguns delegats representen moviments sencers. I com que la política internacional està dominada per unes poques llengües colonials, els delegats de moviments que atenen aquests escenaris necessiten determinades competències lingüístiques per poder participar-hi plenament. Encara que es proporcionin algunes traduccions, sovint les negociacions i reunions en petit comitè tenen lloc només en anglès. I pels actors polítics comunitaris, portar els seus propis intèrprets és qüestió de pressupost. Per tant, les veus del Sud Global es troben especialment excloses dels debats polítics internacionals, o almenys en part.

Declarar-se la «veu» d'un grup social concret, com fan, per exemple, LVC o el Fòrum Mundial de Pescadors, quan participen «en nom de» pescadors o agricultors, fins al Me-

canisme de la Societat Civil pel Consell de Seguretat Alimentària de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació (FAO, segons les sigles en anglès), comporta una gran responsabilitat respecte de la representativitat, i demana disposar d'una democràcia interna transparent. No és només important per als moviments complaure el seu electorat, sinó també legitimar externament el seu caràcter polític comunitari i la seva responsabilitat envers les persones que representen. Diversos moviments transnacionals, gràcies a una introspecció crítica, s'han esforçat a consolidar models democràtics innovadors i realment donar veu a tothom. Una membre del Comitè de Coordinació Internacional (CCI) de LVC destaca: «Un dels objectius dels fundadors de La Via Pagesa era donar veu als sense veu. Això només es pot aconseguir quan la gent pot expressar-se. En un moviment ascendent i horitzontal com LVC, és essencial que cada persona pugui expressar-se.» D'aquesta manera, destaquen la importància de tenir una democràcia deliberativa com a model de debat i de presa de decisions. Tot i així, els processos de deliberació i consens són molt complexos i comporten diversos reptes de comunicació, entre els quals hi ha, de nou, el de superar barreres lingüístiques.

No obstant això, a causa del nombre de llengües que parlen els seus membres, i els limitats recursos econòmics, LVC encara té un llarg camí per recórrer per poder oferir un entorn multilingüe amb una participació plenament equitativa als seus fòrums. A més, a nivell internacional, a LVC no hi ha cap grup de treball de delegats agricultors encarregat dels problemes d'interpretació i traducció, i a causa de decisions econòmiques i pragmàtiques, les llengües colonials encara són les seves llengües «oficials», tant per a comunicacions internes com per a comunicacions externes. La política bàsica de LVC és proporcionar interpretació a l'anglès, el cas-

tellà i el francès, a més a més de la llengua local del lloc de la reunió. Les altres llengües són considerades «regionals» i és responsabilitat de cada regió respectiva organitzar la interpretació, si els delegats no parlen una de les llengües «oficials». Això significa que, per representar la seva organització local a nivell supranacional, els pagesos tenen la necessitat de parlar una d'aquestes llengües. Una limitació que també pot debilitar la seva declaració, com comentava un intèrpret solidari amb experiència: «Alguns pagesos líders son oradors excepcionals en la seva llengua materna [...], però llavors han d'intervenir en anglès... i estan molt limitats en la seva forma d'expressar-se... així que realment això té un impacte en el missatge que transmeten, en el llenguatge corporal de l'orador, i fins i tot en com de seriosament els prenen...».

Les conferències internacionals de LVC són més inclusives, i la setena ha estat una fita en la trajectòria del moviment cap a donar més espai a les llengües minoritàries. Una de les coordinadores de l'equip d'interpretació va declarar: «Quan les delegacions van adonar-se que la interpretació funcionava per tantes llengües, van començar a canviar els oradors i d'aquesta manera es va donar veu a persones noves i diferents.» Això demostra que augmentar el nombre de llengües interpretades de vegades pot modificar la representativitat i la participació i, d'aquesta manera, les dinàmiques de poder i l'equilibri polític.

Intèrprets voluntaris, activistes per la justícia lingüística

El juliol de 2017, més de 450 pagesos de gairebé 70 països diferents d'arreu del món

© Umut Vedat / La Via Campesina

es van trobar a Derio, al País Basc, per a la Setena Conferència Internacional de LVC. Es disposava d'interpretació per a setze llengües diferents, segons la sessió: anglès, francès, castellà, portuguès, àrab, rus, coreà, xinès, japonès, turc, tailandès, baha-sa indonèsia, vietnamita, tàmil, bimbi i basc. Encara que 450 persones potser no és un nombre destacable, gairebé mai s'arriba a representar aquesta quantitat de països en reunions internacionals, amb l'excepció de trobades de l'ONU. I segurament el nombre de llengües interpretades va ser un fet sense precedents per a qualsevol tipus de reunió fins avui.

Amb el limitat pressupost d'operativa i el finançament irregular dels moviments socials, aquest és un exemple força extraordinari. De fet, aquest multilingüisme transcendent només va ser possible gràcies als prop de 50 intèrprets, traductors i tècnics voluntaris.⁹ I la interpretació voluntària té història. Aquest nou grup de voluntaris ha sorgit alhora que altres grups activistes antihegemònics. Al mateix temps, la inclusivitat i diversitat van començar a considerar-se valors clau, quan es va fer evident que el procés de construir

9.- Si els intèrprets són l'objectiu principal d'aquest article, la seva feina seria poc eficient sense el suport dels tècnics. I les accions i el compromís polític de grups com el Col·lectiu per l'Autogestió de Tecnologies per la Interpretació (COATI) és d'importància cabdal i mereix un article complet. Vegeu: <https://coati.pimienta.org/index.ca.html>.

© Umut Vedat / La Via Campesina

un altre món no podia ocórrer només en anglès, i quan es van organitzar les primeres trobades de contrapoder a gran escala, els Fòrums Socials Mundials (FSM). Avui dia, especialment en una Europa multilingüe on es concentra el poder, hi ha molts intèrprets que senten que oferir-se com a voluntaris a moviments socials és una acció important i que empodera. I els intèrprets són essencials per als moviments socials.

Una treballadora de l'equip financer de LVC va reflexionar: «Abans, en base al pressupost, només dúiem un sol intèrpret coreà, o tailandès, o indonesi, per exemple, a les nostres reunions internacionals. No érem conscients del que significava ser intèrpret per a aquestes persones (que de fet interpreten no només durant les reunions, sinó també en tots els moments informals, ja que generalment els participants als quals acompanyen no parlen cap altra llengua). Ara procurem sempre dur dos intèrprets, gràcies també a les reivindicacions d'intèrprets europeus.»

En efecte, els intèrprets voluntaris advoquen perquè se'ls tingui en compte. Per a ells, la llengua no ha de ser considerada només una eina, i la primera gran xarxa d'intèrprets vo-

luntaris, Babels, també aspirava a reflexionar sobre l'aspecte polític de la llengua. A l'acta constitutiva, els babelistes declaraven una voluntat de «contribuir a discussions sobre el rol que té la llengua en els mecanismes de dominació cultural i en la circulació d'idees entre diversos moviments socials i ciutadans». ¹⁰ Aquesta intenció encara destaca amb força entre molts col·lectius i intèrprets solidaris dins el moviment de justícia lingüística avui dia. I la lluita comuna contra la dominació cultural és clau per comprendre el concepte de justícia lingüística.

Actualment, tot i que Babels com a tal està inactiva, el seu grup de Facebook, sota el nom de «Solidarity Interpreting - Volunteer interpreters/translators for Social Movements» encara consta de més de 3.000 membres. A més, els intèrprets tenen grups coordinats dins els seus propis àmbits d'interès, cosa que crea una diversitat de xarxes, algunes més formals que d'altres. Els exemples inclouen des del grup de WhatsApp anomenat «Migrant Solidarity», que inclou 600 membres molt actius, a la més tradicional llista de distribució de LVC, anomenada ViaTransla. L'experiència adquirida al llarg dels anys, des dels inicis dels FSM fins a l'última Assemblea del Moviment per la Salut dels Pobles a Savar, Bangladesh, el 2018, amb participants de 73 països amb interpretació disponible en deu llengües, ha nodrit centenars d'intèrprets voluntaris, i dotzenes de col·lectius nous.

Els intèrprets estan disposats a oferir els seus serveis de franc perquè són conscients de la importància que tenen per als moviments que, com hem vist, operen amb pressupostos molt limitats. Un intèrpret veterà descrivia la motivació darrere de la seva feina voluntària per a LVC de la manera següent: «La representativitat és l'element clau

10.- Carta de Babels. Disponible a: <http://www.babels.org/spip.php?article393> [Accés el 10 de novembre de 2017]

del moviment. No cobraràs, però amb el teu salari de quatre dies podran dur dos agricultors de Mali a la reunió, que seran empoderats, i quan tornin a casa tindran un gran impacte positiu en les seves organitzacions, en les seves comunitats. O podran pressionar millor els seus governs.» El seu compromís també rau en les seves pròpies conviccions polítiques i en els valors compartits amb un moviment específic al qual decideixen donar suport. A través del voluntariat també arriben a conèixer molt bé determinats temes. Segons una activista-intèrpret de Babels, això també «reflecteix la realitat de la professió. Si pots, t'especialitzes en certs temes, per poder oferir una interpretació de més qualitat al teu públic, però també per facilitar la feina als organitzadors, posat que ja estàs al corrent del que està passant.» Per tant, sorgeixen xarxes d'intèrprets de temàtiques concretes, però que segueixen comunicant-se entre si, i totes les crides de solidaritat circulen ràpidament pels grups d'intèrprets. La comunitat d'interpretació global està creixent, i a poc a poc arriba a llengües menys comunes i esdevé menys centralitzada. També està cada vegada més connectada amb tècnics i experts lingüístics.

Tot i que el grup de Facebook de Solidarity Interpreters i la llista de distribució ViaTransla estan plenes de gent que parla les principals llengües colonials, i encara que tots els professionals que formen part de la xarxa lingüística solidària des de fa molt de temps ja estan polititzats, hi ha moltes persones que coneixen llengües menys parlades que estan disposades a implicar-se en els moviments per la justícia lingüística. Un activista-intèr-

© Alice Froidevaux

pret expert està convençut que encara hi ha molt de potencial, i explica: «Especialment a Europa, no veig perquè els moviments socials haurien de quedar-se només amb tres llengües considerant la concentració d'intèrprets, i escoles d'interpretació a la zona. De forma més general, també és senyal que les dimensions nacionals del moviment no estan molt ben considerades a nivell internacional. Una nota de premsa danesa hauria d'escriure's en danès i traduir-se al portuguès; Europa té prou recursos a l'abast per fer-ho.» També sol·licitava que els moviments col·laboressin amb facultats de llengua, i afirmava que si les escoles s'hi mostren reticents, alguns estudiants en una edat de qüestionament ideològic hi estan disposats. A la seva pròpia universitat, a la Facultat de Traducció i Interpretació de Granada, una associació especialment dedicada a la interpretació solidària fa prop de vint anys que està en actiu.¹¹ A l'enquesta,¹² els tres intèrprets que tenien una combinació lingüística menys freqüent, com rus-francès, van expressar que estaven disposats a implicar-se més. «Sento que

11.-El compromís social a la traducció i interpretació: una visió d'ECOS, Traductors i Intèrprets per la Solidaritat. Disponible a: <http://www.babels.org/spip.php?article393> [Accés el 8 de novembre de 2017].

12.-Aquesta enquesta en línia es va dur a terme entre 2017 i 2018 amb uns 25 intèrprets solidaris. Juntament amb recursos en línia, una literatura força escassa i diverses trucades de Skype, correus electrònics i converses presencials amb empleats i delegats de LVC, intèrprets voluntaris i tècnics d'interpretació de diferents regions del món constitueixen les principals fonts d'un article escrit per l'autora al 2018 i publicat per TNI.

© Alice Froidevaux

formo part d'una cosa important i desitjaria poder fer-hi més, però la meua combinació lingüística no és ideal per a la interpretació solidària», va comentar una d'elles. Com podem veure, hi ha molts camins cap a la justícia lingüística, i alguns estan al nostre abast.

Pot resultar difícil posar-se al lloc de l'altre, i quan parles diverses llengües pots perdre de vista com de limitador és no comprendre el que s'està dient. En aquest sentit, una intèrpret francesa va observar: «M'he adonat que alguns organitzadors (a França com a mínim, no puc parlar d'altres països) simplement no volen tractar amb nosaltres perquè pensen que som unes dives. M'he adonat que normalment aquests organitzadors són els que parlen dues o tres llengües.» Tanmateix, aquests activistes i professionals lingüístics són els que saben de llengua i els que duen a terme una de les professions més estressants i exigents. Els entrevistats sovint fan referència a la manca de preparació quan descriuen les seves males experiències. Destaquen que una mala organització i unes condicions laborals poc adequades estan principalment relacionades amb el fet que «no hi havia cap intèrpret implicat [durant la preparació de l'esdeveniment] i clarament desconeixien com funcionava. [...] La comunicació és la resposta, com sempre». Així doncs, si escoltar el que tenen a dir els

intèrprets ja és un pas endavant, que participin en l'organització de l'esdeveniment pot esdevenir un pas gegant, especialment tenint en compte que alguns d'ells també tenen reflexions importants sobre la justícia lingüística.

Cap a un món just i polifònic

Molts espais i organitzacions internacionals sostenen que volen donar veu a la gent, començant per aquells que pateixen gana i malnutrició. Però, com preguntava un intèrpret que treballava en l'àmbit internacional: «realment tenen en compte les barreres lingüístiques quan intenten empoderar organitzacions polítiques comunitàries? Crec que no gaire, encara que sovint venen un discurs "participatiu i inclusiu"». I objectivament, la majoria dels seus esdeveniments estan dominats, potser fins i tot sense ser-ne conscients, per persones que parlen una de les «llengües majoritàries» des del punt de vista nadiu. Tal com destacava un pagès líder coreà, «a causa de la història colonial, hi ha persones de certs països que tenen més facilitat per liderar el discurs que d'altres».

Com a mínim els moviments polítics comunitaris són més conscients dels impactes d'història colonial i dels patrons de domina-

ció cultural i estan disposats a donar suport al multilingüisme i a la justícia lingüística de forma activa, i són conscients que invertir 1.000 euros per dur un intèrpret a una reunió pot ser essencial. Tal com reflexionava un voluntari malià: «Som persones importants dins del moviment perquè som els que tirem endavant un dels valors clau de La Via Campesina: connectar diferents comunitats i persones de diferents continents.» Sense intèrprets, no se senten les veus minoritàries, i si aquestes veus no estan representades, el moviment fracassa. Per evitar-ho, els moviments socials han de fer de la justícia lingüística el seu valor clau. I hi ha l'espai i les eines per fer-ho realitat.

Als països occidentals, hi ha la possibilitat de mobilitzar una major quantitat d'intèrprets professionals i incloure més combinacions lingüístiques. Com deia un intèrpret després de la darrera Conferència Internacional de LVC: «També hi ha un problema d'equilibri entre llengües, i això forma part de la justícia lingüística. Sí, a la setena conferència hi havia interpretació entre setze llengües, però no podem afirmar haver aconseguit justícia lingüística. Jo vaig tenir temps d'anar a la platja al matí si em venia de gust, perquè érem tants intèrprets de castellà, francès i anglès que podíem fer tornos, però els pobres intèrprets de tailandès no van poder perquè només eren dos, i bàsicament van treballar tot el dia i el vespre. Aquest va ser un tema de debat entre nosaltres. Però sí, abans només hi havia un sol intèrpret de tailandès...». A la majoria de zones del Sud Global, però, hi ha una necessitat important de certa professionalització d'activistes multilingües que esdevenen intèrprets pel sol fet de parlar diverses llengües. I a tot el món es constata la necessitat de fer créixer les xarxes i millorar la

comprensió política de la justícia lingüística, en primer lloc als moviments socials.

Això només pot succeir si s'empodera tot el «moviment dins del moviment» d'aquest moviment emergent de justícia lingüística, els millors representants del qual són els intèrprets, que no en són només els conductors, sinó també les veus. Unes veus que mereixen ser escoltades, ja que sense elles la noció de justícia lingüística continuaria sent un concepte buit, mentre que ara és un somni poderós. Un somni al qual encara queda molt de recorregut per ser realitat, com tots els somnis de justícia social, racial, alimentària o de gènere, que constitueixen el desig polifacètic de construir un món més just. Un desig que ha donat llum als mateixos moviments polítics comunitaris que ara necessiten intèrprets i amplificar el missatge de justícia lingüística.

***

N.B. Aquest article és en part una reescriptura, en part una continuació de l'assaig publicat el 2018 pel Transnational Institute, en el context de la seva col·lecció anual d'articles, anomenat «State of Power». Aquell any se centrava en el contrapoder, i l'autora, juntament amb l'acadèmica suïssa Alice Froidevaux, va escriure un article sobre com la interpretació, la traducció i la justícia lingüística eren d'importància cabdal per construir un contrapoder, especialment a través de moviments socials transnacionals. Gran part del material utilitzat per a aquest nou article ve d'aquesta recerca anterior, en part ja publicada, en part no. Aquest article està disponible en anglès i castellà a l'enllaç següent: <https://longreads.tni.org/state-of-power-2018/wit-hout-translation-no-hay-revolucion>.

Lin
gua
Pax   Linguapax
                  International

Carrer de Maria Aurèlia
Capmany, 14-16
08001 Barcelona
Tel. 932 701 620
www.linguapax.org